ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวน
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปริญญานิพนธ์

ของ

ถนอม อานามวัฒน์

CO[illegible] [illegible]CTION
BANGKOK, THAILAND

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
20 สิงหาคม 2514

ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวน
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทคัดย่อ

ของ

ถนอม อาชานามวัฒน์

เสนอต่อวิทยาลัยวิชาการศึกษา
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
20 สิงหาคม 2514

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย, เขมร และญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ ได้ศึกษาปัญหาใหญ่ ๆ 3 ประการคือ

1. วิธีการของไทยและญวนที่ใช้ในการขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมร
2. วิธีการของเขมรที่ใช้ในการป้องกันตนเอง
3. สงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมรในสมัยรัชกาลที่ 3

ในการศึกษาครั้งนี้ได้พยายามใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารประเภทจดหมายเหตุในสมัยรัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 3 ที่ยังมิได้ตีพิมพ์รวมทั้งเอกสารต่าง ๆ ที่ได้ตีพิมพ์แล้ว โดยการศึกษาในแง่ของความรู้ใหม่ ๆ เนื้อหาที่สำคัญสรุปได้ดังนี้คือ

เนื่องจากรัชกาลที่ 1 ได้ให้ที่พักพิงแก่องเชียงสือในระหว่างที่องเชียงสือได้ทำสงครามกับพวกไกเซินเพื่อกู้บัลลังก์ในญวนกลับคืนมา ทำให้ไทยสมัยรัชกาลที่ 1 - กับญวนได้มีความสัมพันธ์กันอย่างฉันท์มิตรมากยิ่งกว่าสมัยใด ๆ และไทยสามารถมีอำนาจเหนือเขมรโดยปราศจากคู่แข่งขัน การกระทบกระทั่งระหว่างไทยกับญวนในเขมรได้เริ่มขึ้นเมื่อครั้งแรกของคริสตศตวรรษที่ 19 ในสมัยรัชกาลที่ 2 นักองจันทร์ได้เริ่มหันไปจงรักภักดีต่อญวนทำให้ไทยไม่พอใจมาก นักองจันทร์จึงได้ขอความช่วยเหลือไปยังพระเจ้ายาลองซึ่งพระองค์ได้ส่งกองทัพมาขับไล่อิทธิพลของไทยออกจากเขมร ไทยในเวลานั้นไม่ต้องการที่จะสร้างความขัดแย้งกับญวนเพราะยังห่วงเรื่องการทำสงครามกับพม่า ดังนั้นไทยจึงจำเป็นต้องยอมรับรองอำนาจของญวนเหนือเขมร

ในระหว่างสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยได้รื้อฟื้นอิทธิพลที่ไทยได้เสียให้แก่ญวนในเขมรให้กลับคืนมาอีก ไทยประสบความพ่ายแพ้ในการทำสงครามกับญวนครั้งแรกในระหว่างปี พ.ศ. 2376 - 2377 ทำให้ญวนได้เข้าควบคุมเขมรอย่างเด็ดขาด ในระหว่าง 20 ปีต่อมา ประชาชนเขมรได้แสดงความไม่พอใจญวนและก่อการปฏิวัติขึ้นหลายแห่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2383 เป็นต้นไป ไทยได้ฉวยโอกาสส่งกองทัพเข้าขับไล่ญวนและทำ

สงครามกับญวนในดินแดนเขมรเป็นเวลาถึง 6 ปี และในที่สุดก็ตกลงสงบศึกกันในปี พ.ศ. 2389 ในปีต่อมาไทยกับญวนก็ได้สถาปนานักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร โดยนักองด้วงยินยอมที่จะส่งบรรณาการไปให้ทั้งสองฝ่าย

แม้ว่าไทยไม่สามารถเอาชนะญวนได้อย่างเด็ดขาด แต่ไทยก็ได้รับความสำเร็จในการรื้อฟื้นการมีอำนาจในเขมรกลับคืนมาจากญวน ทำให้ไทยได้เข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองในเขมรอีกครั้งหนึ่ง

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิต ได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิตวิทยาลัยวิชาการศึกษาได้

.....ประธาน

..... กรรมการ

..... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะผู้เขียนได้รับคำแนะนำและความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา อาจารย์ขจร สุขพานิช อาจารย์ ดร.นิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งปริญญานิพนธ์ได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นอกจากนั้นหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร ได้กรุณาให้ความเอื้อเฟื้อในการบริการเอกสารประเภทจดหมายเหตุซึ่งผู้เขียนใช้ในการศึกษาค้นคว้า คุณอุทุมพร บริสุทธิ์ ได้ให้ความช่วยเหลือในการช่วยคัดลอกเอกสารเป็นจำนวนมาก

ผู้เขียนมีความซาบซึ้งในความกรุณาของท่านผู้มีพระคุณดังกล่าว และขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

ถนอม อานามวัฒน์

สารบัญ

บทที่		หน้า
–	บทนำ	1
1	ภูมิหลังประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	6
	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา	6
	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงศรีอยุธยา	6
	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยกรุงธนบุรี	14
	ความสัมพันธ์ระหว่างเขมรกับญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์	16
2	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญวนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	22
	ไทยช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน	22
	การเริ่มความขัดแย้งระหว่างไทยกับญวน	38
3	บทบาทของญวนในการขยายอำนาจเหนือเขมร	51
	บทบาททางการทูตของญวน	51
	บทบาทของญวนในการควบคุมพระเจ้าแผ่นดินเขมร	64
	บทบาทของญวนในการเข้าควบคุมและปกครองเขมร	72
	บทบาทในการสร้างความเป็นมิตรเพื่อให้เขมรนิยมญวน	73
	บทบาทในการส่งขุนนางญวนมาควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาลเขมร	76
	บทบาทในการใช้นโยบายกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน	81
4	บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเหนือเขมร	87
	มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่ชอบไทยและหันไปพึ่งญวน	90
	ไทยสนับสนุนนักองสงวน	94
	ไทยเตรียมกำลังทหารเพื่อเข้าแทรกแซงในเขมร	100
	ไทยสนับสนุนนักองอิ่มและนักองด้วงแทนพระอุทัยราชา	109
	ไทยสนับสนุนนักองด้วง	113
	ไทยปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อยในระหว่างสงครามไทยกับญวน	116

บทที่		หน้า
5	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยและญวน	121
	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยและญวน	121
	ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวน	136
6	สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร	144
	มูลเหตุของสงคราม	144
	การดำเนินการสงคราม	160
	สงครามจิตวิทยา	177
	นโยบายของไทยเกี่ยวกับเขมรในระหว่างสงคราม	187
	บทบาททางการทูตระหว่างไทยกับญวนขณะทำสงคราม	191
	เหตุการณ์หลังสงครามไทยกับญวน	202
	สาเหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด	209
	สรุปผลของสงคราม	214
7	บทสรุป	217
	บรรณานุกรม	
	ภาคผนวก	

ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวน
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร ลาว และญวนในปัจจุบันนี้ บางครั้งก็อาจจะมีปัญหายุ่งเหยิงและยากแก่การเข้าใจได้ เพราะทั้งสี่ประเทศดังกล่าวต่างก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและติดต่อเกี่ยวข้องกันเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโบราณมาแล้วนับเป็นเวลาหลายร้อยปี นอกจากประเทศทั้งสี่ได้มีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิดแล้ว ยังมีความสัมพันธ์กันทางภูมิศาสตร์อีกด้วย เพราะทั้งสี่ประเทศต่างก็มีพรมแดนติดต่อกันหรือใกล้เคียงกัน ดังนั้น ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของประเทศใดประเทศหนึ่ง ก็มักจะเกี่ยวโยงไปยังอีกประเทศหนึ่งหรือหลายประเทศอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น การที่เราจะเข้าใจสถานการณ์ระหว่างประเทศของประเทศในภาคพื้นอินโดจีนปัจจุบันนี้ได้จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของประเทศเหล่านี้ว่ามีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร เพราะผลที่เกิดขึ้นในปัจจุบันย่อมมีเหตุต่อเนื่องมาจากอดีต และอดีตก็สามารถที่จะชี้ทางของอนาคตได้ ถ้าเราได้ศึกษาประวัติศาสตร์และสามารถวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีตได้อย่างถูกต้อง

การที่ผู้เขียนได้เลือกศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็เพราะเห็นว่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นยุคสุดท้ายที่ไทยได้เข้าปกครองเขมร เพราะหลังจากนี้เป็นต้นไปเขมรและญวนก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเป็นเวลาหลายปีกว่าเขมรและญวนจะได้รับเอกราช ระหว่างที่ฝรั่งเศสปกครองเขมรและญวนนั้น เขมรและญวนก็มิได้มีความสัมพันธ์กับไทยอย่างใกล้ชิดเหมือนแต่ก่อน จะมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดอีกครั้งหนึ่งก็เป็นระยะหลังจากญวนและเขมรได้รับเอกราชจากฝรั่งเศสแล้ว* แต่ครั้งนี้การมีความสัมพันธ์มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม เพราะได้

---

* ฝรั่งเศสได้เริ่มทำสงครามปราบญวนอย่างจริงจังตั้งแต่ปี พ.ศ.2401 และยึดญวนได้ทั้งประเทศเมื่อปี พ.ศ.2428 ส่วนเขมรตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ.2406 ในเดือนกรกฎาพ.ศ.2497 ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกอินโดจีนที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ตามข้อตกลงสงบศึกนี้ฝรั่งเศสยินยอมให้ประเทศอินโดจีนได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ และเวียดนามถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเทศ คือเวียดนามเหนือ และเวียดนามใต้ตั้งแต่นั้นมา

เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ของโลกแล้ว ดังนั้น ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย เขมร และญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างประวัติศาสตร์ยุคเก่ากับยุคใหม่ ซึ่งเป็นยุคที่ได้รับอิทธิพลของตะวันตกและได้เปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ของอินโดจีนโดยสิ้นเชิง

ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีความเห็นว่าประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงเป็นช่วงประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญยุคหนึ่ง เหมาะแก่การที่จะได้มีการศึกษาค้นคว้า เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่ได้รับให้กว้างขวางออกไป

แต่การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ได้ดีนั้น ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาจากเอกสารที่เป็นต้นตอของเรื่องราวแท้ ๆ ซึ่งเราเรียกกันว่าเอกสารประเภทหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เพราะจะช่วยให้ผู้ศึกษาค้นคว้าได้มีความเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตได้อย่างลึกซึ้ง แจ่มแจ้ง และสามารถวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ได้อย่างถูกต้องมากกว่าที่จะอ่านจากหนังสือทั่ว ๆ ไป โดยส่วนใหญ่แล้วผู้เขียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจากเอกสารประเภทดังกล่าว ซึ่งเป็นเอกสารหนังสือของทางราชการไทยสมัยนั้น และในปัจจุบันเราเรียกว่า "จดหมายเหตุ" ได้แก่สำเนาพระราชสาส์น, หนังสือโต้ตอบ, ใบบอก, คำให้การ ฯลฯ เอกสารเหล่านี้เขียนอยู่ในสมุดดำและได้เก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้เน้นในเรื่องความสัมพันธ์ทางการทูต การเมือง การปกครอง และการสงครามระหว่างไทย เขมรและญวน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งมีเรื่องราวที่สลับซับซ้อนและน่าสนใจมากทีเดียว แต่เป็นที่น่าเสียดายอย่างหนึ่งว่า ผู้เขียนไม่สามารถที่จะใช้เอกสารที่เป็นภาษาเขมรและภาษาญวนแท้ ๆ เพราะมีอุปสรรคเกี่ยวกับเรื่องภาษา และเอกสารเหล่านี้ก็ไม่ได้มีอยู่ในประเทศไทย แต่เอกสารที่เป็นภาษาไทยบางฉบับที่ผู้เขียนได้ศึกษานั้นก็ได้แปลมาจากหนังสือของทางราชการเขมรบ้าง ญวนบ้าง จึงทำให้เข้าใจเหตุการณ์ระหว่าง 3 ประเทศได้ดียิ่งขึ้น

ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้เขียนจะไม่สามารถหาเอกสารให้ครบถ้วนอย่างสมบูรณ์ได้ แต่ผู้เขียนก็ได้พยายามเขียนในแง่ของความเป็นกลางและพยายามที่จะวิเคราะห์เรื่องราวและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ระบุไว้ในเอกสารว่าข้อเท็จจริงน่าจะเป็นอย่างไร ทั้งนี้เป็นเพราะผู้เขียนได้มีความตั้งใจอยู่แล้วที่จะเขียนเรื่องราวและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ให้ถูกต้องมากที่สุดเท่าที่จะมากได้

<u>ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า</u>

1. เพื่อศึกษานโยบายและบทบาทของไทยที่มีต่อเขมรในด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านการปกครอง, การทูต, การเมือง, การทหาร ฯลฯ
2. เพื่อศึกษานโยบายและบทบาทของไทยที่มีต่อญวน ในการที่ญวนได้เข้าแทรกแซงในปัญหาเขมร ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในด้านต่าง ๆ เช่น ทางด้านการทูต การเมือง ฯลฯ
3. เพื่อศึกษานโยบายและบทบาทของญวนในความพยายามที่จะเข้ามีอิทธิพลในเขมร และดำเนินการทางทูตกับไทยอย่างไร
4. เพื่อศึกษาปฏิกริยาของเขมรในการตอบโต้แรงกระทบ (impact) ที่ได้รับจากไทยและญวน
5. เพื่อศึกษาสาเหตุ, การทำสงคราม, และผลของสงครามในการทำสงครามระหว่างไทยกับญวน สมัยรัชกาลที่ 3

<u>ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า</u>

1. ผลของการศึกษาค้นคว้า จะทำให้เราได้ทราบและเข้าใจถึงบทบาทและการดำเนินการทางการทูต การเมืองที่สลับซับซ้อนระหว่างไทย เขมร และญวน แนวความคิดที่ได้จากการศึกษาเรื่องนี้จะช่วยให้เราได้เข้าใจถึงนโยบายทางการทูต การเมืองในปัจจุบันของประเทศเล็ก ๆ ในแหลมอินโดจีนได้เข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น
2. ผลจากการศึกษาค้นคว้าจะทำให้เราทราบถึงปัญหาของเราในการปกครองประเทศราช ตลอดจนการดำเนินนโยบายทางการทูต การเมือง กับประเทศเพื่อนบ้านอันจะทำให้เราได้เกิดมีแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาของเราต่อไป
3. ผลจากการศึกษาค้นคว้า อาจจะเป็นประโยชน์สำหรับรัฐบาลไทยในการใช้เป็นแนวทางกำหนดนโยบายทางการทูต, การเมือง และการแสดงบทบาทระหว่างประเทศ ในการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน
4. ผลจากการศึกษา จะได้รับความรู้ในการนำเอาไปใช้สอนวิชาประวัติศาสตร์และสังคมศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษา, อุดมศึกษา และฝึกหัดครูทั้งระดับ ป.กศ., ป.กศ.สูง, กศ.บ.

5. ผลของการศึกษา จะเป็นแนวทางแก่ผู้สนใจในเรื่องนี้ได้ทำการศึกษาค้นคว้าให้ลึกซึ้งและกว้างขวางต่อไป

<u>ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า</u>

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จะศึกษาอย่างละเอียดถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวน, ไทยกับเขมร และเขมรกับญวน จะศึกษาในแง่ของการปกครอง, การทูต, การเมือง การทำสงคราม ซึ่งทั้งสามประเทศดังกล่าวต้องเกี่ยวพันกันอยู่ตลอดเวลา ผู้เขียนจะศึกษาการดำเนินนโยบายต่างประเทศของไทยที่มีต่อเขมรและญวน ศึกษาดูว่าเราปกครองเขมรอย่างไร เขมรจึงหันไปออนอ้อมต่อญวน และไทยดำเนินนโยบายต่อญวนอย่างไร ญวนจึงเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้ นอกจากนี้จะศึกษาดูว่าญวนได้แสดงบทบาทและมีนโยบายอย่างไรในความพยายามที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรและญวนมีความสัมพันธ์กับไทยอย่างฉันท์มิตรหรือศัตรูแค่ไหน ส่วนทางด้านเขมรนั้นจะศึกษาดูว่าเขมรเมื่อได้รับแรงกระทบจากไทยและญวน เขมรมีปฏิกริยาต่อไทยและญวนอย่างไร เขมรดำเนินนโยบายทางการทูตและการเมืองอย่างไรในการเอาตัวรอดให้พ้นจากอันตราย ซึ่งเกิดจากไทยและญวน ในการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนนั้นจะศึกษาดูว่า เหตุใดไทยจึงทำสงครามกับญวน สงครามดำเนินไปในลักษณะใดทั้งสองฝ่ายจึงไม่สามารถเอาชนะกันได้อย่างเด็ดขาด และผลของสงครามเป็นอย่างไร เรื่องราวที่จะศึกษานั้นจะศึกษาค้นคว้าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นส่วนใหญ่ ส่วนเหตุการณ์ที่มีมาก่อนรัชกาลที่ 1 และหลังรัชกาลที่ 3 ก็จำเป็นที่จะต้องศึกษาด้วย ในเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ต้องเกี่ยวพันกัน

<u>วิธีดำเนินการค้นคว้า</u>

ผู้ศึกษามุ่งค้นคว้าจากข้อมูลที่เป็นหลักฐานเชื่อถือได้ ดังนั้นจึงต้องศึกษาจากเอกสารประเภทจดหมายเหตุต่าง ๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งเป็นหลักฐานประเภทหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) เป็นสำคัญ นอกจากนั้นผู้ศึกษาจะศึกษาจากหนังสือที่เขียนเกี่ยวกับเรื่องราวที่ค้นคว้าเพิ่มเติมอีกหลายเล่ม

วิธีการเขียนนั้นจะเขียนแบบพรรณนาความ (Description) และการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ (Historical Analysis) โดยจะยึดถือแนวทางและวิธีการเขียนแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) เป็นสำคัญ

บทที่ 1

ภูมิหลังประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเขมรสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา

ขณะที่ชนชาติไทยอพยพลงมาจากดินแดนตอนใต้ของจีนลงมาสู่ประเทศไทย (ปัจจุบัน) นั้น ได้ปรากฏว่าเขมรได้เข้ามาปกครองดินแดนนี้อยู่แล้ว ชนชาติไทยจึงต้องอยู่ภายใต้การปกครองของเขมรไปก่อน ครั้นพวกไทยอพยพลงมาอยู่กันมากขึ้น สามารถรวมกำลังกันอย่างเข้มแข็ง จึงได้ขับไล่เขมรถอยร่นออกไปจากประเทศไทยทีละน้อย อาณาจักรเขมรที่เคยกว้างขวางใหญ่โต มีอาณาเขตกรอบกลุ่มมาถึงดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา ก็ค่อยหดเล็กลงทุกที พวกไทยในดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้ฉวยโอกาสตั้งตัวเองเป็นอิสระและตั้งเมืองต่าง ๆ ขึ้นหลายเมืองรวมทั้งสุโขทัยด้วย ต่อมาสุโขทัยก็ได้โจมตีนครหลวงหรือนครธม ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมรเป็นครั้งแรกในราวเกือบกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหง[1] สงครามครั้งนี้แม้ว่านครหลวงมิได้เสียเอกราชแก่สุโขทัย แต่เขมรก็ได้รับความบอบช้ำจนไม่สามารถที่จะฟื้นฟูอำนาจแข่งขันกับไทยได้อีก จากนั้นมาอาณาจักรสุโขทัยก็ได้แผ่อำนาจเข้าแทนที่เขมร ในดินแดนลาว ภาคอีสานของไทย ตลอดจนดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา

เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 1893 แล้ว ในพงศาวดารไทยได้กล่าวถึงการที่ไทยได้ยกกองทัพไปตีเขมรในปี พ.ศ. 1895[2] โดยสมเด็จพระราเมศวรทรงนำทัพไปตี ปรากฏว่าครั้งแรกตีไม่สำเร็จ ต้องให้ขุนหลวงพะงั่วยกทัพไปช่วยอีก

---

[1] เฉลิม ยงบุญเกิด <u>บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ</u> (แปลจากบันทึกของโจวต้ากวาน ทูตจีนที่เดินทางไปยังเขมรเมื่อปี พ.ศ. 1838 ต้นฉบับเป็นภาษาจีน) หน้า 34 และ 37.

[2] กรมศิลปากร <u>พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์</u> หน้า 2.

แรงหนึ่งจึงตีได้สำเร็จ แต่ไทยก็ยังไม่ได้เข้าปกครองเขมร คงได้แต่กวาดต้อนชาวเขมรราว 90,000 คน มาไว้ในเขตไทย[1]

ในตอนต้นสมัยกรุงศรีอยุธยาอาจจะเป็นเพราะไทยมีความเข้มแข็งและเขมรกำลังหมดอำนาจก็ได้ จึงไม่ปรากฏในพงศาวดารว่าเขมรได้ยกกองทัพมารุกรานไทย พงศาวดารกล่าวถึงเรื่องการที่ไทยยกทัพไปตีเขมรอีกหลายครั้ง เช่นพงศาวดารเขมรบอกว่าในปี พ.ศ.1915* ซึ่งตรงกับสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) แห่งกรุงอยุธยา ไทยได้ยกทัพไปตีเขมร ล้อมนครหลวงอยู่นานถึง 7 เดือนจึงตีได้สำเร็จ และไทยได้ตั้งราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์หนึ่งซึ่งสิ้นพระชนม์ในสงครามขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน[2] พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐบอกว่า ในสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ไทยตีนครหลวงได้ในปี พ.ศ.1974 และครั้งนี้พระบรมราชาธิราชที่ 2 ทรงตั้งพระราชโอรสพระนามว่า พระนครอินทร์ เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร[3] นับเป็นครั้งแรกที่หลักฐานของไทยได้กล่าวถึงการที่ไทยได้เข้าปกครองเขมรโดยตรง แต่พระนครอินทร์ปกครองเขมรได้ไม่นานเขมรก็ก่อการกบฏและลอบปลงพระชนม์พระนครอินทร์ / จากนั้นเขมรก็ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่บาสาณได้พักหนึ่งแล้วก็ย้ายไปอยู่ที่พนมเปน การที่เขมรย้ายเมืองหลวงหลังจากที่กบฏต่อไทยแล้ว คงจะเป็นเพราะเขมรกลัวไทยจะยกทัพไปตีเมืองหลวงอีกเนื่องจากนครธมอยู่ใกล้ชายแดนไทย[4]

เมื่อเขมรย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่พนมเปนแล้ว เขมรคงจะเป็นอิสระจากไทยไประยะหนึ่ง จากนั้นเขมรก็เริ่มรุกรานชายแดนไทยบ้าง ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย

---

[1] กรมศิลปากร ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 79.

* พงศาวดารไทยไม่ได้กล่าวถึงเลยเรื่องที่ไทยยกทัพไปตีเขมรในสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 1

[2] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 259.

[3] กรมศิลปากร กำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐ หน้า 447.

[4] W.A.R. Wood, A History of Siam, p.81.

กับเขมรในสมัยอยุธยาจากพงศาวดารไทยก็ดีจากพงศาวดารเขมรก็ดี มีข้อสังเกตอยู่อย่างหนึ่งว่า เขมรชอบยกกองทัพมารุกรานชายแดนไทยโดยเข้ามากวาดต้อนเอาผู้คนชาวไทยแถบหัวเมืองที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขมรแล้วก็ยกทัพกลับ แต่เขมรมักจะเลือกเวลาที่ยกทัพมารบกวนชายแดนไทยก็ตอนที่ไทยถูกพม่ากุกคาม หรือไม่ก็เป็นเวลาที่ไทยเกิดแย่งอำนาจกัน รบกันเองบ้าง หรือผลัดเปลี่ยนรัชกาลใหม่ อาจจะเปรียบเทียบเขมรเหมือนกับพวกสก็อตต์ก็ได้ที่ชอบรุกรานชายแดนอังกฤษบ่อย ๆ และชอบฉวยโอกาสที่ตอนอังกฤษเผลอ[1] ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าเขมรฉวยโอกาสตอนที่ไทยถูกพม่ากุกคามยกทัพเข้ามารุกรานชายแดนไทยก็คือระยะก่อนที่ไทยจะเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 พม่าได้ยกทัพรุกรานไทยหลายครั้ง ดังเช่นในปี พ.ศ.2073 ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พม่าได้ยกกองทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา ขณะนั้นเขมรมีเมืองหลวงอยู่ที่ละแวกได้ฉวยโอกาสตอนที่ไทยเป็นห่วงศึกพม่า ยกกองทัพมาถึงปราจีนบุรีแล้วกวาดต้อนเอาชาวไทยกลับไปเขมร การกระทำของเขมรทำให้สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพิโรธ พระองค์จึงโปรดให้ยกกองทัพไปตีเขมรเป็นการตอบโต้บ้างในปี 2075 แต่ยังไม่ทันได้รบกันเขมรก็ยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี[2] และเพื่อเป็นหลักประกันมิให้เขมรกระด้างกระเดื่องต่อไทยอีก สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงทรงขอพระราชบุตรของพระเจ้ากรุงเขมร 2 องค์มาไว้ยังอยุธยา โดยอ้างว่าจะนำมาเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรม

การที่พระเจ้าแผ่นดินไทยขอพระราชบุตรของพระเจ้าแผ่นดินเขมรนำมาชุบเลี้ยงอย่างดีไว้ที่อยุธยา และบางครั้งจะแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองอีกด้วย ดังเช่น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ได้โปรดฯ ให้นักพระสุทันราชบุตรองค์หนึ่งของเขมรที่นำมาไว้ที่อยุธยาไปปกครองเมืองสวรรคโลก[3] ก็เพื่อเป็นการปลูกฝังความนิยมไทยให้แก่เจ้าชายเขมร เพราะไทยหวังว่าสักวันหนึ่งไทยก็จะตั้งเอาเจ้าชายซึ่งเป็นรัชทายาทของเขมรนี้กลับไปปกครองเขมร เขมรจะได้จงรักภักดีต่อไทย การที่ไทยไม่ตั้งเชื้อพระวงศ์จากไทยไปปกครองเขมรคงจะเป็นเพราะไทยรู้ดีว่า

---

[1] W.A.R. Wood, op. cit. p.115.

[2] กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงษ์ หน้า 32 - 35.

[3] ก.

ถ้าส่งไปปกครองแล้วในไม่ช้า เขมรก็จะต้องกบฏต่อไทย และอาจปลงพระชนม์กษัตริย์ชาวไทยที่ปกครองเขมรดังเช่นพระอินทร์ราชาได้เคยประสบมาแล้ว และไทยเราก็มักจะดำเนินนโยบายเช่นนี้เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ คือไม่นิยมส่งเชื้อพระวงศ์ไทยไปปกครองเขมร แต่จะแต่งตั้งเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมไทยไปปกครองเขมรแต่ขึ้นกับไทย ในสมัยพระมหาจักรพรรดิพระองค์ทรงมีนโยบายที่ให้ชาวเขมรปกครองกันเองเหมือนกันกล่าวคือหลังจากที่ทางอยุธยาทราบว่าทางเมืองจะแวกเกิดกบฏและเขมรนำเอาทัพเวียนเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในเขมร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงโปรดให้พระยาสวรรคโลก (นักพระสุทัน) ไปตีจะแวกกลับคืนและถ้าทำสำเร็จก็คงจะโปรดให้นักพระสุทันปกครองเขมรต่อไป แต่ปรากฏว่านักพระสุทันกลับไปพ่ายแพ้ตกทัพเวียน และเสียชีวิตในสงคราม[1]

หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกในปี พ.ศ.2112 แล้ว ไทยอยู่ในสภาพที่อ่อนแอมาก คือในสมัยของพระมหาธรรมราชา สมัยนี้ผู้คนในอยุธยาเหลือน้อย เนื่องจากถูกพม่ากวาดต้อนไปมากมาย ประชาชนยังอยู่ในสภาพอดอยากยากจนถึงทั้งไทยก็ไม่มีกำลังอาวุธพอที่จะสู้รบกับข้าศึกได้ กล่าวได้ว่าสมัยพระมหาธรรมราชาตอนที่เพิ่งเสียกรุงใหม่ ๆ เป็นสมัยที่ไทยเราบอบช้ำมาก และเป็นสมัยที่เขมรรุกรานไทยเราบ่อยที่สุดในประวัติศาสตร์อยุธยา[2]

การที่เขมรยกพลเข้ามารบกวนไทยบ่อย ๆ ทำให้ไทยรู้สึกโกรธเคืองมาก แต่ไทยก็ยังไม่มีโอกาสที่จะตอบโต้เขมรอย่างจริงจัง ครั้นมาถึงสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชซึ่งเป็นเวลาที่ไทยได้ประกาศอิสรภาพจากพม่าแล้ว และเป็นโอกาสอันดีของไทยเนื่องจากตีกพม่าได้เขาวงไปในปี พ.ศ.2136* สมเด็จพระนเรศวรจึงเสด็จยกทัพใหญ่ทั้งทัพบกและทัพเรือจำนวน พลราว 1 แสนคน ซึ่งระดมพลมาจากหัวเมืองปักษ์ใต้และหัวเมืองภาคอีสานของไทยด้วย ทัพไทยได้เข้าล้อมกรุงละแวกและตีกรุงละแวกแตกเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ.2137[3] พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐบวกว่า

---

[1] ค. หน้า 36

[2] กรมศิลปากร <u>พระราชพงศาวดารกรุงสยาม (ฉบับบริติชมิวเซียม)</u> หน้า 136 - 144.

* ศักราชในพงศาวดารกัมพูชาตรงกับพงศาวดารไทยฉบับหลวงประเสริฐ

[3] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <u>พระราชพงศาวดารไทยฉบับพระราชหัตถเลขา</u> หน้า 173 - 179.

พ.ศ.2136 "เสด็จพยุหยาตราไปเอาเมืองละแวกและตั้งทัพชัยตำบลบางขวด เสด็จไปครั้งนั้นได้ตัวพระยาศรีสุพรรณ"[1]

การที่ทัพไทยสามารถเอาชนะเขมรในครั้งนี้ได้เป็นเพราะไทยมีพระเจ้าแผ่นดินที่เข้มแข็ง คือสมเด็จพระนเรศวรทรงนำทัพไปด้วยพระองค์เองทำให้ขวัญของกองทัพดีมาก และไทยได้พยายามแก้ไขข้อบกพร่องในการทำสงครามซึ่งเป็นเหตุให้ไทยเคยพ่ายแพ้มาแล้ว เช่น การขาดแคลนเสบียงอาหาร ไทยก็ได้แก้ไขโดยเตรียมพาหนะขนเสบียงอาหารเป็นจำนวนมาก และขณะที่เกณฑ์กองทัพรุกไปข้างหน้านั้น ก็จะทิ้งทหารไว้จำนวนหนึ่งกองเก็บเสบียงอาหารเพื่อส่งไปให้ทหารในกองทัพใหญ่อยู่ตลอดเวลา ส่วนทางด้านกองทัพเรือนั้นก็ประสบผลสำเร็จอย่างงดงามหลังจากที่เคยพ่ายแพ้ในศึกเขมรมาหลายครั้ง แต่ครั้งนี้ทัพเรือไทยสามารถยกไปบรรจบกับทัพบกเข้าล้อมกรุงละแวกได้ แสดงให้เห็นว่าทัพบกกับทัพเรือได้ประสานงานกันอย่างดี สงครามระหว่างไทยกับเขมรในสมัยกรุงศรีอยุธยาดูเหมือนว่าไทยประสบความสำเร็จดีที่สุดก็คือในสมัยพระนเรศวรนี้เอง ซึ่งสามารถปราบเขมรได้อย่างเด็ดขาด แต่หลังจากสมัยพระนเรศวรไปแล้วเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย ไทยได้ส่งกองทัพไปปราบหลายครั้งแต่ตีเขมรไม่สำเร็จ อย่างเช่นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม, พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ[2] เป็นต้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะเขมรขอให้ญวนยกทัพเข้ามาช่วย และทัพเรือญวนนั้นมีสมรรถภาพเหนือกว่าทัพเรือไทย สามารถเอาชนะทัพเรือไทยได้หลายครั้ง ส่วนทัพบกนั้นโดยมากสามารถเอาชนะเขมรกับญวนได้ แต่เมื่อทัพเรือไทยไปพ่ายแพ้เสียก่อนทัพบกก็เลยไม่สามารถเอาชนะเขมรได้อย่างเด็ดขาดเนื่องจากขาดกำลังทัพเรือที่จะยกกำลังเข้าหนุน แต่ถ้าครั้งใดที่ทัพเรือและทัพบกชนะร่วมกัน ครั้งนั้นไทยก็จะตีเขมรได้สำเร็จ

ในสมัยพระนเรศวร เขมรไม่กล้าระดางกระเดื่องต่อไทย เนื่องจากยังกลัวอำนาจจากไทยอยู่ แต่ในสมัยนี้ไทยก็ใช้นโยบายส่งเจ้านายเขมรที่เคยอยู่ในเมืองไทยส่งไปปกครองเขมร

---

[1] กรมศิลปากร <u>กำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัดและพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์</u> หน้า 468.

[2] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. หน้า 541.

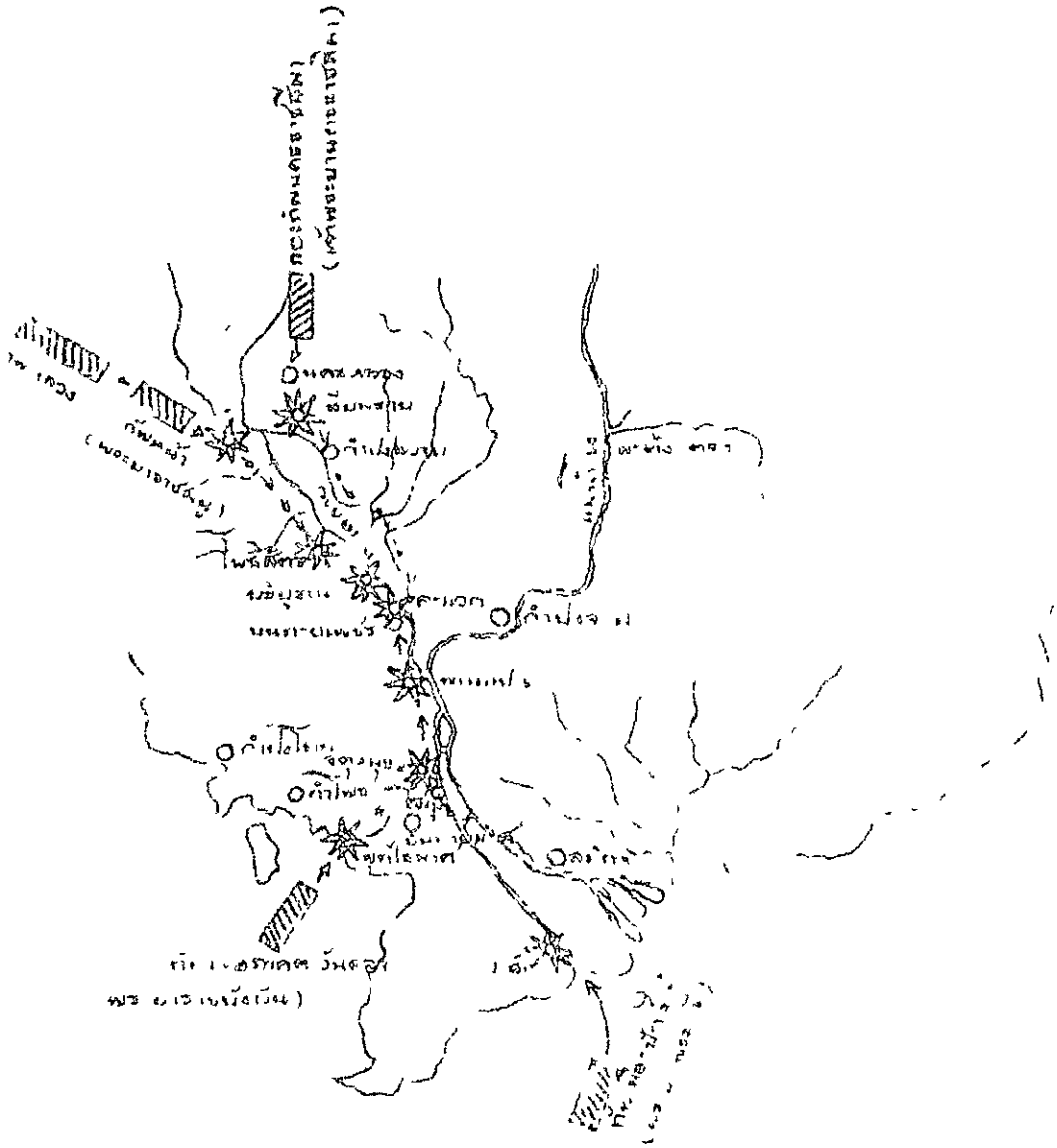

แผนที่สังเขป

แสดงแผนการใช้กำลังเข้าตีประเทศเขมร ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พ.ศ. ๒๑๒๕

กองทัพพลเรือนเดินเท้า

เมืองที่มีการรบ

เมืองต่างๆ

(จากหนังสือแถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณ เล่ม 1 เดือนมกราคม 2512)

คือไทยได้ส่งพระศรีสุพรรณบาธิราชซึ่งเป็นอนุชาของนักพระสัทถา (พญาละแวกองค์กว่น)* ไปปกครองเขมร แต่เมื่อสิ้นสมัยสมเด็จพระนเรศวรแล้ว กษัตริย์ไทยในระยะหลัง ๆ ไม่เข้มแข็งเท่าพระนเรศวร จึงตั้งตัวเป็นอิสระอีกจนกระทั่งถึงสมัยพระเจ้าทรงธรรม เขมรไม่ยอมส่งเครื่องบรรณาการไปให้ไทย ทำให้พระเจ้าทรงธรรมทรงขัดเคืองและเตรียมทัพจะไปตีเขมรอีก แต่พระองค์ทรงทราบดีว่าการทำสงครามกับเขมรอาจทำให้ชาวต่างประเทศที่พำนักในเขมร เช่น อังกฤษ, ญี่ปุ่น ได้รับความกระทบกระเทือนด้วย ทรงเกรงว่าอาจทำให้เสียสัมพันธไมตรีกันได้ ด้วยเหตุนี้พระเจ้าทรงธรรมจึงโปรดให้ออกญาพระกลังมีหนังสือไปถึงผู้ว่าราชการอังกฤษที่ปัตตาเวียในปี พ.ศ.2165 โดยแจ้งว่าเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทยและไทยกำลังเตรียมทัพบกและทัพเรือจะไปตีเขมรอีก หลังจากที่ไทยยกทัพไปตีครั้งหนึ่งแล้ว แต่ถูกตีแตกพ่ายกลับมา ความในจดหมายตอนหนึ่งกล่าวว่า "การเป็นดังนี้เราจึงขอให้ท่าน ห้ามคนของท่านอย่าให้เข้าไปทำการค้าขายในประเทศเขมร เราเชื่อว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษคงจะทรงถือว่าพวกเมืองของพระองค์เป็นพวกเมืองของเรา และของเราก็เป็นของพระองค์เมื่อใดทำร้ายข้างใดก็เหมือนทำร้ายอีกข้างหนึ่ง"[1]

นอกจากนั้นพระเจ้าทรงธรรมยังได้มีพระราชสาส์นแจ้งไปยังโชกุนแห่งญี่ปุ่นในทำนองเดียวกับที่ได้แจ้งให้อังกฤษทราบ ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นกล่าวว่า

"บัดนี้กรุงสยามกำลังตระเตรียมทัพบกและเรือเพื่อยกไปปราบกรุงกัมพูชาให้สงบราบคาบ แต่ชาวญี่ปุ่นที่ไปมาค้าขาย ณ กรุงกัมพูชาก็มีอยู่ ถ้าหากไทยกับเขมรเกิดการรบพุ่งกัน ชาวญี่ปุ่น

---

*พงศาวดารไทยบอกว่าสมเด็จพระนเรศวรทรงจับได้และกระทำพิธีปฐมกรรม พงศาวดารเขมรและหลักฐานจดหมายเหตุของข้าราชการเสปน ชื่อ de Morga บอกว่า หลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรตีกรุงละแวกแตก นักพระสัทถาได้พาราชบุตรหนีไปประทับอยู่ที่เมืองศรีสุนทร และสิ้นพระชนม์อยู่ที่ลาว

[1] หลวงวิจิตรวาทการ "จดหมายจากออกญาพระกลังถึงผู้ว่าราชการอังกฤษที่ปัตตาเวีย เมื่อ พ.ศ.2165" <u>เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา</u> หน้า 23 - 25.

ไปช่วยเขมรรบถูกบาดเจ็บล้มตาย จะเป็นเหตุให้ทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นมัวหมอง ฉะนั้นจึงขอพระองค์ทรงห้ามปรามชาวญี่ปุ่นอย่าให้ไปยังกรุงกัมพูชาจนกว่าจะเสร็จสงคราม"[1]

ทางฝ่ายโชกุนมิบาโมโต ฮิเดทาดะ ได้มีสาส์นกราบบังคมทูลตอบพระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ความตอนหนึ่งมีว่า

"การที่พระองค์เกรงว่าถ้าชาวญี่ปุ่นที่เป็นพ่อค้าวานิชไปตั้งพำนักอาศัยอยู่ ณ กรุงกัมพูชาเข้าช่วยเหลือเขมรรบถูกบาดเจ็บล้มตาย ทางพระราชไมตรีจะมัวหมองนั้น ขออย่าได้ทรงพระวิตกเลย เพราะการที่พระองค์ทรงกระทำก็เป็นการชอบธรรมอยู่แล้ว ธรรมดาพ่อค้าควรพะวงแต่จะแสวงหากำไรและผลประโยชน์ ถ้ากลับไปประพฤติการอันมิชอบก็ไม่ควรพระราชทานอภัยโทษ"[2]

การที่พระเจ้าทรงธรรมทรงขอร้องมิตรประเทศให้ช่วยห้ามปรามพลเมืองของตนมิให้เข้ายุ่งในการทำสงครามระหว่างไทยกับเขมร น่าจะมีเหตุผลอย่างหนึ่งคือเป็นเพราะไทยคิดว่าพวกพ่อค้าชาวตะวันตกและพวกญี่ปุ่นจะช่วยเขมรรบไทย ซึ่งพวกนี้มีความสามารถในการรบดีกว่าเขมรและญวนมาก มีหลักฐานว่าตอนที่สมเด็จพระนเรศวรล้อมกรุงตะแวกอยู่นั้น นักพระสัตถาได้ส่งพวกพ่อค้าสเปนเป็นทูตเดินทางไปติดต่อกับผู้สำเร็จราชการสเปนที่มนิลา เพื่อขอให้สเปนส่งกองทัพมาช่วยเขมรรบกับไทย[3] และในสมัยพระเจ้าปราสาททอง พระองค์ได้ปราบปรามชาวญี่ปุ่น ทำให้ชาวญี่ปุ่นต้องหลบหนีไปอยู่เขมรและได้รักษวนให้ชาวเขมรยกกองทัพมาตีไทย[4] แต่ก็มีหลักฐานอยู่เหมือนกันว่าเมื่อไทยยกทัพไปปราบเขมร ได้มีอาสาสมัครชาวอังกฤษและโปรตุเกส

---

[1] เซอร์ เออเนสต์ ซาเตา "พระราชสาส์นจากพระเจ้าทรงธรรมถึงโชกุนฮิเดทาดะ พระราชสาส์นไม่ปรากฏปี วัน เดือน ปี" <u>ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 (จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น)</u> พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพันเอกพระยาศักดาภิเดชรราชธิ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2506, หน้า 20.

[2] "สาส์นจากโชกุนฮิเดทาดะถึงพระเจ้าทรงธรรม เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ.2166 ค. หน้า 21.

[3] M.L Manich Jumsai, <u>History of Thailand & Cambodia</u>, p.39. (citing de Morga)

[4] หลวงวิจิตรวาทการ อ.ค. หน้า 43.

ร่วมอยู่ในกองทัพไทยไปตีเขมรด้วย ดังเช่นในสมัยพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งไทยได้ยกกองทัพไปปราบเขมรเป็นต้น[1]

ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา ญวนมักจะเข้าแทรกแซงเรื่องภายในของเขมรบ่อย ๆ โดยเฉพาะในเวลาที่เขมรเกิดทะเลาะกันเองและแย่งราชสมบัติกัน ประกอบกับอิทธิพลของไทยที่มีต่อเขมรเริ่มเสื่อมหลังจากรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรไปแล้ว เนื่องจากเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมไทย ไทยได้ยกกองทัพไปตีแต่ก็พ่ายแพ้กลับมาดังเช่นสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เป็นต้น นอกจากนั้นพระเจ้าแผ่นดินเขมรยังได้เกิดสมรสกับเจ้าหญิงญวน เช่น ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราช ได้ย้ายเมืองหลวงไปอยู่ที่เมืองอุดงฮือไชยในปี พ.ศ.2161* และได้เกิดสมรสกับเจ้าหญิงญวน ถึงกับยกย่องให้เป็นมเหสี[2] เป็นการเปิดโอกาสให้ญวนได้มีอิทธิพลในราชสำนัก และยิ่งเป็นการทำให้เขมรหันไปผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น

บางครั้งเจ้านายเขมรเกิดทะเลาะกันเองเกิดแตกแยกเป็น 2 พวก พวกหนึ่งหันมาพึ่งไทย และอีกพวกหนึ่งหันไปพึ่งญวน ดังเช่นสมัยพระเจ้าท้ายสระทางเขมรพระธรรมราชาเกิดวิวาทกับนักแก้วฟ้าออก จนถึงกับทำสงครามกัน พระธรรมราชาหนีมายังอยุธยาขอกองทัพไทยไปตีเขมร ฝ่ายทางนักแก้วฟ้าก็ไปขอทัพญวนมารบกับไทย ตอนแรกทัพไทยแพ้ทัพญวน แต่ตอนหลังทัพไทยชนะเขมรก็ยอมอ่อนน้อมต่อไทย แต่เขมรอ่อนน้อมได้ไม่นานก็ไปขอทัพญวนเข้ามารบกับไทยอีกเขมรก็เป็นอิสระจากไทย แต่ก็ตกอยู่ใต้อิทธิพลของญวน[3] เหตุการณ์ก็มักจะเป็นอยู่ดำ ๆ อย่างนี้เรื่อยไป คือไทยกับญวนผลัดกันเข้ามาปกครองเขมร บางครั้งญวนก็ยกทัพเข้าบาตีเขมร ปกครองเขมรไปได้พักหนึ่ง เขมรก็ขับไล่ญวนออกไป และตั้งตัวเองเป็นอิสระ หรือไม่ก็หันมาพึ่งไทย จนกระทั่งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2310 เขมรจึงเป็นอิสระจากไทยและญวน

---

[1] นิโคลาส์ แชรแวส ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม หน้า 261

* ตรงกับสมัยพระเจ้าทรงธรรม

[2] กรมศิลปากร พงษาวดารเขมร หน้า 16.

[3] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 541 - 564.

3. สมัยกรุงธนบุรี

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินเสด็จขึ้นครองราชย์ที่กรุงธนบุรีในปี พ.ศ.2310 แล้ว พระองค์ได้เรียกร้องให้เขมรส่งต้นไม้ทองเงินไปถวายเดพระองค์เหมือนดังพระเจ้าแผ่นดินในสมัยอยุธยา ขณะนั้นกษัตริย์เขมรคือพระนารายณ์ราชาธิบดีไม่ยอมรับอำนาจของพระเจ้ากรุงธนบุรี เพราะเห็นว่าเป็นคนธรรมดาสามัญมิได้มีเชื้อสายกษัตริย์ ทรงปฏิเสธที่จะส่งบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี[1] ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคืองยิ่งนัก จึงโปรดฯ ให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ (ตอนหลังได้เป็นเจ้าพระยาจักรี) กับพระยาอุทัยราชา (ตอนหลังเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์) เป็นแม่ทัพยกไปตีเขมรในปี พ.ศ.2313 ซึ่งขณะนั้นเขมรมีเบ็องหลวงอยู่ที่พุทไธเพชร* ทัพไทยตีได้เสียมราฐ พระตะบอง โพธิสัตว์ พอดีได้ทราบข่าวลือว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้เสด็จสวรรคตขณะที่ยกไปตีนครศรีธรรมราช ทำให้แม่ทัพใหญ่ทั้งสองต้องเลิกตีเขมรเสียกลางคัน และยกทัพกลับ

ในปี พ.ศ.2314 พระเจ้ากรุงธนบุรีก็โปรดให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพบก และพระยาโกษาธิบดีเป็นแม่ทัพเรือไปตีเขมรอีก ตอนนี้ไทยสนับสนุนให้นักพระองค์รามาธิบดี (คือนักองนนเชื้อพระวงศ์เขมรองค์หนึ่งซึ่งหนีมาพึ่งไทยในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี) ให้เป็นกษัตริย์ปกครองเขมร ครั้งนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จนำทัพไปตีเขมรด้วยพระองค์เอง เขมรได้ขอความช่วยเหลือจากญวนเหมือนเช่นเคยแต่ทัพไทยสามารถเอาชนะทัพเขมรและญวนได้ และสามารถยึดเมืองพุทไธเพชรได้ จึงโปรดให้พระองค์รามาธิบดีไปปกครองเขมรที่พุทไธเพชร ส่วนพระนารายณ์ราชาธิบดีหลบหนีไปประทับที่เขตแดนญวน ต่อมาพระนารายณ์ราชาธิบดีก็ยอมรับรองพระองค์รามาธิบดีเป็นกษัตริย์ปกครองเขมร[2] โดยพระองค์ทรงยอมรับตำแหน่งพระมหาอุปโยราชซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากพระเจ้าแผ่นดิน พงศาวดารกัมพูชาอ้างเหตุผลที่พระนารายณ์ราชาธิบดียอมรับรองพระองค์รามาธิบดีเป็นกษัตริย์ว่าเป็นเพราะพระองค์ทรงเห็นว่าสงครามทำให้ราษฎรเดือดร้อนและอดอยาก

---

[1] กรมศิลปากร ราชพงศาวดารกัมพูชา หน้า 139 - 140.

* เขมรเรียกบันทายเพชร

[2] พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารกรุงกรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 637 - 641.

จึงเสนอยกราชสมบัติให้แก่พระองค์รามาธิบดีซึ่งเป็นผู้ที่ไทยสนับสนุนเป็นกษัตริย์แทนเพื่อจะได้ให้สงครามสงบ แต่ความจริงแล้วน่าจะเป็นว่าญวนได้เกิดกบฏไกเวิน[1] มากกว่า ทำให้พระเจ้าแผ่นดินญวนที่เวต้องใช้กำลังทหารปราบกบฏไกเวินเป็นจำนวนมากจึงไม่สามารถสนับสนุนพระนารายณ์ราชาฯ รบกับไทยได้

จากนี้ไปเขมรก็ตกเป็นประเทศราชของไทยจนกระทั่งถึงปี พ.ศ.2321 ก็เกิดเหตุการณ์วุ่นวายในเมืองเขมรอีก สาเหตุเนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกพลไปตีลาว ทางไทยได้ขอให้เขมรเกณฑ์กองทัพและเสบียงอาหารส่งไปช่วยไทยด้วย พระองค์รามาธิบดีจึงโปรดฯ ให้ออกญาพระกลังไปเกณฑ์ราษฎรเขมร ช่วยไทยรบ แต่ออกญาพระกลังได้ไปกดขี่ข่มเหงราษฎรทำให้ราษฎรก่อการกบฏ พระองค์รามาธิบดีจึงโปรดให้ฝ่าทะละหะ (มู) ยกทัพไปปราบ แต่ปรากฏว่าฝ่าทะละหะ (มู) กจับไปเข้ากับฝ่ายกบฏ และยกกองทัพมาตีเมืองหลวง พระองค์รามาธิบดีก็ยกทัพออกไปต่อสู้กับพวกกบฏฝ่ายทางเมืองหลวงซึ่งมีออกญาวิบูลราชเป็นผู้รักษากรุงอยู่ก็ไปขอกองทัพญวนเข้ามาป้องกันเมืองหลวงทัพญวนกับทัพเขมร ร่วมมือกันตีทัพพระองค์รามาธิบดีแตกพ่ายไป พระองค์รามาธิบดีถูกจับและถูกสำเร็จโทษเมื่อปี พ.ศ.2322 ฝ่าทะจะหะ (มู) จึงตั้งตัวเป็นอุปราชและถวายราชสมบัติให้แก่นักองเอง พระ นมายุ 7 ปี ราชบุตรของพระนารายณ์ราชาธิบดีซึ่งสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ.2320 ขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และเขมรเริ่มตกอยู่ใต้อิทธิพลของญวนต่อไป

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นว่าเขมรไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทยและหันไปพึ่งญวน จึงโปรดฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพพร้อมด้วยพระเจ้าลูกยาเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ ซึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชประสงค์ที่จะสถาปนาให้เป็นกษัตริย์เขมรเสด็จไปด้วย[2] เขมรได้ขอให้ญวนส่งกองทัพมาช่วย ญวนได้ส่งกองทัพเรือไปตั้งมั่นที่พนมเปน ทัพไทย

---

[1] กรมศิลปากร ราชพงศาวดารกัมพูชา หน้า 143 - 146.

[2] พันจันทนุมาศ (เจิม) ประชุมพงศาวดารภาคที่ 65 (พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) พิมพ์ในงานศพนางสงวน นพวงศ์ ณ อยุธยา วันที่ 22 พฤศจิกายน 2503 หน้า 88 - 89.

กับทัพญวนก็ตั้งประจันหน้ากันแต่ยังไม่ได้เข้าสู้รบกันก็พอดีทางกรุงธนบุรีเกิดการจลาจลเนื่องจากพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียพระสติ กองทัพไทยจึงได้ยกกลับ[1] เป็นอันว่าไทยยังไม่สามารถตีเขมรได้สำเร็จตามที่ต้องการ

ความสัมพันธ์ระหว่างเขมรกับญวนก่อนสมัยรัตนโกสินทร์

ก. อาณาจักรญวนในระยะเริ่มแรก

ประวัติศาสตร์ญวนเริ่มต้นเป็นแบบนิยายปรัมปรา ซึ่งมีเรื่องราวก่อนคริสต์ศักราชนับพันปี ต่อมาจึงได้มีการปกครองด้วยระบบราชวงศ์เรื่อยมา ตามประวัติศาสตร์เวียตนามกล่าวว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์จีน และกษัตริย์ญวนบางองค์ก็ได้เศกสมรสกับราชธิดาพระเจ้ากรุงจีน[2] เราอาจสรุปได้ว่าญวนเริ่มประวัติศาสตร์ด้วยการมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับจีน

ญวนดั้งเดิมอาศัยอยู่ในแถบตอนใต้ของแม่น้ำแยงซี (Yangtze River) และอยู่ใต้อำนาจของจีน ต่อมาได้อพยพเข้ามาอยู่ทางแถบแม่น้ำแดงและได้ตั้งอาณาจักรนามเวียด (Nam Viet) ขึ้น โดยมีเมืองหลวงอยู่ใกล้ ๆ กับกวางตุ้ง ในราว 200 ปีก่อน ค.ศ. และอีกร้อยปีต่อมาชาวญวนก็ได้อพยพลงมาอยู่ทางแถบเวียดนามเหนือในปัจจุบัน[3]

ตลอดระยะเวลา 1000 ปี ชาวญวนได้พยายามต่อสู้เพื่อความเป็นอิสระไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของจีนเรื่อยมา กล่าวคือนับตั้งแต่ปี พ.ศ.432 จนถึง พ.ศ.1482 เป็นระยะเวลานานถึง 1050 ปี ชาวเวียดนามหรือชาวญวนต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของจีน บางครั้งจีนก็จะส่งข้าหลวงมาปกครองชาวญวน แต่บางครั้งจีนก็ให้ชาวญวนปกครองตนเอง แต่ต้องส่งบรรณาการไปให้จีน การที่จีนปกครองญวนเป็นเวลานาน ทำให้ญวนได้รับเอาวัฒนธรรมจากจีนไปใช้อย่างมากมายทั้งทางแนวความคิด, การปกครอง, ขนบธรรมเนียมประเพณี, ศิลป ฯลฯ ญวนคอยหาโอกาสที่จะดิ้นรนเพื่ออิสรภาพ เมื่อใดที่จีนอ่อนแอญวนก็จะประกาศเอกราชไม่ยอมส่งบรรณาการไปให้จีน พอจีนเข้มแข็งจีนก็ยกกองทัพมาตีญวน บางครั้งญวนก็สามารถรบชนะทัพจีน แต่บางครั้งก็พ่ายแพ้ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของจีนต่อไปอีก[4]

---

[1] ค. หน้า 93.

[2] Nguyen-Van-Thai, A Short History of Viet-Nam, pp.3 - 4

[3] Frank N. Trager, Why Viet Nam, p.16.

[4] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เวียตนาม หน้า 358 - 359.

เมื่อญวนได้รับเอกราชจากจีน ญวนมักจะยกกองทัพไปตีดินแดนจัมปานครบางทีก็ชนะจาม แต่บางทีก็แพ้จาม หรือไม่บางครั้งก็ยกกองทัพมารุกรานญวนหรือบางครั้งเขมรกับจามก็ร่วมมือกันรุกรานญวน ดังเช่นสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือจัมปานคร และทรงบังคับให้พวกจามร่วมมือกับเขมรในการรุกรานญวนอาณาจักรไดเวียด (Dai Viet)[1] ในปี พ.ศ.1811 ญวนได้ร้องเรียนไปยังจักรพรรดิกุบไลข่านแห่งมองโกลว่าเขมรและจัมปานครรุกราน กุบไลข่านจึงสั่งให้ญวนป้องกันตนเองและให้พม่าช่วยญวนด้วย[2]

ประวัติศาสตร์ของญวนมีเรื่องราวการรบราฆ่าฟันกันอยู่มาก ถ้าญวนไม่รบกับจีนก็รบกันเอง เพื่อแย่งอำนาจ และมีอยู่บ่อย ๆ ที่ญวนมักจะขอให้จีนส่งกองทัพเข้าไปญวนเพื่อช่วยเหลือในการปราบปรามศัตรูทางการเมือง แต่ถ้าสมัยใดที่ญวนตกเป็นเมืองขึ้นของจีน ญวนก็จะรวมกันได้และร่วมมือกันขับไล่จีนออกไป

ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17 ประเทศญวนก็แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ราชวงศ์ตรินห์ (Trinh) ซึ่งมีอำนาจอยู่ทางภาคเหนือและราชวงศ์เหงวียน (Nguyen) ซึ่งมีอำนาจทางภาคใต้ ในปี พ.ศ 2170 ราชวงศ์ตรินห์ เริ่มรุกรานราชวงศ์เหงวียน แต่ถูกตีแตกพ่ายกลับมา ทำให้ราชวงศ์เหงวียนมีอำนาจมากยิ่งขึ้นและรุกรานราชวงศ์ตรินห์บ้าง แต่ทั้งสองฝ่าย ไม่สามารถเอาชนะกันได้อย่างเด็ดขาด คงผลัดกันแพ้ผลัดกันชนะ ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ตกลงสงบศึกในปี พ.ศ.2216 โดยกำหนดเอาแม่น้ำลินห์เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างเหนือกับใต้[3] แม้ว่าชาวญวนจะมีความสงบสุขไปชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ญวนทั้งสองฝ่ายก็ยังแตกแยกกันอยู่ตลอดไป และเพิ่งจะรวมกันได้ในสมัยพระเจ้าเวียดนามยาลอง* ซึ่งญวนสามารถรวมประเทศเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

---

[1] D.G.E. Hall, A History of South East Asia, p.114.

[2] G. Coedes, op. cit. p.192.

[3] Joseph Buttinger, The Smaller Dragon, pp. 165 - 167.

* สถาปนาเป็นจักรพรรดิเมื่อ พ.ศ.2345 สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ.2362 พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 เรียก องเชียงสือ

ข. ญวนขยายอาณาเขตเข้าสู่เขมร

ญวนเริ่มบุกรุกเข้าไปในดินแดนเขมรในราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 ขณะนั้นเขมรยังปกครองดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขงซึ่งเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์และกว้างใหญ่ไพศาล ชาวญวนที่อยู่ทางแถบเวียดนามภาคกลางต้องได้รับความเดือดร้อนเนื่องจากการทำสงครามระหว่างราชวงศ์ตรินห์กับราชวงศ์เหงวียน ทำให้การเพาะปลูกทำนาไม่ได้ผล ชาวญวนจึงอพยพลงไปทางใต้เข้าไปอยู่ในดินแดนสามเหลี่ยมลุ่มแม่น้ำโขง หรือในสมัยฝรั่งเศสปกครองเรียกว่าแคว้นโคชินไชน่า* (Cochin China) ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดของญวนในปัจจุบัน[1] ภาคใต้หรือโคชินไชน่านี้ เดิมเป็นที่อยู่ของชาวจามกับชาวเขมร ญวนเรียกจามว่า "เจิมถั่น" (Chiem Thanh) และเรียกเขมรว่า "เจินหลาบ" (Chan Lap) ญวนค่อย ๆ บุกรุกลงไปทางใต้เรื่อย ๆ เข้าไปในเขตแดนเขมร และจามปาตามลำดับ สรุปได้ดังนี้ จากตังเกี๋ยสู่อาณาจักรจามตอนเหนือ เมื่อปี พ.ศ. 2014, ถึงกวีนอน เมื่อปี พ.ศ. 2145, ถึงเมืองเงเกา เมื่อปี พ.ศ.2145, ถึงฟานราง พ.ศ.2196, ถึงฟานเทียต พ.ศ.2240, ถึงไซ่ง่อน พ.ศ.2239, ถึงฮาเตียน พ.ศ.2257, ถึงบริเวณพื้นที่ปากแม่น้ำโขง พ.ศ.2275[2] อาณาจักรจัมปานครซึ่งมีเมืองหลวงอยู่ที่วิชัย (Vijaya) ถูกญวนตีแตกเมื่อปี พ.ศ.2014 ญวนได้ฆ่าชาวจามตายถึง 60,000 คน ชาวญวนได้เข้ายึดพื้นที่และปกครองชาวจามตั้งแต่นั้นมาชาวจามก็ไม่มีโอกาสฟื้นฟูอำนาจขึ้นมาอีกเลย[3]

การที่ญวนราชวงศ์เหงวียนได้บุกรุกไปยังดินแดนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขงของเขมร เพื่อตั้งหลักแหล่งและได้ตั้งศูนย์การค้าที่ไซ่ง่อนนั้นเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินเขมรมีส่วนสนับสนุนด้วย เพราะต้องการที่จะให้ญวนเข้ามาถ่วงดุลย์อำนาจของไทย เขมรยอมให้ญวนอ้างสิทธิเหนือดินแดนสามเหลี่ยมแม่น้ำโขง พอสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ญวนก็เข้าปกครองดินแดนนี้อย่างเด็ดขาด แต่ญวนยังไม่คิดหยุดแค่นี้ เพราะมีความต้องการที่จะได้ดินแดนใหม่ ๆ สำหรับเพาะปลูก[4] บทบาทของญวนในการบุกเบิกหาดินแดนในเขมรระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17 – 18 คล้าย ๆ กับการบุกเบิก

---

*หมายถึงดินแดนของเวียดตามที่มีคนจีนอยู่มาก

[1] Alexander Barton Woodside, Vietnam and the Chinese Model, p.246.

[2] บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อ.ค. หน้า 230 – 233.

[3] G. Coedès, op.cit. p.239.

[4] Roger M. Smith, Cambodia's Foreign Policy, p.10.

ของชาวอเมริกันที่มุ่งไปทางภาคตะวันตกของสหรัฐ และเมื่อญวนทำสงครามชนะเขมรแล้วก็จะขอเข้าอารักขาหมู่บ้านชาวญวนในดินแดนเขมร โดยวิธีนี้ญวนก็ค่อย ๆ ได้ดินแดนเขมรทีละน้อย ๆ[1]

นอกจากญวนจะใช้วิธีเข้ารุกรานดินแดนเขมรเพื่อยึดครองโดยตรงแล้ว ญวนยังใช้วิธีรุกรานทางการเมืองด้วยซึ่งเราจะศึกษาวิธีการที่ญวนเข้าไปมีอิทธิพลในทางการเมืองของเขมรได้จากหนังสือของชาวต่างประเทศ ซึ่งได้เล่าถึงเรื่องนี้ว่าญวนได้เข้าไปมีอิทธิพลในเขมรด้วยวิธีใด บุคคลที่เขียนเรื่องนี้เป็นชาวฝรั่งเศสคนหนึ่ง ชื่อ นิโคลาส แชรแวส์ ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองไทยและได้เล่าถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวน ในสมัยอยุธยาราวสมัยพระนารายณ์ สรุปได้ว่าเมื่อไทยตีเขมรได้ พระเจ้าแผ่นดินไทยจะแต่งตั้งบุคคลที่พระเจ้าแผ่นดินไทยไว้วางพระราชหฤทัยมากที่สุดปกครองเขมร และเขมรมีภาระที่จะต้องส่งส่วยให้ไทยเพียงปีละเล็กน้อยเท่านั้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินเขมรประกาศตัวเป็นอิสระจากไทย เขมรก็ไม่มีเวลาเตรียมตัวป้องกันไทยได้ทัน และรู้ตัวว่าอ่อนแอไม่สามารถต้านทานทัพไทยได้ พระเจ้ากรุงเขมรจะจัดส่งเอกอัครราชทูตไปยังพระเจ้าแผ่นดินญวนใต้ (ญวนราชวงศ์เหงวียน) เพื่อขอความช่วยเหลือพร้อมกับทรงขอเจ้าหญิงองค์ใดองค์หนึ่งแห่งราชวงศ์มาเกี่ยวดองกับพระเจ้าแผ่นดินเขมร ทางญวนก็จะจัดส่งทหารและเจ้าหญิงญวนไปให้เขมรตามที่ต้องการ พอทหารญวนไปถึงเขมร พระราชินีเขมร (เจ้าหญิงญวน) ก็จะบังคับบัญชาทหารญวนเข้าสู้รบกับทหารไทยเพื่อป้องกันเขมร และได้ขับไล่ทัพไทยแตกกระจายไป

แชรแวส ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของพระราชินีเขมรซึ่งเป็นชาวญวน ว่ามีอิทธิพลในราชสำนักมาก และชาวเขมรก็รักใคร่นับถือมาก แม้เวลาที่เขมรจะก่อการจลาจลวุ่นวายถ้าพระราชินีห้าม ชาวเขมรก็จะเชื่อฟัง บางครั้งพวกเจ้านายเขมรที่ต้องการมีอำนาจก็ไปทำตัวสนิทสนมกับพระราชินี เพื่อจะได้ให้พระราชินีโปรดปรานและสนับสนุนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยอาศัยอิทธิพลของพระราชบิดาของพระราชินี ถ้าหากเขมรเกิดการวุ่นวายตกลงกันไม่ได้ว่าใครจะเป็น

---

[1] Joseph Buttinger, op. cit. p.p.169 - 170

* เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในสมัยพระนารายณ์และอยู่ในเมืองไทย 4 ปี หนังสือของเขาเรื่องประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม รัฐบาลฝรั่งเศสได้อนุญาตให้ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ.1688 (พ.ศ.2231)

พระเจ้าแผ่นดิน ญวนก็จะส่งกองทัพเข้ายึดกรุงเขมรและแม่ทัพญวนก็มีอำนาจพอที่จะบงการว่าใครจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่มีข้อแม้ว่าพระราชินีชาวญวนจะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารราชการแผ่นดิน[1]

จากเรื่องราวของแชร์แวสนี้ เราจะเห็นว่า การที่ญวนเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรนั้นเป็นเพราะเขมรเองก็มีความเต็มใจที่จะให้ญวนเข้ามามีอิทธิพลในการควบคุมเขมรมิให้เกิดความยุ่งยาก เขมรทะเลาะกันก็เหมือนกับเด็ก ๆ ทะเลาะกัน ถ้าไม่มีผู้ใหญ่คอยห้ามปรามหรือตัดสินชี้ขาดวิวาท เขมรจะตัดสินกันเองไม่ได้ ผู้ใหญ่ในที่นี้คือไทยกับญวน ถ้าฝ่ายใดพิพาทยอมรับผู้ใหญ่คนเดียวกัน เรื่องก็ไม่ยุ่งยากนัก แต่ถ้าเขมรเกิดแบ่งพวกไปนิยมผู้ใหญ่ข้างละฝ่าย เรื่องก็จะยุ่งเหยิงและบานปลายออกไป เพราะผู้ใหญ่จะต้องมาทะเลาะกัน คือไทยกับญวนจะทำสงครามกันเพื่อแย่งกันสร้างอิทธิพลในเขมร

"ในปี พ.ศ.2293 ไทยได้ให้การเป็นมิตรกับราชวงศ์ตรินห์ที่ฮานอยเพื่อต่อต้านราชวงศ์เหงวียนที่เมืองเว้ และการที่เขมรเกิดการแบ่งแยกทางการเมือง ทำให้ญวนมีอำนาจเหนือเขมรบ่อย ๆ กองทัพเหงวียนจะขับไล่พระเจ้าแผ่นดินเขมรออกจากบัลลังก์ และจะให้กลับเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ก็ต่อเมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นได้ยินยอมยกเขตแดนเขมรให้แก่ญวนเพิ่มขึ้น ซึ่งคือนโยบายยึดดินแดนเขมรทีละน้อย นายพลแห่งราชวงศ์เหงวียนคนหนึ่ง ได้อธิบายในเวลานั้นว่า "เป็นนโยบายกล้าย ๆ กับการกินอย่างช้า ๆ ของตัวไหม" และ 6 จังหวัดในภาคใต้ของเวียดนามในปัจจุบันเป็นดินแดนที่ยึดมาจากเขมรระหว่างปี พ.ศ.2193 - 2293 ซึ่งเป็นระยะที่ญวนกำลังขยายอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่"[2]

สรุปได้ว่านับตั้งแต่ที่ญวนถูกจีนรุกรานสมัยที่ญวนได้ตั้งอาณาจักรอยู่ทางตอนใต้ของจีนในปัจจุบัน ญวนก็ค่อย ๆ อพยพลงมาทางใต้ จากตังเกี๋ยลงมายังเวียดนามภาคกลาง และเข้าสู่เวียดนามภาคใต้ เข้ายึดกรุงอาณาจักรจามปา และค่อย ๆ กลืนจามทีละน้อย จนในที่สุดอาณาจักรจามที่เคยรุ่งเรืองในอดีตนับเป็นเวลาหลายร้อยปีก็หมดอำนาจอย่างเด็ดขาด "ทุกวันนี้ยังมีหมู่บ้านพวกจามเหลืออยู่ แต่ฐานเมืองค่อย ๆ ลดลงทุกที สถิติเมื่อปี พ.ศ.2498 บอกว่าขณะนั้น

---

[1] นิโคลาส แชรแวส <u>ประวัติศาสตร์ชรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม</u> หน้า 240 - 261.

[2] Alexander Barton Woodside, <u>op. cit.</u> p.247.

COLLEGE OF EDUCATION
BANGKOK, THAILAND

มีพวกจามอาศัยอยู่ในดินแดนญวนใต้ราว 20,000 คน เท่านั้น นอกจากพวกจามจะถูกพวกญวนกลืนแล้ว พวกเขมรก็ยังถูกชาวญวนโจมตีขับไล่ให้ออกไปจากดินแดนโคชินไชน่าอีกด้วย แต่บังเอิญญวนตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเสียก่อน ทั้งจามและเขมรจึงได้อาศัยอยู่ในดินแดนญวนได้อีกต่อไป"[1]

เป็นที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งถ้าญวนสยุดรบกันเองเมื่อใด ญวนก็จะรุกรานเขมรหรือหันไปสนใจสร้างอำนาจในเขมร แต่ถ้าญวนเกิดกบฏหรือรบกันเอง เขมรก็จะเป็นเอกราช และไทยก็จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรแทนญวน ไทยเราก็ได้เข้าปกครองเขมรโดยตำนังชั่วระยะเวลาหนึ่งซึ่งตรงกับสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งผู้เขียนจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวน ในบทต่อไป.

---

[1] Richard Harris, "Indochina and The French" History Today: 84 - 88, February, 1955.

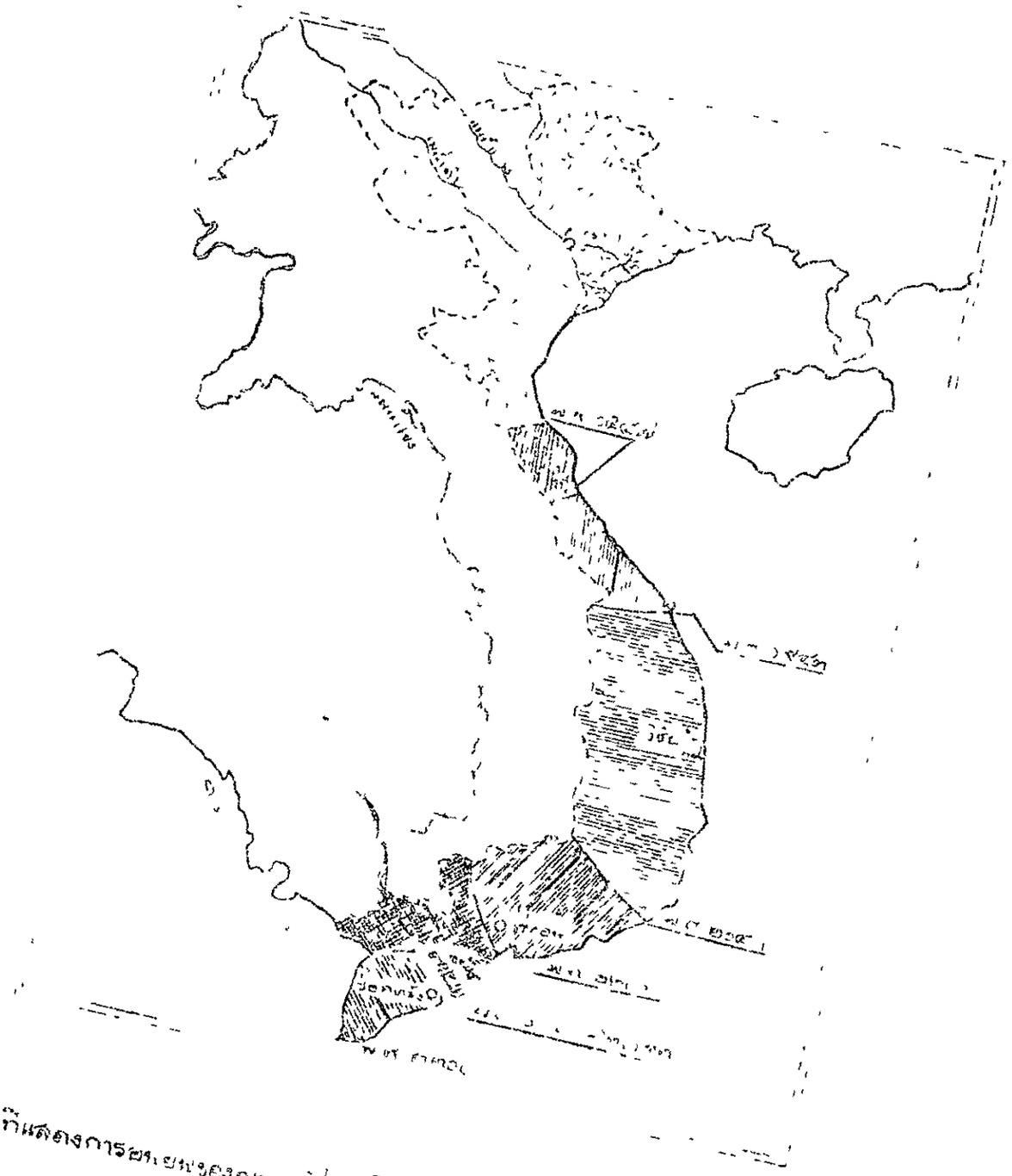

แผนที่แสดงการขยายของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

(จาก หนังสือ The Smaller Dragon)

บทที่ 2

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญวนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

1. ไทยช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยกับญวนได้มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีความสนิทสนมยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ ในสมัยอยุธยาก็ดี สมัยกรุงธนบุรีก็ดี ไทยกับญวนได้ทำสงครามกันบ่อย ๆ ด้วยเรื่องเขมร จนทำให้ไทยรู้สึกว่าญวนไม่ได้เป็นมิตรต่อไทย และได้สร้างความไม่พอใจให้แก่ไทยอยู่ตลอดเวลา กระทั่งมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดูเหมือนว่าไทยได้ลืมเรื่องการทำสงครามกับญวนและความไม่พอใจในอดีตไว้ชั่วคราว ไทยกับญวนได้หันมาปรองดองและสร้างไมตรีกันอย่างสนิทสนม

ปัจจัยเหตุของการที่ไทยกับญวนไรมีความใกล้ชิดกันเช่นนี้ก็เนื่องมาจากการเกิดกบฏไกเซิน* ที่เมืองญวน ซึ่งเป็นกบฏครั้งสำคัญและได้ทำลายอำนาจของราชวงศ์เหงวียนไปชั่วระยะหนึ่ง ตามเรื่องราวกล่าวว่าหัวหน้าพวกกบฏไกเซิน 3 กนพี่น้องเป็นชนชั้นชรรมดาสามัญอยู่ที่เมืองกุยเยิน ได้เกลี้ยกล่อมชักชวนประชาชนให้ร่วมมือกับพวกตนก่อกบฏต่อพระเจ้าแผ่นดินญวนที่เมืองเว้ ซึ่งมีพระนามว่า "องเทิงกวาง" และด้วยความช่วยเหลือจากพระเจ้าแผ่นดินญวนที่ตังเกี๋ย ทัพตังเกี๋ยและทัพไกเซินได้ยกเข้าโจมตีกรุงเว้ได้สำเร็จโดยง่าย เมื่อปี พ.ศ.2311 เพราะประชาชนกำลังเกลียดชังพระเจ้าแผ่นดินอยู่แล้ว พระเจ้าแผ่นดินจึงได้หนีไปอยู่ไซ่ง่อนพร้อมด้วยองเชียงสุนอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินกรุงเว้ และองเชียงสือ** ซึ่งเป็นนักกา ต่อมาพวกไกเซินได้ยกทัพมาตีไซ่ง่อนแตก จับองเทิงกวางพระเจ้าแผ่นดินกรุงเว้ประหารชีวิต ส่วนองเชียงสุนได้หนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและต่อมาก็ถูกพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดให้ประหารชีวิต***

---

*ญวนเรียกว่าไกเซิน

**ญวนเรียกว่าเหงวียนอาน (Nguyen Anh)

***พงศาวดารไทยบอกว่าขณะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียพระสติ ทรงเข้าใจว่าองเชียงสุนชโมยเพชรของพระองค์โดยกลืนเข้าไปในท้อง จึงโปรดให้ประหารเชียงสุน แต่พงศาวดารญวนบอกว่าถูกประหารเนื่องจากสลัดญวนปล้นเรือสินค้าไทย ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีพิโรธญวนประกอบกับเขมรได้ฟ้องไปยังไทยว่าองเชียงสุนเป็นไส้ศึกญวนเป็นเหตุให้พระเจ้ากรุงธนบุรีประหารชีวิตองเชียงสุน

ฝ่ายองเชียงสือได้หลบหนีไปอยู่ป่าและไปรวบรวมผู้คนเพื่อที่จะปราบพวกไกเซินต่อไป ในปี พ.ศ. 2321 องเชียงสือได้ส่งบรรณาการพร้อมด้วยพระราชสาส์นมาถึงพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอเป็นไมตรีกับไทย และขอให้พระเจ้ากรุงธนบุรีส่งทหารไปช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน ขณะนั้นทางไทยกำลังส่งกองทัพไปตีเวียงจันทร์ จึงไม่ได้ช่วยเหลือองเชียงสือแต่อย่างใด ต่อมาองเชียงสือก็สามารถยึดไซ่งอนได้สำเร็จในปี พ.ศ.2324 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า "พระเจ้ากาววางเหงวียงจัว" โดยเมืองหลวงอยู่ที่ไซ่งอน[1]

ในปี พ.ศ.2323 สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ส่งกองทัพไปตีเขมรอีก โดยมีสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ เป็นแม่ทัพ สาเหตุก็เนื่องจากเขมรเกิดการจลาจลและจับสมเด็จพระรามราชาธิบดีพระเจ้าแผ่นดินเขมรซึ่งไทยเป็นผู้สนับสนุนประหารชีวิต และเขมรได้หันไปพึ่งญวนอีก ทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงขัดเคืองยิ่งนัก จึงโปรดให้ยกทัพไปตีเขมรดังกล่าว

เขมรได้ขอความช่วยเหลือไปยังองเชียงสือ ซึ่งขณะนั้นได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ไซ่งอนแล้ว องเชียงสือได้ส่งทัพเรือเข้ามาช่วยเขมร ทั้งไทยและญวนยังมิได้ลงมือรบกัน ก็พอดีทางกรุงธนบุรีเกิดจลาจลวุ่นวาย สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ จึงได้ยกทัพกลับ[2] พงศาวดารญวนได้อ้างถึงสาเหตุที่ไทยยกทัพกลับในครั้งนี้ว่าเป็นเพราะได้มีการเจรจาระหว่างแม่ทัพไทย (สมเด็จเจ้าพระยาบหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ) กับแม่ทัพญวนในเขมร ในที่สุดทั้งสองฝ่ายตกลงสงบศึกกัน ทัพไทยจึงได้ยกกลับ[3]

ขณะนั้นองเชียงสือหรือพระเจ้ากาววางเหงวียงจัวยังปราบพวกไกเซินไม่สำเร็จ พวกไกเซินยังมีอำนาจเหนือไซ่งอนขึ้นไป ดังนั้นองเชียงสือจึงขอให้เขมรส่งทัพไปช่วยปราบกบฏไกเซิน เขมรตอนนั้นยังเป็นเอกราชจากไทยและญวน เมื่อญวนขอให้เขมรช่วย สมเด็จเจ้าฟ้าทะละหะ (มู)

---

[1]นายหยอง (ผู้แปล) พงศาวดารญวนฉบับนายหยอง ร.ศ.118 หน้า 313 - 374.

[2]กรมศิลปากร ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 159 - 164.

[3]นายหยอง ล.ด. หน้า 384.

จึงส่งกำลังทหาร 5000 คน ช่วยญวนปราบกบฏไกเซิน แต่ผลปรากฏพวกไกเซินสามารถตีทัพเขมรผสมญวนแตกพ่ายไป และกลับเข้ายึดไซ่ง่อนอีกครั้งหนึ่ง[1] ส่วนองเชียงสือเมื่อเสียเมืองไซ่ง่อนแล้วจึงได้หนีมายังประเทศไทยเข้ามาทางหัวเมืองชายทะเลตะวันออก พระยาชลบุรีพบเข้าจึงได้พาองเชียงสือมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ที่กรุงเทพฯ พระองค์โปรดฯ ให้ชุบเลี้ยงองเชียงสือเป็นอย่างดี โดยโปรดฯ ให้ไปตั้งครอบครัวที่ใต้บ้านตึกสำโรง* ซึ่งภายหลังพระราชทานให้กงสุลโปรตุเกส[2]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ทรงแสดงน้ำพระทัยดีต่อองเชียงสือเป็นอย่างมาก กล่าวคือได้พระราชทานเบี้ยหวัดแก่องเชียงสือปีละ 5 ชั่ง พระราชทานเครื่องยศและโปรดให้เข้าเฝ้าทุกวัน นอกจากนั้นพระองค์ยังอนุญาตให้ชาวญวนที่ติดตามองเชียงสือเข้ามาเมืองไทยออกไปประกอบอาชีพประมงแถวเมืองสมุทรปราการได้ตามใจชอบ[3]

การช่วยเหลือที่ยิ่งใหญ่ของไทยก็คือการที่ไทยช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน องเชียงสือมาเมืองไทยครั้งนี้จุดประสงค์ขององเชียงสือก็คือต้องการที่จะได้กำลังทหารไทยยกไปช่วยปราบพวกไกเซิน ไม่ใช่มีความต้องการที่จะลี้ภัยทางการเมืองอย่างเดียว เพราะองเชียงสือรู้ดีว่าลำพังกำลังทัพองเชียงสือไม่สามารถที่จะปราบกบฏได้ เนื่องจากการรบครั้งสุดท้ายกับไกเซินทัพองเชียงสือถูกพวกกบฏตีแตกพ่ายยับเยินและเป็นการพ่ายแพ้อย่างเด็ดขาด จนเหลือกำลังที่จะกู้อำนาจกลับคืนมาได้

ทัพไทยได้ยกไปช่วยปราบกบฏไกเซินในปี พ.ศ.2326 โดยมีพระยานครสวรรค์เป็นแม่ทัพ การปราบกบฏไกเซินครั้งนี้ได้เกณฑ์กองทัพเขมรไปด้วย ผลของสงครามพงศาวดารไทยบอกว่าพระยานครสวรรค์มีชัยชนะต่อพวกไกเซิน ยึดอาวุธจากข้าศึกเป็นจำนวนมาก แต่ด้วยเหตุใดไม่ปรากฏพระยานครสวรรค์กลับคืนอาวุธที่ยึดได้ให้แก่ข้าศึกจนหมดสิ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงทราบจึงโปรดให้นำพระยานครสวรรค์ไปประหารชีวิต[4]

---

[1] กรมศิลปากร ล.ด. หน้า 164 - 165.

*คือที่ดินข้างแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตรอกกัปตันบุช

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 หน้า 48 - 50.

[3] ด.

[4] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ด. หน้า 72 - 74.

ในปี พ.ศ.2327 ทัพไทยก็ยกไปปราบกบฏไกเซินอีก โดยเกณฑ์ทัพเขมรร่วมด้วย ทัพบกไทยผสมเขมรได้รับชัยชนะตลญวน แต่ทัพเรือไทยพายแพ้ทัพเรือญวนอย่างยับเยินที่คลองวามะนาว เส้นทางซึ่งมุ่งไปสู่ไซ่ง่อนทัพบกจึงต้องถอยกลับ[1] เป็นอันว่าไทยต้องประสบความล้มเหลวในการช่วยเหลือองเชียงสืออีกครั้งหนึ่ง

ในปี พ.ศ.2328 ญวนไกเซินก็ยกทัพเข้าตีเขมร ซึ่งขณะนั้นไทยได้ตั้งเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน)* เป็นผู้สำเร็จราชการปกครองเขมรที่อุดงสือไชย เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์สู้ไม่ได้ จึงถอยไปตั้งหลักที่พระตะบอง ญวนไกเซินจึงเข้าปกครองเขมร[2]

การที่ไทยไม่สามารถช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซินได้สำเร็จ คงจะทำให้องเชียงสือไม่คิดที่จะหวังพึ่งไทยตลอดไป ด้วยเหตุนี้ระหว่างที่องเชียงสือพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ องเชียงสือได้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากฝรั่งเศส เพราะมีหลักฐานว่า ในปี พ.ศ.2329 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งทูตมาพบองเชียงสือที่กรุงเทพฯ พร้อมด้วยพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ 16 โดยรัฐบาลฝรั่งเศสให้คำมั่นว่าจะช่วยเหลือองเชียงสือในการปราบกบฏไกเซิน[3]

การที่รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมให้ความช่วยเหลือแก่องเชียงสือเป็นเพราะพวกมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในญวนไม่พอใจพวกไกเซินที่กีดกันการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสจึงสนับสนุนให้องเชียงสือเป็นกษัตริย์ เพื่อว่ามิชชันนารีอาจได้รับสิทธิพิเศษบางประการ ถ้าหากแผนการสนับสนุนองเชียงสือให้เป็นกษัตริย์ประสบความสำเร็จ

ความจริงแล้วองเชียงสือได้ติดต่ออย่างลับ ๆ กับประเทศตะวันตกหลายประเทศ เช่น อังกฤษ ฮอลันดา โปรตุเกส สเปน มานานแล้ว แต่ว่าไม่ได้รับความช่วยเหลืออย่างจริงจัง คงมีแต่ฝรั่งเศสประเทศเดียวที่ให้การสนับสนุน ในปี พ.ศ.2327 องเชียงสือได้ขอร้องให้ ปิโย (Pigneau) มิชชันนารีชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งเป็นทูตเดินทางไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปอนดิเชอรี** (Pondichery) แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ ปิโยจึงเดินทางต่อไปยังฝรั่งเศสพร้อมด้วยเจ้าชายคานห์

---

[1]ค. หน้า 77 - 79.

*เขมรเรียกเจ้าพระยาอภัยธิเบศร์

[2]กรมศิลปากร ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 171.

[3]นายหยอง ล.ค. หน้า 452 - 453.

**ศูนย์กลางการค้าของฝรั่งเศสที่อินเดีย.

(Canh) ราชบุตรองเชียงสือ ไปเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปารีส การเจรจาครั้งนี้ประสบผลสำเร็จ โดยรัฐบาลฝรั่งเศสตกลงว่าจะส่งทหารจำนวน 1650 คน พร้อมด้วยเรือรบ 4 ลำ และอาวุธเข้าช่วยองเชียงสือปราบพวกไกเซิน ทางฝ่ายองเชียงสือให้สัญญาว่าจะยินยอมยกเมืองท่าดูราน (Tourane) และเกาะคอนดอร์ (Condore) ให้แก่ฝรั่งเศส นอกจากนั้นชาวฝรั่งเศสจะได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าอย่างเสรียิ่งกว่าชาติใด ส่วนมิชชันนารีจะได้รับสิทธิพิเศษในการเผยแพร่ศาสนาอย่างเต็มที่ สัญญาระหว่างญวนกับฝรั่งเศสได้มีการลงนามเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2331 ต่อมาได้เกิดการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสเมื่อปี พ.ศ.2332 รัฐบาลฝรั่งเศสจึงได้บอกเลิกสัญญาที่จะให้ความช่วยเหลือองเชียงสือในการปราบกบฏ[1]

แสดงให้เห็นว่าองเชียงสือมีนโยบายที่จะดึงเอาประเทศต่าง ๆ ทั้งในยุโรปและไทยช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซินมาพานแล้ว ก่อนที่องเชียงสือจะหนีมาพึ่งไทยเสียอีก องเชียงสือผู้นี้เป็นผู้ที่มีมานะบากบั่น มีความตั้งใจจริงในการกิดกอบกู้อำนาจกลับคืนมาอีก ทั้งยังเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดทางการทูต สามารถเจรจาต่อรองให้ประเทศอื่น ๆ เช่นไทยกับฝรั่งเศสมีส่วนในการช่วยเหลือองเชียงสืออย่างมากในการปราบกบฏไกเซินจนได้รับความสำเร็จ

พงศาวดารญวนได้กล่าวถึงเรื่องที่องเชียงสือได้หนีออกจากไทยไปครั้งหนึ่งคือในปี พ.ศ.2327 การหนีครั้งนี้เนื่องจากรัชกาลที่ 1 โปรดให้สมเด็จพระเจ้าหลานเธอกรมหลวงเทพหริรักษ์ และพระยาวิชิตณรงค์เป็นแม่ทัพ* ยกไปรบกับไกเซิน โดยเกณฑ์ทัพเขมรร่วมด้วย องเชียงสือได้ถือโอกาสไปกับกองทัพที่ยกไปครั้งนี้ ทัพไทยและเขมรได้พ่ายแพ้แก่พวกไกเซินจนต้องถอยทัพกลับกรุงเทพฯ ส่วนองเชียงสือถือโอกาสหนีไปอยู่เกาะโถโจวเพื่อกอบกู้อำนาจในญวนกลับคืน[2]

พงศาวดารญวนบอกว่าในปี พ.ศ.2329 องเชียงสือได้เข้ามากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง เรื่องนี้พงศาวดารไทยไม่ได้กล่าวถึงว่าองเชียงสือได้กลับเข้ามาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ อีกครั้ง หลังจากที่ได้หนีไปกอบกู้อำนาจที่เกาะโถโจวเป็นเวลาปีเศษ การที่องเชียงสือกลับเข้ามาพึ่งไทยอีกเป็นครั้งที่ 2 คงเป็นเพราะว่าแผนการขององเชียงสือที่จะปราบกบฏล้มเหลว

---

[1] Joseph Buttinger, The Smaller Dragon, pp.234 - 238.

* พงศาวดารญวนเรียกชื่อแม่ทัพไทยว่า เจ้าห้อยกับเจ้าทรวง

[2] นายหยอง ล.ด. หน้า 435.

เนื่องจากพวกไกเซินกลับมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นหลังจากที่ยึดญวนใต้ได้แล้วก็รุกขึ้นไปทางเหนือยึดเมืองฮานอยได้ ขับไล่อำนาจของราชวงศ์ตรินห์ออกจากภาคเหนือได้สำเร็จ สามารถยึดญวนได้หมดทั้งประเทศ[1] อีกประการหนึ่งทูตองเชียงสือที่เป็นมิชชันนารีเดินทางไปเจรจาขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลฝรั่งเศสที่ปอนดิเชอรี่ประสบความล้มเหลวจนต้องเดินทางต่อไปยังปารีสนั้น ทำให้องเชียงสือหมดความหวังที่จะปราบพวกไกเซินได้ จึงต้องเดินทางมาพึ่งไทยอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงให้การอุปการะเป็นอย่างดีเหมือนเช่นเคย โดยมิได้โกรธเคืองเรื่องที่องเชียงสือหนีออกจากเมืองไทย

ในระหว่างที่องเชียงสือพักอยู่ที่กรุงเทพฯ นั้น องเชียงสือได้ใช้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางบัญชาการกู้อำนาจในญวนด้วย เพราะมีการติดต่อระหว่างพวกนายทหารและข้าราชการญวนที่เดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ เขมร และญวน อยู่ตลอดเวลา บทบาทของทหารและข้าราชการฝ่ายองเชียงสือได้ปฏิบัติการหลายอย่างในการใช้กรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง เช่น ส่งคนไปสอดแนม และสืบข่าวที่ญวน ส่งช่างฝีมือไปสร้างเรือรบไว้ตามเกาะใกล้ ๆ กับเมืองพุทไธมาศ* รวบรวมเสบียงอาหารและอาวุธ ส่งคนไปชักชวนชาวเขมรและญวนให้ร่วมมือกับองเชียงสือในการปราบกบฏไกเซิน นอกจากนี้ ทหารญวนฝ่ายองเชียงสือ 600 คน ได้หลบหนีพวกไกเซินเข้ามาพักในกรุงเทพฯ ด้วย กรุงเทพฯ ยังเป็นศูนย์กลางการติดต่อขอความช่วยเหลือไปยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเพื่อช่วยเหลือองเชียงสือ[2] ดังนั้นกรุงเทพฯ จึงเป็นเสมือนรัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสือในการปราบกบฏพวกไกเซิน

การที่ไทยได้ให้ความอุปการะแก่รัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสืออย่างจริงจังโดยมิได้รังเกียจเดียดฉันท์ถึงกับยอมลงทุนส่งกองทัพไปช่วยปราบกบฏไกเซินนั้น อาจสรุปเหตุผลของการที่ไทยตัดสินใจช่วยองเชียงสือได้ดังต่อไปนี้คือ

1. พวกไกเซินไม่ได้แสดงการเป็นมิตรกับไทย เพราะระหว่างที่พวกไกเซินยึดเมืองญวนได้นั้น พวกไกเซินยังได้เข้ายึดเขมรและส่งกองทัพไปตีพระตะบองซึ่งไทยปกครองโดยตรง

---

[1] Joseph Buttinger, op. cit. p.237.

* ปัจจุบันเรียกฮาเตียน (Hatien) ญวนเรียกห้าเตียง

[2] นายหยอง ล.ค. หน้า 439.

ในปี พ.ศ.2329[1] แต่ตีพระตะบองไม่สำเร็จ การที่พวกไกเซินขยายอำนาจเข้าสู่เขมร คงจะทำให้ไทยไม่พอใจอย่างมาก เพราะเป็นการรุกรานดินแดนที่ไทยถือว่าอยู่ใต้อิทธิพลของไทย

2. ไทยต้องการที่จะสร้างอิทธิพลเหนือญวนเพื่อป้องกันมิให้ญวนเข้าไปรุกรานเขมร อย่างน้อยที่สุดถ้าองเชียงสือได้มีอำนาจในแผ่นดินญวน องเชียงสือก็คงจะระลึกถึงบุญคุณไทยที่เคยให้ความช่วยเหลือ และมีความเกรงใจไทยไม่กล้ารุกรานเขมรอย่างเปิดเผย เขมรก็จะปลอดภัยจากญวนและอยู่ใต้อิทธิพลของไทยประเทศเดียว

3. การสนับสนุนรัฐบาลพลัดถิ่นขององเชียงสือจะทำให้ญวนเกิดแบ่งเป็น 2 พวก และทำสงครามกันเอง ไทยรู้ดีว่าตราบใดที่ญวนยังทำสงครามกันเอง ตราบนั้นเขมรจะปลอดภัยจากญวน และไทยจะแผ่อิทธิพลเข้าไปในเขมรได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นถ้าญวนทำสงครามกันอยู่เรื่อยไป ผลประโยชน์ก็จะตกอยู่แก่ไทยและเขมรด้วย

4. เพื่อแสดงให้เห็นว่าไทยมีอำนาจพอที่จะเป็นผู้นำญวน เขมร และลาวได้

ผลจากการที่ไทยช่วยองเชียงสือปราบพวกไกเซินในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น พิจารณาดูแล้วอาจสรุปได้ดังนี้

1. ไทยประสบความล้มเหลวในการส่งทหารไปทำสงครามกับพวกไกเซินหลายครั้งในระยะแรก ทัพเรือไทยไม่สามารถเอาชนะทัพเรือญวนได้ อีกทั้งไม่ชำนาญภูมิประเทศ จึงถูกทัพญวนใช้กลยุทธที่เหนือกว่าเข้าโจมตีจนทัพไทยต้องแตกพ่ายไป องเชียงสือเคยฟ้องไปยังกรุงเทพฯ บ่อย ๆ ว่า ทัพไทยขาดระเบียบวินัยชอบไปเบียดเบียนข่มเหงราษฎรญวนทำให้ราษฎรไม่ชอบทหารไทย[2] การกระทำดังกล่าวคงเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้ทัพไทยประสบความล้มเหลวในการปราบกบฏไกเซิน

2. การที่ไทยให้ญวนเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นในกรุงเทพฯ กลับเป็นผลเสียแก่ไทยในแง่ที่ว่า พวกนายทหารญวนและข้าราชการญวนเป็นจำนวนมากเข้ามาพำนักในกรุงเทพฯ และเข้าออกในราชสำนักไทยบ่อย ๆ ญวนจึงสามารถรู้ความลับของทางราชการไทยได้มากมาย

---

[1]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 172.

[2]นายหยอง ล.ด. หน้า 431.

และการที่ไทยได้ยอมให้องเชียงสือเข้าร่วมงานในกองทัพไทย เช่น เมื่อพม่ายกเข้ามาตีกรุงเทพฯ ในปี พ.ศ.2329 องเชียงสือได้อาสานำทัพญวนออกรบกับพม่าด้วยและสามารถรบชนะกองทหารพม่า[1] การที่องเชียงสือและทหารญวนได้คุกคลีทำงานร่วมกับทัพไทย จึงสามารถรู้กลยุทธในการศึกของทัพไทย และจุดอ่อนของทัพไทยเป็นอย่างดี ข้อนี้น่าจะเป็นผลเสียแก่ไทยในการทำสงครามกับญวนสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ทำให้ทัพไทยต้องพ่ายแพ้แก่ทัพญวนหลายครั้ง ไม่สามารถเอาชนะญวนได้อย่างเด็ดขาด เพราะแม่ทัพญวนที่รบกับไทยในดินแดนเขมรนั้นเป็นผู้ที่เคยมาอยู่ในเมืองไทยมาแล้วทั้งสิ้นโดยเฉพาะองต๋ากุน ข้าหลวงไซ่ง่อนซึ่งเป็นผู้วางแผนโจมตีไทยและเป็นผู้มีอำนาจมากรองจากพระเจ้าแผ่นดินญวน ได้เคยมาอยู่กรุงเทพฯ พร้อมกับองเชียงสือ

3. การที่ไทยยินยอมให้องเชียงสือใช้ดินแดนไทยที่เป็นเกาะทางแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเป็นฐานปฏิบัติกู้อำนาจในญวน ทำให้ญวนรู้จักภูมิประเทศของไทยแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเป็นอย่างดี โดยปกติไทยมีจุดอ่อนทางด้านการป้องกันข้าศึกที่จะยกมาทางทะเลอยู่แล้ว เพราะไทยมีศัตรูสำคัญคือพม่าซึ่งยกทัพมารุกรานไทยทางบกตลอดเวลา ไทยจึงพะวงแต่การป้องกันทางบก ดังนั้นถ้าข้าศึกยกทัพเข้าโจมตีไทยทางทะเลไทยจะเสียเปรียบมากมาย

การที่ญวนได้รู้จักน่านน้ำไทยทางฝั่งทะเลตะวันออกเป็นอย่างดี มีผลร้ายแก่ไทยเป็นอย่างมาก ถ้าหากญวนจะยกทัพเรือเข้าตีไทยทางอ่าวไทยฝั่งตะวันออกและรุกเข้าสู่กรุงเทพฯ ก็จะทำได้โดยง่าย และไทยจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบ จะเตรียมรบไม่ทัน เพราะอ่าวไทยอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เพียงไม่กี่กิโลเมตร เดินทัพไม่ถึง 2 วัน ก็จะถึงกรุงเทพฯ ดูเหมือนว่าไทยคงจะรู้จุดอ่อนข้อนี้บ้างเหมือนกัน จึงได้จัดให้มีการป้องกันการรุกรานของญวนซึ่งอาจโจมตีไทยทางฝั่งตะวันออก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดให้สร้างเมืองสมุทรปราการหรือนครเขื่อนขันธ์ และสร้างป้อมขึ้น 4 ป้อม สำหรับป้องกันญวนยกทัพเรือเข้ามารุกรานไทย[2] เพราะขณะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนกำจังตึงเครียดเนื่องจากปัญหาเขมร

มีหลักฐานยืนยันว่าชาวญวนเป็นผู้มีความสามารถในการสืบข่าวเก่ง ดังเช่นในปี พ.ศ.2353 พระเจ้าแผ่นดินญวนได้ส่งทูตคณะหนึ่งมายังกรุงเทพฯ ทูตคณะนี้ได้พยายามศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ของไทย และรวบรวมข่าวสารทางทหารของไทย ทูตได้เขียนแผนที่ประเทศไทย และได้บอก

---

[1]นายหยอง ล.ค. หน้า 444 - 445.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2</u> (เล่ม 2) หน้า 171.

ถึงเส้นทางที่ญวนจะเดินทางเข้ามายังประเทศไทยได้ 6 ทาง และยังได้เขียนแผนที่แสดงอาณาเขตของประเทศไทย แสดงเกาะต่าง ๆ ในเขตไทย ตลอดจนที่ตั้งทางทหาร คลังสรรพาวุธ และกล่าวถึงระบบการปกครองของไทย[1] การที่ชาวญวนได้เข้ามาพำนักอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ทำให้ญวนมีความรู้เกี่ยวกับเมืองไทยอย่างกว้างขวาง และทำให้ญวนได้เปรียบในการวางนโยบายทางการทูต การเมือง และการทหารในส่วนที่เกี่ยวข้องกับไทยได้อย่างถูกต้อง

4. ผลที่ไทยได้รับจากการช่วยเหลือองเชียงสือในครั้งนี้ แม้ว่าไทยอาจจะผิดหวังไปบ้าง เพราะไม่สามารถควบคุมญวนมิให้ขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรได้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็ได้มีสันติภาพระหว่างไทยกับญวนชั่วระยะหนึ่ง คือ ในสมัยรัชกาลที่ 1 และต้นรัชกาลที่ 2 เพราะเป็นระยะที่ญวนยังเกรงใจไทยอยู่ เนื่องจากยังสำนึกในบุญคุณของไทยที่เคยให้ความช่วยเหลือญวน[2]

พ.ศ. 2320

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 1 ได้กล่าวถึงเรื่องที่องเชียงสือได้หนีออกจากกรุงเทพฯ โดยมิได้กราบบังคมทูลลาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ คงทิ้งจดหมายไว้ฉบับหนึ่ง กราบบังคมทูลรัชกาลที่ 1 ว่า การที่องเชียงสือหนีไปก็เพื่อที่จะคิดกอบกู้บ้านเมืองญวนและถ้าหากองเชียงสือกระทำการสำเร็จก็จะขอเป็นเมืองขึ้นของไทยต่อไป องเชียงสือยังขอให้ไทยช่วยส่งอาวุธปืนและกระสุนดินดำไปช่วยองเชียงสือปราบกบฏอีกด้วย[3]

เข้าใจว่าองเชียงสือคงจะเขียนหนังสือทิ้งเอาไว้เป็นภาษาไทย เพราะปรากฏว่าองเชียงสือเป็นผู้ที่มีความสามารถเขียนภาษาไทยและอ่านหนังสือไทยได้ดี[4] การที่องเชียงสือบอกว่าถ้าตัวเองกระทำการสำเร็จก็จะขอเป็นเมืองขึ้นของไทยนั้นไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ ในพงศาวดารไทยใช้ประโยคว่า "เป็นเมืองขึ้นขอบขัณฑสีมาสืบไป" องเชียงสือคงมิได้ตั้งใจที่จะเป็นเมืองขึ้นไทยตลอดไป เพราะเมื่อองเชียงสือขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว องเชียงสือได้เลิกส่งต้นไม้ทองเงินให้แก่ไทย คงส่งให้ในสมัยองเชียงสือยังรวมประเทศไม่สำเร็จ และต้องการ

---

[1] Alexander Barton Woodside, Vietnam and the Chinese Model, pp,257-2

[2] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1167 เลขที่ 2 สำเนาพระราชสาส์นเจ้าอนัมกกถึงรัชกาลที่ 1 พระราชสาส์นไม่ปรากฏลงวันเดือนปี

[3] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ด. หน้า 146 - 151.

[4] นายหยอง ล.ด. หน้า 455.

ที่จะให้ไทยช่วยเหลือทางด้านกำลังอาวุธ องเชียงสือส่งต้นไม้ทองเงินมาให้ไทยก็เพื่อแสดงความอ่อนน้อมต่อไทยและต้องการที่จะได้รับความช่วยเหลือจากไทยเท่านั้น

องเชียงสือหนีออกจากไทยครั้งนี้ พงศาวดารไทยกล่าวตรงกับพงศาวดารญวน แต่จะเป็นปี พ.ศ.ใดไม่ทราบแน่ชัด เข้าใจว่าคงจะประมาณปี พ.ศ.2330 เพราะหลักฐานพงศาวดารญวนบอกว่า ในปีนี้องเชียงสือเริ่มมีชัยต่อพวกไกเซินแล้วโดยไม่มีกองทัพไทยช่วย[1]

เมื่อองเชียงสือหนีออกจากไทยแล้ว ครั้งแรกไปพักที่เกาะสีชังก่อน ต่อมาจึงเดินทางไปพักที่เกาะกูด* ซึ่งเป็นเป็นเกาะที่อยู่ใกล้ชายแดนเขมรและอยู่ในเขตไทย[2] การที่องเชียงสือเลือกเอาเกาะกูดเป็นฐานปฏิบัติการปราบกบฏไกเซินนั้นเป็นเพราะเกาะกูดมีคุณสมบัติเหมาะสมอยู่หลายประการ กล่าวคือ เป็นเกาะที่อยู่ใกล้ชายแดนไทย เขมร และญวน ซึ่งเหมาะที่จะใช้เป็นศูนย์กลางติดต่อกับไทย เขมร และญวนได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นเกาะกูดอยู่ในเขตไทย พวกไกเซินไม่กล้าที่จะยกกำลังล่วงล้ำเข้ามาปราบองเชียงสือเนื่องจากเกรงใจไทย อนึ่งเกาะกูดยังเป็นเกาะที่มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ไม่มีผู้คนอาศัยจึงเหมาะที่จะใช้เป็นฐานสำหรับปฏิบัติการกู้อำนาจได้เป็นอย่างดี

การที่ไทยช่วยเหลือองเชียงสือ ทำให้ไทยเกิดขัดแย้งกันเองระหว่างผู้นำของไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสนับสนุนการช่วยเหลือองเชียงสืออย่างเต็มที่ แต่กรมพระราชวังบวรฯ ทรงมีความเห็นขัดแย้งและไม่พอพระทัยในการที่องเชียงสือได้หลบหนีออกจากประเทศไทยโดยมิได้ทูลลา ทรงถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกให้ใช้กำลังติดตามจับองเชียงสือให้ได้ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไม่เห็นด้วย ทรงตรัสว่า "เขาเห็นว่าเราช่วยธุระเขาไม่ได้ด้วยมีศึกติดพันกันอยู่ เขาจึงหนีไปคิดจะตีเอาบ้านเมืองคืน เราบีกุดแก่เขาเขียนด้วยมือแล้วจะลบด้วยเท้ามิบังควร" กรมพระราชวังบวรฯ

---

[1]ค. หน้า 469 - 470.

*พงศาวดารญวนบอกว่าเป็นเกาะไผ่

[2]Klaus Wenk, The Restoration of Thailand Under Rama I (1782-1809), p. 112.

ทรงถวายความเห็นขัดแย้งว่า "องเชียงสือคนนี้ แม้จะละไว้มิให้ติดตามเอาตัวให้ได้ นานไปภายหลังเมื่อล่วงแผ่นดินนี้ไปแล้ว มันจะทำความลำบากเดือดร้อนแก่ลูกหลานเราเป็นแท้อย่าสงสัยเลย เพราะองเชียงสือเข้ามาอยู่ที่กรุงเทพฯ ก็หลายปี ได้รู้ตื้นลึกหนักเบาในการบ้านเมืองของเราทุกสิ่ง"[1]

ความเห็นของสองพระองค์ท่านพิเคราะห์ดูแล้วก็เป็นเหตุผลที่ถูกต้องทั้งสองพระองค์ เพราะเหตุการณ์ในระยะหลังจากที่องเชียงสือได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองญวนได้ทั้งประเทศแล้ว ญวนกับไทยก็มีความสนิทสนมและเป็นไมตรีกันอย่างดี เป็นผลดีแก่ไทยในการขยายอิทธิพลเข้าเขมรได้อย่างสะดวกกว่าแต่ก่อน เพราะญวนไม่ได้ขัดขวางไทยอย่างรุนแรง แต่ไทยมีอิทธิพลในเขมรได้อย่างเต็มที่เพียงสมัยรัชกาลที่ 1 เท่านั้น หลังจากนั้นไทยกับญวนก็เริ่มบาดหมางกันตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป และได้ทำสงครามกันอย่างขนานใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเหตุการณ์ก็เป็นจริงดังที่กรมพระราชวังบวรทรงทำนายเอาไว้ คือไทยประสบความผิดหวังที่จะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือญวนได้ตลอดไป

ขณะที่องเชียงสือใช้เกาะกูดเป็นศูนย์ปฏิบัติการกู้อำนาจกลับคืนมาในญวนนั้น ทางกรุงเทพฯ ได้ให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่ เขนได้จัดส่งเรือตระเวณหลายลำพร้อมด้วยปืนและกระสุนดินดำไปให้องเชียงสือ องเชียงสือก็เริ่มมีชัยชนะต่อพวกไกเซินโดยตีได้เมืองเล็ก ๆ ที่อยู่ใกล้ชายแดนเขมรได้ก่อน แล้วค่อย ๆ ขยายอำนาจขึ้นเรื่อย ๆ องเชียงสือได้ตอบแทนบุญคุณไทยโดยช่วยปราบโจรสลัดที่คอยปล้นสะดมเรือสินค้าทางแถบหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ในปี พ.ศ.2331 องเชียงสือได้มีหนังสือมาขอเรือรบและกระสุนดินดำจากไทยอีก ไทยก็ได้จัดส่งไปให้ตามที่ต้องการ และในปีเดียวกันนี้เององเชียงสือได้ส่งทูตมาไทยถวายต้นไม้ทองเงินเป็นครั้งแรก รวมทั้งขอให้ไทยส่งทัพจากพระตะบองช่วยองเชียงสือตีเมืองป่าสักด้วย ไทยได้ช่วยเหลือตามที่องเชียงสือขอร้อง ทัพพระตะบองที่ยกไปช่วยองเชียงสือในครั้งนั้น มีเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นแม่ทัพสามารถตีเมืองป่าสักให้องเชียงสือได้สำเร็จ[2]

---

[1]กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4) หน้า 150 - 151.

[2]นายหยอง ล.ค. หน้า 469 - 470.

องเชียงสือได้ส่งต้นไม้ทองเงินไปให้ไทยทั้งหมด 6 ครั้งด้วยกัน ในระหว่างที่ยังเป็นเจ้าอนัมก๊ก* เนื่องจากยังไม่สามารถรวบประเทศได้สำเร็จ การส่งทูตมาถวายต้นไม้ทองเงินแต่ละครั้ง องเชียงสือมักจะขอให้ไทยช่วยเหลือแทบทุกครั้ง[1] หรือไม่ก็ถวายรายงานเหตุการณ์ทางเมืองญวนไปให้ทรงทราบ เช่นในปี พ.ศ.2334 องเชียงสือขณะนั้นเป็นเจ้าอนัมก๊กแล้วได้ขอซื้อปืนคาบศิลาจากไทย 1000 กระบอก แต่ได้ส่งเรือรบมาให้ไทย 70 ลำ เป็นการตอบแทนในปี พ.ศ.2339 ไทยได้ส่งช้างไปให้เจ้าอนัมก๊ก 20 เชือก และในปี พ.ศ.2346 ไทยได้ส่งข้าวเปลือกไปช่วยญวน เนื่องจากทางเมืองญวนเกิดข้าวยากหมากแพงและทำนาไม่ได้ผล[2]

นอกจากไทยจะช่วยญวนทางด้านกำลังอาวุธและยุทธปัจจัยแล้ว ไทยยังได้ส่งทัพไทย เขมร และลาว ไปช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบกบฏไกเซินอีกด้วย เช่นในปี พ.ศ.2344 เจ้าอนัมก๊กขอให้ไทยส่งทัพลาวและเขมร ช่วยญวนตีเมืองแง่อาน** แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดให้เขมรยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กตีเมืองกุยเยินแทน ปรากฏว่าเขมรไม่ยอมรบและพากันหนีกลับหมด[3] เจ้าอนัมก๊กได้ฟ้องไปทางกรุงเทพฯ ว่า พญากลาโหมแม่ทัพเขมรที่ยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กตีเมืองกุยเยินนั้น ได้ลอบไปติดต่อกับพวกไกเซินเป็นทำนองเข้ากับฝ่ายศัตรู ไทยได้ตอบเจ้าอนัมก๊กไปว่าจะสอบสวนเรื่องนี้ และจะลงโทษพระยากลาโหมในฐานะที่เข้ากับฝ่ายศัตรู[4]

ต่อมาทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพฯ ไปสมทบกับทัพลาวตีทัพไกเซินแถวเมืองแง่อานได้รับชัยชนะ นอกจากทางกรุงเทพฯ ได้สั่งให้ลาวและเขมรยกทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กรบไกเซินแล้ว เจ้าอนัมก๊กยังใช้วิธีเกลี้ยกล่อมและชักชวนเขมรกับลาวช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบไกเซินอีกด้วย เช่นในราวปี พ.ศ.2330 ขณะที่องเชียงสือกำลังเริ่มรบกับไกเซินนั้น ได้ไปชักชวนชาวเขมรราว 2,000 คน เข้าร่วมในกองทัพองเชียงสือ โดยให้นายทหารญวนเป็นผู้บังคับการกองทหารเขมร

---

* ตั้งตัวเป็นเจ้าอนัมก๊กเมื่อปี พ.ศ.2333

[1] Klaus Wenk, op. cit. p. 117.

[2] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 4) หน้า 33 - 42.

** ลาวเรียกว่าเบื้องล่าน้ำ

[3] กรมศิลปากร ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา หน้า 185.

[4] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับเขมรและญวนสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 46 - 47.

และให้ฝึกทหารเขมรทำการรบแบบญวน[1]

ไทยได้แสดงนโยบายให้เห็นว่าสนับสนุนเจ้าอนัมก๊กอย่างมั่นคง ก็คือในปี พ.ศ.2332 ญวนไกเซินได้ส่งทูตพร้อมด้วยอักษรสาส์นเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอเป็นมิตรกับไทยและชักชวนให้ไทยร่วมมือกับเจ้าเมืองตังเกี๋ยปราบองเชียงสือ โดยทัพตังเกี๋ยจะเข้าโจมตีทัพองเชียงสือ และถ้าองเชียงสือแตกทัพหนีเข้าเขตไทย ก็ให้ไทยจับกุมองเชียงสือส่งไปให้เจ้าเมืองตังเกี๋ยด้วย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตอบทูตจากตังเกี๋ยไปว่า ไทยไม่สามารถจะทำดังนี้ได้ เพราะว่าเคยทำบุญคุณให้เจ้าอนัมก๊กแล้วจะทำโทษเมื่อภายหลังอีกหาได้ไม่ เป็นการผิดประเพณีและนานาประเทศจะติเตียนการกระทำของไทยว่าขาดความเตตากรุณา แต่ไทยยินดีจะไกล่เกลี่ยให้ อีกประการหนึ่งการที่กองทัพองเชียงสือรบกับกองทัพตังเกี๋ยซึ่งเป็นญวนเหมือนกัน ถ้าไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวก็อาจจะไปเกิดผิดพลาดปะทะกับฝ่ายตังเกี๋ยก็ได้ จะทำให้เสียไมตรีกับเปล่า ๆ[2]

ไทยได้แจ้งเรื่องที่ทูตจากตังเกี๋ยมาชักชวนไทยไปให้องเชียงสือทราบ นอกจากนั้นไทยได้แสดงท่าทีว่าไม่ต้องการที่จะกระทบกระทั่งกับญวนฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง จะเห็นได้จากการที่ไทยได้มีพระราชสาส์นไปถึงเจ้าเมืองตังเกี๋ยแจ้งให้ทราบว่าญวนตังเกี๋ยได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทร์โดยไม่ทราบสาเหตุ ทางเวียงจันทร์ได้รายงานไปให้ไทยทราบ ไทยจึงได้ส่งทัพขึ้นไป ก็พอดีได้ทราบข่าวว่าตังเกี๋ยได้ยกทัพกลับไปแล้ว ไทยจึงไม่กล้าที่จะยกทัพติดตามเข้าไปในเขตญวน เพราะกลัวว่าจะเสียไมตรีกับฝ่ายตังเกี๋ย[3] พระราชสาส์นฉบับนี้ได้เน้นถึงเรื่องที่ไทยต้องการเป็นมิตรกับญวนตังเกี๋ย แสดงว่าไทยได้แสดงนโยบายเป็นกลางคือเป็นมิตรกับญวนทั้งสองฝ่าย แต่ที่จริงนั้นไทยสนับสนุนญวนฝ่ายเจ้าอนัมก๊กเต็มที่ แต่ไทยไม่ต้องการแสดงออกมาอย่างเปิดเผย เพราะไม่แน่ใจว่าเจ้าอนัมก๊กจะได้ชัยชนะสามารถรวมญวนทั้งประเทศ ดังนั้นการส่งทัพไปช่วยองเชียงสือรบ ส่วนใหญ่ไทยส่งทัพเขมรและลาวเข้าช่วยองเชียงสือรบมากกว่าที่จะส่งทหารไทยเข้ารบโดยตรง

---

[1]นายหยอง ล.ด. หน้า 466.

[2]จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1156 เลขที่ 2 <u>พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถึงเจ้าเมืองตังเกี๋ย</u> ไม่ปรากฏลงวันที่.

[3]ด.

น่าสังเกตว่าไทยได้วางนโยบายเกี่ยวกับญวนด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ

ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2346 ทูตญวนได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เพื่อแจ้งข่าวเรื่องเจ้าอนันกกตีตังเกี๋ยได้เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2345 ทูตญวนที่มาครั้งนี้ได้ถวายบรรณาการแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งประกอบด้วย ทองคำ เงิน น้ำตาลทราย ผ้าแพร ฯลฯ เจ้าอนันกกยังได้แสดงความวิตกกรณีมีข่าวว่าพม่าจะยกทัพมารุกรานไทย แต่ครั้นได้ข่าวว่าพม่ายกทัพกลับไปหมดแล้ว เจ้าอนันกกก็รู้สึกดีใจ[1]

การที่เจ้าอนันกกสามารถยึดตังเกี๋ยได้ จึงเท่ากับรวมญวนเป็นปึกแผ่นครั้งแรก ในระยะหลัง ๆ ไทยไม่สามารถที่จะช่วยเจ้าอนันกกได้มากนัก เนื่องจากไทยกำลังมีศึกติดพันกับพม่า เมื่อยึดฮานอยได้แล้ว เจ้าอนันกกก็ได้สถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง* เมื่อปี พ.ศ.2345 ไทยได้ส่งทูตไปแสดงความยินดีเนื่องในการที่เจ้าอนันกกได้สถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ทูตไทยที่ไปครั้งนี้ได้นำสิ่งของเครื่องสำหรับกษัตริย์ออกไปพระราชทานแก่พระเจ้าเวียดนามยาลองด้วย สิ่งของที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทูตไทยนำไปถวายให้ก็คือ พระมาลา[2] การที่ทูตไทยนำพระมาลาไปถวายให้พระเจ้าแผ่นดินญวนครั้งนี้ ไม่ทราบว่าทางกรุงเทพฯ จะมีจุดประสงค์และมีความหมายอย่างไร แต่ปรากฏว่าพระเจ้าเวียดนามยาลองไม่ยอมรับพระมาลาที่ไทยส่งไปถวาย ได้ส่งกลับคืนมาให้ไทย โดยทางญวนอ้างว่าพระมาลาเป็นของสูงไม่เคยใส่จึงถวายคืนมา[3]

การที่พระเจ้าเวียดนามยาลองไม่ทรงยอมรับพระมาลาจากไทยนั้น สันนิษฐานได้ว่าคงเป็นเพราะญวนกลัวว่า การที่พระเจ้าแผ่นดินญวนทรงรับพระมาลาจากไทยในการราชาภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินญวนนั้นเท่ากับเป็นการยอมรับอำนาจของไทยเหนือญวนซึ่งเป็นการเสียศักดิ์ศรีมาก

---

[1]จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1164 เลขที่ 3 <u>พระราชสาส์นจากเจ้าอนันกกถวายแด่รัชกาลที่ 1</u> แปลเป็นภาษาไทย เมื่อ 12 กรกฎาคม 2346.

*พระนามภาษาญวนว่า สมเด็จพระเจ้ายาล็องกาวว่างเด้ และยกพระเกียรติเป็นจักรพรรดิ ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Gia Long.

[2]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์</u> หน้า 49.

[3]จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1166 เลขที่ 2 <u>พระราชาสาส์นจากพระเจ้าเวียดนามยาลองถวายแด่รัชกาลที่ 1</u> เมื่อ 16 สิงหาคม 2347.

ธรรมเนียมแบบนี้ญวนได้เคยใช้กับเขมรมาแล้วในเมื่อมีการราชาภิเษกพระเจ้าแผ่นดินเขมร พระเจ้าแผ่นดินญวนจะถวายพระมาลาให้ หรือเท่ากับเป็นผู้แต่งตั้งพระเจ้าแผ่นดินเขมรนั่นเอง[1] ญวนถือว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนมีฐานะเท่าเทียมกับพระเจ้าแผ่นดินไทย ฉะนั้นพระเจ้ายาลองจึงไม่ทรงยอมรับพระมาลาจากไทยดังกล่าว นอกจากนั้นญวนยังได้งดส่งต้นไม้ทองเงินมาให้ไทยตั้งแต่นั้นมา

ไทยหวังที่จะให้ญวนได้ช่วยไทยในการทำสงครามกับพม่า เพราะมีหลักฐานว่าในปี พ.ศ.2347 ไทยมีแผนการที่จะยกไปตีพม่า โดยจะตี 4 เมืองก่อน คือ มะริด ทวาย เมาะตะมะ ย่างกุ้ง รัชกาลที่ 1 ได้มีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้าเวียดนามยาลองชักชวนให้ช่วยไทยรบพม่า ความในพระราชสาส์นตอนหนึ่งกล่าวว่า

"สี่เมืองนี้เป็นเมืองชายทะเล ถ้าแต่กำลังทัพบกเราจะไปตีมันรวนเรอุดหนุนช่วยกันไว้ จำจะคิดทัพเรือไปกันทัพเรือพม่า ทั้งจะได้ตัดเสบียงอาหารจึงจะเอาไชยชำนะได้โดยสะดวก คิดไว้คนเมืองไชยา เมืองนคร เมืองสงขลา เมืองถลางบางกลี เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า แปดเมือง กับแขกเมืองไทรบ เมืองตานี จะเป็นกองทัพเรือ แต่ทว่าไม่สู้สันทัดนัก จะขอกองทัพเรือพระเจ้ากรุงเวียดนามสองร้อย สามร้อยลำ ให้สรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อย เครื่องศาสตราวุธพร้อม....."[2]

การที่ไทยขอให้ญวนช่วยรบพม่าครั้งนี้ ไม่ปรากฏว่าญวนได้ส่งทัพเรือมาช่วยเหลือซึ่งไม่ทราบว่าเป็นเพราะเหตุใด อาจจะเป็นเพราะญวนไม่ต้องการเป็นศัตรูกับพม่าก็ได้ แต่ถ้าญวนเป็นมิตรกับพม่าได้ ญวนก็จะได้เปรียบมาก เพราะญวนอาจจะร่วมมือกับพม่าบีบบังคับไทยหรือทำสงครามกับไทยได้อย่างสะดวก อนึ่งไทยก็เคยปฏิเสธเจ้าอนัมก๊กมาแล้วในการที่เจ้าอนัมก๊ก

---

[1]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 219.

[2]จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1166 เลขที่ 2 <u>พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 16 สิงหาคม 2347.

ชวนไทยตีตังเกี๋ยในปี พ.ศ.2335 แต่ไทยได้ตอบปฏิเสธโดยอ้างว่ากำลังติดศึกกับพม่า[1] แต่ความจริงไทยไม่ต้องการที่จะตั้งตนเป็นศัตรูกับตังเกี๋ยมากกว่า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพยายามดำเนินนโยบายหลีกเลี่ยงการผิดใจกับญวนเกี่ยวกับปัญหาชายแดนเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังเช่น เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2349 พระองค์ได้ส่งทูตเดินทางไปเฝ้าพระเจ้ายาลองเพื่อชี้แจงให้ญวนได้ทราบเรื่องที่ไทยได้ส่งพญาเชียงเงินขึ้นไปรับชาวไทย ซึ่งหนีพม่าไปอยู่หลวงพระบางกลับไปกรุงเทพฯ แต่พญาเชียงเงินกลับไปทะเลาะกับญวนด้วยเรื่องที่ทหารไทยรุกล้ำชายแดนญวนจนถึงกับมีการรบพุ่งกัน เมื่อรัชกาลที่ 1 ทรงทราบ ทรงรู้สึกวิตกว่าอาจทำให้ญวนเข้าใจผิดว่าทางกรุงเทพฯ สนับสนุนให้พญาเชียงเงินไปทะเลาะกับญวน จึงได้แจ้งให้ญวนทราบเพื่อจะได้ไม่ผิดใจกัน[2] ทางฝ่ายญวนก็ได้ตอบให้ไทยทราบในเรื่องนี้ว่าไม่ติดใจสงสัยทางกรุงเทพฯ มีส่วนสนับสนุน[3]

เป็นที่น่าสังเกตว่าทูตไทยที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้ายาลองครั้งนี้คนหนึ่ง คือ พระยาราชวังสัน ซึ่งเป็นคนที่เคยนำพระเจ้ายาลองสมัยที่ยังเป็นองเชียงสือหนีเข้ามายังประเทศไทยและได้พาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จนกระทั่งได้รับการชุบเลี้ยงเป็นอย่างดี องเชียงสือได้สำนึกในบุญคุณของพระยาราชวังสันอยู่ตลอดเวลา[4] ฉะนั้นการส่งพระยาราชวังสันเป็นทูตไปเจรจากับญวนจึงนับว่ามีความหมายอยู่มาก เพราะไทยต้องการที่จะปรับความเข้าใจกับญวน เพราะรู้ว่าญวนไม่พอใจไทยเรื่องที่พระยาเชียงเงินรุกล้ำเข้าไปในเขตแดนญวนจนเกิดการสู้รบกับญวน ดังนั้นจึงต้องส่งทูตที่ญวนให้ความเคารพนับถือไปเจรจา

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ก. หน้า 218 - 219.

[2] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1168 เลขที่ 2 <u>สำเนาพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 1 พฤษภาคม 2349.

[3] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1168 เลขที่ 4 <u>สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 1</u> เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2350.

[4] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์</u> หน้า 53.

ค.ศ. 2345 [illegible]

[illegible] ตกลง [illegible] ตั้งแต่ปีที่ 38

[illegible]

2. การเริ่มความขัดแย้งระหว่างไทยกับญวน

ในระหว่างที่องเชียงสือหรือเจ้าอนัมก๊กกำลังทำสงครามปราบพวกไกเซินอยู่นั้นเป็นระยะที่สัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญวนอยู่ในฐานะก่อนข้างจะราบรื่น ไม่มีเรื่องบาดหมางใจกันในเรื่องใหญ่ ๆ เลย จะมีอยู่บ้างก็เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เจ้าอนัมก๊กฟ้องไปยังรัชกาลที่ 1 เช่น เรื่องที่ทหารไทยที่ส่งไปช่วยเจ้าอนัมก๊กไปขม่เหงราษฎรญวน, เรื่องที่ทูตไทยซึ่งไปเมืองญวนแล้วประพฤติไม่ดี, เรื่องทหารไทยรุกล้ำเขตแดนญวนโดยไม่แจ้งให้ทราบ ครั้งหนึ่งมีข่าวว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงไม่พอพระทัยเจ้าอนัมก๊กด้วยเรื่องใดไม่ปรากฏ ถึงกับทวงเอาปืนที่พระราชทานให้เจ้าอนัมก๊กไปแล้วกลับคืน[1] เข้าใจว่าคงจะมีเหตุมาจากข้าราชการไทยที่ไปเมืองญวนแล้วประพฤติไม่ดี คือไปลักพา ผู้หญิงและถูกนายด่านญวนจับได้ ทำให้ข้าราชการไทยโกรธญวนมาก[2] และอาจไปฟ้องร้องใส่ร้ายญวนต่อรัชกาลที่ 1 ซึ่งทำให้พระองค์ไม่พอพระทัยญวนก็ได้ อีกเรื่องหนึ่งที่เจ้าอนัมก๊กไม่พอใจไทยก็คือการที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ไปเกณฑ์เขมรต่อเรือรบเป็นจำนวนมาก เจ้าอนัมก๊กใช้ให้คนไปสืบได้ความว่า เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์กำลังเตรียมกำลังไว้เพื่อที่จะรุกรานญวน[3] ข้อบาดหมางเหล่านี้ไม่ได้ทำให้ไทยกับญวนเกิดการขัดแย้งกันอย่างรุนแรง เนื่องจากทั้งสองฝ่ายต่างได้พยายามปรับความเข้าใจกัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชสาส์นถึงพระเจ้ายาลองทรงแสดงความเชื่อมั่นว่าพระเจ้ายาลองซื่อสัตย์ต่อไทย และทรงย้ำว่าต้องการที่จะเป็นไมตรีกับญวนตลอดไป และขออย่าให้มีเรื่องกินแหนงแคลงใจระหว่างไทยกับญวนเลย[4]

---

[1] ค. หน้า 35.

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค. หน้า 204.

[3] ค. หน้า 205.

[4] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1168 เลขที่ 2 <u>สำเนาพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 1 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 1 พฤษภาคม 2349.

ข้อบาดหมางเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้ไม่ได้เป็นสาเหตุทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันในเวลาต่อมา จริงอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1 อาจเป็นเพราะว่าเจ้าอนัมก๊กยังต้องขอความช่วยเหลือจากไทยเพราะยังรวมประเทศญวนไม่สำเร็จ เจ้าอนัมก๊กจึงไม่กล้าที่จะทำอะไรรุนแรงให้เกิดบาดหมางกับไทย แต่พอมาถึงปลายรัชกาลที่ 1 เริ่มมีสัญญลักษณ์ว่าไทยกับญวนมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่ราบรื่นนัก สาเหตุสำคัญในเรื่องนี้ก็คือ การที่ญวนเริ่มบีบบทบาทขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่ายและเขมร กล่าวคือ เมื่อเจ้าอนัมก๊กสามารถยึดเมืองเว้ได้แล้ว พระองค์ก็มั่นพระทัยว่าคงจะรวบญวนได้หมดประเทศในไม่ช้า และญวนคงจะมีความเข้มแข็งพอที่จะปราบพวกไกเซินต่อไปโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งไทยมากนัก หรืออาจไม่ต้องพึ่งไทยอีกก็ได้ จากนั้นเจ้าอนัมก๊กทรงเรียกร้องให้หัวเมืองลาวกาวซึ่งอยู่ใกล้เขตแดนญวนส่งเครื่องบรรณาการไปถวายพระองค์ และหัวเมืองลาวกาวก็ได้ปฏิบัติตาม[1] เพราะขณะที่ญวนกำลังรบกันเองอยู่นั้นลาวทุกฝ่ายได้งดส่งบรรณาการไปให้ญวน โดยปรกติแล้วลาวทุกฝ่ายได้ส่งบรรณาการไปให้ไทยและญวนเพื่อแสดงความอ่อนน้อมเป็นประจำ

ในตอนแรกเจ้าอนัมก๊กยังเกรงใจไทยไม่กล้าที่จะเข้าไปยุ่งกับลาวเวียงจันทร์โดยมิได้ขออนุญาตจากไทย เช่นจะซื้อเสบียงอาหารจากเวียงจันทร์ก็ต้องขออนุญาตจากไทยก่อนเป็นต้น[2] ครั้นเวียงจันทร์ยอมส่งบรรณาการไปให้ญวนแล้ว ญวนก็มิได้เกรงใจไทยในเรื่องนี้เหมือนแต่ก่อน เช่นเจ้าอนัมก๊กมีหนังสือถึงเจ้าเมืองเวียงจันทร์โดยตรงสั่งให้เวียงจันทร์ยกกองทัพไปชายแดนลาวเพื่อคอยสกัดมิให้พวกไกเซินซึ่งถูกทัพเจ้าอนัมก๊กตีแตกง่ายหนีเข้าไปในเขตเวียงจันทร์ เวียงจันทร์ไกปฏิบัติตามเจ้าอนัมก๊กตามที่ต้องการ[3]

ปัญหาเรื่องลาวทุกฝ่าย ก็เป็นปัญหาใหญ่ที่เป็นมูลเหตุทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกัน แต่ปัญหาใหญ่ที่ทำให้ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรงคือเรื่องเขมร ซึ่งทั้งไทยและญวนต่างก็ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ และต่างฝ่ายต่างก็พยายามที่จะเข้าไปมีอิทธิพลมาตั้งแต่สมัย

---

[1]นายหยอง ล.ด. หน้า 619.

[2]กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 35 - 36.

[3]นายหยอง ล.ด. หน้า 705.

อยุธยาแล้ว และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นไปไทยกับญวนก็เริ่มมีปัญหาขัดแย้งกันเรื่องเขมรอีกครั้งหนึ่ง

ในปี พ.ศ.2337 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงอภิเษกนักองเองเป็นสมเด็จพระนารายณ์ราชาออกไปปกครองเขมร[13] ทรงตั้งให้พระยากลาโหม (ปก) พี่เลี้ยงของนักองเองเป็นสมเด็จฟ้าทะละหะ* ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงขอเมืองพระตะบอง เสียมราฐ ให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ปกครอง และขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ โดยงไม่ต้องเกี่ยวข้องกับเขมรเลย นักองเองก็ถวายให้ตามพระราชประสงค์[2]

ระหว่างที่สมเด็จพระนารายณ์ราชาปกครองเขมรอยู่นั้น เหตุการณ์บาดหมางระหว่างไทยกับญวนยังไม่เกิดขึ้น เพราะยังเป็นสมัยรัชกาลที่ 1 อยู่ อีกประการหนึ่งสมเด็จพระนารายณ์ราชาเคยประทับอยู่ในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ จนกระทั่งเติบใหญ่เป็นเวลาหลายปี จึงมีความจงรักภักดีต่อไทยมากกว่าญวน เหตุการณ์ในเขมรระยะนี้จึงเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ในปี พ.ศ.2340 สมเด็จพระนารายณ์ราชาสิ้นพระชนม์ พระองค์มีพระราชบุตรอยู่ 5 องค์คือ นักองจันทร์ (ราชบุตรองค์โตมีพระชนมายุ 6 พรรษา), นักองพิม, นักองสงวน (มารดาเดียวกับนักองจันทร์), นักองอิ่ม, นักองด้วง (มารดาเดียวกับนักองอิ่ม) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริ เห็นว่า ราชบุตรสมเด็จพระนารายณ์ฯ ยังเยาว์นัก จึงโปรดให้สมเด็จฟ้าทะละหะ (ปก) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชาดูแลทำนุบำรุงราชบุตรสมเด็จพระนารายณ์ต่อมา ในระหว่างนี้ไทยได้ให้เขมรส่งทัพไปช่วยเจ้าอนัมก๊กปราบกบฏไกเซินอยู่เสมอ เมื่อเจ้าอนัมก๊กสถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว ก็ได้แจ้งให้เขมรทราบ อาจจะเป็นการเตือนเขมรให้เริ่มรับรองอำนาจของญวนต่อไปเหมือนเดิมก็ได้

ครั้นถึงปี พ.ศ.2349 สมเด็จฟ้าทะละหะ (ปก) เห็นว่านักองจันทร์ราชบุตรองค์ใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ราชา(นักองเอง) เจริญชันษาได้ 16 ปีแล้ว ซึ่งควรจะขึ้นปกครองเขมรต่อไป สมเด็จเจ้าฟ้าทะละหะจึงพานักองจันทร์, นักองอิ่ม เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จ

---

[13] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1156 เลขที่ 7 เรื่องคำสาบานของพระพระเขมร

* เทียบเท่าตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของเขมร

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค. หน้า 243.

พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กราบบังคมทูลให้ทรงทราบความปรารถนา จึงทรงตั้งนักองจันทร์ให้เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาปกครองเขมร ส่วนสมเด็จฟ้าทะละหะ (ปก) ถึงแก่อนิจกรรมในกรุงเทพฯ นั้นเอง[1]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 7 กันยายน พ.ศ.2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงส่งทูตไปแจ้งเรื่องนี้ให้พระเจ้ายาลองทราบ และไทยยังแจ้งให้ญวนทราบถึงเรื่องที่เจ้าฟ้าเหม็น (กรมขุนกระษัตรานุชิต) โอรสของพระเจ้าตากได้คิดก่อการกบฏ และรัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ประหารชีวิต[2] พระเจ้ายาลองทรงมีความอาลัยในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาก ทรงส่งทูตคณะหนึ่งมายังเมืองไทยเพื่อถวายบังคมพระบรมศพและติดตามข่าวคราวกำหนดวันที่ทางราชการไทยจะจัดงานถวายพระเพลิงศพพระเจ้าอยู่หัวเสมอ เนื่องจากไทยกำลังถูกพม่าคุกคามจึงไม่สามารถกำหนดวันถวายพระเพลิงศพได้อย่างแน่นอน[3]

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทางญวนก็ได้แสดงท่าทีเป็นมิตรต่อไทยเหมือนเช่นเคย ไทยกับญวนได้มีพระราชสาส์นติดต่อถึงกันถามข่าวคราวอยู่เสมอ และพระเจ้ายาลองก็ยังส่งสิ่งของมาถวายรัชกาลที่ 2 เหมือนเช่นที่เคยถวายให้แก่รัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 ทรงโปรดให้ส่งทูตนำสิ่งของและพระราชสาส์นจากไทยไปถวายพระเจ้ายาลองตอบแทน

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีพระราชดำริเห็นว่านักองสงวน, นักองอิ่ม อนุชาสมเด็จพระอุทัยราชา มีอายุสมควรที่จะรับยศศักดิ์อยู่แล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราช และตั้งนักองอิ่มเป็นพระมหาอุปราช ในปี พ.ศ.2353[4]

---

[1] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 70 - 71.

[2] จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1171 เลขที่ 1 สำเนาคำแปลพระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ 10 ตุลาคม 2352.

[3] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ 25 มกราคม 2354.

[4] ค.

และยังได้โปรดให้พระยาเดโช (เม็ง) ซึ่งหนีสมเด็จพระอุทัยราชาเข้ามากรุงเทพฯ ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 กลับออกไปรับราชการในเขมรด้วย ทำนองจะไกล่เกลี่ยมิให้ทะเลาะวิวาทกับพระอุทัยราชา แต่ปรากฏว่าเมื่อพระยาเดโช (เม็ง) กลับออกไปก็ไม่ได้ไปรับราชการที่เมืองหลวง แต่ไปอยู่กับพรรคพวกที่เบื้องกำพงสวาย[1] แสดงให้เห็นถึงการแตกแยกกันระหว่างพระอุทัยราชากับขุนนางเขมรที่นิยมไทย

นับตั้งแต่พระอุทัยราชาขึ้นครองราชย์แล้ว ญวนได้เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองในเขมรมากขึ้นทุกที การที่ไทยตั้งพระอุทัยราชาปกครองเขมรนั้น นับได้ว่าเป็นนโยบายที่ผิดพลาดครั้งสำคัญของไทย เพราะโดยปกติแล้วไทยมักจะตั้งบุคคลที่นิยมไทยจริง ๆ ไปปกครองเขมร แต่ครั้งนี้ไทยคาดการณ์ผิด เพราะพระอุทัยราชามิใช่เป็นบุคคลนิยมไทยแต่นิยมญวน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะพระอุทัยราชาเติบโตอยู่ที่เขมรไม่ได้เติบโตอยู่ที่กรุงเทพฯ เหมือนพระบิดา ดังนั้นความผูกพันกับไทยจึงมีน้อย และยังมีสิ่งที่แสดงหลายอย่างว่าพระอุทัยราชาไม่ชอบไทย ประการที่สำคัญก็คือการที่ไทยไปปกครองดินแดนเขมรบางส่วนคือ เสียมราฐ และพระตะบอง ซึ่งขึ้นกับไทยโดยตรง เรื่องนี้พระอุทัยราชาคงจะไม่พอใจไทยอย่างแน่นอน

ในประวัติศาสตร์ ถ้าเจ้านายเขมรแตกแยกกันเองในหมู่พี่น้องครั้งใด ญวนกับไทยก็มักจะเข้าแทรกแซงทุกครั้ง ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ก็เช่นเดียวกัน ทางเบื้องเขมรเกิดการทะเลาะวิวาทกันระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวน ผลก็คือนักองสงวน นักองอิ่ม นักองด้วง ซึ่งเป็นอนุชาของพระอุทัยราชาหนีบ้าพึ่งไทย[2] ส่วนพระอุทัยราชาได้เชื้อเชิญญวนให้เข้ามาคุมครองบัลลังก์ของตน เพราะกลัวไทยจะยกทัพมาขับไล่ตนออกจากบัลลังก์ ญวนซึ่งหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรอยู่แล้วก็เต็มใจที่จะสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ ไทยไม่พอใจที่พระอุทัยราชาหันไปนิยมญวน แต่ไทยก็ยังไม่กล้าแสดงความไม่พอใจญวนอย่างเปิดเผย และ

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (เล่ม 1) หน้า 115 - 116.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ 25 มกราคม 2354.

ญวนก็ยังไม่กล้าแสดงตัวว่าญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ เพราะญวนยังหวังที่จะเป็นไมตรีกับไทยอยู่ สรุปได้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งไทยและญวนก็ไม่ปรารถนาจะทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร ไทยยังมีปัญหาเรื่องที่พม่าคุกคามไทย จึงไม่กล้าที่จะเป็นศัตรูกับญวนเพราะกลัวว่าจะต้องทำสงครามกับข้าศึก 2 ด้าน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 2 จึงอยู่ในลักษณะที่ต่างฝ่ายต่างก็ไม่ไว้ใจกัน แต่ก็ได้บรรเทาความตึงเครียดลงไปได้ โดยอาศัยการเจรจาทางการทูต คือทั้งสองฝ่ายยังติดต่อกันทางการทูตเหมือนอย่างเดิม ดังเช่นในปี พ.ศ.2353 เมื่อทูตญวนเข้ามาถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทูตญวนได้ถือโอกาสนี้ถวายสิ่งของแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย[1]

ในปี พ.ศ.2354 พระเจ้ายาลองทรงส่งทูตมายังกรุงเทพฯ เพื่อร่วมทำบุญในงานพระบรมศพรัชกาลที่ 1 ทูตญวนได้ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองแด่ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในพระราชสาส์นมีใจความตอนหนึ่งว่า

> ด้วยกรุงเวียดนาม กับกรุงพระนครศรีอยุธยา เป็นทางพระราชไมตรีสนิทกันมาแต่ก่อนจนทุกวันนี้ ถ้ากรุงเวียดนามจะมีเหตุประการใด กรุงพระนครศรีอยุธยาก็วิตกถึง ถ้ากรุงพระนครศรีอยุธยาจะมีเหตุประการใด กรุงเวียดนามก็วิตกถึง แลซึ่งสมเด็จพระพุทธิเจ้าหลวงในพระบรมโกฏเสด็จสวรรคต พระเจ้ากรุงเวียดนามมีพระอาลัยรักใคร่คิดถึงยิ่งนัก จึงแต่งทูตคุมสิ่งของเข้ามาทำบุญ แลการถวายพระเพลิง... [2]

พระราชสาส์นญวนฉบับนี้ ได้เน้นให้เห็นว่าญวนมีนโยบายที่จะเป็นมิตรต่อไทยเหมือนเช่นเดิมโดยไม่เปลี่ยนแปลง

ในระหว่างที่ไทยกำลังห่วงศึกพม่าอยู่นั้น พระเจ้ายาลองได้เคยตรัสแก่หลวงพรมสมบัติพ่อค้าไทยที่เข้าเฝ้าพระเจ้ายาลองว่า ถ้าหากพม่ารุกรานไทย ญวนจะยกกองทัพไปช่วยไทย

---

[1]กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมรสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 77.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 - 1175 เลขที่ 19 พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เมื่อ 23 สิงหาคม 2354.

เรื่องนี้หลวงพรมสมบัติก็ได้กราบบังคมทูลให้รัชกาลที่ 2 ทรงทราบ และไทยได้มีหนังสือไปขอบคุณญวน ในการที่ญวนได้แสดงความปรารถนาดีที่จะช่วยเหลือไทย[1] การที่ญวนแสดงความปรารถนาจะช่วยเหลือไทยถ้าไทยถูกพม่ารุกราน ไม่น่าจะเชื่อใจได้ว่าญวนจะช่วยเหลือไทยจริง ๆ ในกรณีที่พม่ารุกรานไทย เพราะเป็นการพูดด้วยปากเปล่า และไม่มีข้อผูกมัดใด ๆ ว่าญวนจะต้องเข้าช่วยเหลือไทย

มีหลักฐานอยู่เหมือนกันว่าญวนไม่ยอมร่วมมือกับพม่ารุกรานไทยเพราะปรากฏว่าในปี พ.ศ.2366 อังกฤษได้ส่งหลักฐาน คือสำเนาพระราชสาส์นของพระเจ้าอังวะมีไปถึงพระเจ้ามินมางแห่งญวน ชักชวนให้พระเจ้ามินมางยกทัพมาตีกรุงเทพฯ พร้อมกับพม่า อังกฤษได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้มาให้ไทย เนื่องจากเก็บได้เพราะเรือทูตพม่าที่จะไปเมืองญวนเกิดไฟไหม้ที่เกาะหมาก[2] การที่อังกฤษได้ส่งหลักฐานชิ้นนี้มาให้ไทย น่าจะเป็นเพราะว่าอังกฤษต้องการจะเอาใจไทยและอยากให้ไทยโกรธพม่า เพราะอังกฤษกำลังต้องการให้ไทยช่วยอังกฤษรบพม่า

เรื่องที่พม่าชวนญวนรบไทยนี้ทางเมืองญวนก็ได้แจ้งมาให้ไทยทราบเหมือนกัน และมีข่าวว่าเมื่อทูตพม่าไปถึงญวนเพื่อชักชวนให้รบกับไทยนั้น พระเจ้ามินมางได้เรียกประชุมขุนนางญวนชั้นผู้ใหญ่ว่าจะรับข้อเสนอของพม่าหรือไม่ ปรากฏว่าองต่ากุน เจ้าเมืองไซ่ง่อนเห็นชอบด้วย แต่องเลโบ เสนาบดีว่าการต่างประเทศเห็นด้วยกับพระเจ้ามินมางไม่ยอมรับข้อเสนอของพม่า และได้แจ้งให้ไทยทราบ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2367[3]

การที่ญวนไม่ยอมร่วมมือกับพม่ารบกับไทยในครั้งนี้ คงเป็นเพราะไทยกับญวนยังไม่มีเรื่องบาดหมางกันอย่างรุนแรงจนเป็นเหตุที่สองฝ่ายจะรบกันได้ และในประวัติศาสตร์นั้นก็ไม่ปรากฏว่าญวนได้เคยรุกรานดินแดนของไทยโดยตรงมาก่อน เพียงแต่รุกรานดินแดนลาวและเขมรเท่านั้น อนึ่งในพงศาวดารญวนได้กล่าวถึงเรื่องที่พระเจ้ายาลองได้ให้เจ้าพนักงานหล่อป้ายทองกำ

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 <u>ชื่อพระราชสาส์นมีไปมากับกรุงเวียดนาม</u> ไม่ปรากฏลงวัน เดือน ปี.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 2 (เล่ม 2)</u> หน้า 174 - 180.

[3]ค. หน้า 182 - 183.

จารึกพระนามพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกไว้สำหรับบูชา และป้ายนี้ได้มีข้อความกล่าวถึงพระกรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ได้ช่วยเหลือพระเจ้ายาลองจนได้ครอบครองเมืองญวน จารึกนี้มีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยาม รัชกาลที่ 1 พระองค์ได้ทรงกรุณาเกื้อกูลแก่เราเป็นอันมาก พระเดชพระคุณของท่านมีแก่เราเป็นที่ยิ่ง บุตรและนัดดาแห่งเราต่อไปข้างหน้าแล้ว อย่าได้คิดทรยศต่อพระเจ้ากรุงสยามเลยเป็นอันขาด"[1]

ป้ายทองคำที่จารึกข้อความนี้กล่าวกันว่ายังได้มีปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ การที่พระเจ้ายาลองได้สั่งลูกหลานมิให้ทำร้ายไทยเพราะสำนึกในบุญคุณไทยนั้นก็น่าจะเป็นจริง เพราะครั้งหนึ่ง องต๋ากุนได้ระดมกองทัพได้ 15,000 คน คิดจะยกทัพมาตีไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 เนื่องจากไม่พอใจไทยเกี่ยวกับเรื่องลาวและเขมร แต่พระเจ้ามินมางทรงห้ามไว้และอ้างถึงคำสั่งของพระเจ้ายาลองที่ได้ห้ามมิให้ทำร้ายไทย[2] ถึงอย่างไรก็ตามการที่ญวนแจ้งให้ไทยทราบว่าพม่าชวนญวนยกทัพมาตีไทยนั้นก็อาจเป็นเจตนาดีของญวนอย่างหนึ่ง เพราะญวนไม่จำเป็นที่จะต้องแจ้งให้ไทยทราบก็ได้ แต่ถ้ามองในมุมกลับ การที่ญวนแจ้งให้ไทยทราบก็อาจจะมีผลประโยชน์ต่อญวนคือไทยจะต้องเอาใจญวน เพื่อจะป้องกันมิให้ญวนหันไปร่วมมือกับพม่า ซึ่งญวนจะได้ประโยชน์ในการเจรจาต่อรองทางการทูตกับไทย

ในปี พ.ศ.2362 พระเจ้ายาลองสิ้นพระชนม์ ทางญวนได้ส่งทูตมาแจ้งให้ไทยทราบ และไทยก็ได้จัดส่งทูตไปคณะหนึ่งเชิญพระราชสาส์นไปยังญวนเพื่อถวายความเการพต่อพระศพพระเจ้ายาลองและถวายความยินดีต่อพระเจ้ามินมางพระเจ้าแผ่นดินญวนองค์ใหม่[3]

---

[1]นายหยอง ล.ค. หน้า 756.

[2]ค. หน้า 775 - 776.

[3]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2 (เล่ม 2)</u> หน้า 78 - 80.

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้แสดงความเป็นมิตรไมตรีต่อญวนเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเมื่อทูตญวนเข้ามากรุงเทพฯ ทรงโปรดให้ต้อนรับทูตญวนด้วยมิตรภาพอันอบอุ่น จอห์น ครอเฟิด* (John Crawfurd) ได้เขียนเล่าเรื่องที่เขาเห็นเหตุการณ์ตอนที่ไทยต้อนรับทูตญวนอย่างน่าประทับใจในปี พ.ศ.2365 ว่า

> ประมาณวันที่ 28 หรือ 29 เมษายน ทูตจากญวนได้มาถึงกรุงเทพฯ ไทยได้ต้อนรับด้วยความนับถือและเอาใจใส่มาก มีการตระเตรียมต้อนรับจากปากน้ำถึงกรุงเทพฯ เรือไทยที่ไปต้อนรับทูตญวนนั้นปิดด้วยทองมีจำนวนไม่น้อยกว่า 12 - 13 ลำ ฝีพายแต่ละแถวใช้คนพายราว 25 - 50 คน ซึ่งแต่งตัวด้วยสักหลาดสีแดงและร้องเพลงอยู่ตลอดเวลา มีการเลี้ยงอาหารทูตตลอดทาง, เล่นดนตรีให้ฟัง, แสดงกายกรรม, แสดงละครให้ทูตได้ชมตลอดเวลาที่พักอยู่ในเมืองไทย ทูตญวนพักอยู่คนละฝั่งของแม่น้ำตรงกันข้ามกับที่พักของข้าพเจ้า
>
> ตั้งแต่วันที่ทูตญวนมาถึงกรุงเทพฯ ข้าพเจ้าอยากจะสร้างความคุ้นเคยกับเขาเพราะอยากจะไปติดต่อกับประเทศของเขา การต้อนรับของไทยทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกสงสัยและน่าอิจฉา ข้าพเจ้าได้ส่งล่ามไปติดต่อยังที่พักของทูตญวน ล่ามไม่สามารถเข้าถึงได้เพราะมีองครักษ์คุ้มกันอย่างเข้มงวด ล่ามได้ซักถามองครักษ์ แต่ได้รับคำตอบอย่างหยาบคาย และยังถูกกล่าวหาว่าเป็นพวกสอดแนมอีกด้วย กงสุลโปรตุเกสเล่าว่า เคยขออนุญาตต่อพระคลังขอเข้าไปเยี่ยมทูตญวน แต่พระคลังปฏิเสธ[1]

เราไม่อาจทราบได้ว่า เหตุใดไทยจึงไม่ยอมให้ทูตต่างประเทศเข้าไปพบกับทูตญวน เพราะครอเฟิดมิได้ให้รายละเอียดมากไปกว่านี้

---

*ทูตอังกฤษซึ่งเดินทางเข้ามาเจรจากับไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 มาถึงกรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ.2365 เมื่อออกจากไทย จึงได้เดินทางต่อไปยังญวน

[1]John Crawfurd, Journal of an Embassy to the Court of Siam and Cochin China, p.p.145 - 171.

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนในระยะแรกของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น มีเหตุกระทบกระทั่งกันอย่างหนึ่ง ซึ่งทั้งไทยกับญวนต่างก็มองไม่เห็นหรือไม่เข้าใจกัน เหตุนั้นก็คือความแตกต่างทางวัฒนธรรม ญวนเป็นชาติที่ได้รับวัฒนธรรมจากจีน ถือธรรมเนียมแบบจีนและถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นโอรสแห่งสวรรค์ กษัตริย์และขุนนางญวนถือลัทธิขงจื๊อและพุทธศาสนามหายาน ส่วนไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากอินเดียและถือพุทธศาสนาลัทธิหีนยาน ฉะนั้นธรรมเนียมที่ยึดถือปฏิบัติจึงแตกต่างกันในบางครั้งและทำให้ไม่เข้าใจกัน เพราะโดยปกติญวนมักจะถือว่าตัวเองมีศักดิ์ศรีสูงกว่าชาติอื่นอยู่แล้ว

ในปี พ.ศ.2352 ทูตไทยได้ถวายพระราชสาส์นจากไทยแก่พระเจ้ายาลอง ปรากฏว่าข้อความในพระราชสาส์นนี้ พระเจ้ายาลองทรงรู้สึกว่ามีข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการหยิ่งผยองของไทย (ในสายตาของชาวญวน) ซึ่งพระเจ้ายาลองไม่ควรรับ แต่พระองค์ทรงรับเพราะเห็นแก่ไมตรี พระราชสาส์นจากไทยฉบับนี้เขียนเป็นภาษาจีน แต่ไม่ได้เขียนตามแบบธรรมเนียมจีน คงจะเขียนแบบธรรมเนียมไทย จึงทำให้พระเจ้ายาลองทรงไม่เข้าพระทัยดังกล่าว

การขัดแย้งทางด้านประเพณีระหว่างไทยกับญวนอีกครั้งหนึ่งก็คือ ครั้งหนึ่งไทยได้ส่งทูตไปญวนและได้ถวายสิ่งของแก่พระเจ้ามินมาง สิ่งของที่ถวายนั้นได้แก่กระโถนทองคำ กล้องสูบฝิ่นทองคำ ทูตไทยจะไปเฝ้าพระเจ้ามินมางที่กรุงเว้ก็ต้องเดินทางผ่านไซ่งอนก่อน ปรากฏว่าเจ้าเมืองไซ่งอนได้แจ้งไปที่กรุงเว้โดยตั้งข้อสังเกตว่า

1. สิ่งของของไทยนั้นเป็นสิ่งของที่พระเจ้าแผ่นดินไทย เคยพระราชทานแก่ขุนนางไทยมาแล้ว

2. พระราชสาส์นที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถวายต่อพระเจ้ามินมางนั้นได้แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินไทยมีอาวุโสกว่าพระเจ้ามินมาง

ปัญหานี้เกิดการถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อน ว่าจะรับสิ่งของจากไทยหรือไม่ พระเจ้ามินมางไม่ทราบว่าจะตัดสินพระทัยอย่างไรดี จึงส่งเรื่องนี้กลับไปให้ผู้ว่าราชการไซ่งอนพิจารณาอีก ผู้ว่าราชการไซ่งอนจึงส่งสิ่งของไทยกลับคืนไปยังกรุงเทพฯ พร้อมทั้งมีจดหมายถึงเจ้าพระยาพระคลังไทย ตำหนิการกระทำของไทยครั้งนี้อย่างรุนแรงโดยหาว่าไทยต้องการแสดงศักดิ์ศรีเหนือกว่าญวน

การขาดหมางครั้งนี้ก็มิได้มีอะไรรุนแรง เพราะทูตไทยที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้ามินมางที่กรุงเว้ในครั้งหลัง ทางญวนก็ต้อนรับทูตไทยอย่างฉันท์มิตร เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จสวรรคตในปี พ.ศ.2367 ทูตไทยได้เดินทางไปญวนเพื่อแจ้งเรื่องการสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินมางโปรดให้ไว้ทุกข์ในราชสำนัก 3 วัน เพราะกลัวว่าถ้าไม่ทำเช่นนี้ ทางไทยก็จะไม่ทำบ้าง คือไม่ไว้ทุกข์ให้แก่พระเจ้าแผ่นดินญวนเมื่อสิ้นพระชนม์ พระเจ้ามินมางทรงพยายามระมัดระวังมิให้ถูกตำหนิในเรื่องที่ญวนต้องปฏิบัติตามประเพณีแบบจีน[1]

ไทยและญวนต่างแสดงความไม่พอใจกันมากยิ่งขึ้น ก็เนื่องมาจากการที่ต่างฝ่ายต่างส่งทัพเข้าเขมร ในปี พ.ศ.2354 ไทยได้เกณฑ์ทัพเรือเขมร ญวนกล่าวหาว่าไทยเกณฑ์ทัพเขมรเพื่อคุกคามญวน แต่ไทยก็ได้ปฏิเสธโดยอ้างว่าไทยต้องการทัพเขมรไปช่วยไทยรบพม่า[2]

ทางฝ่ายไทยก็ไม่พอใจญวนเหมือนกันในเรื่องที่มีข่าวว่าพระอุทัยราชาได้ขอให้ญวนส่งกองทัพจำนวน 5,000 คน ไปยังเมืองพุทไธเพชร ไทยได้กล่าวหาว่าเขมรกับญวนร่วมกันวางแผนที่จะตีพระตะบองของไทย ตลอดปี พ.ศ.2354 ทางฝ่ายไทยได้สั่งให้กองทัพหัวเมืองเช่น นครราชสีมา จันทบุรี ปราจีนบุรี เตรียมพร้อมและสั่งให้เมืองชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับเขมรเตรียมเสบียงอาหารไว้ให้พรักพร้อม[3] นับว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนได้เริ่มตึงเครียดขึ้น ในปี พ.ศ.2354 นี้เอง ทั้งไทยและญวนต่างก็ได้ส่งหนังสือข่าวไปสืบข่าวซึ่งกันและกัน แสดงให้เห็นว่าทั้งสองฝ่ายต่างไม่ไว้ใจกัน การประจันหน้ากันระหว่างทัพไทยที่พระตะบองกับทัพญวนที่พุทไธเพชรกลับทำให้สถานการณ์เสื่อมลง แต่ไทยกับญวนก็มิได้ลงมือ

---

[1] Alexander Barton Woodside, op. cit. pp.259 - 260.

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 17 พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ พ.ศ.2354

[3] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 11 ชื่อสารตราถึงเจ้าเมืองกรมการให้งดกองทัพไว้และกองทัพญวนจะยกมาตีเมืองพระตะบอง

ทำสงครามกัน เพียงแต่ต่างฝ่ายต่างคุมเชิงกัน และขู่กันไปขู่กันมา[1] แต่ทางด้านการทูตนั้น ไทยกับญวนก็ยังมีการติดต่อกันอยู่ เช่น ในเดือนมกราคม พ.ศ.2354 ญวนได้ส่งทูตมายังไทย เพื่อแจ้งข่าวดึกทายเห้า พระราชชนนีของพระเจ้ายาลองสิ้นพระชนม์[2] และไทยก็ได้ส่งทูตไปยังเมืองญวนเพื่อแสดงความอาลัยและถวายความเคารพต่อพระบรมศพ ในเดือนมกราคม พ.ศ.2355[3] อันที่จริงการที่ไทยกับญวนต่างได้ส่งทูตไปร่วมงานพระบรมศพกันบ่อย ๆ นั้นเป็นผลดีแก่ไทยและญวนในการที่จะหาโอกาสปรับความเข้าใจกัน เพราะในระยะหลังไทยกับญวนต่างก็มึนตึงกันไม่ใคร่ได้ส่งทูตไปมาหาสู่กันบ่อย ๆ เหมือนในรัชกาลที่ 1 แต่ไทยและญวนต่างก็อาศัยการส่งทูตไปแสดงความอาลัยบ้าง ไปร่วมทำบุญบ้าง ไปร่วมในงานศพบ้าง และเมื่อทูตของอีกฝ่ายหนึ่งมา อีกฝ่ายหนึ่งก็จะส่งทูตไปขอบคุณเป็นการตอบแทน ด้วยเหตุนี้ไทยกับญวนจึงได้มีโอกาสเจรจากันเรื่องปัญหาเขมร ทำให้ลดความตึงเครียดระหว่างไทยกับญวนลงมากทีเดียว ดังนั้นการเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 2 เราจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น "การทูตงานศพ" ก็ได้

กล่าวโดยสรุปปัญหาเรื่องที่พระอุทัยราชาทะเลาะวิวาทกับนักองสงวนและอนุชาคนอื่น ๆ เป็นปัญหาใหญ่ที่ทำให้ญวนกับไทยต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรง ไทยรู้ดีว่าญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ในการก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทย แต่ไทยก็ไม่กล้าจะจัดการกับพระอุทัยราชาอย่างเด็ดขาด เพราะไทยยังเกรงใจญวนอยู่ ไทยไม่กล้าตัดสินใจที่จะจัดการกับปัญหาเขมรอย่างเด็ดขาด ต้องคอยปรึกษาญวนว่าจะทำอย่างไรดี เช่นขอให้ญวน

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 8 ชื่อสารตราถึงพระยาโกษาธิบดีว่าด้วยราชการครั้งยกไปรบญวน

[2]กรมศิลปากร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.1173 พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เรื่องเหตุการณ์เมืองเขมร เมื่อ เดือนมกราคม 2355.

[3]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ จ.ศ.1172 เลขที่ 9 พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ เดือนมกราคม 2355.

ช่วยตักเตือนพระอุทัยราชาให้เคารพต่อไทย และญวนก็ปฏิเสธที่จะทำเช่นนั้น[1] แม้กระทั่งการที่ญวนได้ส่งทัพเข้าเขมรโดยอ้างว่าเข้าคุ้มครองพระอุทัยราชา และช่วยไทยจัดการกับปัญหาความวุ่นวายในเขมรนั้น ไทยก็มิได้แสดงความกระตือรือร้นที่จะคัดค้านแต่ประการใด[2] การที่ไทยแสดงความลังเลใจและไม่เชื่อมั่นในการที่จะแก้ไขปัญหาเขมรได้นั้น กลับเป็นการส่งเสริมให้ญวนได้ชัยชนะทางการทูต และส่งเสริมให้พระอุทัยหันไปพึ่งญวนมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการแสดงให้เห็นว่า ไทยยอมรับว่าญวนมีอิทธิพลเหนือเขมร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือไทยยอมรับว่าเขมรขึ้นทั้งไทยและญวน สัมพันธไมตรีอันดีระหว่างไทยกับญวนซึ่งเริ่มมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ก็ค่อยจืดจางลงทุกที และพอถึงสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยกับญวนก็เริ่มทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร. {ต่อหน้า 52}

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถึงรัชกาลที่ 2 พระราชสาส์นลงวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2355.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 คำให้การพระยาสังฆโลกเรื่องเขมร ตอนเจ้าพระยายมราช พาองอิ่ม องด้วง มากรุงเทพฯ

บทที่ 3

บทบาทของญวนในการขยายอำนาจเหนือเขมร

1. บทบาททางการทูตของญวน

เขมรภายใต้การปกครองของสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี หรือ นักองเอง ซึ่งเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร เมื่อปี พ.ศ.2337 เป็นระยะที่ไทยมีอำนาจในเขมรมากที่สุด ยิ่งกว่าสมัยใดในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะเป็นระยะที่ญวนสองฝ่าย คือฝ่ายไกเซิน กับฝ่ายองเชียงสือ หรือเจ้าอนัมก๊กกำลังรบพุ่งกันอยู่ จึงไม่มีโอกาสที่จะเข้าไปแสวงหาอำนาจในเขมร เปิดโอกาสให้ไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้ดูแลควบคุมเขมรอย่างใกล้ชิด โดยปราศจากคู่แข่งที่จะต่อต้านอำนาจของไทย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แม้ว่าองเชียงสือหรือเจ้าอนัมก๊กจะรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณไทยอยู่มาก เนื่องจากไทยได้ช่วยเหลือในการปราบกบฏไกเซินก็ตาม แต่ก็มิได้ทำให้เจ้าอนัมก๊กหยุดยั้งความคิดที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมร เพราะได้ปรากฏเหตุการณ์หลายอย่างว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 ญวนภายใต้การปกครองของเจ้าอนัมก๊กได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรแล้ว ดังเช่น

ในปี พ.ศ.2345 เป็นปีที่เจ้าอนัมก๊กสามารถรวมญวนทั้งประเทศได้ และสถาปนาเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ญวนได้แจ้งเรื่องนี้ไปให้เขมรและเวียงจันทร์ทราบ เขมรและเวียงจันทร์จึงได้จัดส่งทูตนำเครื่องราชบรรณาการมาถวายแก่พระเจ้ายาลอง และพระเจ้ายาลองก็ได้พระราชทานสิ่งของแก่ทูตเวียงจันทร์และเขมรเป็นจำนวนมาก[1]

และจากนี้ไปลาวทั้งสองอาณาจักร* และเขมรก็ได้ส่งบรรณาการไปให้ญวนเป็นประจำ คือกำหนด 3 ปีต่อครั้ง การที่เขมรและลาวสองอาณาจักรส่งบรรณาการไปให้ญวนนั้น ไทยไม่ได้

---

[1]นายหยอง (ผู้แปล) <u>พงศาวดารญวน</u> หน้า 733.

*หมายถึงลาวเวียงจันทร์และลาวหลวงพระบาง

ถือเป็นสาเหตุที่จะโกรธเคืองญวนและอาจจะถือว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของลาวสองอาณาจักร และเขมรที่จะส่งบรรณาการไปให้ญวนก็ได้ แต่ไทยจะโกรธญวนก็ต่อเมื่อญวนส่งทหารเข้าควบคุมเขมร หรือแต่งตั้งขุนนางไปกวบคุมเขมร เมื่อเหตุการณ์ถึงขั้นนี้แล้ว ไทยจะถือว่าญวนได้แย่งเขมรไปจากไทย และเป็นเรื่องของไทยที่จะต้องพยายามเอาเขมรกลับคืนมาเป็นของไทยแต่ผู้เดียว

พอเริ่มรัชกาลที่ 2 คือในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเสด็จเสวยราชย์ในปี พ.ศ.2352 ญวนก็ได้ก้าวเข้ามามีบทบาทในเขมรอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่เป็นขั้นที่ญวนจะรอรับบรรณาการจากเขมรและลาว เหมือนดังในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่ในขั้นนี้ ญวนได้เริ่มมีบทบาทในการเข้าแทรกแซงทางการเมืองของเขมร โดยใช้วิธีทางการทูตที่เฉลียวฉลาดจนดูเหมือนว่า การที่ญวนมีบทบาทเกี่ยวข้องกับเขมรนั้นเป็นเพราะความจำเป็นและเป็นเพราะมีเจตนาดีต่อไทยและเขมร หาใช่เป็นเพราะญวนมีเจตนาร้ายต่อไทยไม่

เหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้ญวนเข้าไปแทรกแซงทางการเมืองของเขมรก็คือ การที่เขมรเกิดการหะเลาะวิวาทกันในระหว่างพี่น้อง คือพระอุทัยราชาธิราช พระเจ้าแผ่นดินเขมรผู้ทรงนิยมญวนฝ่ายหนึ่ง กับนักองสงวน, นักองอิ่ม ผู้นิยมไทยอีกฝ่ายหนึ่ง

เหตุการณ์รุนแรงได้เกิดขึ้นเนื่องจากพระอุทัยราชา จับพระยาจักรีกับพระยากลาโหม ซึ่งเป็นขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรนิยมไทยเอาไปประหารชีวิตโดยกล่าวหาว่าเป็นกบฏ ทำให้พระมหาอุปโยราช (นักองสงวน), พระมหาอุปราช (นักองอิ่ม), และนักองด้วง เกิดความหวาดกลัวจึงได้หนีออกจากเบื้องพุทไธเพชร (เมืองหลวงเขมรขณะนั้น) ไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์แล้วฟ้องไปยังกรุงเทพฯ ว่า พระอุทัยราชาเป็นผู้ก่อเหตุจนถึงกับฆ่าพระยาจักรีกับพระยากลาโหม[1] ส่วนพระอุทัยราชาได้แจ้งไปยังองต๋ากุน* ข้าหลวงใหญ่ญวนที่ไซ่ง่อน ว่า พระยาจักรี พระยากลาโหม เป็นผู้ยุยงให้พระอนุชากระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชา ทำให้เขมรเกิดการแตกแยก

---

[1]สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี <u>ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร</u> หน้า 1 - 2.

*ญวนเรียกชื่อว่าเลวังเวียดเถื่อนกงกิน

จึงขอพระเจ้าแผ่นดินญวนเป็นที่พึ่ง[1] นอกจากนั้นพระอุทัยราชายังได้แจ้งไปยังทางกรุงเทพฯ ว่า พระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาสังคโลก เป็นกบฏ ได้เกณฑ์ทัพเขมรไปช่วยไทยรบพม่าตามที่กรุงเทพฯ ขอร้องโดยมิได้รับอนุญาตจากพระอุทัยราชา ทางกรุงเทพฯ ได้เชื่อตามใบบอกของพระอุทัยราชา จึงจับพระยาสังคโลกไปคุมขังไว้ในฐานะเป็นผู้ผิด[2]

ญวนได้ถือโอกาสที่พระอุทัยราชาขอญวนเป็นที่พึ่ง ส่งทหารจำนวน 1000 คนไปตั้งที่เกาะจีน* เป็นครั้งแรก และอีกไม่กี่วันต่อมาก็ส่งทัพมาเพิ่มอีก 10000 คน[3] เพื่อแสดงว่าญวนรับเป็นที่พึ่งของพระอุทัยราชา และการที่ญวนได้ส่งทหารเข้าเขมรครั้งนี้ ญวนได้แจ้งให้ไทยทราบว่า ญวนมีเจตนาดีต่อไทยในการช่วยไทยรักษาความสงบในเขตเขมร เนื่องจากไทยกำลังถูกพม่าคุกคามไม่สามารถดูแลเขมรได้ ญวนจึงช่วยดูแลแทนให้ ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินญวน กล่าวว่า

> เจ้าเมืองเขมรมีหนังสือซ้ำมาอีกว่า ในเมืองเขมรวุ่นวาย เห็นจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงเวียดนามคิดโดยชื่อว่า เมืองเขมรเป็นข้าทั้งสองฝ่าย กรุงใหญ่ทั้งสองเป็นหองแผ่นเดียวกัน แต่กรุงศรีอยุธยา** ติดด้วยการศึก และการพระบรมศพ*** ระยะทางก็ไกล กรุงเวียดนามอยู่ใกล้วางเปล่าไม่มีการรู้เหตุแล้วจะนิ่งดูอยู่มิได้ จึงให้เจ้าเมืองไซ่ง่อน ยกกองทัพซึ่งตั้งรักษาเขตแดนขึ้นไปเมืองเขมรหวังจะระงับความไว้

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 79 - 80.

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 <u>ชื่อพระราชสาส์นมีไปมากับกรุงเวียดนาม</u>

[3] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 200 - 201.

* เป็นเกาะใกล้ ๆ กับพนมเปน อยู่ในเส้นทางที่เป็นคลองสำหรับทัพเรือจะยกจากโจฎกไปพนมเปน

** หมายถึงกรุงเทพฯ

*** หมายถึงงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 1

มิให้เขมรวุ่นวาย คิดทั้งนี้เหมือนช่วยกรุงพระนครศรีอยุธยา.....แต่ความจริงจะได้มีแหนงสงสัยกรุงเวียตนามว่าให้ไปกระทำอันตราย กรุงพระมหานครศรีอยุธยานั้นหาไม่ด้วยมั่นวางใจในพระราชสาส์นไปมาเป็นคำปฏิญาณโดยสุจริตต่อกันทั้งสองฝ่าย.....[1]

เหตุผลที่ญวนยกมาอ้างในการส่งทหารเข้าคุมเขมรนั้น นับว่าเป็นเหตุผลที่น่ารับฟัง จนไทยไม่สามารถที่จะตำหนิญวนได้เพราะเป็นเรื่องของการเจตนาดี อีกอย่างหนึ่งญวนไม่ได้ตั้งทหารไว้ในเขมรนาน บางทีอาจเป็นเพราะเกรงใจไทยก็ได้ ทหารญวนอยู่ในเขมรไม่นานก็ยกทัพกลับไซ่ง่อน แสดงให้เห็นว่าญวนเริ่มใช้นโยบายทางทหารสนับสนุนการดำเนินนโยบายทางทูตแล้ว เพื่อต้องการให้เขมรเห็นว่าญวนมีความเข้มแข็งทางทหารพอที่จะเข้ารักษาความสงบในเขมรได้ โดยที่เขมรไม่จำเป็นต้องพึ่งไทยแต่ผู้เดียว

ญวนรู้ดีว่าพระอุทัยราชวนิยมญวน และต้องการความช่วยเหลือจากญวนในการกำจัดคู่แข่งขันทางการเมืองคืออนุชาของพระอุทัยราชา และเพื่อความมั่นคงทางการเมือง พระอุทัยราชาจำเป็นจะต้องหันไปผูกพันกับญวนให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพื่อจะได้กำลังญวนมาสนับสนุนบัลลังก์ของพระองค์ อีกอย่างหนึ่งพระอุทัยราชามีแผนการลับ ๆ ที่จะกำจัดอิทธิพลไทยออกไปจากเขมรนั่นคือการขับไล่ไทยออกจากพระตะบองและเสียมราฐ ซึ่งขณะนั้นขึ้นกับไทยโดยตรง[2] พระอุทัยราชาไม่มีกำลังทัพพอที่จะขับไล่ไทยออกไปได้ นอกจากจะต้องพึ่งพาอาศัยกำลังทัพญวนเท่านั้น

ญวนดำเนินนโยบายทางการทูตอย่างเฉลียวฉลาดและรอบคอบ ทั้ง ๆ ที่ญวนรู้ดีว่าพระอุทัยราชาจะต้องพึ่งญวนอย่างเต็มที่ และญวนยินดีที่จะเข้าแทรกแซงเหตุการณ์ในเขมรเพื่อสร้างฐานะของญวนในเขมรให้เข้มแข็งเหมือนแต่ก่อน แต่ญวนไม่ได้แสดงว่าสนับสนุน

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 17 <u>พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2</u> เมื่อ พ.ศ.2354.

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (เล่ม 1)</u> หน้า 218 - 219

พระอุทัยราชาอย่างออกหน้าออกตาในระยะแรก เพราะการทำเช่นนั้นจะทำให้ไทยหวาดระแวงญวน ซึ่งอาจจะทำให้สองฝ่ายเกิดการปะทะกันได้ง่าย ญวนกลับแสดงท่าทีเป็นกลางในปัญหาเขมร แต่เบื้องหลังนั้นญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างลับ ๆ ตลอดเวลา และค่อย ๆ เอนเอียงไปทางพระอุทัยราชามากขึ้นทุกที หลักฐานที่แสดงให้เห็นพฤติการณ์ดังกล่าวของญวนคือ

ในปี พ.ศ.2355 เหตุการณ์ทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชา กับนักองสงวน และนักองอิ่มได้รุนแรงยิ่งขึ้น ถึงกับพระอุทัยราชาได้ส่งกองทัพไปจับนักองสงวน เจ้าพระยายมราชได้ยกกองทัพมาจากกรุงเทพฯ หวังจะมาไกล่เกลี่ยการทะเลาะวิวาทในเมืองเขมร แต่ปรากฏว่าพระอุทัยราชาได้อพยพครอบครัวหนีไปอยู่เมืองไซ่ง่อนเสียแล้ว ทัพไทยได้ไปตั้งอยู่ที่พุทไธเพชร เพื่อรอให้พระอุทัยราชากลับมา แต่พระอุทัยราชาก็ไม่ยอมกลับ เจ้าพระยายมราชกลัวว่าพระอุทัยราชาจะไปขอกองทัพญวนมารบไทย จึงให้เผาเมืองพนมเปน เมืองกะพงหลวง และเมืองพุทไธเพชร แล้วอพยพผู้คนไปอยู่ที่พระตะบอง[1]

ไทยได้แจ้งเหตุการณ์วิวาทในเมืองเขมรไปให้ญวนทราบ โดยย้ำว่าไทยต้องการที่จะให้เขมรมีความสามัคคีกันไม่ต้องการให้มีการแตกร้าว ในระหว่างเจ้านายเขมร และไทยพร้อมที่จะไกล่เกลี่ย[2]

การที่พระอุทัยหนีไปพึ่งญวนที่ไซ่ง่อนนั้น เป็นการช่วยให้ญวนมีฐานะทางการทูตดีขึ้น เพราะแสดงให้เห็นว่า เขมรซึ่งมีพระอุทัยราชาเป็นประมุขและไทยเป็นผู้แต่งตั้งนั้นได้ยอมรับญวนเป็นที่พึ่งแล้ว และการที่ไทยขอให้ญวนช่วยตักเตือนพระอุทัยราชา ก็แสดงว่าไทยไม่รังเกียจที่จะให้ญวนเข้าแทรกแซงในเรื่องนี้ เป็นโอกาสของญวนที่จะสนับสนุนพระอุทัยราชาต่อไป ในขณะที่ไทยกำลังติดต่อกับญวนเพื่อเจรจาทางการทูตอยู่นั้น ญวนยังไม่ยอมถอนทหารซึ่งญวน

---

[1]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 82 - 86.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 และ 1172 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2355

ส่งไปคุ้มครองพระอุทัยราชาถึง 2 ครั้งออกจากเขมรหมด เพียงแต่ถอนไปบางส่วนและได้ทิ้งทหารไว้ 1500 คน ประจำอยู่ที่พุทไธเพชร[1]

เมื่อทูตไทยที่ส่งไปร่วมงานพระศพดึกไทยเฮาที่เมืองญวน ขากลับพระเจ้ายาลองได้มีพระราชสาส์น* ตอบรัชกาลที่ 2 กล่าวหาว่าทัพไทยที่ยกไปไกล่เกลี่ยเหตุการณ์วิวาทในเขมรนั้น ได้ไปเบียดเบียนชาวเขมรทำให้ได้รับความเดือดร้อน ทรงตำหนินักองสงวนว่าเป็นน้องแต่ไม่ยอมพี่ ซึ่งโทษของนักองสงวนนั้นมีมากกว่าพระอุทัยราชา ญวนได้ขอให้ทางกรุงเทพฯ ส่งทูตไปรับพระอุทัยราชากลับคืนไปยังเขมร[2]

คำตอบของญวนในครั้งนี้แสดงให้เห็นว่า ท่าทีของญวนได้เอนเอียงเข้ากับพระอุทัยราชา เพราะแทนที่ญวนจะว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาในฐานะเป็นผู้ผิดตามที่ไทยกล่าวหา แต่ญวนกลับหาว่านักองสงวนเป็นผู้ผิด และไทยก็มีส่วนผิดด้วยในการที่ปล่อยทหารข่มเหงชาวเขมร แสดงว่าญวนได้ยกฐานะของตนไม่ใช่เป็นผู้ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยให้เขมรคืนดีกันอย่างเดียว แต่ญวนได้ทำหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือนการทะเลาะวิวาทระหว่างไทยกับเขมรด้วย แสดงให้เห็นถึงความเกรงใจที่ญวนเคยมีต่อไทยนั้นได้ลดน้อยลงแล้ว

ทางกรุงเทพฯ คงจะรู้ว่าญวนมีท่าเอนเอียงไปทางพระอุทัยราชา แต่ไทยก็ไม่ทราบจะทำอย่างไรดี นอกจากจะปฏิบัติตามคำแนะนำของญวนเพราะไทยไม่ต้องการที่จะก่อการบาด

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 10 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาโกษาธิบดี</u> เมื่อ 15 มีนาคม พ.ศ.2354

*พระเจ้ายาลองทรงฝากพระราชสาส์นมากับทูตไทยถวายแด่รัชกาลที่ 2 แต่พอทางไทยจะฝากพระราชสาส์ไปกับทูตญวนที่มาเมืองไทยถวายแด่พระเจ้ายาลองบ้าง ทูตญวนไม่ยอมรับ อ้างว่าผิดธรรมเนียมต้องให้ทูตไทยไปถวายด้วยตนเอง

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 <u>คำให้การของพระยาสังคโลกเรื่องเขมรตอนเจ้าพระยายมราชพานักองอิ่มนักองด้วงมากรุงเทพฯ</u>

หมางกับญวนด้วยเรื่องเขมร เนื่องจากมีข่าวตอนที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประชวรว่า พม่ากำลังเตรียมทัพยกมาตีไทย[1]

ในเดือนมกราคม พ.ศ.2356 ทูตไทยก็เดินทางไปยังไซ่ง่อน เพื่อรับพระอุทัยราชากลับเขมร ทางญวนได้ต้อนรับทูตไทยเป็นอย่างดี และได้ส่งทูตไทยไปเฝ้าและถวายพระราชสาส์นแด่พระเจ้ายาลองที่กรุงเว้ ทางเว้ได้ต้อนรับทูตไทยอย่างสมเกียรติเหมือนอย่างปกติ[2] เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ทูตไทยไปเมืองญวนครั้งนี้ ทางญวนได้จัดแสดงประลองยุทธและได้พาทูตไทยไปชมอาวุธต่าง ๆ มากมายทั้งที่ไซ่ง่อนและกรุงเว้[3] การที่ญวนแสดงการประลองยุทธที่เคยไปญวนครั้งก่อน ๆ ไม่เคยได้ชมการประลองยุทธครั้งใหญ่เหมือนดังที่ได้ไปเห็นในครั้งนี้ อีกประการหนึ่งญวนมีแผนการอยู่แล้วที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยออกไปจากเขมร เพราะถ้าตราบใดที่ไทยยังมีอิทธิพลเหนือเขมรอยู่ก็เหมือนกับเป็นก้างขวางคอ มิให้ญวนเข้าปกครองเขมรได้อย่างสะดวก แต่ญวนมีนโยบายที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยโดยอาศัยการทูตมากกว่าที่จะใช้กำลังเข้าขับไล่ไทย แผนการทางการทูตที่ญวนจะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือเขมรก็คือญวนสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ และถ้าพระอุทัยราชาแตกแยกกับทางกรุงเทพฯ มากเท่าใดญวนก็จะเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรมากขึ้นเท่านั้นและเป็นความพอใจของญวนที่จะเห็นไทยกับเขมรแตกแยกกันตลอดไป ด้วยเหตุนี้จึงเป็นไปไม่ได้ที่ญวนจะปฏิบัติตามคำขอร้องของไทยในการที่จะตักเตือนพระอุทัยราชาตามข้อกล่าวหาของไทยที่ว่าพระอุทัยราชาเป็นผู้ผิด ซ้ำร้ายยังกล่าวหาว่าไทยกับนักองสงวนเป็นผู้ผิดอีกด้วย

ดังได้กล่าวแล้วว่าญวนไม่มีความประสงค์ที่จะทะเลาะกับไทยทั้งที่ญวนต้องการกำจัดไทย แต่ญวนต้องการที่จะใช้เหตุการณ์ทางการเมืองในเขมรเป็นเครื่องมือบังคับไทยให้ถอนตัวออกจากเขมรไปเองทีละน้อย ๆ และญวนต้องการแสดงให้เห็นว่า การที่ญวนต้องเข้าแทรกแซง

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2</u> (เล่ม 1) หน้า 12.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 ล.ค.

[3]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 88

ในเขมรนั้น เป็นเพราะความจำเป็นบังคับ ไม่ใช่เป็นความทะเยอทะยานของญวนที่จะเข้าไปมีอิทธิพลเหนือเขมร หรือขับไล่ไทยออกไป

ญวนใช้วาทศิลป์ในการเจรจาด้วยถ้อยคำอ่อนหวานเพื่อแสดงว่าญวนไม่ได้เข้ากับพระอุทัยราชา และญวนก็มีเจตนาดีต่อไทย ญวนได้มีพระราชสาส์นฉบับหนึ่งแจ้งให้ไทยทราบถึงเรื่องวางท้ายเห้าสิ้นพระชนม์ และในพระราชสาส์นฉบับนั้น ญวนได้แสดงความวิตกในกรณีที่พระอุทัยราชาไม่เชื่อฟังไทย พระราชสาส์นกล่าวว่า "พระอุทัยราชาไม่คำนับพระมหานครศรีอยุธยาก็เหมือนไม่คำนับกรุงเวียตนาม"[1]

ญวนยังได้เสนอที่จะให้ญวนกับไทยร่วมมือกันในการปลูกฝังดูแลเขมร ซึ่งญวนถือว่าเจ้าเขมรทะเลาะกันเหมือนกับเด็ก ๆ ทะเลาะวิวาทกัน ส่วนไทยนั้นเปรียบเหมือนเป็นบิดา ญวนเหมือนกับมารดา บิดากับมารดาควรจะได้ช่วยกันตักเตือนอบรมสั่งสอนเขมรให้ประพฤติอยู่ในโอวาท[2]

การที่ญวนชักชวนไทยให้รวมมือกับญวนดูแลเขมรนั้นก็คือแผนการอันหนึ่งที่ญวนต้องการขอเข้าไปมีบทบาทในเขมรเท่าเทียมกับไทย เพราะญวนรู้ดีว่าในระยะนั้นญวนยังไม่สามารถที่จะกำจัดอิทธิพลของไทยออกไปจากเขมรได้โดยเด็ดขาด ญวนจำเป็นที่จะต้องรับรองอำนาจของไทยในเขมรไปพลาง ๆ ก่อน จนกว่าญวนจะสามารถขับไล่ไทยออกจากเขมรได้โดยเด็ดขาด

ญวนมีนโยบายที่จะแสดงให้เขมรเห็นว่า การที่พระอุทัยราชาพึ่งญวนนั้นจะได้รับความคุ้มครองอย่างอบอุ่นเป็นอย่างดีจากญวน ด้วยเหตุนี้ เมื่อทูตไทยที่มารับพระอุทัยราชากลับไปยังพุทไธเพชร ญวนได้จัดส่งทหาร 1 หมื่นคน พร้อมด้วยเรือรบ 100 ลำ และเครื่องอาวุธพร้อมไปส่งพระอุทัยราชา[3]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 ถึง จ.ศ.1177 เลขที่ 9 <u>ชื่อพระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 ถึง จ.ศ.1177 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลอง ถวายแด่รัชกาลที่ 2</u> เมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ.2355

[3]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 ล.ด.

อันที่จริงการไปส่งพระอุทัยราชาครั้งนี้ ญวนไม่จำเป็นจะต้องถึงกับยกกองทัพใหญ่ไปส่งเหมือนกับยกกองทัพไปรบก็ได้ เพราะไทยได้ให้การรับรองกับญวนแล้วว่าไทยจะไม่เอาโทษพระอุทัยราชา และจะยกย่องพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเหมือนเช่นเดิม[1] และไทยยังได้เตรียมการต้อนรับพระอุทัยราชาอย่างสมเกียรติ เช่นจัดสร้างวังที่ประทับให้ใหม่[2] เป็นต้น ดังนั้นการที่ญวนยกทัพใหญ่ไปส่งพระอุทัยราชา น่าจะมีเหตุผลอยู่ 4 ประการ คือ

1. ต้องการให้พระอุทัยราชาเกิดความรู้สึกอบอุ่นใจว่าญวนไม่ทอดทิ้งและสนับสนุนการกระทำของพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่

2. เป็นการสร้างคะแนนนิยมให้เขมรเห็นว่าญวนมีเจตนาดีต่อเขมรและสามารถคุ้มครองเขมรให้ปลอดภัยจากไทยได้

3. ต้องการให้ไทยและเขมรเห็นว่าญวนไม่ได้กลัวไทย หรือเชื่อฟังไทยตลอดไป และญวนพร้อมที่จะตกลงกับไทยในฐานะเท่าเทียมกัน

4. ญวนต้องการที่จะใช้นโยบายทางทหารสนับสนุนนโยบายทางการทูตและมีแผนการที่จะยึดครองเขมรไว้เป็นของญวนแต่ผู้เดียว

เมื่อพระอุทัยราชากลับมาถึงเขมรแล้ว แทนที่พระอุทัยราชาจะไปประทับที่พุทไธเพชรเหมือนเช่นเดิม พระอุทัยราชาได้ไปประทับที่พนมเปน[3] การที่พระอุทัยราชาไปประทับที่พนมเปนกลับเป็นผลดีแก่ญวน และเป็นผลเสียแก่ไทย เพราะพนมเปนอยู่ใกล้ญวนมากกว่าไทย ญวนสามารถที่จะควบคุมเขมรได้อย่างสะดวก และอีกประการหนึ่ง คือ ในฤดูน้ำท่วม น้ำจะท่วมพนมเปนเป็นเวลาหลายเดือน ถ้าไทยส่งทหารเข้ายึดพนมเปนแล้ว ในฤดูน้ำท่วมไทยจะไม่สามารถรักษาพนมเปนไว้ได้ เพราะญวนซึ่งมีกำลังทัพเรืออันเข้มแข็งจะเข้าโจมตีทัพไทยที่รักษาพนมเปนได้อย่างง่ายดาย ดังจะเห็นได้ชัดในการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนครั้งรัชกาลที่ 3

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 ถึง 1177 เลขที่ 9 พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง เมื่อ 26 ธันวาคม พ.ศ.2355

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 ล.ด.

[3]ด.

เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าครั้งใดที่เขมรยังนิยมไทย เขมรจะไปตั้งเมืองหลวงอยู่ที่พุทไธเพชร เพราะอยู่ใกล้กับไทย ไทยสามารถให้ความคุ้มครองได้ แต่ถ้าครั้งใดเขมรพึ่งพิงญวน เขมรก็จะไปตั้งเมืองหลวงอยู่ที่พนมเปน เพื่อให้ญวนคุ้มครอง

กองทัพญวนที่มาส่งพระอุทัยราชานั้น หลังจากส่งแล้วก็ไม่ยอมถอนกลับเมืองญวน กลับตั้งประจำอยู่ที่พนมเปนและที่เกาะจีน โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองพระอุทัยราชาให้ปลอดภัย[1]

การที่ญวนสามารถส่งกำลังทหารมาประจำอยู่ที่พนมเปน เพื่อคุ้มครองพระอุทัยราชานั้น ถือได้ว่าเป็นชัยชนะทางการทูตและการทหารของญวน และตรงกันข้ามเป็นการพ่ายแพ้ทางการทูตของไทย เพราะตั้งแต่นี้ไปไทยก็ค่อย ๆ หมดอำนาจในเขมร แต่ญวนเริ่มเข้ามีอำนาจในเขมรมากขึ้นทุกที จนสามารถบงการเขมรได้ ในที่สุดรัฐบาลของพระอุทัยราชาก็คือรัฐบาลหุ่นที่ญวนได้เชิดเอาไว้ภายใต้การบงการของญวน

การที่ญวนส่งทหารเข้าคุ้มครองพระอุทัยราชานั้น ญวนก็กลัวเหมือนกันว่าไทยจะไม่พอใจ แต่ญวนได้หาทางออกเตรียมเอาไว้คือ ส่งทูตคณะหนึ่งมาไทยเมื่อปี พ.ศ.2356 พร้อมกับอัญเชิญพระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลอง ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราชสาส์นได้อธิบายถึงเหตุผลที่ญวนส่งทัพเข้าเขมรพร้อมทั้งยกย่องชมเชยไทย ในการที่ไทยไม่ถือโทษพระอุทัยราชา ความในพระราชสาส์นตอนหนึ่งกล่าวว่า

> .....คิดว่าเจ้าเมืองเขมรกลับไปบ้านเมืองนั้น ขุนนางอาณาประชาราษฎรคนเก่ายังไม่ปกติราบคาบ จึงให้เจ้าเมืองไซ่งอนส่งองจันถึงเมืองเขมร แล้วให้ขุนนางและไพร่อยู่เป็นเพื่อนองจันจะได้เป็นที่อาศัย กว่าบ้านเมืองจะราบคาบแล้วเมื่อไร ซึ่งให้กลับไปเมื่อนั้น ทำอย่างนี้เมืองเขมรจะได้อยู่เย็นเป็นสุข เขตแดนทั้งสองพระนครจะได้ราบคาบทางพระราชไมตรีจะได้เสมอปลายยืดยาวสืบไป.....[2]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 ล.ด.

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2</u> เมื่อ 22 มีนาคม พ.ศ.2356

ต่อมาญวนได้ส่งทูตมาไทยอีก เพื่อชี้แจงเรื่องที่ญวนตั้งทัพไว้พนมเปน อาจจะเป็นเพราะว่ากลัวไทยจะไม่พอใจก็ได้ ทูตญวนได้อัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 ข้อความในพระราสาส์นกล่าวว่า ญวนได้รอให้ไทยส่งนักองสงวนกลับไปเขมรเพื่อที่จะให้ขุนนางญวนที่มาส่งพระอุทัยราชาได้ตักเตือนนักองสงวน แต่ไทยก็ไม่ยอมส่งไปและไม่ได้แจ้งเรื่องราวให้ญวนทราบ พระเจ้ายาลองยังได้ทรงชี้แจงถึงเรื่องที่ญวนตั้งทัพในพนมเปนว่าพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะตั้งทัพไว้นาน แต่ทั้งนี้ก็ย่อมแล้วแต่ขุนนางผู้ใหญ่ของญวนจะมีความเห็นหรือดำเนินการอย่างไรดี[1]

การที่ญวนตั้งทัพในเขมรนั้น อาจจะเป็นเหตุหนึ่งที่จูงใจให้พระอุทัยราชาคิดการใหญ่โตออกไปอีก นั่นก็คือพระอุทัยราชามีแผนการที่จะโจมตีพระตะบอง และเสียมราฐโดยหวังที่จะดึงเอาญวนเข้าร่วมด้วย

ในปี พ.ศ.2358 พระอุทัยราชาได้ส่งทัพไปยังพระตะบอง โดยอ้างว่าจะไปเก็บน้ำนมศิลา และมูลค้างคาวที่แขวงเบืองพระตะบอง ทางฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง เห็นเขมรยกมามากมายผิดสังเกต จึงห้ามปรามมิให้เขมรยกล่วงเลยเข้าเขตพระตะบอง พวกเขมรเลยถือโอกาสปล้นสะดมราษฎรพระตะบอง และเกิดปะทะกับทัพพระตะบอง ทัพเขมรถูกตีแตกพ่ายไป[2] เหตุการณ์ครั้งนี้ทางพระตะบองได้รายงานไปยังกรุงเทพฯ ไทยได้แจ้งเรื่องนี้ไปทางรัฐบาลญวนที่เว้และประท้วงว่า ข้าหลวงญวนที่ส่งเข้ามาควบคุมเขมรนั้น ได้ยุยงให้พระอุทัยราชาส่งกองทัพไปตีพระตะบอง[3] นับเป็นครั้งแรกที่ไทยได้กล่าวหาว่าญวนมีส่วนร่วมในการสนับสนุนพระอุทัยราชาคิดร้ายต่อไทย และไทยต้องการที่จะทราบผลในเรื่องนี้ว่ารัฐบาลญวนได้จัดการอย่างไร การที่ไทยแน่ใจว่าเขมรโจมตีพระตะบอง

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1175 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2</u> เมื่อ 16 สิงหาคม พ.ศ.2356

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 - 1177 เลขที่ 9 <u>ชื่อพระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร</u>

[3]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174 - 1177 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2357

ครั้งนี้มีญวนสนับสนุนด้วย ก็เนื่องจากมีรายงานว่า เมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ.2358 มีผู้เห็นทัพญวนกับเขมรยกมาถึงเขาพไส ห่างจากศีรษะเกษใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 คืน และมุ่งหน้าเดินทัพไปยังพระตะบอง[1] และตามคำให้การของชาวเขมรคนหนึ่งได้ให้การว่า พบทัพเรือญวนมีกำลังราว 800 คน อยู่ที่ปากน้ำเมืองโพธิสัตว์ กำลังจะยกทัพมาตีเมืองพระตะบอง[2]

ถึงอย่างไรก็ตามแม้จะมีหลักฐานว่าญวนสนับสนุนให้เขมรยกทัพโจมตีพระตะบอง แต่ก็ไม่ปรากฏว่าญวนได้เข้าสู้รบกับไทยที่พระตะบอง คงมีแต่ทัพเขมรเท่านั้นที่โจมตีพระตะบอง การที่เป็นเช่นนี้อาจจะพิจารณาจากเหตุผลข้อใดข้อหนึ่งดังต่อไปนี้คือ

1. ญวนมีความตั้งใจที่จะส่งทัพยกเข้าช่วยเขมรโจมตีพระตะบองจริง แต่ยังไม่ทันได้ลงมือกระทำ ทัพเขมรได้แพ้ไทยเสียก่อนทัพญวนจึงไม่สามารถลงมือได้

2. ญวนแสดงท่าทีสนับสนุนเขมรเพื่อหวังสร้างคะแนนนิยมเท่านั้น แต่จริง ๆ แล้ว ญวนไม่ต้องการที่จะรบกับไทย เพราะญวนไม่มีนโยบายที่จะใช้กำลังทหารเข้าขับไล่ไทย แต่ต้องการใช้การทูตเป็นเครื่องมือกำจัดไทยมากกว่า

3. ญวนสนับสนุนเขมรรบกับไทย เพื่อจะให้ไทยและเขมรแตกแยกกันมากขึ้น ซึ่งจะมีผลทำให้เขมรหันไปผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น

อาจเป็นได้ว่าญวนสนับสนุนเขมรโจมตีพระตะบองจริง เพราะถ้าหากลำพังเขมรแล้ว คงจะไม่มีความสามารถพอที่จะโจมตีพระตะบองได้ และเขมรคงไม่กล้าที่จะโจมตีพระตะบองตามลำพังคนเดียว โดยปราศจากการสนับสนุนของญวน

เมื่อญวนได้รับหนังสือประท้วงจากไทย ญวนได้ตอบไทยไปว่า ญวนได้ส่งขุนนางไปสอบสวนเรื่องนี้แล้ว เห็นว่าเขมรทำถูกต้อง เพราะเรื่องการเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาว

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1177 เลขที่ 11 <u>เรื่องใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยสืบราชการและจัดการป้องกันหัวเมือง</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1177 เลขที่ 12 <u>ชื่อใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยทัพศึกมอญเข้ามาพึ่งพระบารมี</u>

เขมรได้กระทำทุกปีเป็นประเพณี แต่เป็นความผิดของขุนนางพระตะบองเองที่ไม่ยอมให้ทัพเขมรเข้าไปจนทำให้เกิดปะทะกัน และญวนยังได้กล่าวหาว่าพระตะบองเป็นผู้ผิดที่ลงมือโจมตีเขมรก่อน แต่ญวนก็ยอมรับว่าแม่ทัพเขมรก็เป็นผู้ผิดเหมือนกันเพราะยกพลล่วงล้ำพระตะบองโดยมิได้ทูลให้พระอุทัยราชาทราบ แต่ขุนนางพระตะบองจะต้องมีผิดมากกว่าแม่ทัพเขมร เพราะไปฆ่าราษฎรเขมร และกวาดต้อนครัวเรือนชาวเขมรเป็นจำนวนมากไปไว้ที่พระตะบอง[1]

จะเห็นได้ว่าญวนได้แก้ตัวแทนเขมรเพราะที่จริงแล้วทัพเขมรมุ่งที่จะตีพระตะบองมากกว่าที่จะคิดเก็บน้ำนมศิลาเหมือนดังที่อ้างไว้ พระราชสาส์นที่ญวนมีมาถึงไทยได้ชี้แจงเรื่องการที่เขมรโจมตีพระตะบองนั้น ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

> .....ในพระราชสาส์นนั้นว่าเรื่องพนมเปนกับปัตบองนั้น ได้ให้หินโปดังขำระได้เอากฎหมายมาตรึกตรองดู บันดาขุนนางมาพร้อมกันว่าถูกต้องอยู่แล้ว แล้วได้ให้เลโปดังทำพระราชสาส์นตอบมาให้เจ้าพระยาพระคลัง เอาเรื่องความกราบทูลให้ทราบ.....[2]

แสดงว่าญวนได้อ้างเหตุผลโดยยกกฎหมายมากล่าวแก้ข้อหาของไทยเพื่อจะได้ให้ไทยเห็นว่าญวนมีความยุติธรรม บทบาททางการทูตของญวนครั้งนี้จึงมีลักษณะคล้าย ๆ เป็นตุลาการพิจารณาคดีฟ้องร้องระหว่างไทยกับเขมร หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือญวนได้วางฐานะของตนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับเขมรนั่นเอง

ญวนประสบความสำเร็จในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรโดยใช้วิธีทางการทูตสามารถกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรได้ เพราะหลังจากที่ไทยกับเขมรเกิดวิวาทกันเรื่องพระตะบองแล้ว ไทยแทบจะหมดอิทธิพลในเขมร เพราะปรากฏว่าพระอุทัยราชาไม่ยอมไปเฝ้า

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 93 - 95

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1178 เลขที่ 13 <u>พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2</u> เมื่อ 10 ตุลาคม พ.ศ.2359

พระเจ้าแผ่นดินไทยเหมือนดังแต่ก่อน และไทยก็ไม่สามารถว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาต่อไปได้อีก หลังจากกรณีพิพาทเรื่องพระตะบองแล้วพระอุทัยราชาได้หันไปพึ่งพิงญวน ขอความคุ้มครองจากญวนและไม่ยอมติดต่อกับไทยต่อไปอีก สรุปแล้วจะเห็นอ่านโยบายกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรโดยวิธีทางการทูตของญวนประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม นับตั้งแต่นั้นมาญวนก็เข้าไปมีอิทธิพลในเขมรแทนไทย เป็นที่น่าสังเกตว่า ญวนดำเนินนโยบายเข้าไปมีอำนาจในเขมรแบบ "รุกเงียบ" และใช้วิธีหยั่งท่าทีของไทยหลายครั้ง การที่ไทยไม่ได้ตอบโต้ด้วยวิธีแข็งกร้าวจึงเป็นการส่งเสริมให้ญวนมีกำลังใจที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมรมากขึ้นทุกที ๆ

2. บทบาทของญวนในการควบคุมพระเจ้าแผ่นดินเขมร

นอกจากญวนจะใช้วิธีดำเนินการทางทูต เพื่อแยกเขมรออกจากไทยและญวนเข้าแทนที่ไทยในเขมรแล้ว บทบาทของญวนอีกอย่างหนึ่งที่ใช้ในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรก็คือ บทบาทในการสนับสนุนเจ้าเขมรที่ญวนเห็นว่านิยมญวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน

จะเห็นได้ว่าในขณะที่พระอุทัยราชากำลังมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับพระอนุชาและทางกรุงเทพฯ นั้น ญวนได้มีบทบาทสนับสนุนพระอุทัยราชาอย่างเต็มที่ การที่ญวนสนับสนุนพระอุทัยราชานั้นมีเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. พระอุทัยราชาเป็นผู้นิยมญวนและไม่ค่อยชอบไทย การที่พระอุทัยราชานิยมญวนจะทำให้ขุนนางเขมรส่วนใหญ่หันไปนิยมญวนด้วย

2. พระอุทัยราชาต้องการที่จะดึงเอาญวนเข้ามาเพื่อร่วมมือในการกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมร ซึ่งญวนมีความต้องการดังนี้อยู่แล้ว

3. พระอุทัยราชาเป็นเจ้าเขมรองค์เดียวที่ขุนนางเขมรและประชาชนเขมรส่วนใหญ่นิยมในขณะนั้น

4. พระอุทัยราชาเป็นบุคคลที่ไทยแต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ญวนสามารถใช้หลักการในข้อนี้ดำเนินการทางทูตหรือติดต่อกับไทยได้อย่างสะดวก เพราะไทยก็รับรองพระอุทัยราชาอยู่แล้ว

5. การที่พระเจ้าแผ่นดินเขมรหันไปพึ่งพิงญวน เท่ากับญวนได้รับผลประโยชน์โดยไม่ต้องลงทุนอะไรเลย

การที่พระอุทัยราชายอมอยู่ใต้อิทธิพลของญวน จึงเปิดโอกาสให้ญวนได้เข้าไปมีบทบาทในเขมรมากขึ้นทุกที จนถึงขั้นที่ญวนได้ตั้งข้าหลวงมาควบคุมพระอุทัยราชาให้ปฏิบัติตามคำบงการของญวน ฉะนั้นเขมรในสมัยที่พระอุทัยราชาเป็นพระเว้าแผ่นดินจึงเป็นสมัยที่ญวนเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้อย่างสะดวกสบาย บงการให้เขมรปฏิบัติตามนโยบายของญวนได้ตลอดเวลา ถ้าจะเปรียบเทียบกันแล้วก็คงเหมือนกับเขมรสมัยที่พระนารายณ์ราชา (นักองเอง) เป็นพระเจ้าแผ่นดินและยอมอยู่ใต้อำนาจของไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งเป็นสมัยที่ไทยมีอำนาจมากที่สุดในเขมร แต่ไทยไม่ได้เข้าไปแทรกแซงในเรื่องภายในของเขมรหรือเข้าไปปกครองเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนกับญวน เพราะโดยปรกติไทยได้ให้สิทธิเจ้าประเทศราชปกครองตัวเองอยู่แล้ว

สมเด็จพระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2378 อยู่ในราชสมบัติได้ 28 ปี[1] สมเด็จพระอุทัยราชาไม่มีราชบุตร มีแต่ราชบุตรีอยู่ 4 องค์ คือนักองแบน นักองมี นักองเภา นักองสงวน[2]

การที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์โดยไม่มีราชบุตรสืบราชสมบัติได้สร้างปัญหาขึ้นอย่างหนึ่งแก่ญวน เนื่องจากญวนไม่มีเจ้าเขมรที่มีความเหมาะสมพอที่จะแต่งตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ เจ้าเขมรที่ญวนจะตั้งนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่นิยมญวนด้วย ญวนยังไม่กล้าที่จะล้มเลิกสถาบันกษัตริย์ของเขมรโดยญวนเข้าปกครองโดยตรง เพราะญวนรู้ดีว่าเขมรจะต้องไม่พอใจญวนอย่างแน่นอน ฉะนั้นวิธีที่ดีที่สุด คือ ญวนจะต้องเชิดเชื้อพระวงศ์องค์ใดองค์หนึ่งของเขมรขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเพื่อญวนจะได้กุมอำนาจในเขมรได้ต่อไป

ในขณะนั้นญวนยังมองไม่เห็นว่าจะมีเชื้อพระวงศ์ผู้ใดมีความเหมาะสมที่จะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ ถ้าจะพิจารณาถึงความเหมาะสมแล้ว เวลานั้นเขมรมีเชื้อพระวงศ์อยู่ 2 องค์

---

[1]กรมศิลปากร <u>ราชพงศาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 249

[2]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 148

ที่มีความเหมาะสมจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ คือ นักองอิ่ม กับนักองด้วง อนุชาต่างพระมารดาของพระอุทัยราชา นักองอิ่มกับนักองด้วงได้หนีพระอุทัยราชาไปอยู่ที่กรุงเทพฯ เมื่อครั้งที่เกิดการทะเลาะวิวาทกัน และไทยก็ได้ชุบเลี้ยงนักองอิ่มกับนักองด้วงเป็นอย่างดีด้วยความหวังที่จะสถาปนานักองอิ่มหรือนักองด้วง องค์ใดองค์หนึ่งขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในอนาคต เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ที่ญวนจะชื้อเชิญนักองอิ่มหรือนักองด้วงขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งขณะนั้นนักองอิ่มกับนักองด้วงได้มาประทับอยู่ที่พระตะบอง เพื่อรอเวลาที่จะกลับเข้าไปมีอำนาจในเขมรภายใต้การอุปถัมภ์ของไทย ถ้าหากสามารถขจัดอิทธิพลของญวนออกไปจากเขมรได้สำเร็จ

เมื่อไม่สามารถที่จะหาใครมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรได้ ญวนจึงได้อภิเษกนักองมีซึ่งเป็นพระราชบุตรีองค์ที่ 2 ในสมเด็จพระอุทัยราชาขึ้นครองราชย์แทนพระอุทัยราชาและใช้ชื่อเป็นภาษาญวนว่า บากุน[1] นักองมีจึงเป็นเพียงกษัตรีแต่ในนามเท่านั้น ราชการบริหารต่าง ๆ ญวนแต่งตั้งข้าหลวงคอยเป็นผู้กำกับทั้งสิ้น

ญวนได้ลอบติดต่อกับนักองอิ่มอย่างลับ ๆ ขณะนั้นนักองอิ่มกำลังประทับอยู่ที่พระตะบองและกำลังทหารไทยจำนวนมากกำลังชุมนุมอยู่ที่พระตะบองและหัวเมืองใกล้เคียง ไทย (สมัยรัชกาลที่ 3 กำลังตระเตรียมการที่จะโจมตีญวนครั้งใหม่ หลังจากที่ไทยได้พ่ายแพ้ญวนและเขมรอย่างยับเยินในปี พ.ศ.2376 ญวนได้ชักชวนนักองอิ่มบุคคลที่ไทยหวังจะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรหนีไปหาญวน โดยญวนสัญญาว่าจะตั้งนักองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดิน[2] นักองอิ่มตกลงใจที่จะหันไปพึ่งญวนและนัดแนะให้ญวนยกทัพมารับ การที่นักองอิ่มได้เปลี่ยนใจหันไปหาญวนโดยง่ายนั้นอาจจะเป็นเพราะนักองอิ่มไม่เชื่อไทยว่าจะสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้ นักองอิ่มคงจะหมดกำลังใจรอการช่วยเหลือของไทยให้กลับไปมีอำนาจในเขมร ดังนั้นเมื่อญวนเสนอเงื่อนไขที่น่าสนใจนักองอิ่มจึงหนีไปหาญวน การที่นักองอิ่มหนีไปหาญวนได้สร้างความผิดหวังให้แก่ไทยมากและเป็นการแสดงให้เห็นว่าไทยได้พ่ายแพ้ทางการทูตแก่ญวนอีกครั้งหนึ่ง

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u>

[2] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u>

ในวันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2382 ทัพญวนกับเขมรได้ยกมารับนักองอิ่มที่พระตะบอง นักองอิ่มได้หนีไปกับทัพญวนในวันนั้นมุ่งตรงไปที่พนมเปน[1] สร้างความไม่พอใจให้แก่ไทยมาก ผู้ว่าราชการไทยประจำพระตะบองได้สั่งให้ยกกองทัพออกไปติดตามจับนักองอิ่มให้ได้ และสั่งให้หัวเมืองที่ขึ้นกับพระตะบองคอยสกัดจับนักองอิ่ม แต่ปรากฏว่าจับนักองอิ่มไม่ได้[2]

การที่ญวนชักชวนนักองอิ่มหนีไปหาญวนนั้น อาจจะมีเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. ญวนเห็นว่านักองมีกษัตรีเขมรที่ญวนเชิดเอาไว้นั้น ชาวเขมรอาจจะไม่ชอบ เพราะไม่เคยชินกับการมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นสตรี ญวนจึงต้องหาพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ที่ชาวเขมรนิยมมาปกครอง

2. ญวนต้องการที่จะดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรเข้ามาหาญวนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพราะเป็นการสร้างคะแนนนิยมให้แก่ญวน เพราะถ้าเชื้อพระวงศ์เขมรส่วนใหญ่นิยมญวน ชาวเขมรส่วนใหญ่ก็จะนิยมญวนด้วย หลักฐานที่สนับสนุนเหตุผลข้อนี้ก็คือ เมื่อญวนได้นักองอิ่มมาเป็นพวกแล้ว ญวนก็ใช้นักองอิ่มเดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ ในเขมร เพื่อเกลี้ยกล่อมให้เขมรนิยมญวน เพราะตอนนั้นชาวเขมรได้แสดงความไม่พอใจญวนและก่อการกบฏต่อญวนแล้ว

3. ญวนต้องการจะตัดหน้าไทย เพราะรู้ว่าไทยกำลังสนับสนุนนักองอิ่มให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ฉะนั้นถ้าดึงเอานักองอิ่มมาเป็นพวกได้ก็จะทำให้ไทยเสียหน้ามาก

อันที่จริงญวนมีนโยบายที่จะล้มเลิกสถาบันกษัตริย์ในเขมร และญวนจะเข้าปกครองโดยตรง ดังนั้นขั้นต่อไปของญวนก็คือส่งกษัตรีเขมรและเจ้าหญิงเขมรอีก 2 องค์ ไปไว้ที่เมืองเว้ รวมทั้งนักองอิ่มด้วย เพื่อจะได้เปิดโอกาสให้ญวนได้ปกครองเขมรโดยตรง ผลก็คือชาวเขมรต่างพากันไม่พอใจญวน และไม่ยอมให้ญวนนำกษัตรีเขมรไปไว้ที่เว้ แต่ญวนก็นำไปจนได้ ทำให้เกิดการจลาจลวุ่นวายและเกิดการรบพุ่งกันขึ้นระหว่างญวนกับเขมร[3]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>จดหมายเหตุบันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 ล.ค.

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>คำให้การของนายศุก</u>

วันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2383 พระเจ้ามินมางได้ส่งทหารญวนจำนวนหนึ่งเดินทางจากกรุงเว้มายังพนมเปน เพื่อรับกษัตรีเขมรและเจ้าหญิงอีก 2 องค์ ไปยังกรุงเว้ ส่วนนักองแป้นเจ้าหญิงองค์ใหญ่นั้นญวนจับขังไว้ที่พนมเปน[1]

ญวนส่งเจ้าหญิงเขมรไปอยู่เมืองเว้ได้ไม่นาน ก็ส่งกลับมาที่พนมเปนอีก ทั้งนี้เพราะญวนได้เห็นอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเขมรไม่พอใจญวน เนื่องจากญวนจับพวกเจ้าไปไว้เมืองญวนหมดและญวนเข้าปกครองโดยตรง ชาวเขมรจึงก่อการกบฏฆ่าพวกญวนตายมากมาย ญวนเห็นว่าไม่สามารถจะปราบเขมรได้ จึงได้พากลับมายังที่เดิม คราวนี้ญวนหันไปใช้นโยบายยกย่องเจ้าหญิงเขมรเหมือนเมื่อก่อน แต่ญวนได้ใช้เจ้าหญิงเขมรเป็นเครื่องมือในการเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรซึ่งเกลียดชังญวนให้หันกลับมานิยมญวนเหมือนอย่างเดิม โดยให้เจ้าหญิงส่งหนังสือไปเกลี้ยกล่อมเขมรตามหัวเมืองต่าง ๆ ส่วนนักองอิ่มนั้นญวนก็มิได้แต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรเหมือนดังที่ให้สัญญา แต่ญวนกลับใช้นักองอิ่มเป็นเครื่องมือในการโฆษณาความดีของญวน เช่น ใช้ให้นักองอิ่มเดินทางไปเกลี้ยกล่อมเขมรที่ เมืองปาสัก, พระตะพัง และเมืองกรัง เป็นต้น[2] แต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลเท่าใดนักเพราะเขมรมีความเกลียดชังญวนเสียแล้ว เนื่องจากชาวเขมรรู้ดีว่าญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรและต้องการทำลายสถาบันกษัตริย์ของเขมรให้หมดไป ถึงอย่างไรก็ตามยังมีชาวเขมรบางกลุ่มซึ่งนิยมนักองอิ่ม ได้พากันมาสมัครเป็นพรรคพวกนักองอิ่ม และอยู่ใต้อิทธิพลของญวน เขมรพวกนี้เองที่ได้เข้าร่วมในกองทัพญวนทำสงครามกับฝ่ายไทยและเขมรที่นิยมนักองด้วงในสมัยรัชกาลที่ 3

เมื่อญวนเห็นว่าวิธีการใช้เจ้านายเขมรเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้นิยมญวนนั้นไม่ค่อยได้ผล ญวนก็ใช้วิธีการข่มขู่ว่าจะฆ่าเจ้าหญิงทั้งสามองค์ คือ นักองมี นักองเภา นักองสงวน ถ้าหาก

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. เลขที่ 40 <u>ใบบอกพญาเสนาณุชิตเม้าถึงพระองค์แก้วกับพญาสังคโลก</u> เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก คัดบอกเล่ม 42 <u>ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร</u>

ชาวเขมรไม่เชื่อฟังญวน[1] แต่ปรากฏว่าไม่ได้ผลอีก เพราะญวนยิ่งปราบเขมรก็เหมือนกับยิ่งยุ ผลสุดท้ายพระเจ้าเทียวตริจึงมีหนังสือถึงแม่ทัพญวนในเขมรให้คืนเจ้าหญิงเขมรแก่ชาวเขมรตามเดิมเพื่อจะได้ยุติการรบพุ่งกันระหว่างญวนกับเขมร[2]

ในขณะที่ญวนกำลังยกย่องนักองมีให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรอยู่นั้น ทางไทยกำลังยกย่องนักองด้วง โดยให้นักองด้วงมาประทับอยู่ที่พุทไธเพชร ทั้งไทยและญวนต่างก็เชิดเจ้าที่ตนยกย่อง และต่างฝ่ายต่างก็แข่งขันการโฆษณาว่าเจ้าองค์ไหนจะดีกว่ากัน นักองอิ่มกับนักองด้วงจึงกลายเป็นตัวละคร โดยมีญวนและไทยเป็นผู้กำกับ เพื่อหวังจะหาคะแนนนิยมจากชาวเขมร ความตอนหนึ่งในหนังสือที่เจ้าพระยาบดินทรเดชามีไปถึงพญามหาอำมาตย์ที่กรุงเทพฯ กล่าวว่า

> .....กระแสพระราชดำริทรงเห็นว่าข้างไหนว่ามากก็รักอยู่ข้างนั้น ซึ่งไอ้ญวนส่งจ้าวผู้หญิงมาเมืองพนมเปนครั้งนี้ เป็นงานประชันกับพระองค์ด้วง จะให้ปรากฏกับเขมรว่าส่งเจ้านายคืนมาปรารถนาจะเกลี้ยกล่อมให้เขมรนิยมด้วยไอ้ญวนจะคิดปราบปรามเขมรโดยอาญาไม่ได้ ถ้าเกลี้ยกล่อมเขมรไม่เข้าหาไอ้ญวนคงจะกระทำกับเขมรในฤดูน้ำนี้อีกคราวหนึ่ง.....[3]

ญวนกลัวว่าเขมรจะโจมตีค่าย ญวนจึงหาวิธีป้องกันการโจมตีโดยปลูกวังให้เจ้าหญิงเขมรประทับอยู่ที่หน้าค่าย เพราะคิดว่าถึงอย่างไรเขมรคงไม่กล้าที่จะเอาปืนใหญ่ยิงค่ายญวน เพราะอาจจะเกิดพลาดพลั้งไปโดนวังที่ประทับของเจ้าหญิงได้

ทางฝ่ายไทยก็มีวิธีตอบโต้ญวน เนื่องจากไทยรู้ว่าญวนใช้เจ้าหญิงเป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้เขมรนิยมญวน ฝ่ายไทยซึ่งมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพจึงวางแผนจะลักพา

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 89 <u>คำให้การของชาวญวนชื่อเล</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 เลขที่ 1/ข <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงพญามหาอำมาตย์ให้นำขึ้นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 3</u> เมื่อ 3 กรกฎาคม 2384

[3]ด.

เจ้าหญิงญวน มิให้ญวนใช้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้เขมรนิยมญวนต่อไปอีก โดยวางแผนให้นักองด้วงส่งกองทัพไปกวาดต้อนพวกเขมรที่นิยมเจ้าหญิงญวนมาไว้ในเขตไทยให้หมด ความตอนหนึ่งในหนังสือที่เจ้าพระยาบดินทรเดชามีไปถึงพญามหาอำมาตย์ที่กรุงเทพฯ กล่าวว่า

> ให้พระองค์ด้วงจัดพญาพระเขมร ที่มีใจปฏิพัทธ์สัตย์ซื่อไปตีกวาดเอาครอบครัวมาให้สิ้นเชิง อย่าให้แต่งคนที่สนิทเล็ดลอด เข้าไปให้ถึงจ้างผู้หญิง พูดจาดู ถ้าจะออกมากับพวกพ้องครอบครัว ไม่รักอยู่กับไอ้ญวน ก็ให้คิดอ่านรับเอาจ้าวหญิงออกมาให้ได้ ถ้าเห็นว่ารักอยู่ข้างไอ้ญวนจะไม่มาก็ให้ใช้คนไปเป็นอุบายให้ไอ้ญวนเคลือบแคลงแตกร้าวจ้าวผู้หญิงให้สูญเสียชื่อเสียงเหมือนนักองแป้น* อย่าให้มีจ้าวผู้หญิงสืบไป ไอ้ญวนก็จะสิ้นความลง พญาพระเขมรจะได้เรียบร้อยเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน อย่าให้ไอ้ญวนมีจ้าวผู้หญิงอยู่เกลี้ยกล่อมได้.....[1]

ปรากฏว่าแผนการนี้ญวนรู้ทันเสียก่อน ทำให้แผนการที่วางไว้ล้มเหลวลง

ปรากฏว่าในปี พ.ศ.2387 นักองอิ่มสิ้นพระชนม์[2] ทำให้ญวนต้องสูญเสียบุคคลที่สำคัญของญวนไปคนหนึ่งในการที่จะใช้เป็นเครื่องมือเรียกร้องความสนใจจากชาวเขมร แต่ญวนก็ไม่ละความพยายามในการที่จะหาคนใหม่มาทดแทน ญวนรู้ว่าเวลานั้นชาวเขมรเป็นจำนวนมากนิยมนักองด้วง บุคคลที่ไทยมีความมั่นใจจะสถาปนาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรให้จงได้ ฉะนั้นแผนการขั้นต่อไปของญวนก็คือเอานักองด้วงมาเป็นพวก ถ้าญวนทำได้สำเร็จก็จะเป็นการทำลายแผนการของไทยที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในเขมรโดยการสนับสนุนนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินลงอย่างสิ้นเชิง และจะเป็นการพ่ายแพ้ทางการทูตครั้งใหญ่ของไทย เพราะไทยได้ใช้ความพยายามอย่างมากมาย

---

*ถูกญวนกล่าวหาว่าเป็นกบฏและลงโทษอย่างทารุณจนสิ้นพระชนม์

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ข ล.ด.

[2]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 260

รวมทั้งทุ่มเททั้งกำลังกองทัพและทรัพย์สินทำสงครามกับญวน เพื่อหวังจะให้นักองด้วงปกครองเขมร แต่โชคดียังเป็นของไทยที่นักองด้วงไม่ยอมหนีไปหาญวน และได้แจ้งให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาทราบ มิฉะนั้นจะเป็นเรื่องที่น่าเสียใจสำหรับไทยมากทีเดียว หลักฐานที่ยืนยันในเรื่องนี้ก็คือหนังสือจากเจ้าพระยาบดินทรเดชามีไปถึงมหาอำมาตย์ที่กรุงเทพฯ ความตอนหนึ่งระบุว่า

> เมื่อ ณ วัน เดือน 7 แรม 10 ค่ำ ปีฉลูตรีนิศก พระองค์ด้วยพระพรมบริรักษ์ เจ้ากรมพระตำรวจ บอกส่งต้นหนังสือพญาพิบูลราช พญายมราช พญาพิษณุโลกฉบับหนึ่ง หนังสืออักษรญวน 3 ฉบับ หนังสือไอ้ญวนเกลี้ยกล่อมพระองค์ด้วง เป็นอักษรญวนอักษรเขมรกำกับฉบับหนึ่ง หนังสือองค์มี องค์เภา องค์สงวน ไอ้ญวนแต่งมาถึงพระองค์ด้วงฉบับหนึ่ง สำเนาหนังสือพระองค์ด้วงไปถึงองค์มี องค์เภา องค์สงวนฉบับหนึ่ง พญาพิบูล พญายมราช พญาพิษณุโลก จับได้ชายฉกรรจ์ 2 คน ไอ้หาดแขกไอ้ญวนใช้หนังสือมาเกลี้ยกล่อมพระองค์ด้วงคนหนึ่ง.....[1]

กล่าวโดยสรุป ญวนมีนโยบายที่จะดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรมาเป็นพวกให้ได้มากที่สุด เพราะรู้ว่าเขมรยึดมั่นในสถาบันกษัตริย์ ญวนจับเคล็ดได้อย่างหนึ่งว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินเขมรนิยมญวน ชาวเขมรก็จะนิยมญวนด้วย หลักการข้อนี้จึงทำให้ญวนต้องมีนโยบายตั้งเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมญวนเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเป็นวิธีที่ญวนจะเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้อย่างดีที่สุด

---

* คือวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2384

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ข ล.ก.

3. บทบาทของญวนในการเข้าควบคุมและปกครองเขมร

ระบบการปกครองโดยมีจักรพรรดิเป็นประมุขของญวนนั้นมีลักษณะคล้าย ๆ จีน จีนถือว่าประเทศที่อยู่รอบ ๆ อาณาเขตของจีนเป็นประเทศที่ป่าเถื่อนและเป็นรัฐบรรณาการของจีนซึ่งจะต้องส่งบรรณาการไปให้จีนเป็นประจำ ญวนมีลักษณะเช่นเดียวกับจีน คือ ถือว่าประเทศเพื่อนบ้านเป็นพวกป่าเถื่อน โดยเฉพาะเขมรญวนเรียกว่าพวก "เคามัน" (Cao Man) ซึ่งมีความหมายถึงประเทศของพวกป่าเถื่อนตอนบน (The Country of the upper barbarian) นักภูมิศาสตร์ญวนคนหนึ่งชื่อ ฟาม ดิน โฮ (Pham Dinh Ho พ.ศ.2311 - 2382) ได้พิมพ์แผนที่เขมรขึ้นฉบับหนึ่งซึ่งมีชื่อเสียงมากและให้ชื่อว่า "ภูมิศาสตร์ของประเทศป่าเถื่อนอันกว้างใหญ่ (A Geography of the great barbarian country) นอกจากนั้น นักภูมิศาสตร์อีกคนหนึ่งชื่อ เหงวียน ซือ (Nguyen Sieu พ.ศ.2342 -2415) ได้ศึกษาและรวบรวมความรู้เกี่ยวกับประเทศที่อยู่รอบ ๆ เขตแดนญวน โดยศึกษาจากประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์มิ่ง

ญวนถือว่าเป็นเรื่องสำคัญมากที่ประเทศเพื่อนบ้านซึ่งมีฐานะต่ำต้อยกว่าญวนจะต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน ประเทศใดที่ยอมรับว่า ญวนมีฐานะสูงกว่าตนและยอมส่งบรรณาการให้ญวนจะดีใจมากและยินดีจะติดต่อทางการทูต แต่ถ้าหากประเทศที่ญวนถือว่าป่าเถื่อนไม่ยอมส่งบรรณาการไปให้ญวน จักรพรรดิญวนจะทรงมีความรู้สึกว่าพระองค์มีฐานะต่ำต้อย ไร้สมรรถภาพและไม่ใช่เป็นนักเลียนแบบจีนที่ดี นอกจากนั้นยังทำให้อิทธิพลของจักรพรรดิพระองค์นั้นตกต่ำลงไปด้วย[1]

สรุปได้ว่าประเทศเพื่อนบ้านของญวน เช่น เวียงจันทร์ หลวงพระบาง เขมร พม่า ตลอดจนประเทศในยุโรป เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ ฯลฯ ญวนถือว่าเป็นรัฐบรรณาการ (tributary states) ซึ่งมีฐานะเท่าเทียมกันของญวน และโดยปกติญวนมักจะกำหนดว่าจะ

---

[1]Alexander Barton Woodside, Vietnam and the Chinese Model pp.235 - 237.

ต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อครั้ง แต่ความจริงแล้วประเทศที่ส่งบรรณาการไปให้ญวนนั้นมีไม่กี่ประเทศ เช่น เวียงจันทร์ หลวงพระบาง เขมร แต่ก็ไม่ได้ส่งสม่ำเสมอ ส่วนไทยกับพม่านั้น จะส่งไปให้ญวนก็ต่อเมื่อต้องการที่จะได้ญวนไว้เป็นพวก* ในเมื่อต้องการจะทำสงครามกับอีกฝ่ายหนึ่ง[1]

จากที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่ญวนมักจะเรียกร้องให้เขมร เวียงจันทร์ หลวงพระบาง ส่งบรรณาการไปให้ญวน หรือไม่ญวนก็จะพยายามเข้าปกครองโดยตรง ดังเช่นญวนได้พยายามเข้าปกครองเขมรในสมัยรัตนโกสินทร์เป็นต้น

ก. บทบาทในการสร้างความเป็นมิตรเพื่อให้เขมรนิยมญวน

ขุนนางญวนที่มีบทบาทในการกำหนดนโยบายเข้าไปมีอำนาจในเขมรของญวนนั้นคือผู้ว่าราชการญวนประจำไซ่ง่อน[2] ตำแหน่งผู้ว่าราชการไซ่ง่อนนี้เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมาก สมัยที่องต๋ากุ๋นเป็นผู้ว่าราชการประจำไซ่งอนเป็นบุคคลที่มีอำนาจรองลงมาจากพระเจ้ายาลอง และพระเจ้ายาลองนับถือองต๋ากุ๋นประดุจเป็นบิดาเลี้ยง** องต๋ากุ๋นผู้นี้เองเป็นตัวตั้งตัวตีในการขยายอิทธิพลของญวนสู่เขมร เมื่อสิ้นสมัยพระเจ้ายาลองแล้ว พระเจ้าแผ่นดินองค์ต่อมามีความเกรงใจองต๋ากุ๋นมาก ไม่กล้าที่จะห้ามปรามองต๋ากุ๋นในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรและก่อเรื่องบาดหมางกับไทย ทั้ง ๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินญวนไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับนโยบายขององต๋ากุ๋น

---

* พระเจ้าแผ่นดินไทยส่งของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินญวนนั้นไทยไม่ได้ถือว่าเป็นบรรณาการ แต่ญวนเข้าใจว่าเป็นบรรณาการ

[1] Alexander Barton Woodside, op. cit. p.237.

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 42 บอกข้อราชการทัพญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร

** องต๋ากุ๋นเป็นผู้มีอำนาจมากขนาดสั่งประหารชีวิตคนได้โดยไม่ต้องขอพระบรมราชานุญาต

ในระยะแรกเป็นระยะที่ญวนต้องการจะสร้างความนิยมให้ตัวเอง ญวนต้องการแสดงให้เขมรเห็นว่าญวนเป็นมิตรกับเขมรไม่ใช่เป็นศัตรู และญวนมีความประสงค์ที่จะแยกเขมรออกจากไทย เพื่อที่จะให้เขมรหันไปนิยมญวนแต่ผู้เดียว ดังนั้นญวนจึงดำเนินวิธีการต่าง ๆ เพื่อเป็นการเอาใจเขมร เช่น

องต๋ากุ๋นได้ประกาศแก่ทหารญวนที่ประจำอยู่พนมเปน ห้ามนายทัพนายกองไปเบียดเบียนราษฎรเขมร ถึงกับกำหนดโทษขั้นประหารชีวิต ถ้าหากจับได้ว่ามีทหารญวนคนใดไปเบียดเบียนราษฎรเขมร ครั้งหนึ่งองต๋ากุ๋นได้แสดงความเด็ดขาดในเรื่องนี้คือสั่งประหารชีวิตทหารคนหนึ่งที่ไปรับผักจากชาวบ้านที่ให้ทหารผู้นั้น เพื่อแสดงให้เขมรเห็นว่าญวนเป็นมิตรกับเขมรอย่างจริงใจ

บรรณาการที่พระอุทัยราชาส่งไปถวายแก่พระเจ้ายาลองนั้น ได้แก่ขี้ผึ้ง กระวาน ครั่ง เร่ว งาช้าง (มีจำนวนอย่างละ 1 หาบ) นอระมาด* 2 นอ สิ่งของเหล่านี้พอส่งไปถึงพระเจ้ายาลอง พระองค์ทรงปฏิเสธที่จะรับทั้งหมดทรงอ้างว่า "เมืองเขมรเป็นเมืองยากจนเอาของไว้สิ่งละเล็กละน้อย นอระมาด 2 ยอด งากิ่ง** 1 สิ่งของนอกนั้นก็เอาไว้แต่สิ่งละ 10 ชั่งพอเป็นเกียรติยศแล้ว"[1]

พระเจ้ายาลองได้พระราชทานสิ่งของตอบแทนแก่พระอุทัยราชาเป็นจำนวนมาก เพราะญวนถือว่าเป็นการให้ในฐานะผู้ใหญ่ให้แก่ผู้น้อย เมื่อเขมรก่อการกบฏต่อญวนและญวนไม่สามารถปราบได้ ญวนจึงเปลี่ยนแปลงนโยบายใหม่ คือใช้นโยบายสร้างความเป็นมิตรและเอาอกเอาใจชาวเขมรที่กบฏต่อญวนให้กลับใจมาหาญวนตามเดิมโดยญวนจะไม่เอาโทษ ดังในคำประกาศตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

*คือนอแรด

**คืองาช้าง

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 89 - 91

แลเจ้าเมืองออกญาพญา.....สดุ้งตกใจกลัว หนีไปหาที่พึ่งอาศัยบ้าง แตกตื่นทิ้งบ้านเรือนเสีย ต่างคนต่างไปให้รอดจากภัยทุกคน ได้ทรงทราบแล้วมีพระราชหฤทัยทรงพระเมตตาว่าวิสัยสัตว์ มีทุกข์ มีภัย ก็คิดจะเอาตัวรอดได้คงชีวิตทุกคนดังนั้นเอง ทรงพระกรุณาวิเศษออกมาแต่เมืองเว้ ได้เอาเนื้อความกราบทูลเจ้าเวียตนาม ได้ยินว่าออกญา พญา พระ กับราษฎร ทำการขัดละเมิดเป็นอันมาก ขอให้เสด็จยกโทษเสียจะได้คงอยู่เป็นข้า สำหรับพระบารมีต่อไปนั้น[1]

นอกจากนั้นญวนยังประกาศให้ขุนนางเขมรที่คิดผิดเอาใจออกห่างญวนให้กลับมาหาญวนใหม่ ญวนจะไม่เอาผิดและจะให้รับราชการในตำแหน่งเดิม พระสงฆ์ที่หลบหนีญวนก็ขอให้กลับมาประจำอยู่ที่วัดตาบเดิมไม่ต้องกลัวญวนว่าจะทำร้าย เพราะแม่ทัพได้บังคับให้ทหารญวนจะต้องทำหน้าที่พิทักษ์คุ้มครองวัดวาอารามด้วย[2]

ประกาศของญวนชักชวนเขมรให้กลับมาหาญวนตามเดิมนั้น แม้ว่าญวนจะแสดงความเป็นมิตรอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ได้แสดงการไม่เป็นมิตรออกมาให้เห็นโดยการพยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวนและเรียกร้องผลประโยชน์จากเขมรมากมาย ทำให้เขมรไม่ไว้ใจญวนต่อไปอีก เพราะรู้เท่าทันญวนเสียแล้ว จึงไม่ยอมกลับมาหาญวนและทำสงครามต่อต้านญวนต่อไป นโยบายสร้างความเป็นมิตรของญวนในระยะหลัง ๆ จึงไม่ได้ผล คงจะได้ผลในระยะแรก ๆ ที่ญวนไม่เข้าไปก้าวก่ายในเรื่องภายในของเขมรมากนัก เพราะสมัยนั้นเป็นตอนที่เขมรหันไปนิยมญวนมากกว่าไทย

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 12 <u>สมุดจดหมายเหตุคำประกาศเจ้าเวียตนามเพื่อให้ชวนกันเข้ามาอยู่ในภูมิลำเนา</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 31 <u>หนังสือจากองตานญวน (เป็นภาษาเขมรแปลเป็นภาษาไทย) ถึงพญาพระเขมร</u> เมื่อ 2 กรกฎาคม 2388.

ข. บทบาทในการส่งขุนนางญวนมาควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาลเขมร

ญวนถือว่าเขมรเป็นประเทศราชของญวนและเป็นสมบัติของญวนมานานแล้ว หลักฐานที่ยืนยันในเรื่องนี้ก็คือ พระราชสาส์นของพระเจ้าเทียวตรีที่มีไปถึงนักองด้วงเมื่อครั้งที่ญวนแต่งตั้งนักองด้วงให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....โดยประเทศเป็นนิจมิได้ขาด เรามีเมตตาแก่บรรดาหัวเมือง เหมือนอย่างบิดามารดารักบุตรที่ยังอ่อนเสมอไป บัดนี้มานอบนบก็ต้องเมตตาโดยที่มาคำนับ แลซึ่งองด้วงเป็นวงศ์เจ้าเมืองเขมรอยู่เมืองไกลนวกเขตแดนเป็นประเทศน้อย ตั้งแต่ปู่และบิดาสืบมา 12 ชั่ว ก็ขึ้นแต่เมืองญวนทั้งสิ้น ราษฎรแผ่นดินเมืองเขมรได้พึ่งบุญญวนอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านานถึง 200 ปี เมืองเขมรจะไปก้องเมืองญวน จะไปทางน้ำไปเรือก็ได้ ทางบกไปเกวียนก็ได้ ทะเลแผ่นดินเมืองเขมรอยู่ฝ่ายทิศสลาตัน ต้นไม้ใบหญ้า บรรดามีอยู่ในแผ่นดินเมืองเขมรก็เป็นของเมืองญวนทั้งสิ้น.....แลซึ่งเมืองอุดงมีไชยอมขึ้นแก่เมืองญวนนั้น ถึงอยู่ไกลสักเท่าใดก็เหมือนอยู่ใกล้สักคืบหนึ่ง...[1]

ข้อความนี้แสดงว่าญวนถือว่าเขมรเป็นประเทศที่จะต้องพึ่งพาอาศัยญวน แบบเดียวกับที่จีนมองชาติเพื่อนบ้าน ญวนมีความคิดว่าเขมรคือประเทศราชของญวน และจะต้องอยู่ใต้อิทธิพลของญวนตลอดไป เหมือนกับเป็นทรัพย์สมบัติของญวน การที่ญวนมีความคิดเช่นนี้จึงทำให้ญวนจะต้องพยายามเข้าปกครองเขมรตลอดเวลา ดังนั้นเมื่อญวนว่างศึกจากการรบกันเองเมื่อใดญวนก็จะเข้าควบคุมเขมร นักเขียนไทยบางคนมักจะกล่าวว่าเขมรเป็นประเทศราชของไทยและญวนชอบมาแย่งเขมรไปจากไทยบ่อย ๆ คำกล่าวนี้อาจจะเป็นการเข้าข้างไทยไปบ้าง เพราะถ้าเรามองตามทัศนะของญวนแล้ว ญวนก็คงจะถือว่าไทยแย่งเขมรไปจากญวน เพราะญวนถือว่าเขมรเป็นสมบัติของญวน แต่ถึงอย่างไรก็ตามญวนก็ยังยอมรับว่าไทยมีสิทธิเหนือเข

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 5 <u>หนังสือเจ้าเวียตนามเรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารดอกเอื้องเจ้าประเทศราช</u>

เพราะพระราชสาส์นญวนที่มีไปถึงพระเจ้าแผ่นดินไทยเกี่ยวกับปัญหาเขมรในระหว่างที่ญวนยังมีสัมพันธไมตรีกับไทยอยู่นั้น ญวนมักจะย้ำว่าขอให้ไทยกับญวนร่วมมือกันดูแลว่ากล่าวเขมรเพื่อให้เขมรได้มีความสงบสุข และเพื่อสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญวน แต่การยอมรับดังกล่าวนี้คงจะเป็นการยอมรับในระหว่างที่ญวนยังไม่สามารถเข้าควบคุมเขมรได้อย่างเด็ดขาด หรือเป็นระยะที่ญวนรู้ว่ายังไม่สามารถขับไล่อิทธิพลของไทยให้ออกไปจากเขมรได้สำเร็จ

ญวนมีนโยบายการรุกเข้าสู่เขมรแตกต่างไปจากไทย กล่าวคือ เมื่อไทยไปตีดินแดนเขมรได้ ไทยจะกวาดต้อนชาวเขมรเอาไปไว้ในเขตไทย แสดงว่าไทยต้องการคนมากกว่าที่จะต้องการยึดพื้นที่ แต่ญวนมีนโยบายตรงกันข้ามกับไทย คือถ้าเข้ายึดครองดินแดนเขมรได้ ญวนไม่นิยมกวาดต้อนชาวเขมรเข้าไปไว้ในดินแดนญวน แต่ญวนจะส่งชาวญวนเข้าไปทำมาหากินในดินแดนเขมรที่ยึดได้ เมืองไซ่ง่อนเมืองหลวงของเวียดนามใต้ในปัจจุบันเดิมก็คือเมืองของเขมร แต่ญวนได้ใช้วิธีรุกเข้าสู่เขมรโดยวิธีดังกล่าว คือส่งคนญวนอพยพไปสู่ไซ่ง่อนมากขึ้นทุกที ๆ จนในที่สุดไซ่ง่อนเลยกลายเป็นเมืองของญวนไป[1] ชาวเขมรเป็นจำนวนมากที่ยังอยู่ในไซ่ง่อนทุกวันนี้จึงกลายเป็นผู้อาศัยเมืองของชาวญวน

เมื่อไทยหมดอำนาจในเขมรในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 และญวนเข้าไปมีอำนาจแทน ญวนก็พยายามอพยพผู้คนไปอยู่ในเขมรมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังคำให้การของชาวเขมรคนหนึ่งกล่าวว่า "ตั้งแต่เจ้าองค์จันทร์ตายแล้ว ญวนชายหญิงพากันขึ้นมาตั้งบ้านโรงร้านซื้อขายมากกว่าแต่ก่อน ประมาณคนชายหญิงใหญ่น้อย 700 คน 800 คน ที่ตลาดเมืองพนมเปนซื้อขายกันอยู่เดี๋ยวนี้ ญวนมากกว่าเขมร....."[2]

ญวนเข้าไปปกครองเขมรนั้น ญวนต้องการที่จะได้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยเพราะพระเจ้าแผ่นดินญวนสนับสนุนให้มีการสร้างตลาดในดินแดนเขมร เพื่อที่จะได้ให้ชาวญวนไปค้าขายในตลาด[3] ดังนั้นอาชีพการค้าในเขมรส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในกำมือของชาวญวนเรื่อยมา

---

[1] Roger M. Smith, Cambodia's Foreign Policy, p.10

[2] กรมศิลปากร "คำให้การนักชวนให้แก่หมื่นพิทักษ์ปลายแดน เมื่อ 6 มิถุนายน 2378" จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 หน้า 32.

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1196 เลขที่ 11 คำให้การของนายศุก เบื้อเดือนตุลาคม 2377.

วิธีการที่ญวนจะเข้าไปปกครองเขมรนั้นขั้นแรกญวนจะเข้าควบคุมขุนนางเขมรก่อน คือผู้ว่าราชการญวนประจำไว้ง่อนจะเป็นผู้แต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของเขมร ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ และผู้ว่าราชการญวนประจำพนมเปนจะเป็นผู้ควบคุมให้ขุนนางเขมรบริหารราชการไปตามนโยบายของรัฐบาลญวน นอกจากนั้นถ้าขุนนางเขมรปฏิบัติงานผิดพลาดหรือบกพร่องก็อาจจะได้รับโทษจากญวนด้วย เช่นในกรณีที่พระอุทัยราชาป่วยสิ้นพระชนม์ พระเจ้าแผ่นดินญวนจะเอาความผิดกับขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมร ในฐานะที่ปล่อยให้พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์[1] ญวนยังขอให้เขมรส่งพระศพพระอุทัยราชาไปเมืองญวนเพื่อญวนจะได้จัดทำพิธีปลงพระศพให้ แต่ขุนนางเขมรไม่ยอมอ้างว่าเป็นการผิดธรรมเนียม และถ้าหากญวนยังขืนเอาไปจนได้ก็อาจจะต้องถึงขั้นรบพุ่งกันระหว่างญวนกับเขมร[2] แต่ผลสุดท้ายญวนก็ไม่กล้าเอาไป การที่ญวนขอพระศพพระอุทัยราชาไปปลงที่เมืองญวน อาจจะเป็นเพราะพระเจ้ามินมางทรงโปรดปรานพระอุทัยราชามาก จึงต้องการจัดงานให้เป็นเกียรติพิเศษ เช่นเดียวกับสมัยรัชกาลที่ 1 ของไทย พระองค์ต้องการจะให้ทางเขมรส่งพระศพนักองเอง กษัตริย์เขมรที่พระองค์โปรดปรานมากนำไปปลงที่กรุงเทพฯ แต่ขุนนางไทยคัดค้านอ้างว่าไทยไม่พร้อมที่จะจัดงานศพให้ใหญ่โตในระยะนั้นได้ เพราะพม่ากำลังคุกคามไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงโปรดให้ปลงพระศพนักองเองที่พุทไธเพชร[3]

ญวนค่อย ๆ เข้าไปมีอิทธิพลทางการเมืองของเขมรมากขึ้นทุกที ๆ ในที่สุดญวนก็เป็นผู้บงการการบริหารราชการในเขมรแทบทุกอย่าง วิธีการของญวนก็คือตอนแรกจะแต่งตั้งขุนนางญวนหลายคนมาประจำอยู่ที่พนมเปนก่อน พร้อมด้วยกองทหารญวนซึ่งตั้งอยู่ตามจุดสำคัญต่าง ๆ พวกขุนนางญวนตอนแรกทำหน้าที่ควบคุมขุนนางเขมรในการบริหารราชการ ตอนหลังญวนก็ใช้วิธีส่งขุนนางเขมรไปอยู่เมืองญวน และขุนนางญวนก็จะเข้าไปทำหน้าที่บริหารการปกครองแทนขุนนางเขมร

---

[1] กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3</u> หน้า 83.

[2] ด. หน้า 84 - 86

[3] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 43 - 44

เพื่อป้องกันมิให้เขมรก่อการกบฏต่อญวน พวกขุนนางญวนจึงเริ่มยึดอาวุธของชาวเขมรจนหมดสิ้น จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

> ตั้งแต่ปีมะเส็ง (พ.ศ.2376) ต่อมาจนถึงปีจอ (พ.ศ.2381) บรรดาขุนนางญวนซึ่งอยู่รักษาเมืองเขมร ทำนุบำรุงจ้าวเขมร บรรดาขุนนางผู้ใหญ่น้อย แลราษฎรในพระนครให้อยู่เย็นเป็นสุขใช้ราชกาลตามสมควร ครั้นอยู่ ณ ปีกุนเห็นขุนนางญวนซึ่งอยู่รักษาเมืองเขมรคิดราชการผันแปร ถอดเอาที่อลอเกียออกเสียทุกหัวเมือง ครั้งหลังอีก เก็บเอาปืนพระราชทรพัย์กับปืนบรรดาขุนนางผู้ใหญ่น้อยกับหัวเมืองทั้งปวงแลราษฎรในแขวงเมืองทั้งสิ้น ครั้งหลังอีกใช้ทะละหะหลง สมเด็จเจ้าพระยาหุ พญากลาโหมกิ่ง ลงไปเมืองเว้หายไปหาเห็นกลับคืนมาไม่ ครั้นถึงปีชวด (พ.ศ.2383) มันคิดตั้งญวนให้ทำเป็นที่ตรีเวียนทุกหัวเมืองและเจ้าเมืองเขมรทุกเขต ให้ฟังบังคับบันพตรีเวียนใช้สอยแต่นั้นไป ขุนนางญวนบังคับบัญชาขุนนางเขมร.....[1]

นอกจากนั้น ตำแหน่งขุนนางเขมรหรือศักดินาของเชื้อพระวงศ์ ญวนให้เปลี่ยนเป็นภาษาญวนทั้งหมด ญวนนำเอากฎหมาย* ของญวนมาใช้ในการปกครองเขมร[2] แบ่งเขตการปกครองเขมร

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก คัดบอกเล่ม 12 <u>ว่าด้วยราชการทัพญวน</u>

*แต่เดิมนั้นญวนใช้กฎหมายฮองดุ๊ก (Hong Duc) เริ่มใช้ตั้งแต่สมัยราชวงศ์เล้ซึ่งเรียกว่า เล้ โก๊ด (Le Code) ในปี พ.ศ.2354 พระเจ้ายาลองทรงโปรดให้มีการรวบรวมและปรับปรุงกฎหมายขึ้นใหม่ ประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.2358 กฎหมายใหม่ฉบับนี้เรียกว่า "ยาลองโก๊ด" (Gialong Code) ซึ่งใช้เรื่อย มาจนกระทั่งถึงสมัยที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองญวนในปี พ.ศ.2427 กฎหมายพระเจ้ายาลองได้นำเอาแบบอย่างกฎหมายของราชวงศ์เล้และของจีนมารวมกัน (จากหนังสือ A Short History of Viet-Nam หน้า 227 - 228)

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก อ.ค.

ออกเป็น 4 ภาคด้วยกัน แต่ละภาคมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่ญวนทำหน้าที่ปกครอง[1] การพิจารณาคดีญวนจะทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาสามารถตัดสินลงโทษขุนนางเขมรให้จำคุกหรือประหารชีวิตได้

ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ญวนได้รับประโยชน์จากเขมร ก็คือการที่ญวนเก็บภาษีจากชาวเขมร ในปี พ.ศ.2383 ญวนก็บังคับให้ราษฎรเขมรจัดการสำรวจสำมะโนครัว เพื่อเก็บภาษี* มีการบังคับเจ้าของที่ดินชาวเขมรให้ไปทำทะเบียนที่ดินเพื่อเสียภาษี[2] สิ่งที่ญวนสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือช้าง ญวนต้องการช้างศึกมากเพื่อใช้ในกองทัพ กองทัพช้างของญวนเป็นกองทัพที่เข้มแข็งและมีชื่อเสียงมาก ช้างศึกที่ดีเป็นช้างศึกที่ญวนได้มาจากเขมร ส่วนใหญ่เขมรเป็นผู้จัดหาช้างให้ญวน ในปี พ.ศ.2356 เขมรได้ส่งช้างไปขายให้ญวนถึง 127 เชือก การซื้อขายช้างตั้งราคาตามคุณภาพของช้าง ซึ่งแบ่งคุณภาพไปตามรูปร่างของช้างตั้งแต่ขนาดใหญ่ไปจนถึงขนาดเล็ก

ในปี พ.ศ.2373 ญวนมีช้างศึกใช้ในกองทัพถึง 400 เชือก และเป็นช้างที่ญวนได้มาจากเขมรแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ.2378 เพียงปีเดียวเขมรได้ส่งบรรณาการไปให้พระเจ้ามินบางถึง 21 เชือก[3] นี่คือผลประโยชน์ที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งญวนได้รับจากการปกครองเขมร นอกจากนั้นยังได้เกณฑ์แรงงาน** ชาวไร่ชาวนาเขมรไปทำงานสาธารณะ เช่น การสร้างถนนหรือไม้ก็ขุดคลอง เป็นต้น[4]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก คำให้การของชาวญวนชื่อจุเล

*ญวนมีการสำรวจสำมะโนครัวทุก ๆ 5 ปี ประชาชนอายุตั้งแต่ 18 ปี จนถึง 59 ปี ต้องเสียภาษีเป็นรายบุคคล แต่ละหมู่บ้านจะมีบันทึกเกี่ยวกับนาข้าว โดยจดรายละเอียดต่าง ๆ เช่นขนาดที่ดิน คุณภาพที่ดิน เพื่อใช้ประโยชน์ในการเก็บภาษี ซึ่งเก็บตามคุณภาพและผลผลิตที่ได้มาจากพื้นดิน (จากหนังสือ A Short History of Viet-Nam หน้า 229)

[2]Roger M. Smith, Cambodia's Foreign Policy, p.14.

[3]Alexander Barton Woodside, op.cit. p.252.

**ผู้ชายที่มีอายุระหว่าง 18 - 54 ปี จะต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ถ้ามีอายุ 55 - 60 ปี เสียภาษีแต่เพียงครั้งเดียว และไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน ถ้าอายุเกินกว่านี้ไม่ต้องเสียภาษีหรือถูกเกณฑ์แรงงาน

[4]Roger M. Smith, op. cit. p.250.

ญวนปกครองเขมรเช่นเดียวกับประเทศมหาอำนาจในยุโรปปกครองเมืองขึ้น เช่นเกณฑ์ชาวพื้นเมืองเข้าเป็นทหารเป็นต้น ญวนจัดการเกณฑ์ชาวเขมรเข้าเป็นทหาร จัดแบ่งหมวดหมู่และให้ฝึกอาวุธตามแบบญวน ส่วนนายทัพนายกองใช้ชาวญวนเป็นผู้บังคับบัญชา[1] ทหารญวนกับทหารเขมรจึงทำหน้าที่ร่วมกันในการป้องกันรักษาเขตแดนเขมร

สรุปได้ว่าญวนเข้าปกครองเขมรโดยพยายามใช้วิธีการปกครองแบบเดียวกับที่ญวนใช้ปกครองพลเมืองของตนเอง นอกจากนี้ญวนยังจัดระบบการปกครองแบบเดียวกับประเทศในยุโรปปกครองเมืองขึ้น และแบบเดียวกับจีนปกครองญวน วิธีการปกครองเช่นนี้เป็นวิธีที่ญวนได้รับประโยชน์จากเขมรทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก

ค. บทบาทในการใช้นโยบายกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน

เมื่อญวนได้เข้าปกครองในเขมรแล้ว ขั้นต่อไปของญวนก็คือจัดการกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน ขณะนั้นพระเจ้าแผ่นดินและขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรหมดอำนาจไปแล้ว และญวนจัดการส่งบุคคลสำคัญ ๆ ของเขมรไปไว้ที่ญวนหมดเพื่อให้ญวนเข้าปกครองแทน วิธีที่ญวนกลืนเขมรให้เป็นแบบญวนมีหลายอย่าง คือ

ให้พระเจ้าแผ่นดินเขมรและขุนนางเขมรเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนประดุจพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้ถือว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนมีอำนาจเหนือกว่าพระเจ้าแผ่นดินเขมร ในปี พ.ศ.2356 ญวนได้จัดสร้างหอพระบารมีพระเจ้าแผ่นดินญวนในเมืองเขมรขึ้นแห่งหนึ่งที่เมืองจรวยจังวา พอถึงวันขึ้น 1 ค่ำ กับขึ้น 15 ค่ำ ก็ให้ขุนนางญวนและเขมรไปกราบไหว้ถวายบังคมระลึกถึงพระคุณและพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินญวน[2] นี่คือวิธีที่ญวนต้องการจะลดฐานะของพระเจ้าแผ่นดินเขมรลง

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43 <u>บอกข้อราชการทัพญวน</u>

[2]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 218

และให้ชาวเขมรหันมาเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนมากขึ้น การที่ญวนกล่าวหานักองแป้นเจ้าหญิงเขมรคิดจะกบฏต่อญวนและจับไปลงโทษโดยการจับขังและเฆี่ยนตีอย่างทารุณ[1] นั้น เป็นการกระทบกระเทือนจิตใจของชาวเขมรมากทำให้เขมรมองเห็นว่าญวนพยายามทำลายสถาบันกษัตริย์ที่เขมรเคารพและยึดถืออย่างแน่นแฟ้น

ญวนให้ประชาชนเขมรแต่งตัวแบบญวนคือให้ใส่เสื้อกางเกงโพกศีรษะแบบญวน[2] และทูตเขมรที่เดินทางไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินญวนที่กรุงเว้นั้น ก่อนเข้าเฝ้าขุนนางญวนจะต้องมาช่วยดูแลฝึกซ้อมทูตเขมรให้หัดทำความเคารพพระเจ้าแผ่นดินญวนแบบญวนให้คล่องแคล่วเสียก่อน ขุนนางญวนจึงจะพาเข้าเฝ้า ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับจีนใช้กับทูตที่มาจากต่างประเทศในการเข้าเฝ้าจักรพรรดิจีน[3]

เนื่องจากญวนถือลัทธิแบบจีน คือถือลัทธิขงจื๊อและพุทธศาสนาลัทธิมหายานแบบจีน ส่วนเขมรถือศาสนาพุทธลัทธิหินยานแบบลังกา ดังนั้นญวนจึงคิดจะให้เขมรถือลัทธิศาสนาเดียวกับญวน ญวนจึงใช้วิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชาวเขมรหันไปถือลัทธิศาสนาแบบเดียวกับญวน ดังในพระราชโอวาทพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระราชทานแก่พระองค์ด้วง ความตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า

> .....อ้ายญวนจะทำลายพระบวรพุทธศาสนาที่เมืองเขมรเสีย ให้สัมมาทิฏฐิเป็นมิจฉาทิฏฐิ จะแปลงเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้สึกพระสงฆ์จะให้มีอยู่แต่วัดละองค์ฯ รื้อพระอุโบสถวัดวาอารามที่เมืองบนมเสียหลายวัด พระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลก็พาลฆ่าเสียช้านานมาแล้ว จนพระยาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลตายเสียเป็นอันมาก.....[4]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ก <u>คำให้การของพญาราชมนตรี</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก <u>คำให้การของชาวญวนชื่อจุเล</u>

[3]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 4/1 - 2 <u>เรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารดอกเอื้อง</u>

[4]พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว <u>ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวรรณวุฒิวิจารณ์ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2511 หน้า 144.

การที่ญวนพยายามให้เขมรเปลี่ยนลัทธิศาสนาถือแบบญวน ทำให้ชาวเขมรโกรธญวนในเรื่องนี้มากและเป็นสาเหตุสำคัญที่เขมรลุกขึ้นกบฏและฆ่าฟันญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ พระองค์ไม่พอพระทัยญวนมากในการที่ญวนพยายามเปลี่ยนแปลงลัทธิศาสนาของเขมรให้เป็นแบบญวน ทรงถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่พระองค์ส่งทัพเข้าไปรบกับญวนในเขมรทรงอ้างว่าเพื่อป้องกันมิให้ญวนทำลายพุทธศาสนา

สรุปได้ว่าญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน โดยใช้วิธีการยกเลิกระบบประเพณี วัฒนธรรม ของเขมร ซึ่งเป็นแบบอินเดียและเขมรได้เคยยึดถือมาอย่างเคร่งครัดตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว โดยญวนจะให้เขมรหันมายึดถือ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม แบบญวนซึ่งเอาอย่างจีนและแตกต่างไปจากประเพณี วัฒนธรรม ของเขมรอย่างมากมาย เรื่องนี้นับว่าเป็นการฝืนจิตใจชาวเขมรมาก จนไม่สามารถที่จะพนอยู่ภายใต้การปกครองของญวนต่อไปได้

ในระยะหลังเมื่อญวนเห็นว่าเขมรพากันกระด้างกระเดื่องต่อญวนเพิ่มขึ้นเนื่องจากไม่พอใจการปกครองของญวน ทำให้ญวนหันมาใช้วิธีปราบปรามชาวเขมรอย่างรุนแรง โดยการจับกุมขุนนางเขมรที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อญวนมาประหารชีวิตเสียหลายคน[1] ความตอนหนึ่งในจดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 กล่าวว่า

> ได้ยินข่าวว่ามันจะจับขุนนางกับเจ้าทุกเขตแดน ทำโทษเสร็จแล้วมันจะกวาดครอบครัวให้พร้อมเอาลงไปเมืองญวน ด้วยใจบันโลภ คิดล้างจะลายให้ถือเพศเหมือนญวน.....เพศเขมรและเจ้าเมืองทุกเขตแดนกำเริบจะฆ่าฟันไอญวนหาเกรงกลัวไม่.....แต่ก่อนมีเจ้าเมืองชื่อ นน นั้น ขุนนางญวนชื่อ องอันสาบ เป็นผู้ใหญ่รักษาค่ายเมืองเปียม ว่าเจ้าเมืองนนนั้นมีโทษผิดให้จำลงไปเมืองเปียมให้ฆ่าเสีย[2]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 42 <u>บอกข้อราชการที่ญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากพญาเสนาภูธิตเม้าถึงพระองค์แก้วกับพญาสังคโลก</u> เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

ในขณะที่ญวนจะลงมือปราบปรามชาวเขมรนั้น มีผู้ถูกญวนจับไปขังไว้ที่พนมเปนประมาณ 4 พันคน[1]

หลังจากที่จอห์น ครอเฟิด (John Crawfurd) เจรจากับรัฐบาลไทยเสร็จแล้ว เขาก็ได้เดินทางต่อไปยังญวนในปี พ.ศ.2365 ขณะที่พักอยู่ที่ญวนนั้น ครอเฟิดได้เห็นวิธีการปกครองเขมรของญวน และได้บันทึกเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

> ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ญวนปกครองเขมรด้วยวิธีรุนแรงและเข้มงวดมาก พระเจ้าแผ่นดินเขมรเป็นแต่เพียงหุ่นเชิดของญวน กองทหารและข้าราชการพลเรือนเข้าปกครองเขมรโดยประจำอยู่ที่เมืองหลวง (พนมเปน) และขึ้นตรงต่อข้าหลวงใหญ่ที่ไซ่ง่อน เขมรถูกปกครองประดุจทาสจนไม่สามารถที่จะทนต่อไปได้ แต่การที่ญวนซึ่งมีกองทัพอันมีระเบียบจำนวนมากมายประกอบกับเขมรซึ่งไม่ค่อยนิยมการทำสงครามด้วยแล้ว น่ากลัวว่าเขมรจะแยกตัวเป็นอิสระจากญวนได้ยาก[2]

การที่ญวนปกครองเขมรด้วยวิธีการที่เข้มงวดนั้น ความจริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินญวนที่กรุงเว้ไม่ค่อยจะมีส่วนรู้เห็นเท่าใดนัก เพราะได้มอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนเป็นผู้มีอำนาจเต็มที่ แต่เนื่องจากพวกขุนนางญวนได้รับการศึกษาและการฝึกหัดตามแบบลัทธิขงจื๊อของจีน[3] ดังนั้นเมื่อขุนนางญวนเข้าไปปกครองเขมรก็นำเอาระบบการปกครองแบบจีนไปใช้ในการปกครองเขมรด้วย

ในสมัยที่พระเจ้ามินมางพระองค์ไม่พอพระทัย ในการที่ขุนนางของพระองค์ซึ่งส่งไปปกครองเขมรได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวเขมรมากถึงกับตำหนิ องต๋ากุน* ผู้ว่าราชการไซ่ง่อนอย่างรุนแรง จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 ตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากพญาเสนาณุชิตเม้าถึงพระองค์แก้วกับพญาสังคโลก</u> เมื่อ 18 พฤศจิกายน 2383

[2]John Crawfurd, <u>Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China</u> p.466.

[3]Nguyen-Van-Thai, <u>A Short History of Viet-Nam</u> p.235.

*บางทีก็เรียกว่าองเตียนกุญ

.....เจ้าเวียตนามขัดเคืองกับองเตียงกุญ ว่าได้เตียนกุญทำกับเจ้านายเขมน ให้เขมรได้ความเดือดร้อน แล้วจะให้องมี องเภา องสงวน กลับมาอยู่เมืองพนมเปน.....[1]

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในบทนี้ สรุปได้ว่า ญวนเริ่มมีบทบาทที่จะเข้าไปยึดครองเขมรตั้งแต่ปี พ.ศ.2353 เพราะครั้งนั้นทูตญวนที่เข้ามาถวายบังคมพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ถือโอกาสขอเมืองพุทไธมาศจากไทย ซึ่งความจริงพระเจ้ายาลองได้แต่งตั้งขุนนางญวนมาปกครองเมืองพุทไธมาศก่อนที่จะส่งทูตมาทูลขอจากไทยเสียอีก เมืองพุทไธมาศนี้อยู่ใกล้เขตแดนญวนเป็นเมืองยุทธศาสตร์และสำคัญมาก* ถ้าไทยจะตีญวนก็จะต้องตีเมืองพุทไธมาศก่อน เพราะเป็นฐานทัพที่สำคัญของญวนในการที่จะรุกเข้าสู่เขมร โดยปกติถ้าไทยยึดเมืองนี้ได้จะรักษาไว้ได้ไม่นานก็จะต้องเสียให้แก่ญวน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงยกเมืองพุทไธมาศให้แก่พระเจ้ายาลองตามพระ ราชประสงค์[2] การที่ญวนขอเมืองพุทไธมาศจากไทยน่าจะเป็นเครื่องแสดงว่าญวนเริ่มมีนโยบายที่จะขยายอำนาจเข้าสู่เขมรแล้ว

ในระยะแรกของการที่ญวนขยายอำนาจเข้าสู่เขมรนั้น ญวนใช้วิธีทางทหารสนับสนุนทางการทูต โดยวิธีการเจรจากับไทยในเรื่องปัญหาเขมร ชักชวนให้ไทยร่วมมือกับญวนในการแก้ไขปัญหาเขมร แต่ความจริงญวนสนับสนุนพระอุทัยราชให้ก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทย และญวนก็ถือโอกาสส่งทหารเข้าเขมร โดยอ้างว่าเพื่อช่วยไทยในการรักษาสถานการณ์ในเขมรให้เรียบร้อย การที่ญวนส่งทหารเข้าเขมรนั้นก็เพื่อจะหยั่งดูท่าทีของไทยว่าไทยจะต่อต้านญวนจริงหรือไม่ ครั้งแรก

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1191 เลขที่ 105 <u>หนังสือจากองด้วงถึงพระพิเรณทรเทพ</u> เมื่อ 30 พฤษภาคม 2372

*เมืองพุทไธมาศนี้อยู่ริมทะเลปากคลองลัดที่จะเข้าไปเขมรได้โดยทางใกล้ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เสด็จยกทัพมาตีได้ แต่เนื่องจากอยู่ติดกับแดนญวน จึงยากแก่การที่จะรักษาตั้งแต่ครั้งนั้นแล้ว

[2]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 76 - 78

ญวนส่งทหารเข้าเขมรแล้วก็รีบถอยกลับเพราะยังเกรงใจไทย แต่พอเห็นว่าไทยไม่ได้แสดงปฏิกริยาต่อต้านญวน ครั้งหลังญวนก็ส่งทหารเข้าเขมรอีกและตั้งประจำอยู่ที่นั่นเลยไม่ยอมถอนกลับ ญวนมีบทบาทในการเข้ายึดครองเขมรอย่างช้า ๆ แต่ว่ามีแผนการที่เฉลียวฉลาดและดำเนินไปทีละขั้น ๆ จนในที่สุดไทยก็หมดอำนาจในเขมร และญวนก็เข้าปกครองเขมรในฐานะประเทศราช ตลอดระยะเวลาประมาณ 20 กว่าปี ที่เขมรอยู่ใต้การปกครองของญวน ญวนได้ปกครองเขมรอย่างเข้มงวดและพยายามกลืนชนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ของเขมรให้เป็นแบบญวน จนในที่สุดเขมรทนอยู่ใต้การปกครองของญวนไม่ไหว จึงพร้อมใจกันลุกขึ้นเป็นกบฏต่อญวน ฆ่าฟันชาวญวนและทำสงครามกับญวน ไทยจึงถือโอกาสเข้าช่วยเขมรทำสงครามกับญวนเพื่อขับไล่ญวนออกจากเขมร การที่เขมรพร้อมใจกันขับไล่ญวนออกไปจากเขมรได้นั้น นับว่าเป็นผลประโยชน์แก่เขมรอย่างใหญ่หลวง เพราะถ้าเขมรไม่ทำเช่นนี้ชาวเขมรก็จะถูกชาวญวนกลืนให้เป็นญวนไปหมด เขมรก็จะไม่มีประเทศเหลืออยู่ เหมือนดังที่อาณาจักรจัมปานครถูกญวนรุกรานในระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 21[1] ญวนได้ทำลายจัมปานครจนไม่สามารถฟื้นคืนอำนาจได้อีก และญวนก็เข้าปกครองชาวจาม และกลืนชาวจามให้กลายเป็นญวนไปในที่สุด

---

[1]บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ <u>เวียตนาม</u> หน้า 115.

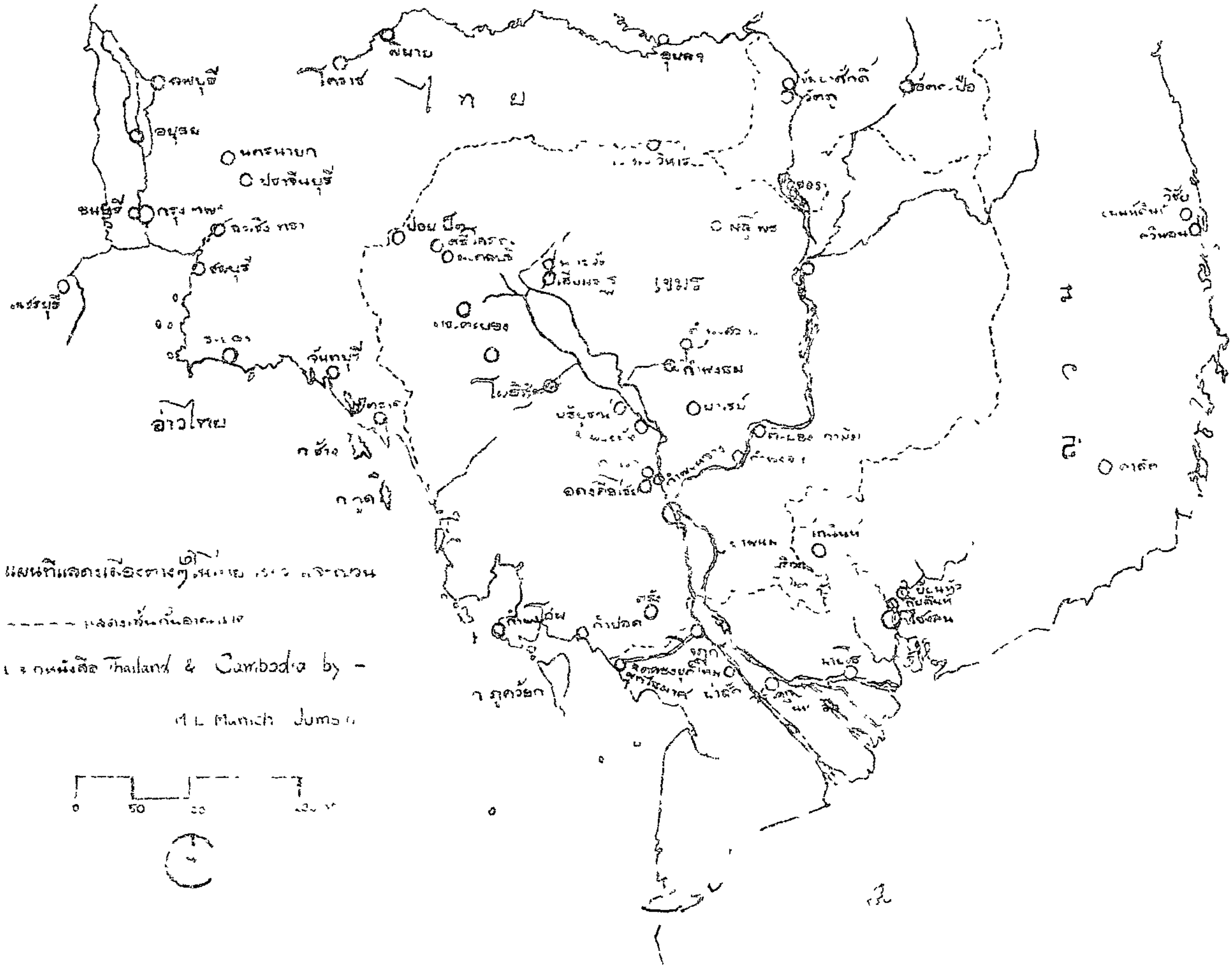
ไทย
เขมร
ญวน
อ่าวไทย
โคราช
พิมาย
อุบลฯ
ลพบุรี
อยุธยา
นครนายก
ปราจีนบุรี
ธนบุรี
กรุงเทพฯ
ชลบุรี
จันทบุรี
ตราด
ก.ช้าง
ก.กูด
ก.ภูควอก
กำปอด
ป่อยเปต
ศรีโสภณ
พระตะบอง
โพธิสัตว์
กำพงธม
บาราย
เสียมราฐ
อุดงมีชัย
เกาะแดง
ไซ่ง่อน
ดาลัด
Thailand & Cambodia by -
0
50

บทที่ 4

บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเหนือเขมร

ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีแล้วที่ไทยพยายามหาโอกาสขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรตลอดเวลา จะเห็นได้จากการที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้ยกกองทัพไปตีเขมรหลายครั้ง และครั้งหลังสุดคือครั้งที่สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก กับเจ้าพระยาสุรสีห์ฯ เป็นแม่ทัพใหญ่ยกไปตีเขมรแต่ทำการไม่สำเร็จ เนื่องจากเกิดเหตุการณ์จลาจลวุ่นวายในกรุงธนบุรี แม่ทัพใหญ่ทั้งสองจึงต้องยกทัพกลับไประงับเหตุการณ์

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไทยยังต้องการขยายอำนาจเข้าไปสู่เขมร เนื่องจากเขมรเป็นประเทศที่อยู่กลางระหว่างไทยกับญวนถ้าหากไทยได้เขมรไว้ในอำนาจหรือเขมรเป็นพวกเดียวกับไทยแล้ว ไทยจะปลอดภัยจากการรุกรานของญวนมากยิ่งขึ้น เขมรจะเป็นด่านหน้าในการยับยั้งมิให้ญวนขยายอำนาจมายังไทย การที่ญวนสนใจขยายอำนาจเข้าเขมรนั้นกลับเป็นผลดีกับไทยอีกอย่างหนึ่งในแง่ที่ว่าญวนต้องคอยยุ่งอยู่กับเขมรจึงไม่มีโอกาสที่คิดรุกรานไทย ญวนไม่สามารถรุกข้ามประเทศเขมรมายังไทยได้ เนื่องจากต้องใช้กำลังทหารเป็นจำนวนมากทั้งที่จำเป็นต้องใช้สู้รบกับไทย และใช้ในการควบคุมเขมร เพราะถ้าญวนไม่ส่งทหารควบคุมเขมรแล้ว เขมรก็จะก่อการกบฏต่อญวน ญวนส่งทหารเข้ายึดครองเขมรประเทศเดียวก็หมดกำลังที่จะทำสงครามกับไทยแล้ว ดังนั้นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนจึงไม่เคยปรากฏว่าญวนได้ยกกองทัพเข้ามารุกรานถึงอาณาเขตไทยแท้ จะมีก็แต่ไทยรบกับญวนเพื่อแย่งชิงเขมรเท่านั้น นับว่าเป็นโชคดีของไทยที่ไม่มีอาณาเขตติดต่อกับญวน มิฉะนั้นแล้วไทยจะต้องอยู่ในฐานะอันตรายคือต้องทำสงคราม 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือพม่า และด้านหนึ่งคือญวน เหมือนกับเขมรต้องพะวงป้องกันทั้งไทยและญวนตลอดเวลา เขมรจึงเป็นประเทศกันชนระหว่างไทยกับญวนได้อย่างดีทีเดียว

ในขณะที่ทางเมืองญวนกำลังรบพุ่งกันก็เนื่องจากเกิดกบฏไกเซิน ทำให้ญวนหมดอำนาจในเขมร ขณะนั้นเขมรก็เกิดการแตกแยกกันในหมู่ขุนนาง มีการรบพุ่งเพื่อแย่งชิงอำนาจกัน นักองเองราชบุตรของสมเด็จพระนารายณ์ราชาธิบดี มีพระชนมายุเพียง 7 พรรษา ซึ่งขุนนางเขมร

พร้อมใจกันยกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร[1] หลังจากที่พวกขุนนางได้ก่อการกบฏจับสมเด็จพระรามราชาธิบดี พระเจ้าแผ่นดินเขมรองค์ก่อนซึ่งไทยสนับสนุนประหารชีวิต แต่นักองเองมีพระชนมายุเยาว์เกินไปที่จะว่าราชการบังคับบัญชาขุนนางเขมรได้ จึงเป็นเหตุให้ขุนนางเขมรก่อการวุ่นวายชิงอำนาจกันต่อไปอีก

โดยปกติถ้าขุนนางเขมรชิงอำนาจกันเมื่อใด ก็มักจะดึงเอาญวนและไทยเข้ามาแทรกแซงทุกครั้ง แต่ครั้งนี้ญวนไม่มีโอกาสที่จะเข้าแทรกแซงในเขมรได้ เพราะกำลังรบพุ่งกันเองเนื่องจากเกิดกบฏไกเซิน ดังนั้นเป็นโอกาสดีของไทยที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรโดยไม่มีคู่แข่ง ในปี พ.ศ.2325 สมเด็จพระยาโสร์ก็มีหนังสือไปชักชวน พระยายมราช (แบน*) ซึ่งเป็นเพื่อน ให้ไปร่วมมือในการวางแผนกำจัดฟ้าทะละหะมูกับพญาจักรีเบียงขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชานุญาตให้พระยายมราชเดินทางไปเขมรได้ สมเด็จพระยาโสร์กับพระยายมราชจึงร่วมมือกันจับฟ้าทะละหะมูกับพญาจักรีเบียงประหารชีวิต อีก 4 เดือนต่อมาพระยายมราชกับสมเด็จเจ้าพระยาโสร์ก็เกิดขัดแย้งกันเอง พระยายมราชจึงลอบฆ่าสมเด็จเจ้าพระยาโสร์ตาย จากนั้นพระยายมราชก็ขึ้นดำรงตำแหน่งฟ้าทะละหะปกครองเขมรและพระยายมราชก็เริ่มกวาดล้างศัตรูทางการเมืองคือจับพรรคพวกของฝ่ายสมเด็จพระยาโสร์ฆ่าตายเป็นอันมาก พวกที่รอดตายจึงหาทางแก้แค้นและแย่งอำนาจ** กลับคืน จึงไปชักชวนพวกแขกจามให้ร่วมมือกันยกกองทัพมารบกับฝ่ายพระยายมราช พระยายมราชสู้ไม่ได้จึงพานักองเองพร้อมด้วยพระยากลาโหมปกและสมเด็จพระพี่นาง 3 องค์คือ นักองเม็ญ, นักองอี, นักองเภา*** และพระขนิษฐา

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 155

* เขมรเรียกออกญายมราชแบ้น ตอนหลังได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์

** พระราชพงศาวดารไทยรัชกาลที่ 2 บอกว่ารัชกาลที่ 1 โปรดให้พระยายมราชไปปกครองเขมร แต่ปกครองไม่ได้นานเนื่องจากเขมรแตกแยกกันหลายฝักหลายฝ่าย จึงต้องพาเชื้อพระวงศ์เขมรกลับกรุงเทพฯ

*** พงษาวดารกรุงกัมพูชาบอกว่าตอนหลังได้เป็นพระชายาของกรมพระราชวังบวร ฯ แต่ในพงศาวดารไทยบอกว่านักองเม็ญถึงแก่อนิจกรรมเป็นพระชายาแต่นักองอีกับนักองเภา

ของสมเด็จพระนารายณ์ฯ อีก 2 องค์หนีเข้ามายังกรุงเทพฯ [1]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงตั้งพระยายมราช (แบน) เป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ส่วนนักองเองขณะนั้นมีพระชนมายุ 10 พรรษา ทรงพระกรุณาโปรดฯ รับเลี้ยงเป็นพระราชบุตรบุญธรรม

ส่วนทางเมืองเขมร พวกแขกจามกับพวกขุนนางเขมรต่างก็แย่งชิงอำนาจกันอีกและเกิดรบพุ่งกัน พวกแขกจามแพ้ ขุนนางเขมรจึงมีหนังสือเข้ามากรุงเทพฯ ขอรับพระราชทานนักองเองออกไปปกครองเขมร แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระราชดำริเห็นว่านักองเองยังมีพระชนมายุน้อย ถ้าส่งไปปกครองเขมรขณะนั้นเกิดพลาดพลั้งขึ้นมาอาจสูญสิ้นเชื้อพระวงศ์เขมรได้ จึงโปรดให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เป็นผู้สำเร็จราชการกรุงเขมร โดยมีเมืองหลวงอยู่ที่อุดงลือไชย เมื่อปี พ.ศ.2327[2]

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะตั้ง นักองเองไปปกครองเขมรในอนาคต ดังนั้นพระองค์จึงโปรดให้อุปการะอย่างดี ทรงมีพระกรุณาธิคุณกับนักองเอง โดยให้ผนวชพร้อมกับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษ์ ที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ขณะนั้นนักองเองมีพระชนมายุ 22 พรรษา หลังจากที่นักองเองลาสิกขาบทแล้ว ทรงพระราชดำริที่จะให้ไปปกครองเขมร จึงพระราชทานนามแก่นักองเองว่า "สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีศรีสุริโยพรรณฯ" และโปรดให้พระยากลาโหม (ปก) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงนักองเองเป็นสมเด็จฟ้าทะละหะไปว่าราชการที่เขมร ส่วนเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) นั้น หลังจากปกครองเขมรได้ 12 ปีมีความชอบมาก รัชกาลที่ 1 ทรงขอพระตะบอง และเสียมราฐจากนักองเองให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ปกครองเป็นผู้ว่าราชการขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ

ต้นปี พ.ศ.2337 นักองเองก็เสด็จกลับไปเขมร เพื่อเสวยราชสมบัติสืบไป สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีครองราชย์ได้ 3 ปี ก็สิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2340 การที่ไทยสูญเสีย

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 166 - 168

[2] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2</u> (เล่ม 1) หน้า 97 - 98

นักองเองถือว่าเป็นการโชคร้ายแก่ไทยมาก เพราะนักองเองเป็นบุคคลที่เคยอยู่ในเมืองไทยนานถึง 12 ปี ได้รับการปลูกฝังและอบรมตามแบบขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็ทรงโปรดปรานมาก ด้วยเหตุนี้นักองเองจึงมีความจงรักภักดีต่อไทย อาจเป็นไปได้ว่าถ้านักองเองยังมีชีวิตอยู่ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 บางทีไทยกับญวนอาจจะไม่ต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมรก็ได้

ขณะนั้นโอรสองค์โตของสมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีมีพระชนมายุเพียง 6 พรรษา ยังไม่สามารถที่จะปกครองประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดให้สมเด็จเจ้าฟ้าทะละหะเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน และดูแลราชบุตรของพระนารายณ์รามาธิบดี[1]

ในปี พ.ศ. 2349 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งนักองจันทร์เป็นสมเด็จพระอุทัยราชาธิราช ปกครองเขมร ในสมัยรัชกาลที่ 1 เหตุการณ์ในเขมรยังเป็นปกติดีอยู่ พระอุทัยราชายังคงจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ แต่พอมาถึงรัชกาลที่ 2 ได้เกิดเหตุการณ์ที่นำไปสู่การแตกแยกระหว่างไทยกับเขมร จนเป็นเหตุทำให้ไทยกับญวนเกิดการกระทบกระทั่งกัน และนำไปสู่การทำสงครามกันในที่สุด

1. มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่ชอบไทยและหันไปพึ่งญวน

มูลเหตุที่พระอุทัยราชาไม่นิยมไทยและหันไปพึ่งญวนนั้น อาจจะพิจารณาจากเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. พระอุทัยราชาเป็นผู้ที่เติบโตในเขมรตั้งแต่เล็กจนถึงเสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน ได้รับการเลี้ยงดูอบรมในเขมรตลอดเวลา ดังนั้นความผูกพันและจงรักภักดีต่อเมืองไทยจึงมีน้อย ผิดกับพระบิดาคือนักองเองซึ่งอยู่เมืองไทยหลายปีจึงนิยมไทย

---

[1] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร หน้า 43.

2. พระอัยกาของพระอุทัยราชาคือพระนารายณ์ราชาธิบดีซึ่งเป็นผู้นิยมญวน เคยหนีไทยไปประทับอยู่ที่เมืองญวนในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี และญวนได้เคยสนับสนุนพระนารายณ์ราชาธิบดีทำสงครามกับไทยมาแล้ว เพราะฉะนั้นขุนนางเขมรกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นฝ่ายพระนารายณ์ราชาธิบดีก็คงจะต้องนิยมญวนด้วย พระอุทัยราชาอาจจะได้รับอิทธิพลจากฝ่ายที่นิยมญวนก็ได้ และในสมัยที่พระนารายณ์รามาธิบดีปกครองเขมร ก็ไม่ได้หมายความว่าขุนนางเขมรทั้งหมดจะนิยมไทยตามพระนารายณ์รามาธิบดี เขมรตามประวัติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย ขุนนางเขมรมักจะแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งไทย อีกฝ่ายหนึ่งก็หันไปนิยมพึ่งญวน ครั้นมาถึงสมัยพระอุทัยราชาขุนนางกลุ่มนิยมพึ่งญวนอาจจะขึ้นมามีอำนาจ ทำให้พระอุทัยราชาจำเป็นจะต้องนิยมพึ่งญวนไปด้วย มิฉะนั้นอาจจะอยู่ในตำแหน่งได้ไม่นานก็จะถูกกบฏ

3. สมัยพระนารายณ์รามาธิบดีปกครองเขมร พระนารายณ์รามาธิบดีคงจะสนับสนุนขุนนางฝ่ายนิยมพึ่งไทยให้รับราชการในตำแหน่งสูง ๆ เช่นตั้งพระยากลาโหม (ปก) เป็นฟ้าทะละหะควบคุมขุนนางเขมรทั้งหมด เป็นต้น ดังนั้นฝ่ายที่นิยมพึ่งญวนอาจจะไม่พอใจพระนารายณ์รามาธิบดีมาตั้งแต่แรกแล้วก็ได้ จึงต้องหาทางเรียกอำนาจกลับคืน

4. ทางกรุงเทพฯ มักจะสนับสนุนขุนนางฝ่ายนิยมพึ่งไทย บางครั้งขุนนางทำผิดต่อพระอุทัยราชาก็หนีมากรุงเทพฯ พึ่งไทยอย่างเช่น พระยาเดโช (เม็ง) เป็นต้น พระอุทัยราชาทูลขอให้ทางกรุงเทพฯ ส่งตัวไปทำโทษ แต่ทางกรุงเทพฯ ก็ไม่ยอมส่งไป ทำให้ทางฝ่ายเขมรมองเห็นว่าไทยเข้าข้างกับคนผิด หรือเข้าข้างกับขุนนางที่กระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชา

5. เขมรต้องการที่จะได้พระตะบอง เสียมราฐ ซึ่งไทยปกครองกลับคืน เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในพระตะบองและเสียมราฐเป็นชาวเขมร พระอุทัยราชาอยากจะได้มารวมกับเขมรเหมือนเช่นเดิม ประจวบกับญวนรวมประเทศได้แล้ว พระอุทัยราชาจึงอยากหันไปพึ่งญวนเพื่อให้ญวนคุ้มครองเขมรให้ปลอดภัยจากไทยและช่วยเหลือเขมรในการยึดพระตะบองและเสียมราฐกลับคืน ในพงศาวดารไทยอ้างว่า เมื่อตอนที่รัชกาลที่ 1 ขอดินแดนนี้จากพระนารายณ์รามาธิบดี พระนารายณ์รามาธิบดีก็ยอมยินดีถวายให้ แต่จริง ๆ นั้นอาจจะไม่เต็มใจก็ได้ แต่เนื่องจากเกรง

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2</u> (เล่ม 1) หน้า 106.

พระราชหฤทัยรัชกาลที่ 1 ก็เลยต้องยอมถวายให้

6. พระอุทัยราชาอาจไม่พอใจด้วยเรื่องส่วนตัวอื่น ๆ เช่นในปี พ.ศ. 2350 พระอุทัยราชาได้ส่งทูตมายังกรุงเทพฯ ทูลขอนักองอี กับนักองเภา แต่รัชกาลที่ 1 ไม่ทรงอนุญาต และอีกเรื่องหนึ่งคือในปี พ.ศ.2351 พระอุทัยราชาได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 1 โดยไม่มีขุนนางไทยนำเข้าเฝ้า ทำให้รัชกาลที่ 1 กริ้ว และตำหนิพระอุทัยราชาต่อหน้าขุนนาง[1] มูลเหตุ 2 ประการนี้อาจจะทำให้พระอุทัยราชไม่พอใจไทย และคิดว่าไทยคงไม่เป็นมิตรจึงต้องหันไปหาญวน

7. มูลเหตุสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเขมรอาจจะไม่ชอบไทยมานานแล้วก็คือเรื่องที่ไทยชอบกวาดต้อนเอาชาวเขมรไปไว้ในเขตไทย หรือไม่ก็ส่งไปกรุงเทพฯ บ่อย ๆ ทำให้ชาวเขมรต้องพลัดพรากจากญาติพี่น้อง อาจเป็นสาเหตุทำให้เขมรไม่นิยมไทยอย่างจริงใจนัก

ในปี พ.ศ.2353 พระอุทัยราชาได้แสดงความไม่พอใจไทยออกมาให้เห็น คือ ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพรัชกาลที่ 1 ที่กรุงเทพฯ พระอุทัยราชาไม่ยอมมาร่วมงาน โดยปกติงานใหญ่และสำคัญเช่นนี้ พระอุทัยราชาต้องมาด้วยตนเองจึงจะถูกต้องตามธรรมเนียม แต่พระอุทัยราชาได้ให้นักองสงวน นักองอิ่ม กับนักองแก้วมาถวายบังคมพระบรมศพแทน เข้าใจว่าทางกรุงเทพฯ อาจจะทราบว่าพระอุทัยราชาไม่พอใจไทยก็ได้ และกลัวว่าพระอุทัยราชาจะปลีกตัวไปจากไทย รัชกาลที่ 2 จึงโปรดให้ตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราช* และตั้งนักองอิ่มเป็นพระมหาอุปราช** ในคราวมาถวายบังคมพระบรมศพนั้นเอง[2]

การที่ไทยตั้งนักองสงวนเป็นพระมหาอุปโยราชและนักองอิ่มเป็นพระมหาอุปราชนั้น ไทยไม่ได้ปรึกษาพระอุทัยราชาก่อน คงจะทำให้พระอุทัยราชรู้สึกน้อยพระทัยและเสื่อมเสียเกียรติยศ[3] เป็นมูลเหตุให้พระอุทัยราชาไม่พอใจพระอนุชา จนทำให้เกิดการบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับพระอนุชา แต่ยังไม่ถึงขั้นรุนแรง

---

[1]กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร หน้า 56.

* เทียบได้ตำแหน่งวังหน้าของไทย

** เทียบได้ตำแหน่งวังหลัง

[2]ค. หน้า 75 - 76

[3]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 54.

การทะเลาะถึงขั้นรุนแรงเกิดขึ้นก็เนื่องจากเมื่อต้นปี พ.ศ.2353 ทางกรุงเทพฯ คาดว่าจะมีศึกพม่าอีกในไม่ช้า จึงมีสุกอักษรให้พระมหาอุปโยราชถือออกไปถึงสมเด็จพระอุทัยราชา ให้เกณฑ์กองทัพเขมรมาช่วยรักษาพระนคร สมเด็จพระอุทัยราชาได้ทราบแล้วก็นิ่งเฉย ฝ่ายพระมหาอุปโยราช, พระยาจักรี (แบน), พระยากลาโหม (เมือง), พระยาสังคโลก ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่ในเขมรกลัวว่าจะมีความผิดจึงเตรียมเกณฑ์ทหารจะยกมาช่วยกรุงเทพฯ พระอุทัยราชาได้ทราบเข้าจึงมีความโกรธมากสั่งจับพระยาจักรี (แบน) พระยากลาโหม (เมือง) ฆ่าเสียทั้งสองคน เมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ.2353 หลังจากนั้นพระอุทัยราชาได้แจ้งไปให้องค์กุนผู้ว่าราชการประจำไซ่งอนได้ทราบว่าพระยาจักรี พระยากลาโหมยุยงให้พระอนุชาแข็งข้อต่อพระอุทัยราชา จึงขอบารมีพระเจ้าแผ่นดินญวนเป็นที่พึ่ง พระอุทัยราชาได้มีหนังสือฉบับหนึ่งแจ้งไปกรุงเทพฯ ให้ทราบว่า ได้ตระเตรียมเกณฑ์ทัพจะยกเข้ามาช่วยตามคำสั่งแล้ว แต่พระยาจักรี พระยากลาโหม พระยาสังคโลก เป็นกบฏขึ้นจึงต้องงดกองทัพไว้ ครั้นทางกรุงเทพฯได้ทราบเรื่องนี้แล้ว เห็นว่าพระยาจักรี พระยากลาโหมเป็นผู้ผิด เพราะว่าเกณฑ์กองทัพโดยพลการเป็นการละเมิดอำนาจพระเจ้าแผ่นดินเขมร รัชกาลที่ 2 จึงโปรดให้เอาตัวพระยาสังคโลกซึ่งหนีไปกรุงเทพฯไปคุมขังไว้ [1]

เหตุการณ์นำไปสู่การบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับพระอนุชายังไม่จบสิ้น เพราะตั้งแต่นั้นมาพระอุทัยราชากับนักองสงวนก็เริ่มหวาดระแวงไม่ไว้ใจกัน ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2355 นักองสงวนก็พาขุนนางและไพร่พลเขมรจำนวนหนึ่งหนีพระอุทัยราชาไปอยู่ที่โพธิสัตว์ พระอุทัยราชาได้ส่งขุนนางมาเกลี้ยกล่อมถึง 2 ครั้ง คือครั้งแรกพระอุทัยราชาได้นิมนต์พระมหาสังฆราชและพระราชาคณะให้ไปเชิญนักองสงวนกลับกรุงเทพฯ แต่นักองสงวนไม่ยอมกลับ ต่อมาพระอุทัยราชาได้ให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมร 4 คนไปเชิญนักองสงวนอีกครั้งหนึ่ง แต่นักองสงวนก็ไม่ยอมกลับอีก ซ้ำยังกักตัวขุนนางผู้ใหญ่เขมร 4 คนนั้นไว้ที่โพธิสัตว์อีกด้วย พระอุทัยราชาคงจะเห็นว่านักองสงวนกระด้างกระเดื่องเกินควรจึงให้ขุนนางไปขอกำลังญวนมาคุมครอง ญวนได้ส่งทหารจำนวน 5,000 คน พร้อมด้วยเรือรบมาตั้งกุมเชิงอยู่ที่เกาะจีนเป็นครั้งที่ 3 * [2]

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 129 – 130

* ครั้งแรกนั้นญวนได้ส่งทหาร 1,000 คน เข้ามาคุมครองพระอุทัยราชา เมื่อตอนที่นักองสงวนและขุนนางเกณฑ์ทหารไปช่วยกรุงเทพฯ ทหารญวนที่ยกเข้ามาครั้งนั้นตั้งอยู่ไม่กี่วันก็ยกกลับ และส่งเข้ามาเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ.2353 จำนวน 10,000 คน

[2] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 207

นักองสงวนก็ได้มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชา ขอเมือง 3 เมือง คือ เมืองกรอบัว เมืองกรวง เมืองขลุง ต่อมาไทยส่งทหารจำนวน 5,000คน โดยมีพระยายมราช (น้อย)* เป็นแม่ทัพใหญ่ยกเข้ามาทางเมืองพระตะบอง และสตึงเตรง[1] เพื่อตอบโต้ญวนที่ยกทัพเข้าสู่เขมร เป็นอันว่าไทยและญวนต่างก็ส่งทัพมาคุมเชิงกันในดินแดนเขมรด้วยกันทั้งคู่แต่ยังคงเป็นการตั้งประจันหน้ากันห่าง ๆ คือทัพไทยคุมเชิงอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนทางญวนอยู่ทางภาคใต้ของเขมร

2. ไทยสนับสนุนนักองสงวน

ดังได้กล่าวแล้วว่าในรัชสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยคงจะเริ่มรู้แล้วว่าพระอุทัยราชากำลังมีท่าทีจะคลายความจงรักภักดีต่อไทยและหันไปพึ่งญวน ด้วยเหตุนี้ไทยจำเป็นต้องมีนโยบายสนับสนุนนักองสงวน และนักองอิ่มเพื่อคอยถ่วงอำนาจของพระอุทัยราชา บทบาทของไทยครั้งแรกก็คือแต่งตั้งนักองสงวนให้เป็นพระมหาอุปโยราชและนักองอิ่มเป็นพระมหาอุปราช ซึ่งเป็นตำแหน่งรองจากพระอุทัยราชา ความต้องการของไทยก็คืออย่างน้อยที่สุดถ้าพระอุทัยราชาหันไปทางญวนก็จะมีพระมหาอุปโยราชและพระมหาอุปราชเข้าข้างฝ่ายไทย เขมรจะได้ไม่หันไปหาญวนทั้งหมด พระ อุทัยราชาคงจะเข้าใจว่าการที่ไทยแต่งตั้งพระมหาอุปโยราชและพระมหาอุปราชนั้นคือการที่ไทยเริ่มต้นสนับสนุนฝ่ายนิยมพึ่งไทยให้ต่อต้านพระอุทัยราชา เพราะปรากฏว่าหลังจากที่ไทยแต่งตั้งนักองสงวนและนักองอิ่มแล้วพระอุทัยราชายิ่งแสดงความรังเกียจพระอนุชาและหันผูกพันกับญวนมากยิ่งขึ้น/

การทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนในปลายปี พ.ศ. 2353 เปิดโอกาสให้ไทยและญวนเข้าแทรกแซงในเขมรอีกครั้งหนึ่ง ไทยได้แจ้งไปให้ญวนทราบในต้นปี พ.ศ. 2354 ว่าพระอุทัยราชาเป็นผู้ผิด ดังในพระราชสาส์นของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

---

*ภายหลังเป็นเจ้าพระยาอภัยภูธร

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 208

ความตอนหนึ่งมีว่า

พระอุไทราชามีความรังเกียจ อิจฉา องค์สงวน องค์อิ่ม ผู้น้อง ให้จับพระยาจักรี พระยากลาโหม ซึ่งเป็นเสนาผู้ใหญ่ฆ่าเสียโดยจิตรพยาบาทจะได้มีศุภอักษรเข้าไปยังกรุงพระมหานครศรีอยุธยาก็หาไม่ นำเอาแต่ความมิจริง แล้งผูกพันมาทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามว่าพระยาจักรี พระยากลาโหม กระทำให้ไพร่ได้รับความเดือดร้อนกะเกณฑ์กองทัพจะให้เข้าไปช่วยกรุงพระมหานครศรีอยุธยารบพม่าข้าศึก และยุยงให้พี่น้องเป็นสองแผ่นดิน เมืองกะพงสวายซึ่งขึ้นแก่เมืองกำพูชา, ตระเตรียมกองทัพจะยกมาสู้รบ จึงทูลขอกองทัพไปรักษาเมือง สมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามด้วยยังหาทราบเหตุประการใดไม่ จึงจัดกองทัพให้โดยเมตตา แลดินเติงกรันคำหรายเจิงเกอหั้นลูกชื่อหึงจันเอา ขึ้นไปตั้งอยู่ ณ กะพงหลวงนั้น ให้ขุนนางญวนถือหนังสือไปถึงพญาอภัยภูเบศเป็นเนื้อความในหนังสือหลายประการ.....[1]

แสดงให้เห็นว่าการที่ญวนส่งกองทัพเข้าเขมรครั้งแรกเมื่อปลายปี พ.ศ.2353 นั้น ไทยยังไม่คิดว่าญวนจะมีนโยบายใช้กำลังทหารเข้ายึดครองเขมรหรือเข้าแทรกแซงในปัญหาเขมร แต่อาจจะคิดว่าญวนคงมีเจตนาดีต่อไทยช่วยเหลือไทยในการรักษาความสงบเรียบร้อยในเขมร

พระราชสาส์นฉบับนี้ระบุไว้ว่าพระอุทัยราชาอิจฉานักองสงวนและนักองอิ่ม ข้อความนี้น่าจะแปลเหตุการณ์ได้ว่า พระอุทัยราชาคงจะไม่พอใจเรื่องที่ไทยสนับสนุนนักองสงวนกับนักองอิ่ม และพระอุทัยราชาอาจจะเข้าใจต่อไปอีกว่าไทยมีส่วนสนับสนุนให้นักองสงวนกับนักองอิ่มกระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชา และเพื่อเป็นการเตือนมิให้นักองสงวน, นักองอิ่ม ตลอดจนขุนนางเขมรที่นิยมพึ่งไทย มิให้กอการกระด้างกระเดื่องต่อพระอุทัยราชาอีก พระอุทัยราชาจึงจับขุนนางเขมร 2 คน ซึ่งเป็นพรรคพวกนักองสงวนและนิยมไทยคิดจะเกณฑ์ทหารไปช่วยไทยประหารชีวิตเสีย

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นจากรัชกาลที่ 2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง</u> เมื่อ 25 มกราคม พ.ศ. 2354

นโยบายแก้ไขปัญหาเขมรระยะแรกของไทย คือสมัยรัชกาลที่ 2 นั้น ทรงมีนโยบายหลีกเลี่ยงการกระทบกระทั่งกับญวน ทรงมีนโยบายที่จะแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีก่อน ความตอนหนึ่งในพระราชสาส์นซึ่งรัชกาลที่ 2 ได้ชี้แจงถึงท่าทีของไทยเกี่ยวกับญวนยกกองทัพเข้าเขมรว่า

> ครั้นกรุงพระมหานครศรีอยุธยา จะให้ออกมาระงับว่ากล่าวความผิดแลชอบ เกลือกดินเตืองตรันคำทรายเจืองเกอหั้นลูภูชื่อหึงจันเฮา ซึ่งมาช่วยรักษาเมืองกัมพูชานั้นจะมิปรกติผ่อนปรนกัน ทางพระราชไมตรีก็จะมัวหมองด้วยสองพระนครร่วมสุขร่วมทุกข์โดยสัจสุจริตนัก..... [1]

ความตอนนี้ระบุชัดเจนว่าไทยยังไม่ต้องการที่จะส่งกองทัพเข้าไปไกล่เกลี่ยปัญหาเขมร เพราะอาจจะเกิดการกระทบกระทั่งกับญวนได้ ทำให้เสียสัมพันธไมตรีต่อกัน ญวนได้ชี้แจงมายังไทยว่า การที่ญวนส่งทัพเข้าเขมรนั้นเป็นเพราะพระอุทัยราชาขอร้องเนื่องจากพระอุทัยราชาฆ่าพระยาจักรี และพระยากลาโหมแล้ว เมืองกะพงสวายคิดจะก่อการกบฏโดยเตรียมคนจะสู้รบ พระอุทัยราชาจึงต้องขอให้ญวนเป็นที่พึ่งส่งทัพไปช่วยคุ้มครองพระอุทัยราชา [2] แสดงให้เห็นว่าญวนได้อ้างสิทธิในการส่งทหารเข้าเขมรโดยถือว่าเป็นความต้องการของเขมรไม่ใช่ญวนต้องการจะเข้าไปแทรกแซง

ไทยได้เฝ้าดูสถานการณ์ในเขมรด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ การที่ญวนส่งกองทัพเข้าเขมรนั้นเป็นเรื่องที่ไทยไว้ใจไม่ได้นัก เพราะญวนไม่ยอมถอนทหารออกหมดคงทิ้งทหารไว้ส่วนหนึ่งเพื่อคุมสถานการณ์

ต้นปี พ.ศ.2354 ไทยเริ่มมีการเคลื่อนไหวทางทหารขึ้นบ้าง เพื่อที่จะหาทางระงับกรณีพิพาทในเขมร เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ

1. ญวนแสดงท่าทีว่าไม่ยอมถอนทหารออกจากเขมรง่าย ๆ และกลับส่งเพิ่มเติมเข้าไปอีก เป็นการส่อให้เห็นเจตนาของญวนในการต้องการขยายอำนาจเข้าไปในเขมร

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1172 เลขที่ 9 ล.ด.

[2] ด.

2. กรณีการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีสันติ น่ากลัวว่าจะไม่ได้ผล เพราะพระอุทัยราชาไม่ยอมเชื่อฟังไทย

ในเดือนมกราคม พ.ศ.2354 เจ้าพระยาจักรีได้มีหนังสือถึงเจ้าเมืองต่าง ๆ ในภาคอีสานของไทยซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับเขมร ได้แก่เมืองป่าสัก ขุขันธ์ ชนบท สังฆ อุบลราชธานี สุรินทร์ มุกดาหาร ศีรษะเกษ กาฬสินธุ์ รัตนบุรี ขอนแก่น นครพนม พุทไธสง ร้อยเอ็ด สั่งให้บรรดาหัวเมืองเหล่านี้งดการส่งทหารไปช่วยงานพระบรมศพรัชกาลที่ 1 และให้เตรียมกำลัง กองทัพ ตลอดจนกระสุนดินดำไว้ให้พร้อม ห้ามมิให้เคลื่อนย้ายกำลังทหาร และให้รอรับคำสั่งจากทางกรุงเทพฯ

แม้ว่าไทยจะไม่ไว้ใจสถานการณ์เท่าใดนัก แต่ไทยก็ยังคงหวังที่จะใช้การเจรจาทางการทูตแก้ไขปัญหาต่อไป ไทยได้ส่งทูตเดินทางไปยังญวน เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับปัญหาเขมรให้ญวนทราบ หัวหน้าทูตคือพระยาพิพัฒน์โกษา ได้อัญเชิญพระราชสาส์นรัชกาลที่ 2 ฉบับหนึ่ง ถวายแด่พระเจ้ายาลอง พระราชสาส์นฉบับนี้ไม่ได้เอ่ยถึงเรื่องที่ไทยจะให้ญวนจัดการปัญหาเขมรแต่อย่างใด เพียงแต่เล่าความเป็นไปเกี่ยวกับเมืองเขมรให้ญวนฟัง พระราชสาส์นฉบับนี้มีกล่าวไว้ตรงท้ายว่า ถ้าญวนจะจัดการอย่างไรก็ให้บอกไปกับพระยาพิพัฒน์โกษา

ในงานเลี้ยงต้อนรับพระยาพิพัฒน์โกษาครั้งนั้น พระยาพิพัฒน์โกษาได้บอกแก่ขุนนางญวนว่าเขมรไม่ยอมไปขอโทษไทย จึงให้ขุนนางญวน ช่วยไปกราบบังคมทูลพระเจ้ายาลอง ขอให้พระองค์สั่งให้พระอุทัยราชาไปเฝ้ารัชกาลที่ 2 เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ ทูตไทยต้องขอร้องขุนนางญวนถึง 3 ครั้ง ขุนนางญวนจึงได้ไปกราบบังคมทูลเรื่องที่ทูตไทยขอร้องให้ช่วย[2]

ข้อสังเกตในตอนนี้มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. เหตุใดในพระราชสาส์นจึงไม่ขอร้องให้พระเจ้ายาลองสั่งให้พระอุทัยราชาไปเฝ้า ต้องให้พระยาพิพัฒน์โกษาพูดด้วยวาจาตนเองกับขุนนางญวน ซึ่งเป็นลักษณะที่ไม่น่าเชื่อถือนักและ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 11 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการ</u> เมื่อ 12 มกราคม 2354

[2] กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2</u> จ.ศ. 1173 หน้า 64

ไม่มีลักษณะเป็นทางการ ญวนจะปฏิบัติก็ได้ไม่ปฏิบัติก็ได้ จึงเป็นการขอร้องที่ปราศจากน้ำหนัก

2. เหตุใดพระยาพิพัฒน์โกษาจึงต้องขอร้องให้ขุนนางญวนไปกราบบังคมทูลต่อพระเจ้ายาลองถึง 3 ครั้ง อาจจะเป็นเพราะขุนนางญวนไม่เต็มใจที่จะไปกราบบังคมทูลเนื่องจากไม่ใช่ธุระอะไรของญวน

ถึงอย่างไรก็ตามการปฏิบัติของทูตไทยดังกล่าวได้เป็นจุดอ่อนให้ทางญวนใช้เล่ห์เหลี่ยมทางการทูตกับไทยได้ ดังในพระราชสาส์นของพระเจ้ายาลองตอบไปทางกรุงเทพฯ ความตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....พระเจ้ากรุงเวียตนามก็แจ้งในพระทัยพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ความทั้งนี้เป็นคำทูตหามีในพระราชสาส์นไม่ เมืองเขมรก็เมืองหนึ่งแต่เป็นข้าอยู่ทั้งสองเมืองใหญ่ จะเข้าไปหรือมิเข้าไปก็สุดแต่ใจเจ้าเมืองเขมร ครั้นกรุงเวียตนามจะว่ากล่าวให้เข้าไป เกลือกเมืองเขมรเป็นเหตุการณ์ประการใด เมืองขึ้นทั้งปวงจะนินทาว่ากรุงเวียตนามรู้กันกับกรุงพระนครศรีอยุธยา ให้เจ้าเมืองเขมรตกหลุมติดบ่วง ความข้อนี้ได้ให้ขุนนางผู้ใหญ่บอกแก่พระยาพิพัฒน์โกษาแล้ว.....[1]

ข้อความนี้แสดงว่าญวนปฏิเสธที่จะขอให้พระอุทัยราชา เดินทางไปขอโทษไทย โดยอ้างเหตุผลว่า กลัวจะถูกเมืองขึ้นของญวนตำหนิว่าเข้ากับไทย และญวนยังถือโอกาสอ้างว่าเรื่องที่ไทยขอร้องญวนนั้นเป็นคำพูดของทูตไทยเองไม่ใช่พูดกันอย่างจริงจัง การที่ญวนปฏิเสธไทยในครั้งนี้ เป็นเพราะญวนถือไพ่การทูตเหนือกว่าไทยนั่นเอง เนื่องจากญวนรู้ดีว่าเขมรต้องการยึดญวนเป็นที่พึ่ง ญวนจึงต้องเข้ากับเขมรมากกว่าที่จะเข้ากับไทย และญวนรู้ว่าไทยกำลังลังเลในการแก้ไขปัญหาเขมร ซึ่งเป็นจุดอ่อนที่ญวนจะรุกต่อไปโดยอาศัยชั้นเชิงทางการทูต แต่ญวนก็ยังยอมรับว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นทั้งไทยกับญวน

---

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 "พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เมื่อ 25 มกราคม 2355 หน้า 65

เพื่อไม่ให้ไทยต้องผิดหวังในการขอความช่วยเหลือ ญวนได้กล่าวปลอบใจไทยตอนท้ายพระราชสาส์นว่า

.....เจ้าเมืองเขมรไม่คำนับพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา เหมือนไม่คำนับกรุงเวียตนามเหมือนกัน ซึ่งเจ้าเมืองเขมรทำผิดทั้งนี้จะไม่รู้โทษตัวบ้างหรือ อันกรุงพระมหานครศรีอยุธยากับกรุงเวียตนามก็เป็นทางพระราชไมตรีกันมา เจ้าเมืองเขมรทำให้เคืองพระทัยพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาทั้งนี้กรุงเวียตนามจะนิ่งดูได้หรือ แต่เป็นทุกข์ด้วยการพระศพยังไม่แล้ว.....[1]

ไทยได้ตั้งข้อสังเกตว่าการที่พระอุทัยราชาไม่ยอมไปขอโทษไทย ทั้ง ๆ ที่ไทยได้มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชายกโทษให้ 2 - 3 ครั้งแล้ว แต่พระอุทัยราชาก็ยังไม่ยอมไปขอโทษไทย น่าจะเป็นเพราะว่าญวนได้ส่งกองทัพไปช่วยคุ้มครองพระอุทัยราชา จึงไม่คิดเกรงใจไทยต่อไป ไทยได้แจ้งข้อสังเกตนี้ไปให้ญวนทราบ แต่ไทยก็หวังว่าไทยกับญวนคงจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเขมรได้[2] เพราะไทยไม่ต้องการที่จะใช้กำลังทหารเข้าจัดการกับเขมร อันจะทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นมา นั่นก็คือไทยกับญวนอาจจะเกิดปะทะกันได้ แต่ไทยก็รู้สึกผิดหวังในการที่พระเจ้ายาลองได้สนับสนุนพระอุทัยราชาให้กระด้างกระเดื่องต่อไทย[3]

แม้ว่าไทยจะได้แจ้งให้ญวนทราบถึงนโยบายของไทยที่ไม่ต้องการจะแก้ไขปัญหาโดยทางทหารหลายครั้งก็ตาม แต่ญวนก็ได้มีพระราชสาส์นมาถึงไทย กล่าวเป็นนัยห้ามปรามไทยมิให้ใช้กำลังทหารเข้าปราบเขมร เพราะจะทำให้ราษฎรเดือดร้อน ดังในพระราชสาส์นกล่าวไว้ว่า

---

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ. 1173 "พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถวายแด่รัชกาลที่ 2 เมื่อ 25 มกราคม 2355 หน้า 65

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 17 พระราชสาส์นจาก ร.2 ถวายแด่พระเจ้ายาลอง ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

[3] ค.

.....องจันทร์ทำผิดแล้วถือใจทะนงไม่รู้สึกโทษตัว กรุงพระมหานครก็พอจะกระทำได้อยู่ หาควรเคืองถึงกรุงเวียตนามจะเป็นธุระไม่ ถ้าแต่องจันทร์ผู้เดียวก็ไม่มีความอาลัยนัก จะพลอยให้พระยาพระเขมร อาณาประชาราษฎรทั้งปวงได้รับความเดือดร้อนฉิบหายล้มตายเสียด้วย จึงหยุดยั้งพักวางพระทัยไว้.....[1]

ในพระราชสาส์นฉบับเดียวกันนี้ ญวนได้แก้ข้อกล่าวหาของไทยว่าพระอุทัยราชาไม่ได้มีเจตนาคิดร้ายต่อไทย แต่ที่ไม่ไปขอโทษนั้นเป็นเพราะกลัวไทย พระอุทัยราชากำลังคิดที่จะคืนดีกับไทยอยู่แล้ว โดยจะให้ขุนนางผู้ใหญ่เขมรเดินทางไปทาบทามก่อน แต่พอดีเกิดการวิวาทบาดหมางระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนขึ้นใหม่อีก คือการที่นักองสงวนหนีไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์ จึงเป็นเรื่องที่ปรองดองกันได้ยากเสียแล้ว[2]

3. ไทยเตรียมกำลังทหารเพื่อเข้าแทรกแซงในเขมร

ไทยได้พยายามที่จะแก้ไขปัญหาทางการทูต คือการเจรจาระหว่างไทยกับญวนเรื่องเขมรหลายครั้งด้วยกัน แต่ได้รับผลไม่เป็นที่น่าพอใจ ไทยพยายามเปิดโอกาสให้พระอุทัยราชาเดินทางไปกรุงเทพฯ เพื่อขอยอมอ่อนน้อมต่อไทยตามเดิม แต่พระอุทัยราชาก็ไม่ยอมไปและไม่ยอมติดต่อกับไทยอยู่นั่นเอง ดังนั้นไทยก็จำเป็นที่ต้องมีการเคลื่อนไหวทางทหารบ้าง เพื่อให้เขมรและญวนเห็นว่าไทยยังไม่ได้ละเลยปัญหานี้ หลังจากที่ได้พยายามแก้ไขด้วยวิธีทางสันติ แต่ประสบความล้มเหลว ไทยจึงส่งทหารจำนวนหนึ่งไปไว้ที่พระตะบองเมื่อต้นปี พ.ศ.2354 เพื่อคุมสถานการณ์[3]

---

[1]กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2</u> จ.ศ.1173 "พระราชสาส์นจากพระเจ้ายาลองถึงรัชกาลที่ 2 ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี" หน้า 69

[2]ค.

[3]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 201

พอทัพไทยยกมาตั้งที่พระตะบองทำให้พระวุทัยราชารู้สึกวิตกกลัวว่าไทยจะรุกรานเขมรจึงเตรียมการป้องกันเป็นการใหญ่ โดยจัดส่งกำลังกองทัพไปตั้งตามจุดต่าง ๆ ทางแถบชายแดนติดกับไทย[1] ทำให้ความหวังของไทยในการดึงเอาเขมรกลับมาอยู่ใต้อิทธิพลของไทยเหมือนเดิม เป็นเรื่องที่เลือนลางมากยิ่งขึ้น แต่ไทยก็ยังไม่ใช้กำลังทหารเข้าจัดการกับเขมรอย่างใด

ไทยได้เตรียมลู่ทางที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องพระอุทัยราชาหันไปพึ่งพิงญวนไว้แล้ว โดยการสนับสนุนนักองสงวน ผู้ที่ไทยหวังว่าจะสถาปนาให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรถ้าหากพระอุทัยราชาหมดอำนาจในเขมร การที่นักองสงวนหนีพระอุทัยราชาไปที่เมืองโพธิสัตว์และขอเมืองต่าง ๆ ในเขมร 4 เมือง* เพื่อระปกครองแยกตัวออกไปเป็นวิสระไม่ขึ้นกับพระอุทัยราชานั้นแสดงให้เห็นว่า นักองสงวนต้องการที่จะให้ไทยคุ้มครอง เพราะเมืองโพธิสัตว์ที่นักองสงวนไปอยู่นั้น อยู่ใกล้กับเมืองพระตะบองฐานทัพใหญ่ของไทยในเขมร และอิทธิพลของไทยได้ครอบคลุมไปถึงเมืองโพธิสัตว์ด้วย จะเห็นได้ว่าตอนแรกพระอุทัยราชาไม่กล้าที่จะใช้กำลังเข้าจัดการกับนักองสงวนทั้ง ๆ ที่พระอุทัยราชาอาจทำได้ แต่พระอุทัยราชากลับส่งพระสังฆราชและขุนนางเขมรไปเชิญนักองสงวนถึง 2 ครั้ง ขอให้กลับไปเมืองพุทไธเพชรตามเดิม แต่นักองสงวนไม่ยอมกลับ ซ้ำยังขอ เมือง 4 เมือง แยกไปปกครองอิสระเสียอีกและยังยุยงให้ราษฎรก่อความวุ่นวายในกรุงพนมเปน จนถึงกับพระอุทัยราชาต้องลงมือปราบปราม[2]

การที่นักองสงวนกล้าแข็งข้อต่อพระอุทัยราชา น่าจะเป็นเพราะว่านักองสงวนเห็นว่าไทยสนับสนุนตน มิฉะนั้นแล้ว นักองสงวนคงไม่กล้าที่จะแข็งข้อต่อพระอุทัยราชาเป็นแน่ วิธีที่พระอุทัยราชาจะปราบนักองสงวนได้ก็คือ จะต้องยกกองทัพไปตีโพธิสัตว์อันเป็นที่มั่นของนักองสงวน แต่ถ้าพระอุทัยราชายกออกไปตีแล้ว ก็จะต้องถูกไทยต่อต้านอย่างแน่นอน เนื่องจาก

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 201.

* เมืองที่ 4 คือเมืองบริบูรณ์ เป็นเมืองที่นักองสงวนขอเป็นครั้งที่ 2 ไม่ทราบว่าพระอุทัยราชาให้หรือไม่

[2] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 209.

เวลานั้นมีกำลังทหารไทยชุมนุมอยู่ที่พระตะบองหลายพันคนและกำลังรอเวลาที่จะรุกเข้าสู่เขมรอยู่แล้ว

ปัญหาเรื่องการทะเลาะวิวาทระหว่างพระอุทัยราชากับนักองสงวนยากที่จะวินิจฉัยลงไปว่าใครผิดใครถูก พอไทยแจ้งไปยังญวนว่าพระอุทัยราชาผิด ญวนจึงตอบไทยว่าพระอุทัยราชาไม่ได้ผิดคนเดียว นักองสงวนก็ผิดด้วย คือผิดทั้งสองคน คำตอบของญวนถ้ามองในแง่ของความเป็นกลางก็น่าจะมีส่วนถูกต้องและน่ารับฟัง

ต้นปี พ.ศ.2355 พระอุทัยราชาคงจะทนรวใหนักองสงวนเข้าสามิภักดิ์ไม่ไหวจึงส่งกองทัพไปยังเมืองโพธิสัตว์เพื่อจับกุมนักองสงวน ทัพไทยที่ตั้งอยู่โพธิสัตว์ไม่รั้งรออีกต่อไปได้ยกเข้าสกัดกั้นทัพเขมรที่โพธิสัตว์ และอีกทัพหนึ่งมีเจ้าพระยายมราชซึ่งยกมาจากกรุงเทพฯ เป็นแม่ทัพ ได้ยกทัพมุ่งตรงไปยังตำบลริวิณนาก เพราะไทยสืบทราบว่าทัพเขมรเป็นจำนวนมากไปตั้งมั่นอยู่ที่นั่น ทัพเจ้าพระยายมราชได้ปะทะกับทัพเขมรเพียงเล็กน้อย ทัพเขมรก็ทิ้งค่ายลาถอย เนื่องจากมีกำลังน้อยกว่าและได้แจ้งไปให้พระอุทัยราชาทราบ พระอุทัยราชาจึงอพยพครอบครัวหนีออกจากพุทไธเพชรไปสู่พนมเปน ในเดือนเมษายน พ.ศ.2355[1] มีข่าวว่าทัพไทยที่ยกมาครั้งนี้ได้เริ่มปะทะกับกองทหารญวนที่ตั้งประจำอยู่ในเขมรแล้ว[2] แต่ยังไม่ทราบว่าไทยกับญวนได้สู้รบกันอย่างรุนแรงมากน้อยเพียงใด

ฝ่ายนักองอิ่มกับนักองด้วง ตอนแรกก็หนีไปพร้อมกับพระอุทัยราชา แต่แล้วก็เปลี่ยนใจใหม่หนีจากพระอุทัยราชาไปหาทัพไทย ทัพเจ้าพระยายมราชซึ่งมีนักองสงวนติดตามมาด้วยได้ยกไปถึงพุทไธเพชรก็ได้ทราบข่าวว่าพระอุทัยราชาได้พาครอบครัวหนีไปไซ่งอนเมื่อวันที่ 25 เมษายน[3] เจ้าพระยายมราชจึงได้มีหนังสือไปถึง องต๋ากุนผู้ว่าราชการเมืองไซ่งอนฉบับหนึ่งและถึงสมเด็จพระอุทัยราชาฉบับหนึ่ง ชี้แจงว่ากองทัพกรุงเทพฯไม่ได้ยกลงไปเพื่อจะกระทำร้าย

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 152 - 154.

[2] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 211

[3] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1174 เลขที่ 9 <u>พระราชสาส์นไทยและญวนว่าด้วยเมืองเขมร</u>

ต่อสมเด็จพระอุทัยราชาอย่างใด แต่ต้องการมาไกล่เกลี่ยให้พระอุทัยราชากับพระอนุชาคืนดีกัน พระอุทัยราชากับ องค์กุนก็นิ่งเฉยไม่ยอมตอบแต่ประการใด เจ้าพระยายมราชจึงตั้งทัพรอฟังข่าวอยู่ที่เมืองพุทไธเพชร ส่วนนักองอิ่มกับนักองด้วงได้บาอยู่กับนักองสงวนที่พุทไธเพชรเช่นเดียวกัน[1]

เจ้าพระยายมราช (น้อย) ซึ่งยกกองทัพไปตั้งอยู่ที่พุทไธเพชรนั้น ตั้งแต่ที่มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชาและ องค์กุนแล้วก็รอฟังข่าวตลอดฤดูแล้ง แต่ก็ไม่ได้รับคำตอบอย่างหนึ่งอย่างใด จึงเห็นว่าอาจเป็นกลอุบายของญวนที่จะแกล้งถ่วงเวลาให้ไปถึงฤดูน้ำท่วม ญวนก็จะส่งทัพเรือเข้าโจมตีไทยเพื่อช่วยเหลือพระอุทัยราชา กองทัพไทยจะเสียเปรียบมากมายประกอบกับเสบียงอาหารขาดแคลนลง ไม่สามารถหนรวต่อไปได้ เจ้าพระยายมราชจึงได้เผาเมืองเขมรเสีย 3 เมือง คือพนมเปน กะพงหลวง และพุทไธเพชร ซึ่งเป็นเมืองหลวงและเมืองสำคัญของเขมรเสียราบ เพื่อมิให้ฝ่ายพระอุทัยราชาและญวนใช้เป็นที่ตั้งบั่นต่อต้านไทยต่อไป ส่วนพลเมืองของเมือง 3 เมืองดังกล่าว เจ้าพระยายมราชให้อพยพไปอยู่ที่พระตะบอง ส่วนนักองทั้งสามนั้น เจ้าพระยายมราชได้พาไปกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ชุบเลี้ยงเจ้าเขมรทั้ง 3 องค์เป็นอย่างดี นักองสงวนหรือพระมหาอุปโยราชอยู่ในกรุงเทพฯได้ 4 ปี ก็ป่วยถึงแก่อนิจกรรม[2]

มีข้อคิดอย่างหนึ่งว่า เหตุใดไทยจึงต้องยกกองทัพเข้าสู่พุทไธเพชรเมืองหลวงของเขมรโดยอ้างว่ายกทัพมาเพื่อไกล่เกลี่ยกรณีพิพาท เพราะถ้าจะไกล่เกลี่ยกันจริง ๆ แล้วก็คงไม่จำเป็นจะต้องถึงกับยกกองทัพใหญ่โตเข้ามาไกล่เกลี่ยเป็นแน่ จึงน่าจะเป็นไปได้ว่า ไทยได้เริ่มเปลี่ยนนโยบายแก้ไขปัญหาเขมรด้วยการใช้อำนาจเข้าจัดการบ้าง เราไม่อาจทราบได้ว่าจุดประสงค์ที่เจ้าพระยายมราชยกทัพเข้าสู่เขมรครั้งนี้มีจุดประสงค์ก็เพื่อไกล่เกลี่ยหรือเพื่อปลดพระอุทัยราชาออกจากตำแหน่งแล้วตั้งนักองสงวนซึ่งติดตามเจ้าพระยายมราชไปด้วยขึ้นเป็น

---

[1]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 155.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 <u>เรื่องเขมรตอนเจ้าพระยายมราชพานักองอิ่มนักองด้วงมากรุงเทพฯ</u>

พระเจ้าแผ่นดินแทน ส่วนการที่พระอุทัยราชวหนีไปขอความคุ้มครองจากญวนนั้นก็ไม่น่าถือว่าผิด เพราะพระอุทัยราชาไม่ทราบว่าทัพไทยที่ยกมานั้นมีเจตนาอย่างไร จำเป็นที่จะต้องหาที่พักพิงให้ปลอดภัยเสียก่อน นั่นคือการขอพึ่งญวน

ทัพไทยที่ส่งเข้ายึดพุทไธเพชรครั้งนี้ประสบผลล้มเหลว ไทยไม่สามารถจะตั้งนักองสงวนเป็นพระเจ้าแผ่นดินได้ เพราะไทยรู้ว่าญวนคงจะไม่ยอมรับรองนักองสงวน เนื่องจากมีพระอุทัยราชาอยู่ในกำมือแล้ว และญวนก็จะช่วยพระอุทัยราชาทำสงครามกับนักองสงวนเพื่อแย่งอำนาจกลับคืนต่อไป ดังนั้นถ้าไทยจะสนับสนุนให้นักองสงวนเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ไทยก็จะต้องส่งกองทัพใหญ่มาคุ้มครองนักองสงวน แต่ไทยทำเช่นนั้นไม่ได้เพราะไทยกำลังถูกข่มขู่คุกคามทางเขตแดนตะวันตก ไทยเป็นห่วงศึกพม่าที่จะยกมารุกรานไทยมากกว่าที่จะห่วงปัญหาของประเทศราช กำลังทหารส่วนใหญ่จึงเตรียมไว้เพื่อรับศึกพม่าซึ่งไทยไม่แน่ใจว่าจะเกิดขึ้นเมื่อใด อีกประการหนึ่งถ้าไทยสนับสนุนนักองสงวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในเวลานั้น ขุนนางเขมรก็จะต้องแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งสนับสนุนพระอุทัยราชาซึ่งอาจจะมีมากกว่าฝ่ายสนับสนุนนักองสงวน นักองสงวนจะอยู่ในตำแหน่งได้ไม่นานก็จะต้องถูกขุนนางฝ่ายพระอุทัยราชาเป็นกบฏ และพระอุทัยราชาก็จะได้อำนาจกลับคืน เรื่องจะยืดเยื้อต่อไปไม่สิ้นสุด

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ไทยจึงไม่ตั้งนักองสงวนให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรทั้ง ๆ ที่ไทยได้พานักองสงวนไปถึงพุทไธเพชรแล้ว และถ้าจะตั้งก็คงตั้งได้แต่ไทยกลับใช้วิธีเผาเมืองและกวาดต้อนผู้คนแล้วจึงยกทัพกลับ ต่อมาไทยยอมรับข้อเสนอของญวนที่เสนอให้ส่งพระอุทัยราชากลับไปครองราชย์ตามเดิม (ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 จึงไม่ขอกล่าวซ้ำอีก) แต่การกลับเข้ามามีอำนาจในครั้งหลังนี้ พระอุทัยราชาก็มิได้มีเยื่อใยกับไทยต่อไปอีก คงส่งแต่บรรณาการมาให้อย่างเดียว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอธิบายถึงสาเหตุที่ไทยต้องยอมรับข้อเสนอของญวนในครั้งนั้นว่า

> เมื่อเกิดเหตุขึ้นครั้งนั้น พระเจ้าเวียดนามยาลองเห็นได้ช่อง ก็แต่งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์นเข้ามายังกรุงเทพฯ ในราชสาส์นใช้ถ้อยคำอ่อนหวานเป็นทางไมตรี แต่ส่วนข้อความนั้นอ้างว่า เพราะเมืองเขมรเคยพึ่งทั้งไทยและญวนมาแต่ก่อน พระ

เจ้ากรุงสยามเหมือนเป็นบิดา และพระเจ้าเวียดนามเสมือนเป็นมารดาของพระเจ้ากัมพูชา บัดนี้สมเด็จพระอุทัยราชามีความผิดต่อบิดา ไปอ้อนวอนให้มารดาช่วยขอโทษก็มิรู้ที่จะทอดทิ้งเสียได้จึงมีพระราชสาส์นมาขอพระราชทานโทษ และขอให้สมเด็จพระอุทัยราชาได้ครองกัมพูชาตามเดิม ก็ในเวลานั้นไทยกำลังเตรียมต่อสู้ศึกพม่า ไม่อยากจะให้เกิดเป็นอริขึ้นกับญวนอีกฝ่ายหนึ่ง จึงต้องจำยอมให้สมเด็จพระอุทัยราชากลับขึ้นมาครองเมืองเขมรดังเก่า แต่นั้นเมืองเขมรก็ไปฝากฝ่ายอยู่กับญวนเป็นแต่ถึงกำหนดก็ส่งเครื่องราชบรรณาการเข้ามากรุงเทพฯ.....[1]

ส่วนเรื่องที่ไทยไปเผาเมืองเขมร 3 เมือง เสียราบนั้นได้เป็นมูลเหตุทำให้ชาวเขมรไม่พอใจไทย ซึ่งจะเห็นได้จากตอนที่ไทยไปรบกับญวนครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2376 ตอนที่ไทยถอยทัพกลับเพราะแพ้ญวน เขมรก็โจมตีไทยซ้ำเติมทำให้ไทยได้รับความเสียหายมาก

เมื่อพระอุทัยราชาได้กลับมาอยู่ที่พนมเปนแล้ว ในตอนแรกไทยก็หวังว่าพระอุทัยราชาจะมีท่าทีจงรักภักดีต่อไทยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน สังเกตได้ว่าไทยพยายามที่จะเอาใจพระอุทัยราชาเหมือนกัน คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้ต้อนรับการกลับมาของพระอุทัยราชาอย่างสมเกียรติ พระองค์ได้โปรดให้หลวงเพชราไลยนำตราพระราชสีห์ และกุมพานพระศรีเครื่องยศสิ่งของออกไปมอบให้แก่พระอุทัยราชา และโปรดให้ขุนนางจำนวนหนึ่งประกอบด้วยพระยาพิพัฒน์โกษา พระยาพิชัยบุรินทราเดินทางล่วงหน้าไปยังพุทไธเพชรเมืองหลวงของเขมร เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2355 เพื่อจัดแจงเตรียมการต้อนรับพระอุทัยราชา ทหารไทยได้จัดแจงสร้างและซ่อมแซมวังที่ปรักหักพังของพระอุทัยราชาขึ้นใหม่เนื่องจากได้รับความเสียหายเมื่อครั้งทัพเจ้าพระยายมราชเข้ายึดพุทไธเพชร[2]

---

[1]พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว <u>ชุมนุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> หน้า 141.

[2]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 23 <u>คำให้การของพระยาสังฆโลก</u>

เมื่อพระอุทัยราชาเดินทางกลับมาถึงกะพงหลวง เมืองท่าของพุทไธเพชรพร้อมด้วยผู้ว่าราชการไซ่งอน คือ องค์ตากุน ขุนนางไทยคือพระยาพิพัฒโกษา พระยาพิชัยบุรินทรา ฯลฯ ได้ไปรอต้อนรับอยู่ก่อนแล้ว หลังจากที่พระยาพิชัยบุรินทราถวายพระราชสาส์นของรัชกาลที่ 2 แก่พระอุทัยราชาแล้ว พระยาพิชัยบุรินทราก็เหลือบไปเห็นชาวญวนคนหนึ่งถูกมัดไว้ พระยาพิชัยฯ จึงถามขุนนางญวนว่า ญวนผู้นั้นถูกลงโทษเพราะเหตุใด ขุนนางญวนก็บอกว่าไปลักขโมยกระดานเรือเขามาจึงให้ลงโทษประหารชีวิต พระยาพิชัยฯจึงเข้าไปขออภัยโทษแทนญวนผู้นั้นต่อ องค์ตากุน องค์ตากุนก็ยกโทษให้[1] การที่ องค์ตากุนบอกกับขุนนางไทยว่าจะประหารชาวญวนที่ขโมยของนั้นไม่ทราบว่า องค์ตากุนจะมีเจตนาอย่างไรอาจเป็นไปได้ว่าญวนต้องการแสดงให้ขุนนางไทยเห็นว่าญวนเป็นผู้ที่เคารพต่อกฎหมายอย่างเคร่งครัด

จากนั้นพระอุทัยราชากับ องค์ตากุนก็เดินทางไปยังเมืองพนมเปน ไม่ยอมไปพุทไธเพชร ทั้ง ๆ ที่ขุนนางไทยได้เตรียมเครื่องยศและเตรียมการต้อนรับที่พุทไธเพชรไว้แล้ว ขุนนางไทยจึงได้แจ้งไปยังพนมเปนให้ องค์ตากุนทราบว่าขอให้ส่งพระอุทัยราชาไปรับของพระราชทานที่พุทไธเพชร องค์ตากุนจึงยอมให้พระอุทัยราชาปฏิบัติตามที่ทางไทยขอร้อง หลังจากที่พระอุทัยราชารับของพระราชทานแล้วในจดหมายเหตุ ร.2 ได้เล่าถึงเหตุการณ์ตอนนี้ว่า

> .....องค์จันทร์กราบถวายบังคมรับสิ่งของแล้ว พระยาพิพัฒโกษา พระยาพิชัยบุรินทรา ถามองค์จันทร์ว่า เมื่อไรจะขึ้นมาอยู่บ้านเมือง องค์จันทร์ว่าจะขอกลับลงเรือไปก่อนวันดีคืนดีจึงจะขึ้นมา องค์จันทร์กับญวนก็ลากลับไป ณ เมืองพนมเปน พระยาพิพัฒโกษา พระยาพิชัยบุรินทราสั่งพระยาพระเขมรให้ไปพิทักษ์รักษาองค์จันทร์ตามเคยมาแต่ก่อน พระยาพระเขมรก็ขึ้นลงไปมาหาองค์จันทร์เนือง ๆ มิได้ขาด.....[2]

แสดงว่าไทยกับญวนได้ร่วมกันตั้งพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และไทยเริ่มเห็นความสำคัญในการส่งขุนนางไทยไปควบคุมดูแลพระอุทัยราชาเช่นเดียวกับญวนเป็นอันว่า

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 <u>คำให้การของพระยาสังฆโลก</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ล.ก.

ไทยผิดหวังที่จะจูงใจให้พระอุทัยราชาไปอยู่ที่พุทไธเพชร ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ใกล้เขตแดนไทย ด้วยเหตุนี้ไทยจึงได้ส่งพระยาพิพัฒน์โกษาและพระยาพิชัยบุรินตราติดตามไปดูแลพระอุทัยราชาอยู่ที่พนมเปนบ้าง ขุนนางญวนที่ดูแลพระอุทัยราชาได้แสดงกริยาว่าขุนนางญวนมีฐานะสูงกว่าขุนนางไทย คือเมื่อตอนที่ขุนนางไทย 2 คน ดังกล่าวเข้าไปพบ องต๋ากุนเพื่อเจรจากัน จดหมายเหตุ ร. 2 ได้เล่าว่า

> องต๋ากุนให้ออกมารับพระยาพิพัฒน์โกษา พระยาพิชัยบุรินตราเข้าไปที่ว่าราชการ องต๋ากุนนั่งเตียงอันหนึ่ง ให้พระยาพิพัฒน์โกษา พระยาพิชัยบุรินตรานั่งเตียงต่ำกว่าองค์ต๋ากุนหน่อยหนึ่งทหารญวนยืนล้อมถือดาบ 3 ชั้น หวน 5 ชั้น ถือปืนอยู่ตามระหว่างดาบหวน [1]

ดังได้กล่าวแล้วว่า ญวนเป็นชาติที่ถือว่าตนเองเป็น "อารยะ" ยิ่งกว่าชาติอื่น ๆ เช่นเดียวกับจีน ดังนั้นแม้ว่าญวนกับไทยจะมีไมตรีกัน แต่ญวนก็มิได้ยกย่องไทยว่ามีฐานะเท่าเทียมกับญวน (ยกเว้นในสมัยรัชกาลที่ 1) ญวนถือว่าไทยก็เป็นชนชาติป่าเถื่อนประเทศหนึ่งเช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ รวมทั้งพวกฝรั่งที่มาติดต่อกับญวนด้วย ญวนก็พยายามกล่าวหาไทยว่า เป็นชาติที่ไม่มีวัฒนธรรม โง่เง่า ไม่มีอะไรเป็นของตัวเอง เช่นพระเจ้ามินมางได้บอกแก่ข้าราชการญวนในปี พ.ศ. 2382 ว่า เมื่อหลายศตวรรษแล้วไทยได้ขอร้องให้เขมรส่งไส้นนุบย์ 20 คน เป็นบรรณาการไปให้ไทย และอีกครั้งหนึ่งเมื่อปลายปีพ.ศ. 2369 พระเจ้าแผ่นดินญวนได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับวิธีการปกครองประเทศแบบญวนด้วยความมีศีลธรรมให้แก่ทูตไทยที่เข้าเฝ้า ณ เมืองเว้ เป็นทำนองสอนวิชาการปกครองบ้านเมืองให้แก่ขุนนางไทย[2]

แต่โดยทางส่วนตัวแล้ว พระราชสาส์นที่ญวนมีถึงไทยนั้น ญวนมักจะยกย่องไทยมีฐานะเท่าเทียมกับญวน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงมีนโยบายที่จะให้พระ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ล.ก.

[2] Alexander Barton Woodside, Vietnam and the Chinese Model p.257.

อุทัยราชาจงรักภักดีต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงโปรดให้คืนครอบครัวชาวเขมรที่เจ้าพระยายมราชได้กวาดต้อนไปไว้พระตะบอง หลังจากที่ได้เผาเมือง 3 เมืองของเขมรแล้ว ให้กลับไปอยู่บ้านเมืองตามเดิม นอกจากนั้นพระองค์ยังได้พระราชทานสิ่งของ และเงินทองให้แก่พระอุทัยราชาอีก เช่นข้าวเปลือก 100 เกวียน เงิน 20 ชั่ง กรมพระราชวังบวรให้เพิ่มอีก 5 ชั่ง และยังได้พระราชทานเสื้อผ้า แก่ขุนนางญวนที่มาประจำที่พนมเปนเป็นจำนวนมากสิ่งของ และเงินที่พระราชทานนี้ ขุนนางไทยได้นำไปมอบให้แก่พระอุทัยราชาถึงพนมเปน[1]

แม้ว่าไทยจะพยายามเอาใจต่อพระอุทัยราชาอย่างมากมายก็ตาม แต่พระอุทัยราชาก็มิได้จงรักภักดีต่อไทยเหมือนเช่นที่จะจงรักภักดีต่อญวน พวกขุนนางญวนที่เข้ามาควบคุมดูแลพระอุทัยราชาก็มีอิทธิพลเหนือพระอุทัยราชามาก และพวกขุนนางญวนเหล่านี้เองเป็นผู้คอยขัดขวางมิให้เขมรหันไปจงรักภักดีต่อไทย การบาดหมางระหว่างไทยกับพระอุทัยราชาจึงเหมือนกับแก้วที่มีรอยร้าวยากแก่การที่จะประสานให้สนิทเหมือนเดิมได้

ส่วนทางกรุงเทพฯนั้น แม้ว่าไทยอยากจะสนับสนุนพระอุทัยราชาเหมือนเช่นเดิมแต่ไทยก็มิได้ทอดทิ้งนักองสงวน นักองอิ่ม และนักองด้วง เจ้าเขมรที่ภักดีต่อไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาให้ความยุติธรรมแก่ชาวเขมรเสมอ ดังเช่นเมื่อตอนพระองค์โปรดให้กองทหารไทยไปตั้งอยู่ที่กะพงหลวง ขณะที่พระอุทัยราชาหนีไปอยู่ไซ่ง่อนนั้น ทหารไทยได้ไปข่มเหงชาวเขมร จุดไฟเผาบ้านเรือนชาวเขมรทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน ต่อมาขุนนางเขมรซึ่งนักองสงวนให้อยู่ดูแลประชาชนที่พุทไธเพชรก็เดินทางมาพบนักองสงวนที่กรุงเทพฯ เล่าเหตุการณ์ที่ทหารไทยข่มเหงชาวเขมรให้ทราบ นักองสงวนจึงนำความขึ้นกราบทูลต่อรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสว่า

พระยารองเมืองเป็นผู้ใหญ่วางพระทัยไว้ พระราชธุระต่าง ๆ พระเนตร
: พระกรรณ ทำการทั้งนี้ไม่ชอบ จึงมีพระราชโองการดำรัสสั่งพระยาพิพัฒน์โกษา

---

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ล.ก.

พระยาพิชัยบุรินตรา ให้ออกไปรักษาเมืองพุทไธเพชร แล้วให้จมื่นสมุทิมาร ปลัดกรมพระตำรวจถือตราพระราชสีห์ ออกไปลงพระราชอาญาจำพระยารองเมืองเข้ามากรุงเทพฯพระมหานคร ณ.เดือนยี่ ขึ้น 5 ค่ำ ปีมะแม*.....[1]

แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงรักษาความยุติธรรมและไม่ทรงถือว่าชาวเขมรเป็นชนชาติที่เป็นเมืองขึ้นของไทย ซึ่งจะปกครองอย่างกดขี่ได้ ในประวัติศาสตร์ไทยปกครองเขมรหรือประเทศราชอื่น ๆ อย่างไม่เข้มงวดเท่าใดนัก ด้วยเหตุนี้กระบังที่ทำให้ประเทศราชของไทยมักจะก่อการกบฏต่อไทยบ่อย ๆ

4. ไทยสนับสนุนนักองอิ่มและนักองด้วงแทนพระอุทัยราชา

นักองสงวนไปอยู่ที่กรุงเทพฯได้ไม่นานก็ป่วยถึงแก่อนิจกรรม เป็นที่ทราบแล้วว่าขณะนั้นพระอุทัยราชาได้หันไปผูกพันกับญวนเต็มที่แล้ว จนยากที่จะดึงเอาพระอุทัยราชาให้กลับมานิยมไทยเหมือนอย่างเดิมได้อีก ด้วยเหตุนี้ไทยจึงต้องเปลี่ยนนโยบายใหม่ คือสนับสนุนนักองอิ่มและนักองด้วงให้กลับไปมีอำนาจในเขมรสืบแทนพระอุทัยราชา

ในปี พ.ศ.2376 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่า นักองอิ่มกับนักองด้วงมีเชื้อสายเป็นเขมรอยู่แล้ว ถ้าหากแต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองก็จะเหมาะสมมาก ขณะนั้นไทยกำลังทำสงครามครั้งแรกกับญวนในเขมรแล้ว และไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จนต้องถอยกลับมายังเมืองพระตะบอง เวลานั้นไทยส่งทหารจำนวนมากไปประจำอยู่ที่พระตะบอง และหัวเมืองภาคอีสานหลายเมืองไทยกำลังเกณฑ์พรรคเป็นการใหญ่ เพื่อเตรียมที่จะทำสงครามกับญวนครั้งที่ 2 แผนการของไทยคือจะส่ง

---

*คือวันที่ 19 ธันวาคม พ.ศ. 2354

[1] จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173 เลขที่ 23 ล.ด.

ทัพเข้ายึดพนมเปน ขับไล่ญวนออกจากเขมร และจะตั้งนักองอิ่มให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร แทนพระอุทัยราชา ด้วยเหตุนี้เมื่อพระยาอภัยภูเบศร์ ผู้ว่าราชการพระตะบองถึงแก่อสัญกรรม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้นักองอิ่มเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบอง และให้นักองด้วงเป็นผู้ว่าราชการเมืองมงคลบุรี[1] การที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้นักองอิ่ม และนักองด้วงเป็นผู้ว่าราชการเมืองซึ่งติดอยู่กับเขตเขมรนั้นไทยอาจจะมีจุดประสงค์ดังต่อไปนี้คือ

1. เพื่อฝึกให้นักองอิ่มและนักองด้วงมีความชำนาญในการปกครอง เพื่อเตรียมตัวสำหรับจะเข้าปกครองเขมรในอนาคต ถ้าไทยสามารถขับไล่ญวนออกไปได้

2. ในแง่จิตวิทยา การตั้งนักองอิ่มและนักองสงวนเป็นผู้ว่าราชการเมืองจะเป็นการดึงดูดให้ชาวเขมร ซึ่งกำลังเกลียดชังญวนอยู่แล้ว หันมานิยมนักองอิ่มและนักองด้วง นักองอิ่มกับนักองด้วงอาจเป็นสัญญลักษณ์ของการร่วมมือกันระหว่างชาวเขมรเพื่อขับไล่ญวนออกไป

3. เพื่อจะได้ให้นักองด้วงกับนักองอิ่มได้มีโอกาสมาอยู่ใกล้ชิดกับชาวเขมร และไทยมีนโยบายที่จะให้นักองอิ่มและนักองด้วงชักชวนชาวเขมรให้หันมานิยมไทย

4. พระตะบองเป็นเมืองที่เหมาะสมที่สุดที่ไทยจะสถาปนาเป็นที่มั่นสำคัญทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของเขมร เพื่อสำหรับเป็นศูนย์กลางขยายอิทธิพลลงไปทางใต้

ขณะที่นักองอิ่มเป็นผู้ว่าราชการเมืองพระตะบองอยู่นั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาคอยเป็นผู้กำกับนักองอิ่มอยู่ตลอดเวลา สรุปได้ว่าไทยมีนโยบายที่จะใช้นักองอิ่มและนักองด้วงเป็นเครื่องมือสำหรับขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร

ครั้นแล้วสิ่งที่ไทยคาดไม่ถึงก็เกิดขึ้นอีก ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2380 ขุนนางไทยที่ประจำอยู่ที่พระตะบองได้รายงานไปยังกรุงเทพฯว่านักองด้วงกับขุนนางเขมรบางคนได้ร่วมมือกันเกลี้ยกล่อมชาวเมืองพระตะบองเพื่อจะอพยพไปอยู่พนมเปนและแผนการของนักองด้วงนั้นคิดจะทำร้ายนักองอิ่มด้วย เพราะไม่พอใจนักองอิ่มด้วยเรื่องส่วนตัว ทางกรุงเทพฯเมื่อได้ทราบรายงานนี้แล้ว ได้สั่งไปทางพระตะบองให้คุมตัวนักองด้วงไว้ และให้ส่งไปกรุงเทพฯ เพื่อสอบสวนเรื่องนี้

---

[1]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 144

ผลของการสอบสวนนักองด้วงยอมรับว่า เมื่อญวนกวาดเอาเชื้อพระวงศ์เขมรไปเมืองญวนหมดแล้ว และญวนเข้าปกครองเขมรแทน ชาวเขมรเกิดระส่ำระสายไม่มีที่พึ่ง ฟ้าทะละหะ (ขุนนางเขมรที่นิยมญวน) ได้ส่งคนมาติดต่อลับ ๆ กับนักองด้วง ฟ้าทะละหะได้แจ้งให้ทราบว่า องค์กุนได้ส่งคนไปชักชวนนักองอิ่มให้หนีไปหาญวน และญวนจะตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ทางฟ้าทะละหะไม่ชอบนักองอิ่ม อยากได้นักองด้วงไปปกครองมากกว่า จึงมีหนังสือติดต่อกับนักองด้วงให้หนีไปยังพนมเปน นักองด้วงเห็นว่า ขุนนางเขมรในพนมเปนต้องการที่จะให้นักองด้วงไปครองเขมรจริงจึงคิดจะหนีไปดังกล่าว มิได้มีเจตนาร้ายต่อไทย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงทราบความจากนักองด้วงแล้วก็โปรดให้เอานักองด้วงกับพรรคพวกไปจำขังไว้ ตอมาขุนนางไทย ได้กราบทูลต่อรัชกาลที่ 3 ว่า นักองด้วงถูกจำขังได้รับความลำบาก เกิดเป็นอะไรไป ไทยจะเสียเจ้านายเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้เอานักองด้วงออกจากที่คุมขัง แต่ยังกักไว้ที่บ้านขุนนางไทยผู้ทูลขอนั้น และยังโปรดให้ส่งอาหารเลี้ยงดูนักองด้วงมิให้ได้รับความเดือดร้อน[1]

ข้อที่น่าสังเกตในเหตุการณ์ครั้งนี้คือ

1. นักองอิ่มแตกแยกกับนักองด้วง เพราะปรากฏว่านักองอิ่มมีส่วนร่วมในการฟ้องนักองด้วงไปกรุงเทพฯ ด้วย

2. ขุนนางฝ่ายเขมรที่พนมเปนสนับสนุนนักองด้วงมากกว่านักองอิ่ม

3. เจ้าเขมรที่ไทยชุบเลี้ยงไว้ไม่ได้จงรักภักดีต่อไทยตลอดไป เหมือนดังที่หวังไว้

4. เป็นการแสดงให้เห็นว่าเจ้านายเขมรยังมีความสนใจที่จะแย่งชิงอำนาจกันเองอยู่เรื่อยไป เป็นเรื่องยากที่ไทยจะสร้างความสงบในเมืองเขมรได้

ไทยได้ดำเนินนโยบายที่จะสร้างพระตะบองให้เป็นเมืองหลวงของเขมรทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือและจะให้นักองอิ่มปกครองต่อไปในราวปี พ.ศ.2380 เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้สั่งไพร่พลปรับปรุงเมืองพระตะบองเป็นการใหญ่ มีการขุดคูรอบเมือง, ถมดินเชิงเทิน, สร้างวังให้นักองอิ่มประทับ สร้างป้อมซึ่งสายโซ่ข้ามแม่น้ำเพื่อป้องกันทัพเรือข้าศึกที่จะยกเข้าตีพระตะบอง นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดให้ปรับปรุงเมืองเสียมราฐ เพื่อให้

---

[1]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 144

กลายเป็นเมืองป้อมปราการป้องกันข้าศึกที่จะยกเข้าโจมตี [1] แสดงว่าไทยเริ่มมีนโยบายใช้กำลังเข้าปราบญวน

ขณะนั้นพระตะบองกับเสียมราฐได้กลายเป็นเมืองป้อมปราการที่เข้มแข็งของไทย มีกำลังทหารไทยจากกรุงเทพฯและทหารพื้นเมืองประจำอยู่ประมาณไม่ต่ำกว่า 2 หมื่นคน เป็นกำลังสนับสนุนนักองอิ่มและแผนการที่ไทยจะรุกเข้าสู่เขมร แต่แล้วความหวังของไทยจะให้นักองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรในอนาคตก็ต้องล้มเหลวลงในเมื่อนักองอิ่มได้กอการกบฏในเดือนธันวาคม พ.ศ.2382[2] โดยญวนได้ส่งกองทัพมารอรับนักองอิ่มหลังจากที่ได้มีการติดต่อกันอย่างลับ ๆ มานานแล้ว ความจริงเรื่องที่นักองอิ่มหนีไปหาญวนนั้น ทางไทยก็ได้ทราบระแคะระคายจากนักองด้วงมาก่อนแล้ว ญวนได้ติดต่อกับนักองอิ่มอย่างลับ ๆ เพื่อจะเอานักองอิ่มไปเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร แต่ดูเหมือนว่าไทยมิได้ติดใจสงสัยเท่าใดนัก คงตั้งหน้าสนับสนุนนักองอิ่มต่อไป เพราะคิดว่านักองด้วงคงจะเพ็ดทูลใส่ร้ายนักองอิ่ม

ก่อนที่นักองอิ่มจะหนีออกจากพระตะบอง นักองอิ่มได้จับปลัดเมืองพระตะบองฆ่าเสียและกวาดครัวเรือนพระตะบองประมาณ 5000 – 6000 คน ไปพนมเปนด้วย[3] แม่ทัพนายกองไทยรวบรวมพลอย่างเร่งรีบได้กำลังประมาณ 1600 คน ยกติดตามจับนักองอิ่มทันที ขณะที่นักองอิ่มพาครัวเรือนเขมรหนีไปนั้น เมื่อผ่านเมืองต่าง ๆ ในเขมร ก็ปล่อยครัวเรือนออกไปทำมาหากินตามเดิม แสดงให้เห็นว่าครัวเรือนเหล่านี้เป็นพวกที่ทัพไทยไปกวาดต้อนเอามาตามเมืองต่าง ๆ แล้วก็ส่งไปไว้ที่พระตะบอง และราษฎรเหล่านี้คงอยากจะกลับถิ่นเดิมจึงร่วมมือกับนักองอิ่มในการหนีออกจากพระตะบอง ในที่สุดนักองอิ่มก็หนีไปร่วมมือกับญวนได้สำเร็จดังได้กล่าวในบทที่ 3 แล้ว

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 159 - 160

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>จดหมายเหตุบันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน</u>

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>หนังสือพญามนตรีเสนหาถึงกรมการเมืองโตนด</u> เมื่อ 24 ธันวาคม 2382

5. ไทยสนับสนุนนักองด้วง

แม้ว่าไทยจะสูญเสียนักองอิ่มให้แก่ญวนไป แต่ไทยก็ยังไม่ละความพยายามในการที่จะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยไปปกครองเขมรให้จงได้ เจ้าเขมรที่เหลือก็มีอยู่องค์เดียวคือนักองด้วง ไทยตกลงใจที่จะสนับสนุนนักองด้วงต่อไป

ในปลายปี พ.ศ. 2383 ทางกรุงเทพฯ ก็จัดให้มีพิธีให้นักองด้วงสาบานตนเพื่อแสดงความจงรักภักดีต่อไทย และเพื่อการเข้ารับหน้าที่แทนนักองอิ่มที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ความตอนหนึ่งในต้นร่างคำสาบานของนักองด้วงได้แสดงให้เห็นถึงเหตุการณ์อันสับสนในสมัยนั้นว่า

.....องอิ่มพี่ชายของข้าพเจ้าเป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวคิดกบฏประทุษร้าย พาพญาพระเขมนอพยพไปหาญวนอันเป็นข้าศึก จึงโปรดให้ลงพระราชอาญาจำข้าพเจ้าไว้ ขึ้นอ้ายญวนกระทำการข่มเหงจนพญาพระเขมน ไพร่บ้านเมืองทั่วทุกประเทศกำภูชาได้ความเดือดร้อนเป็นอันมากจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโทษให้ข้าพเจ้าพ้นโทษ ตำราชการฉลองพระเดชพระคุณสืบต่อไป.....[1]

และในตอนท้ายร่างคำสาบานได้กล่าวว่า

.....ถ้าข้าพเจ้ามิได้มีกตัญญูคิดกบฏประทุษร้าย ด้วยกาย วาจา น้ำจิตร และให้กลอุบายไปแก่ผู้อื่นให้ประทุษร้าย และเอาใจไปเผื่อแผ่ไว้แก่ไทยต่างด้าวท้าวต่างแดนทุกประเทศ เพื่อจะให้กระทำประทุษร้ายและเอาใจไปเผื่อแผ่ไว้แก่ไทยต่างด้าวท้าวต่างแดนทุก ๆ ประเทศ เพื่อจะให้กระทำประทุษร้าย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ขอจงภูม อารักษ อากาศ รุกข เทวดา บรรดาที่มีมหิทธิฤทธิสิทธิศัก จงสังหารผลาญชีวิตข้าพเจ้า อย่าให้ข้าพเจ้าพ้นจากปัจจวิสติมหาไทย 25 ประการ.....[2]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 56 <u>ต้นร่างคำสาบานพระองค์ด้วงกระทำสัตย์สาบานว่าจะไม่ทรยศต่อไทย</u>

[2]ด.

นักองด้วงเดินทางออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2384[1] ถึงพระตะบอง เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2484 ขณะนั้นเป็นเวลาที่ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าฟันพวกญวนตายมากมาย[2] แต่เขมรขาดผู้นำที่จะทำสงครามกับญวน ดังนั้นนับว่านักองด้วงเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุด และเข้ามามีอิทธิพลในเขมรในขณะที่มีจังหวะดีที่สุด เพราะเขมรตอนนั้นพระอุทัยราชาก็สิ้นพระชนม์ไปหลายปีแล้ว เขมรมีกษัตรีปกครอง แต่ตอมาก็ถูกญวนจับส่งไปไว้เมืองญวนอีก ชาวเขมรจึงมีความรู้สึกเหมือนกับขาดที่พึ่งและกำลังต้องการผู้นำเป็นอย่างยิ่ง

นโยบายของไทยก็คือต้องการให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรในการรวมกำลังเขมรเข้าสู้รบกับญวน เพราะเขมรที่สู้รบกับญวนนั้นไม่ได้มีการรวมกำลังเป็นปึกแผ่น คงเป็นแบบต่างคนต่างรบ มีการสู้รบกับญวนเป็นหน่วยย่อย ๆ กระจัดกระจายไปทั่วเขมร นับว่าเป็นโอกาสดีของไทยมากที่สุดในการที่จะยกย่องนักองด้วงขึ้นมาเป็นผู้นำเขมรและเป็นผู้รวบรวมกำลังเขมรให้เป็นปึกแผ่นทำสงครามกับญวนต่อไป และเมื่อชาวเขมรนิยมนักองด้วงแล้วก็จะนิยมไทยไปด้วย

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้พานักองด้วงไปไว้ที่โพธิสัตว์ ในจดหมายเหตุได้แสดงให้เห็นถึงนโยบายของไทยในการให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรตอนหนึ่งว่า

> .....ข้าพระพุทธิเจ้า (เจ้าพระยาบดินทร์เดชา) ได้ให้พญาพิบูลราชถือหนังสือพระองค์ด้วงออกไปรบ สืบต่อราชการว่ากล่าวตักเตือนเอาไว้ พญาพระเขมร อย่าให้ท้อถอยหนีกองทัพไอ้ญวน ให้รวบรวมไพร่พลสู้รบให้เข้มแข็ง ข้าพระพุทธิเจ้ากับพระองค์ด้วง ยกออกไปตั้งอยู่เมืองโพธิสัตว์แล้ว ถ้าแลพญาพระเขมรจะต้องการกองทัพปืนใหญ่น้อย กระสุนดินดำ ก็ให้รีบบอกเข้ามาโดยเร็ว จะได้ยกออกไปช่วยให้ทันท่วงที.....[3]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 26 <u>จดหมายเหตุพระองค์ด้วงยกไปจากกรุงเทพฯ พระยาพระเขมรเข้ามากรุงเทพฯ</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 <u>บอกข้อราชการทัพญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร</u>

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 19 มีนาคม 2384

แผนการของไทยในการใช้นักองด้วงเป็นผู้นำทางให้แก่ไทยในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรนั้นดำเนินทีละขั้น ๆ แต่ละขั้นไทยจะใช้เมือง ๆ หนึ่งเป็นศูนย์กลางสำหรับการขยายอิทธิพลและต่อต้านญวน ขั้นสุดท้ายก็คือเข้ายึดพนมเปน เมืองหลวงของเขมร วิธีการเคลื่อนเข้าสู่เขมรของไทยนั้นเหมือนกับการเดินทางจากพระตะบองมุ่งตรงไปพนมเปน แต่การเดินทางมิได้ไปรวดเดียวถึงพนมเปน แต่จะหยุดพักตามเมืองต่าง ๆ ก่อน การหยุดนั้นก็คือการหยุดเพื่อเสริมกำลังสำหรับที่จะรุกต่อไปข้างหน้า และหยุดเพื่อสร้างความมั่นคงและรวมกำลังให้พร้อมเสียก่อนแล้วจึงจะเดินทางต่อไป

เราจะเห็นได้ว่าขั้นแรกไทยได้ส่งนักองด้วงไปอยู่ที่พระตะบองก่อน พอไทยรู้ว่าเขมรเริ่มหันมานิยมไทย และต้องการพึ่งพิงไทยในการทำสงครามกับญวน ไทยก็ย้ายศูนย์กลางการต่อต้านญวนไปอยู่ที่โพธิสัตว์ พอเห็นว่าชาวเขมรได้มาสมัครเป็นพรรคพวกนักองด้วงมากแล้วไทยก็ย้ายศูนย์กลางการต่อต้านญวนไปอยู่ที่พุทไธเลียดเหนือเมืองโพธิสัตว์ขึ้นไปเมื่อปี พ.ศ.2382[1] ต่อจากนั้นก็ย้ายไปอยู่ที่อุดงลือไชย[2] ต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่พญาลือ ริมลำน้ำใหญ่ด้านตะวันออกของเมืองพุทไธเพชร ในจดหมายเหตุกล่าวว่า "จะไปแต่เมืองพุทไธเพชรทางประมาณ 150 เส้นเศษ เห็นชัยภูมพอจะเป็นเมืองใหญ่ได้ ได้ให้พระองค์ด้วงเกณฑ์คนเมืองพนมเปน เมืองสำโรงทองจับถางที่จะทำเมืองอยู่แล้ว"[3] และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

> พณฯ เจ้าคุณบดินเดชาที่สมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ว่ากับข้าพเจ้าว่าข้าพเจ้าจะไม่ได้ไป ณ เมืองพุทไธเพชร กลัวพญาพระเขมรแลราษฎรจะแคลงไม่เต็มใจสู้รบกับไอ้ญวน จะมีใจผันแปรไปต่าง ๆ จึงให้ข้าพระพุทธิเจ้ายกออกไปถึงเมืองพุทไทยเพชร

---

[1]จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1202 เลขที่ 42 <u>ชื่อบอกข้อราชการทัพญวนว่าด้วยราชการเมืองเขมร</u>

[2]จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ก <u>คัดบอกเล่ม 42 ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร</u>

[3]จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี

แต่ ณ วันเดือน 6 แรม 1 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พญาพระเขมรเข้ามาหาข้าพระพุทธเจ้า ๆ ก็ได้ให้พญาพระเขมร กราบถวายบังคมรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์สัจจา 300 นาย[1]

หลักฐานตอนนี้ยอมเป็นเครื่องยืนยันว่า ไทยต้องการให้นักองด้วงเป็นเครื่องมือสำหรับให้เขมรหันมานิยมไทยและสู้รบกับญวน มีข้อที่น่าคิดอย่างหนึ่งว่าถ้าไทยไม่มีนักองด้วงเป็นเครื่องมือนำทางที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรแล้ว น่ากลัวว่าแผนการที่ไทยคิดจะขับไล่ญวนออกจากเขมรคงจะทำไม่สำเร็จ เพราะมีหลักฐานหลายอย่างส่อให้เห็นว่า การที่เขมรหันมาพึ่งพิงไทยในตอนหลังนั้น สาเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือชาวเขมรต้องการจะให้นักองด้วงเป็นผู้นำในการขับไล่ญวนและต้องการให้นักองด้วงกลับไปปกครองเขมร ชาวเขมรไม่ได้ต่อสู้กับญวนเพื่อไทย แต่ต่อสู้เพื่อนักองด้วง และเพื่อความเป็นเอกราชของชาวเขมรเอง

ไทยกับญวนมีวิธีการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรด้วยวิธีการคล้ายคลึงกันอย่างหนึ่งคือ การสนับสนุนเจ้าเขมร สำหรับเป็นเครื่องนำทางที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมร ดังนั้นนอกจากไทยกับญวนจะทำสงครามกันด้วยอาวุธแล้ว ไทยกับญวนยังทำสงครามจิตวิทยากันอีกด้วย เพื่อชักชวนให้ชาวเขมรหันมานิยมเจ้าเขมรที่ไทยและญวนต่างก็หนุนหลังข้างละองค์ และถ้าเขมรหันไปนิยมเจ้าฝ่ายไหนมาก ฝ่ายนั้นก็มีหวังชนะ ฝ่ายที่เป็นผู้สนับสนุนอยู่เบื้องหลังก็จะเข้าไปมีอำนาจในเขมร

6. ไทยปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อยในระหว่างสงครามไทยกับญวน

ไทยมีนโยบายที่จะสร้างความสงบสุขในเขมร หลังจากที่ไทยสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรแล้ว สมัยที่ญวนเข้าปกครองเขมรนั้นญวนได้ทำลายวัดวาอารามของชาวเขมรเป็นจำนวนมาก ระหว่างที่เขมรกับไทยร่วมมือกันสู้รบกับญวน บ้านเมืองของชาวเขมรได้รับความเสียหายมากมาย

คือวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2384

[1]จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ.1203 เลขที่ 105 <u>หนังสือจากองด้วงถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 22 มิถุนายน 2384

สงครามในตอนแรกไทยกับเขมรชนะญวน สามารถขับไล่ญวนให้ถอยร่นลงไปทางใต้ได้ ไทยได้พยายามดำเนินนโยบายปรับปรุงบ้านเมืองเขมรให้เรียบร้อยแม้ว่าสงครามจะยังไม่สงบก็ตาม การที่ไทยใช้นโยบายสร้างความเป็นมิตรและแสดงเจตนาดีต่อเขมร ทำให้ชาวเขมรหันมานิยมไทยมากยิ่งขึ้น อนึ่งไทยมีแผนการที่จะทำสงครามกับญวนในระยะยาว ไทยจำเป็นที่จะต้องได้เขมรมาไว้เป็นพวกให้มากที่สุด ซึ่งเป็นวิธีที่จะเอาชนะญวนได้ และการที่จะดึงเอาเขมรมาเป็นพวกได้ก็คือไทยจะต้องเอาใจเขมรและสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมให้แก่ชาวเขมร เพื่อว่าชาวเขมรจะได้มีกำลังใจในการช่วยไทยรบกับญวนต่อไป ความตอนหนึ่งในจดหมายเหตุกล่าวว่า

> กองทัพไอ้ญวนก็เลิกถอยไปสิ้นแล้ว.....ข้าพระพุทธิเจ้าบังคับบัญชาจัดแจงตั้งเมืองกะพงสวายขึ้น แล้วให้จัดแจงวัดวาอารามให้พระสงฆ์สัมเณรเป็นที่ตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นไว้สำหรับบ้านเมือง จะได้เป็นที่สักการะบูชา แล้วให้รวบรวมครอบครัวเข้าอยู่บ้านเมืองให้เป็นภูมิฐานปกติ ให้ครอบครัวทำไร่นาทันฤดูฝนปีนี้ จะได้เป็นกำลังราชการต่อไป ประการหนึ่งบรรดาหัวเมืองขึ้นเขมร กองทัพไอ้ญวนเลิกถอยกลับไปแล้ว เมืองใดเห็นว่าจัดแจงเจ้าเมืองกรมการได้ ก็ให้ข้าพระพุทธิเจ้าปรึกษาพระองค์ด้วงจัดแจงตั้งบ้านเมืองและเจ้าเมืองกรมการขึ้นตามประเพณีเมืองเขมร...[1]

ไทยต้องการสร้างเขมรให้เป็นปึกแผ่น ต้องการให้เขมรทั้งหมดขึ้นกับนักองด้วง และนักองด้วงขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยกับการที่จะแบ่งเขมรออกเป็นส่วน ๆ บางส่วนก็ขึ้นกับพระเจ้าแผ่นดินเขมร บางส่วนก็ขึ้นกับไทย ดังในจดหมายเหตุกล่าวถึงพระราชดำริของพระองค์ว่า

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ข <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 3 กรกฎาคม 2384

เมืองเขมรเรานี้เป็นเมืองขึ้นกับเจ้าเมืองเขมรสืบมาแต่บุราณ จะมาแยกบ้านเมืองขึ้นกับกรุงเทพฯพระมหานครนั้นจะเสียอย่างทำเนียมไป ให้พญาพระเขมรหัวเมืองทั้งปวง ประณตประนมทำราชการกับพระองค์ด้วงตามอย่างประเพณีมาแต่ก่อนอย่าให้แยกออกไปจากโอวาทพระองค์ด้วงได้ [1]

เข้าใจว่าน่าจะเป็นเพราะไทยได้ประสบตัวอย่างมาแล้วในการแยกพระตะบองและเสียมราฐออกจากเขมรและให้ขึ้นตรงต่อไทย ผลก็คือในสมัยพระอุทัยราชาไทยกับเขมรก็ต้องบาดหมางกันในเรื่องนี้อย่างรุนแรง จนเป็นเหตุต้องทำสงครามกัน ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชดำริไม่เห็นด้วยกับวิธีการแยกเขมรออกเป็นบางส่วนขึ้นตรงต่อไทย แต่ทรงมีนโยบายที่จะให้เขมรรวมกันอยู่ใต้นักองด้วงในฐานะเป็นประมุขและขึ้นต่อไทยอีกทีหนึ่ง รัชกาลที่ 3 อาจจะมีนโยบายคืนพระตะบองให้แก่เขมรก็ได้ แต่ตอนนั้นยังทำไม่ได้ เพราะสถานการณ์ในเขมรยังไม่เรียบร้อย

นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีนโยบายที่จะให้รางวัลแก่ขุนนางเขมรที่นิยมไทย เช่น พระราชทานเงินตราร้อยชั่ง เสื้อผ้า แจกจ่ายให้แก่ขุนนางเขมรที่ได้ทำความดีความชอบ พระองค์ทรงแนะนำให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาพิจารณาดูว่า ขุนนางเขมรคนใดทำความดีความชอบ ก็ให้ปูนบำเหน็จรางวัลและแต่งตั้งให้ยศฐาบรรดาศักดิ์เพื่อจะให้ขุนนางเขมรเหล่านั้นจงรักภักดีต่อไทย เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ปฏิบัติตามกระแสพระราชดำริทุกประการ เช่น นำเงินที่พระเจ้าอยู่หัวพระราชทานมา 100 ชั่ง นั้น แบ่งไปให้นักองด้วง 20 ชั่ง เพื่อให้นักองด้วงนำเงินจำนวนนี้ไปแจกจ่ายให้ขุนนางเขมรที่นิยมไทย เพื่อว่าขุนนางจะได้หันมานิยมนับถือนักองด้วงให้มากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน [2]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ข ล.ด.

[2] ด.

เมื่อไทยสามารถขับไล่ญวนถอยออกจากพนมเปนแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ให้นักองด้วงมาประทับอยู่ที่พนมเปนเมืองหลวงของเขมร [1] ซึ่งเป็นจุดหมายขั้นสุดท้ายที่ไทยจะเข้าไปมีอำนาจในเขมร

บทบาทของไทยในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรนั้น โดยมากไทยใช้วิธีแต่งตั้งเจ้านายเขมรที่นิยมพึ่งไทยไปปกครอง และให้ส่งบรรณาการไปให้ไทยทุกปี จากการที่ไทยไม่ได้ปกครองเขมรอย่างรัดกุมและเข้มงวดทำให้เจ้านายเขมรเกิดการทะเลาะวิวาทแตกแยกกัน และบางกลุ่มก็หันไปนิยมพึ่งญวน ดึงเอาญวนเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองเหนือเขมร การที่ญวนเข้ามามีอิทธิพลในเขมรในสมัยพระอุทัยราชานั้น ทำให้ไทยไม่พอใจเขมรและญวนมาก ไทยถือว่าญวนได้พยายามที่จะแย่งเขมรไปจากไทย ด้วยเหตุนี้ไทยจึงจำเป็นที่จะต้องหาทางดึงเอาเขมรกลับมาหาไทยตามเดิม

บทบาทในการขยายอิทธิพลเหนือเขมรในสมัยรัชกาลที่ 2 ของไทยเป็นการต่อสู้ทางการทูตและการเมืองระหว่างไทย เขมร และญวน ในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยกับญวนได้ส่งทูตติดต่อถึงกันและมีการเจรจาเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาเขมรหลายครั้ง แต่เนื่องจากเขมรในสมัยพระอุทัยราชานิยมญวน และไม่พอใจไทยด้วยเหตุผลหลายประการ ในที่สุดญวนก็สามารถเข้าไปมีอำนาจในเขมรได้สำเร็จ และไทยก็ค่อย ๆ ถอนตัวออกจากเขมร แต่ไทยก็ไม่ละความพยายามที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรต่อไป

ในตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 2 ไทยเริ่มใช้นโยบายทางทหารขึ้นบ้างแล้ว คือ การส่งทหารจำนวนมากไปไว้ตามชายแดนที่ติดกับเขมร พร้อมกันนั้นไทยก็สนับสนุนเจ้าเขมรอีก 2 องค์ที่หลบหนีมาพึ่งไทย คือนักองอิ่มกับนักองด้วง ซึ่งไทยมีความตั้งใจที่จะให้ไปปกครองเขมรหลังจากที่ไทยสามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรสำเร็จ แต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 นี้ ไทยก็ยังมิได้ใช้กำลังทหารเข้าแก้ไขปัญหาเขมรอย่างเด็ดขาด เนื่องจากกลัวว่าอาจเกิดการปะทะกับญวนได้ และไทยยังไม่พร้อมในการทำสงคราม

ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 3 ไทยก็ดำเนินนโยบายตามแบบรัชกาลที่ 2 อีก แต่เน้นการใช้กำลังทหารเข้าแก้ไขปัญหามากกว่าสมัยรัชกาลที่ 2 ในสมัยนี้ไทยได้ส่งกองทัพเข้าขับไล่ญวนในเขมร โดยฉวยโอกาสตอนที่เขมรไม่พอใจญวนถึงกับก่อการกบฏต่อญวน

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 1/ค คัดบอกเล่ม 6 <u>คำให้การของชาวเขมร</u>

หลังจากที่นักองอิ่มหนีจากไทยไปหาญวนแล้ว ไทยก็สนับสนุนนักองด้วงให้ไปปกครองเขมรแทน ไทยมีวิธีการขยายอำนาจเข้าสู่เขมร 2 อย่าง คือ

1. ส่งกองทัพเข้าขับไล่ญวนออกจากเขมร

2. ส่งเสริมให้นักองด้วงเข้ามาอยู่ใกล้ชิดกับชาวเขมร เพื่อให้ชาวเขมรนิยมนักองด้วงและนิยมไทย ผลก็คือไทยสามารถทำได้สำเร็จ เพราะชาวเขมรต้องการนักองด้วงไปปกครองเขมร และต้องการให้ไทยช่วยเขมรรบกับญวน.

บทที่ 5

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยและญวน

1. ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทย

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อไทยนั้น อาจแบ่งได้ 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1

เป็นระยะที่เขมรหันมาพึ่งไทย ได้แก่ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นระยะที่ญวนยังไม่ได้เข้าแทรกแซงในเขมรมากนัก ระยะนี้เป็นระยะที่ไทยมีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะในสมัยนักองเอง พระเจ้าแผ่นดินเขมรซึ่งไทยเป็นผู้สถาปนานั้นได้ให้ความจงรักภักดีต่อไทยเป็นอย่างดี เขมรจึงอยู่ในความสงบและยังไม่มีการแตกแยกกันในหมู่ขุนนางเขมรให้เห็นชัดเจนนัก

ระยะที่ 2

เป็นระยะที่เขมรต่อต้านไทย ได้แก่ในสมัยพระอุทัยราชา แม้ว่าไทยจะเป็นผู้สถาปนาพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรก็จริง แต่พระอุทัยราชาก็มิได้นิยมไทยกลับหันไปนิยมพึ่งญวน ดังที่ผู้เขียนได้ยกเหตุผลมากล่าวไว้ในบทที่ 4 แล้ว สำหรับในระยะที่ 2 นี้ ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขมรมีปฏิกริยาต่อต้านไทย ดังต่อไปนี้คือ

<u>กรณีพระตะบอง</u> ปัญหาเรื่องเมืองพระตะบอง เป็นปัญหาที่เชื่อมโยงระหว่างเหตุการณ์ 2 เหตุการณ์คือ

เหตุการณ์ที่ 1 คือการที่ไทยไม่พอใจเขมรหรือพระอุทัยราชา ในการที่พระอุทัยราชาหันไปพึ่งพิงญวน ทำให้ไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายการเจรจาทางการทูตอย่างสันติกับเขมรและญวน แต่ได้เริ่มใช้นโยบายทางทหาร คือส่งทหารจำนวนมากมาไว้ที่พระตะบองเพื่อเตรียมการที่จะเข้าไประงับเหตุการณ์ในเขมร

เหตุการณ์ที่ 2 คือการที่พระอุทัยราชาไม่พอใจไทย เรื่องที่ไทยแยกพระตะบองออกจากดินแดนเขมร และไทยเข้าปกครองพระตะบองโดยตรง เสมือนเป็นดินแดนของไทย ดังนั้นพระอุทัยราชาจึงวางแผนที่จะตีพระตะบอง เอากลับคืนมาเป็นของเขมรโดยมีญวนเป็นผู้สนับสนุน

เหตุการณ์ 2 เหตุการณ์นี้ เมื่อรวมกันเข้าแล้วได้เกิดเหตุการณ์ใหม่ขึ้นมา เหตุการณ์นั้นก็คือ "การตีพระตะบอง" ซึ่งมีผลทำให้ไทยกับเขมรต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเมืองพระตะบอง

ในปี พ.ศ. 2354 ไทยได้เริ่มส่งกำลังทหารมาประจำเพิ่มเติมที่ชายแดนติดต่อกับเขมรแล้ว คือทางกรุงเทพฯได้ส่งทหารจากเพชรบูรณ์ จำนวนราว 600 คน มาประจำอยู่ที่ปราจีนบุรี และส่งทหารจากนครราชสีมาไปประจำอยู่ที่ปราจีนบุรีอีก 3000 คนและทางกรุงเทพฯได้ส่งไปยังกรมการรักษาเมืองปราจีนบุรีให้เตรียมเสบียงอาหารไว้ให้พรักพร้อม [1]

ขณะที่ทางเมืองเขมรกำลังเกิดการวุ่นวาย เนื่องจากพระอุทัยราชาประหารชีวิตขุนนางเขมร 2 คน โดยกล่าวหาว่ากบฏและได้มีหนังสือไปขอให้ญวนส่งทัพมารักษาเมืองพุทไธเพชร ทางไทยได้มีปฏิกริยาโต้ตอบคือ ส่งทหารจากปราจีนบุรีไปตั้งอยู่ที่พระตะบอง 1500 คน พร้อมด้วยอาวุธปืนคาบศิลาและกระสุนจำนวนหนึ่ง[2] ทัพไทยที่ยกไปเพิ่มเติมที่พระตะบองนั้นได้ไปตั้งมั่นตามจุดต่าง ๆ และสร้างค่ายขึ้นตามชายแดนติดกับเขมร มีการปลูกฉางข้าวสำหรับเก็บเสบียง และได้ซื้อข้าวสารเป็นจำนวนมากจากเมืองปราจีนบุรี นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ไปเก็บไว้ที่เมืองปราจีนบุรีและพระตะบอง [3]

สรุปได้ว่าต้นปี 2354 เป็นระยะที่ไทยได้ตั้งกองทัพเตรียมไว้ที่พระตะบองและหัวเมืองที่ติดกับเขตแดนเขมร นอกจากนั้นกองทัพไทยยังได้ส่งหน่วยลาดตระเวนคอยสืบข่าวความเคลื่อน

---

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ.1171 – 1173 "หนังสือเจ้าพระยาจักรีฯ ถึงกรมการเมืองปราจีนบุรี" เมื่อ 22 มกราคม 2354 หน้า 97

[2] ด. หน้า หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาเพชรบูรณ์ เมื่อ 22 มกราคม 2354

[3] ด. หน้า 104 – 105 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาโกษาธิบดี เมื่อ 25 กุมภาพันธ์ 2354

ไหวของญวนและเขมร เนื่องจากได้ทราบข่าวว่า ญวนและเขมรอาจจะส่งทัพมาตีพระตะบองได้[1]

ทางฝ่ายเมืองเขมรเห็นว่า การที่ฝ่ายไทยได้เพิ่มกำลังทหารมาประจำที่พระตะบอง และสะสมเสบียงอาหารไว้เป็นจำนวนมากที่พระตะบองนั้นเป็นการคุกคามเขมร ทำให้เขมรไม่ปลอดภัยจากไทย อีกประการหนึ่งพระอุทัยราชาต้องการที่จะได้พระตะบองคืนจากไทย จึงได้ไปปรึกษาจากญวนเพื่อวางแผนโจมตีพระตะบอง ญวนเห็นชอบด้วยแต่ญวนแนะนำให้เขมรลงมือโจมตีพระตะบอง โดยญวนทำหน้าที่แต่เพียงผู้สนับสนุนแม้ว่าญวนจะมีกองทหารตั้งประจำอยู่ในเขมรแล้วก็ตามแต่ญวนก็ยังต้องการที่จะดูท่าทีของไทยไปก่อน เพราะตอนนั้นญวนยังไม่อยากจะมีเรื่องวิวาทกับไทย

องโปโหข้าหลวงญวนประจำเขมรได้ปรึกษากับพระอุทัยราชาและวางแผนตกลงกันว่าพระอุทัยราชาจะส่งกองทัพไปขอเก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาวในแขวงเมืองพระตะบองตามประเพณีซึ่งเคยทำมาแต่ก่อน ถ้าเห็นพลเมืองพระตะบองเกรงกลัวอำนาจของกองทัพก็ให้ตีพระตะบองเลยทีเดียว แต่ถ้าเห็นว่ายังตีไม่ได้ก็ให้เพียงแต่เก็บน้ำนมศิลาและมูลค้างคาว[2]

สมเด็จพระอุทัยราชาจึงส่งทั้งทัพบกและทัพเรือยกไปพระตะบอง เมื่อปี พ.ศ. 2358 โดยมีสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) เป็นแม่ทัพ ทัพเขมรที่ยกเข้าตีพระตะบองครั้งนั้นแยกย้ายกันมาหลายทัพ ทัพสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) ยกไปตั้งอยู่ที่พงกะสัด ทัพพระเสนานุชิตยกไปตั้งที่ปากน้ำโพธิสัตว์ และอีกทัพหนึ่งจำนวน 1 หมื่นคนยกมาทางนครวัด[3]

ฝ่ายเมืองพระตะบองเวลานั้นมีพระยาอภัยภูเบศรเป็นผู้ว่าราชการเมือง เมื่อได้ทราบว่าเขมรยกกองทัพล่วงล้ำเข้ามาในเขตพระตะบอง จึงส่งกองทหารเล็ก ๆ จำนวนหนึ่ง

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172 เลขที่ 11 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาปราจิน</u> เมื่อ เดือนมกราคม 2354

[2]สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์</u> รัชกาลที่ 2 (เล่ม 1) หน้า 218

[3]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1171 เลขที่ 11. <u>เรื่องใบบอกเมืองเขมรว่าด้วยสืบราชการแลจัดการป้องกันหัวเมือง</u>

ไปห้ามปรามกองทัพเขมรมิให้ล่วงล้ำเข้ามา ทางฝ่ายแม่ทัพนายกองเขมรได้อ้างว่าพระอุทัยราชาได้ใช้มาหาพระยาอภัยภูเบศร เพื่อจะขอมูลค้างคาว และจะขอเข้าเมืองพระตะบอง ทางฝ่ายไทยได้ห้ามปราม มิให้เขมรยกทัพล่วงล้ำเข้าไปอีกแต่ฝ่ายเขมรก็จะเข้าไปจนได้[1]

จากนั้นเขมรก็ยกกองทัพล่วงเลยเข้ามาตั้งค่ายที่หนองออก 4 ค่าย สมเด็จเจ้าพระยาติยกเข้าตั้งทัพที่บ้านอันลงกูม พระยาเอกราชตั้งค่ายที่ริมวัดเขามานน เขมรยกล่วงเข้าไปทางบ้านสลึง ตั้งทัพปิดหลังทางเมืองโตนดอีกทางหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าทัพเขมรพยายามโจมตีพระตะบองโดยยกเข้าหลายทางด้วยกัน

เวลานั้นทหารไทยที่ป้องกันพระตะบองมีจำนวนน้อยมาก จึงได้ขอกำลังเพิ่มเติมไปยังนครราชสีมา ทางนครราชสีมาได้ส่งทัพจำนวน 4000 คน ยกไปป้องกันพระตะบอง[2] เขมรได้ส่งทหาร พิ่มเติมที่พระตะบองอยู่เรื่อย ๆ และมีข่าวว่าทัพญวนได้ตามหลังทัพเขมรมาด้วย[3]

วันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2358 ทัพไทยกับทัพเขมรก็เริ่มสู้รบกันทัพไทยซึ่งส่งไปสกัดทัพเขมรมีจำนวนน้อยกว่าต้องเป็นฝ่ายล่าถอย ทางเมืองพระตะบองได้เกณฑ์ผู้คนอย่างเร่งรีบได้ประมาณ 1 หมื่นเศษ สมทบกับทัพนครราชสีมาซึ่งยกมาช่วยอีกราว 5000 คน รวมประมาณทั้งสิ้นราว 20000 คน ทหารเหล่านี้เกณฑ์มาจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่น นครราชสีมา พิมาย นางรอง เมืองปัก เมืองศรีมุม ฯลฯ [4]

ทัพเขมรยกเข้าตีพระตะบองไม่สำเร็จ สมเด็จเจ้าพระยาติเห็นว่าคงจะตีพระตะบองไม่ได้ จึงได้ถอยทัพกลับไปอยู่ที่เมืองโพธิสัตว์

---

[1]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 เลขที่ 11 <u>เรื่องใบบอกเขมรว่าด้วยสืบราชการแลจักการป้องกันหัวเมือง</u>

[2]ด.

[3]ด. <u>หนังสือจากพระรามณรงค์ถึงพระยาพิไชสงคราม</u> เมื่อ 20 เมษายน 2358

[4]จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171 เลขที่ 11 <u>รายงานจากพระยารามคำแหงไปยังกรุงเทพฯ</u> เมื่อ 26 เมษายน 2385

ทางฝ่ายกรุงเทพฯได้ทราบข่าวเรื่องเมืองเขมรยกมาตีพระตะบองในเดือนเมษายน พ.ศ. 2358 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงเกรงว่าอาจเกิดการเข้าใจผิดเนื่องจากเขมรเคยแต่งคนเข้ามาเก็บน้ำนมศิลากับมูลค้างคาวเป็นประเพณีมาแต่ก่อน ทรงเกรงว่าพวกพระตะบองอาจทำอะไรรุนแรงเกินกว่าเหตุ จึงโปรดให้ขุนนางจากกรุงเทพฯเดินทางไปสอบสวนความจริงก็ได้ทราบเรื่องราวตรงกับที่ทางพระตะบองรายงานมา พระองค์จึงโปรดให้เสนาบดีมีศุภอักษรแจ้งความไปยังเสนาบดีญวน ให้ทูลแก่พระเจ้าญาลองถึงเหตุการณ์เมืองพระตะบองว่าข้าหลวงญวนได้ยุยงพระอุทัยราชาให้ยกทัพมาตีพระตะบอง

ในปี พ.ศ. 2359 รัฐบาลญวนก็ได้แจ้งให้ไทยทราบว่า ญวนได้ส่งขุนนางไปสอบสวนเรื่องนี้แล้ว ได้ความจริงว่าเขมรยกไปถึงพระตะบองจริงแต่เนื่องจากเกิดการเข้าใจผิดพวกพระตะบองได้โจมตีเขมรก่อนจนเป็นเหตุให้เกิดรบพุ่งกัน ญวนยังได้กล่าวหาว่าพวกพระตะบองได้กวาดเอาครัวเรือนในเขตเขมรไปไว้ที่พระตะบองถึง 1400 คน ญวนบอกว่าสมเด็จเจ้าพระยา (ติ) ก็มีความผิดในฐานะที่ยกทัพล่วงเลยเข้าเขตพระตะบองจริง โดยไม่ได้ทูลให้พระอุทัยราชาทราบ[1] ส่วนขุนนางไทยที่พระตะบองก็มีความผิดด้วยและมีความผิดมากยิ่งว่าแม่ทัพเขมรเสียอีก*

มูลเหตุปัจจุบันที่ทำให้เกิดการสู้รบระหว่างพระตะบองกับเขมรนั้นไม่ทราบแน่ชัดว่าฝ่ายใดเป็นฝ่ายลงมือสู้รบก่อน ฝ่ายไทยก็หาว่าเขมรได้ยกทัพเข้ามาถึงบ้านโอระแวง ฝ่ายพระตะบองได้ออกไปห้ามปรามแต่โดยดี แต่พวกเขมรกลับไม่ยอมฟังเสียง และส่งทหารเข้าล้อมทัพพระตะบอง ไทยไม่เชื่อว่าเขมรจะมาขอเก็บน้ำนมศิลาและขอมูลค้างคาวจริง ความตอนหนึ่งในจดหมายเหตุ ร.3 ซึ่งไทยได้กล่าวหาเขมรรุกรานพระตะบองโดยอ้างเหตุผลว่า

พวกพุไทเพชร ซึ่งยังตั้งอยู่หนองออกว่าจะไปเอามูลค้างคาวแล้วทำไมไม่ไปให้สิ้นเล่า พวกเมืองพุไทเพชรกลับว่าจะเข้าไปหาพญาอะไภยภูเบศ พญานรากล่าว

---

[1] สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ล.ด. หน้า 222-223

* มีกล่าวเพิ่มเติมอยู่ในบทที่ 3

ถ้าจะเข้าไปหาพญาอะไภูเบศก็ให้เข้าไป แต่สมควรสัก 400 – 500 คน พวกพุไทเพชรว่าจะเข้าไปให้สิ้นทั้งสามพัน มิให้เข้าไปก็จะตีเอาเมืองปัตบองให้จงได้ แล้วตีกลองเอาปืนยิง ถูกไพร่เขมรในเมืองปัตบอง ตาย 2 ป่วย 3 เกิดรบกันขึ้น พญารามคำแหง ข้าหลวงจะออกไปห้ามก็มิทัน พวกพุไทเพชรแตกไปเสียก่อน....พญานะครธรรมราชออกไปว่ากับพวกพุไทเพชร ว่าจะไปเอามูลค้างคาวดูน้ำพระทึกแล้วท่าไมจึงยกมาล้อมพวกเราไว้เล่า ให้ถอยทัพออกไปเสีย พวกพุไทเพชรว่าไม่ถอย เจ้าใช้ให้มาตีเมืองปัตบองให้ได้ แล้วก็เอาปืนยิงพวกปัตบอง....[1]

หลักฐานทางพงศาวดารเขมรบอกว่า ฝ่ายพระตะบองโจมตีเขมรก่อน โดยอ้างว่าเขมรได้ยกกองทัพไปเก็บมูลค้างคาวที่พระตะบองตามปกติ แต่ทางฝ่ายขุนนางพระตะบองได้มาห้ามปรามเขมร มิให้เก็บมูลค้างคาว และได้จัดส่งกองทัพเข้าโจมตีเขมรจนแตกพ่ายไป[2]

เราจึงไม่อาจทราบได้ว่าฝ่ายใดจะเป็นผู้เริ่มทำสงครามกันก่อนแน่ ๆ ถึงอย่างไรก็ตาม การสู้รบระหว่างพระตะบองกับเขมรครั้งนี้ทำให้ไทยกับเขมรยิ่งแตกร้าวกันมากยิ่งขึ้น ทั้งไทย เขมร ญวน ต่างจะต้องการหยั่งดูท่าทีของแต่ละฝ่ายว่าจะมีความเข้มแข็งทางทหารมากน้อยแค่ไหน ไทยอาจจะต้องการให้เขมรและญวนเห็นว่าไทยจะต่อต้านญวนและเขมร ด้วยวิธีที่เข้มแข็งยิ่งกว่าแต่ก่อน ส่วนเขมรและญวนอาจต้องการจะหยั่งดูท่าทีของไทยว่าไทยจะตอบโต้และมีความเข้มแข็งทางทหารมากน้อยแค่ไหน ถ้าเขมรและญวนจะร่วมมือกันขับไล่ไทยออกจากพระตะบอง

เขมรต่อต้านไทยครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งทำให้ไทยไม่พอใจมากก็คือเมื่อครั้งที่ไทยส่งกองทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ.2375 ตรงกับสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พอทัพไทยยกเข้าเขมร พระอุทัยราชาก็หนีไปพึ่งญวนที่ไซ่ง่อนในระยะแรกของสงคราม

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 ไม่ปรากฏจ.ศ. เลขที่ 58 <u>ร่างจดหมายเจ้าพระยาพระคลังถึงเทลโบ เสนาบดีญวน</u> ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี

[2] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 223.

เขมรส่งทัพเข้าต่อต้านทัพไทยเพียงเล็กน้อยก็ถูกไทยตีแตกพ่ายไป ในเวลาไม่นานนักเขมรก็ยอมแพ้ไทย ไทยจึงส่งทัพเข้ารักษาหัวเมืองต่าง ๆ ในเขมร ต่อมาไทยต้องการจะเดินทัพไปตีไซ่ง่อน แต่แล้วก็ถูกทัพญวนตีแตกพ่ายที่โจฎกจนต้องถอยทัพกลับ ขณะที่ไทยถอยทัพกลับนั้น ทัพไทยกำลังอยู่ในสภาพอิดโรยเนื่องจากได้รับความเสียหายหนัก เขมรซึ่งยอมแพ้ไทยแต่แรกนั้นก็ฉวยโอกาสรวบรวมกำลังขึ้นใหม่ และใช้ยุทธวิธีซุ่มโจมตีกองทัพไทยที่ถอยกลับ ทัพไทยไม่ทันรู้ตัวก็พากันทิ้งอาวุธแตกพ่าย[1] พงศาวดารเขมรกล่าวไว้ว่า

> ในครั้งนั้นบรรดาราษฎรไพร่บ้านพลเมืองซึ่งอยู่ตามหัวเมืองที่กองทัพไทยยกมานั้น ได้พากันฮั่วสุม ประชุมตั้งเป็นพวกเป็นเหล่า รวมกันขึ้นเป็นกองทัพแล้วยกไปไล่จับไพร่พล ไทย ลาว ที่แตกทัพมานั้น ฆ่าฟันล้มตายเสียเป็นอันมาก[2]

กองทัพไทยที่อยู่รักษาเมืองต่าง ๆ ในเขมร ถูกเขมรก่อการกบฏจับอาวุธเข้าฆ่าฟันทหารไทย ดังในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 3 กล่าวว่า

> .....ได้ยินข่าวว่ากองทัพเขมร ฆ่าฟันกันวุ่นวายขึ้น อ้ายเขมรกะพงสวาย แขวงเมืองกะพงสวายก็พากันกำเริบขึ้นทุกบ้านเมือง ไล่ฆ่าฟันกองทัพซึ่งอยู่รักษาเมืองกะพงสวาย แตกกระจัดพรัดพรายไป....[3]

หลังจากขับไล่ทหารไทยออกจากเมืองแล้ว เจ้าเมืองชาวเขมรยังมีหนังสือติดประกาศแจ้งให้ลูกบ้าน ช่วยกันค้นหาทหารไทย ซึ่งได้รับบาดเจ็บหนีไปไม่รอดและให้จับกุมตัวมามอบให้เจ้าเมือง[4] เจ้าเมืองจะส่งเชลยไทยไปให้ญวนจัดการอีกทีหนึ่ง จดหมายเหตุ ร.3 ได้กล่าวถึงตอนนี้ว่า

---

[1]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 131 - 138.

[2]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 245 - 246.

[3]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1196 เลขที่ 11 <u>คำให้การของนายศุก</u>

[4]ด.

.....องจันหนีไป พญาพระเขมรและไพร่พลก็มาเข้ากับไทยบ้าง ครั้นก
กองทัพไทยยกลงไปที่เมืองญวนไม่ได้สมคิดถอยมา อ้ายเขมรก็จับไพร่พลในกอง
ทัพฝ่ายเราส่งไปให้อ้ายญวนมาเสียเป็นอันมาก องจันแลพญาพระเขมรก็ยังผูกใจ
เจ็บแค้นอยู่ คิดจะเข้ามือกับญวนมาตีบ้านเมืองฝ่ายเราสักครั้งหนึ่งเป็นแน่.....[1]

ความตอนนี้ได้แสดงให้เห็นว่าในตอนแรกที่ไทยส่งทัพเข้าเขมรสามารถขับไล่ญวนถอยออกไปจากพนมเปนได้ เขมรก็คิดว่าไทยคงจะชนะญวนจึงต้องโอนอ่อนผ่อนตามมาเข้ากับฝ่ายไทย ครั้นไทยเป็นฝ่ายแพ้ต้องล่าถอยกลับพระตะบอง เขมรก็คงรู้ว่าญวนจะต้องกลับมามีอำนาจอีกจึงร่วมมือกับญวนโจมตีทัพไทย และหันไปพึ่งพิงญวนตามเดิม เหตุการณ์ครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่าเขมรไม่มีนโยบายที่จะผูกพันกับไทยหรือญวนอย่างแน่นแฟ้นตลอดไป แต่นโยบายของเขมรย่อมโอนอ่อนผ่อนตามเหตุการณ์ กล่าวคือถ้าญวนชนะ สามารถให้ความคุ้มครองเขมรได้ เขมรก็เข้ากับญวน แต่ถ้าไทยชนะให้ความคุ้มครองเขมรได้ เขมรก็เข้ากับไทย เขมรดำเนินนโยบายเช่นนี้ก็เพื่อที่จะรักษาเอาตัวรอดไว้เนื่องจากเป็นประเทศเล็ก ไม่สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยอำนาจของตนเอง และเป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งก็คือเขมรไม่ชอบทั้งไทยและญวน จากการสังเกตพฤติการณ์ของเขมร ผู้เขียนมีความเห็นว่าเขมรเกลียดญวนมากกว่าไทย เนื่องจากญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน ต้องการจะยึดครองเขมรและปกครองเขมรอย่างเข้มงวด แต่ไทยปกครองเขมรอย่างไม่เข้มงวดนัก คือยอมให้เขมรปกครองตนเองได้ เมื่อเวลาอยู่ใต้อำนาจของไทยจึงไม่ค่อยมีความรู้สึกว่าถูกบีบบังคับอย่างรุนแรงเหมือนอยู่ใต้การปกครองของญวน

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายถึงบทบาทของเขมรไว้ว่า

.....เพราะเจ้าแผ่นดินเมืองเขมรอำนาจน้อย มีเมืองตั้งอยู่ในระหว่างเมืองมีอำนาจใหญ่ทั้งสอง ต้องฝากตัวอ่อนน้อมพึ่งพิงอิงอาศัยเมืองไทยบ้าง เบื้อง

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1197 เลขที่ 3 <u>สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครไชยศรี เรื่องให้เอาใจใส่ตรวจตราครอบครัวเขมร</u> ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

ญวนบ้าง เมื่อใดขุนข้องหมองหมางกับไทยก็เหหันผันไปพึ่งพิงอิงเมืองญวน เมื่อถูกรบกวนรังแกเขมรแล้วก็กลับป่วนปรวนแปรเหมาหาไทยเล่า ลางทีเจ้านายฝ่ายเขมรนั้นเกิดวิวาทกันแล้วก็ย้ายแยกแตกเป็นพวกเป็นเหล่า ข้างหนึ่งไปพึ่งญวน ข้างหนึ่งมาพึ่งไทยรบกวนกันไป ข้างไนมีกำลังขึ้นได้เป็นเจ้าเป็นนาย เจ้านั้นนายนั้นสนัดนับถือข้างไหน ก็พาไพร่บ้านพลเมืองโอนอ่อนไปอยู่ข้างนั้น[1]....

ข้อความที่ยกมาให้เห็นนี้ได้อธิบายให้เห็นถึงนโยบายของเขมรได้เป็นอย่างดีว่า ในอดีตนั้นเขมรได้วางตัวอย่างไรจึงจะปลอดภัยทั้งญวนและไทย

หลังจากที่ไทยพ่ายแพ้ญวนในครั้งนั้นแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกทัพกลับระหว่างทางถูกเขมรลอบซุ่มโจมตีทำให้กองทัพไทยได้รับความเสียหายมาก เจ้าพระยาบดินทรเดชารู้สึกโกรธ จึงให้หยุดกองทัพแล้วสั่งให้ทหารค้นป่าจับพวกเขมรได้ก็เอาไฟเผาคลอกเสียให้ตายหมดสิ้น และได้ส่งหนังสือถึงนักองอิ่มนักองด้วงและขุนนางไทยที่พนมเปน สั่งให้รื้อกำแพงเมืองพนมเปนลง แล้วกวาดครอบครัวเขมรถอยกลับพระตะบอง นักองอิ่มกับนักองด้วงก็ปฏิบัติตามคำสั่ง ทำให้ครอบครัวแขก จีนในเขมรไม่พอใจไทยที่ถูกไทยกวาดต้อน จึงก่อการกบฏเข้าสู้รบกับไทย ฝ่ายไทยจึงจับได้แต่ครัวจีน 500 คนเศษ ส่งไปยังกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่นครชัยศรี[2]

หลังจากที่ไทยถอยกลับไปแล้วก็ไปตั้งมั่นอยู่ที่โพธิสัตว์ แต่เนื่องจากขาดแคลนเสบียงอาหารจึงได้ยกทัพกลับไปอยู่ที่พระตะบองตามเดิม เพื่อปรับปรุงกองทัพใหม่สำหรับที่จะรุกเข้าเขมรปราบญวนต่อไป ในปี พ.ศ. 2377 ญวนได้ทราบว่าไทยถอยทัพกลับไปหมดแล้ว จึงยกทัพมาส่งพระอุทัยราชาที่พนมเปนตามเดิม[3]

---

[1]พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว <u>ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> หน้า 41 - 42

[2]กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 138.

[3]ค.

แม้ว่าไทยจะถอยออกจากเขมรหมดแล้ว แต่เขมรก็ยังไม่ไว้ใจไทยกลัวว่าไทยจะยกกองทัพมาตีเขมรอีก พระอุทัยราชาจึงสั่งให้เตรียมการป้องกันเขมรเป็นการใหญ่ สั่งให้ตั้งค่ายไว้ทุกด้าน เกณฑ์ไพร่พลเพิ่มเติม ส่งทัพไปประจำจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เช่นให้ไปตั้งทัพอยู่ที่เมืองสโทง เมืองชีแครง เมืองกะพงสวาย พระอุทัยราชาได้ขอกำลังญวนมาช่วยป้องกันเขมร องต๋ากุ๋นคุมทัพ 9000 คน มาตั้งอยู่ที่เปรียมพระสุทัต นักองทงดกกับพญายมราชคุมกำลังญวนเขมรหมื่นเศษไปตั้งอยู่ที่เปรียมมัจรุก ในระหว่างนี้มีข่าวลือว่าไทยจะยกกองทัพมาตีเขมรอีกทำให้ราษฎรเขมรมีความรู้สึกกลัวไทยอยู่ตลอดเวลา ประชาชนไม่มีจิตใจที่จะทำไร่นาทำให้ได้รับความเดือดร้อนมาก[1] จดหมายเหตุ ร. 3 กล่าวถึงตอนนี้ว่า

.....ได้ยินข่าวลือไปว่ากองทัพกรุงเทพฯ จะยกออกไปตีอีก พญาพระเขมรแลราษฎรเมืองกะพงสวาย แลแขวงเมืองกะพงสวาย...พากันระส่ำระสายสะดุ้งตกใจอยู่ หาเป็นอันทำไร่นาลงเป็นปกติไม่ ทำได้บ้างเล็กน้อย แล้วข้าวปลูกก็ขัดสน ราษฎรต้องรับพระราชทานแต่ต้นมะละกอกับศีรษะกล้วยปนกันกับข้าวอยู่เป็นใจ[2].....

ระยะที่ 3

คือระยะที่เขมรได้เริ่มหันมานิยมไทยอีก ระยะนี้เริ่มต้นขึ้นหลังจากที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์ในปีพ.ศ. 2377 ตั้งแต่สมัยพระอุทัยราชาแล้ว มีขุนนางบางกลุ่มไม่ชอบญวน เนื่องจากญวนเข้าไปก้าวก่ายเรื่องภายในเขมรมากเกินไป แต่เขมรยังมิได้ต่อต้านญวนอย่างรุนแรง เนื่องจากพวกเขมรยังนับถือในพระอุทัยราชาอยู่ ครั้นพระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์แล้วญวนได้เข้าแทรกแซงกิจการภายในของเขมรมากขึ้น พยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวนและส่งข้าหลวงญวนมาปกครองโดยตรง ทำให้ชาวเขมรเริ่มต่อต้านญวนรุนแรงขึ้นตามลำดับ มูลเหตุที่เขมรหันมานิยมไทยมีอยู่ 2 ประการคือ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 1 ตำให้การของนายศุภ

[2] ด.

1. ต้องการจะให้ไทยช่วยเขมรขับไล่ญวนออกไป
2. ต้องการที่จะได้นักองด้วงไปปกครองเขมร เนื่องจากเขมรขาดเชื้อพระวงศ์ที่จะไปปกครอง

ขณะนั้นเป็นเวลาที่เขมรได้ลุกขึ้นก่อกบฏ และฆ่าฟันญวนตายมากมาย แต่ชาวเขมรเห็นว่าลำพังชาวเขมรเอง ไม่สามารถที่จะขับไล่พวกญวนให้ออกไปจากเขมรสำเร็จได้ ด้วยเหตุนี้ขุนนางบางกลุ่มจึงได้ติดต่อมายังไทยขอพึ่งไทยต่อไป ดังในจดหมายที่ขุนนางเขมรมีไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....ข้าพระพุทธิเจ้ากับขุนนางและอนาประชาราษฎรในเมืองเขมรนั้น ข้าพระพุทธเจ้ากับพญาพระหลวง และราษฎรมีน้ำใจยินดีต่อพระคุณเป็นที่สุดจะได้พึ่งพระบรมโพธิสมภาร หมายจะเอาเขตแดนให้ราษฎร์อยู่เป็นข้าสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ณ.กรุงเทพพระมหานครตามประเพณีแต่ก่อนมา คิดทำราชการโดยสุจริตซื่อตรงต่อพระเอชพระศูณ์กว่าจะสิ้นชีวิต จะขอให้เหมือนครั้งจ้าวสมเด็จพระบิดาเสด็จตั้งอยู่ ณ.เมืองพุดไทเพช กับฟ้าทะละหะปก เป็นพระบิดาเลี้ยงเมื่อยังอยู่.[1]....

การที่ญวนจับเอาเชื้อพระวงศ์คือเจ้าหญิงทั้งสาม และนักองอิ่มไปไว้ในเมืองญวนทำให้เขมรโกรธแค้นญวนในเรื่องนี้มาก และเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ชาวเขมรพร้อมใจกันลุกขึ้นจับอาวุธเข้าฆ่าฟันญวน เนื่องจากชาวเขมรมีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมเช่นเดียวกับชาวไทยมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว สถาบันกษัตริย์คือศูนย์กลางแห่งการรวมกำลังกันของชาวเขมร เมื่อชาวเขมรไม่มีกษัตริย์เป็นที่พึ่ง ทำให้ชาวเขมรเกิดความระส่ำระสายรวมกันไม่ติด การรบกับญวนในระยะแรก จึงมีลักษณะเป็นแบบต่างคนต่างทำขาดการประสานงานกัน ด้วยเหตุนี้ขุนนางเขมรบางกลุ่มที่หันมานิยมไทย ได้เรียกร้องขอให้นักองด้วงไปปกครองเขมร เพื่อสำหรับเป็นกำลังใจในการสู้รบกับญวน ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากขุนนางเขมรถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2383

ข้าพระพุทธิเจ้ากับขุนนางมีชื่อ คิดไปด้วยมีจ้าวองค์หนึ่ง คงยังเฝ้าละอองธุลีพระบาท สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ณ.กรุงเทพพระมหานครในใจข้าพระพุทธิเจ้ากับขุนนาง พญาพระหลวง อยากได้จ้าว ให้เสด็จออกมาตั้งอยู่พระนครเขมรจะได้เป็นจ้าวนาย ข้าพระพุทธิเจ้ากับขุนนางจะทำการต่อไป.....ขอท่านเมตตาโปรดกราบบังคมทูลเข้าไป พระละอองธุลีพระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จะได้ทรงพระเมตตาเบิกจ้าวออกมาโดยเร็ว ด้วยไม่มีจ้าวนายเหมือนทราบอยู่แล้ว[1].....

เวลานั้นทางไทยกำลังเตรียมตัวที่จะทำศึกสงครามในเขมรอีก แต่ยังหาโอกาสที่เหมาะ ๆ ไม่ได้ ไทยชุมนุมกำลังทหารไว้จำนวนมากที่พระตะบองและที่จันทบุรี เพื่อรอเวลาที่จะยกทัพเข้าสู่เขมรขับไล่ญวนเป็นครั้งที่ 2 ครั้นเขมรติดต่อขอมาพึ่งไทย ขุนนางฝ่ายไทยได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างรอบคอบ เนื่องจากไม่ใคร่ไว้ใจเขมรนัก กลัวว่าเขมรจะไม่ซื่อสัตย์ต่อไทยจริง ทางฝ่ายไทยมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ถ้าเขมรรบกับญวน และไทยส่งกำลังกองทัพเข้าช่วยแล้วมีหวังที่จะชนะญวนแน่ แต่ขุนนางฝ่ายไทยก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า การที่จะให้เขมรเป็นเมืองขึ้นของไทยเหมือนดังแต่ก่อนนั้นเป็นสิ่งที่ยากนัก[2]

เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้มีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อปรึกษาข้อราชการในเรื่องที่เขมรขอพึ่งไทย เจ้าพระยาบดินทรเดชาถวายความเห็นว่าควรส่งนักองด้วงไปไว้ที่โพธิสัตว์ก่อน ทั้งนี้เนื่องจากเวลานั้นญวนยังยึดครองเมืองใหญ่ ๆ ในเขมรอยู่ จะส่งนักองด้วงไปปกครองเขมรเลยทีเดียวยังไม่ได้ แต่ถ้านักองด้วงไปอยู่ที่

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากขุนนางเขมรถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2383

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1197 เลขที่ 3 <u>สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครไชยศรีเรื่องให้เอาใจใส่ตรวจตราครอบครัวเขมร</u> ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

โพธิสัตว์แล้ว เขมรก็จะมาสมัคร เป็นพรรคพวกนักองด้วงสู้รบกับญวนต่อไป[1]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยกับพระยาบดินทรเดชาจึงโปรดเกล้าฯ ให้นักองด้วงเดินทางไปยังโพธิสัตว์ เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2384 เพื่อทำหน้าที่ในการรวบรวมกำลังเขมรสู้รบกับญวนโดยมีไทยเป็นผู้สนับสนุน[2]

การที่ไทยสั่งนักองด้วงไปอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ ที่เป็นศูนย์กลางการต่อต้านญวนในครั้งนั้นนับว่าได้ผลมาก ชาวเขมรตามเมืองต่าง ๆ ได้รอคอยให้นักองด้วงเดินทางไปปกครอง เมื่อนักองด้วงเดินทางไปถึงชาวเขมรก็เข้ามาสมัครเป็นพรรคพวกและพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวน นอกจากชาวเขมรจะพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวนแล้ว พวกชาวแขก ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเขมรก็ยังพร้อมใจกันลุกขึ้นฆ่าญวนอีกด้วย[3]

จะเห็นได้ว่าการที่เขมรก่อการกบฏต่อญวนครั้งนี้ สิ่งที่เขมรต้องการมากที่สุดคือผู้นำที่เป็นเจ้า ถ้าเขมรไม่มีเจ้าเป็นผู้นำ เขมรก็คงจะไม่มีกำลังใจรบกับญวน เป็นแน่นับว่าเป็นโชคดีของไทยที่มีเจ้าให้แก่เขมร จดหมายเหตุตอนหนึ่งได้กล่าวถึงความต้องการเจ้านายเขมรว่า

> .....อยู่ที่เมืองพนมเปนตั้งแต่ ณ. วัน เดือน 3 แรม 7 ค่ำ มาจนเดือน 5 เที่ยวไปมาหาเพื่อนที่รู้จักกันได้ยินเขมรชาวบ้าน ชาวเมืองพูดอยู่ว่า ทำอย่างไรจะได้เจ้าองอิ่ม เจ้าองด้วง มาเป็นเจ้าเป็นนายครอบครองบ้านเมือง จะได้เป็นสุขสืบต่อไป พูดกันเนือง ๆ อยู่ แต่ซึ่งพระยาพระเขมรทั้งปวงจะคิดเอาใจออกจากญวนนั้น หามีผู้ใดแข็งแรงที่จะกล้าคิดไม่....พระยาพระเขมรกลัวญวนมาก.....[4]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์ที่กรุงเทพฯ</u> เมื่อ 19 มีนาคม 2384

[2] ด.

[3] กรมศิลปากร <u>คำให้การเรื่องทัพญวน</u> หน้า 8.

[4] กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3</u> (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) หน้า 88.

การนิยมเจ้าของชาวเขมรนั้น ชาวเขมรอาจจะไม่คอยคำนึงมากนักว่าเจ้าที่ชาวเขมรอยากได้มาปกครองนั้นจะนิยมฝ่ายไหน คือนิยมไทยหรือนิยมญวนแต่ขอให้เป็นเจ้าก็แล้วกัน ขณะนั้นเจ้าเขมรมีอยู่ 2 องค์ องค์หนึ่งคือนักองด้วงซึ่งเป็นผู้นิยมไทยและไทยสนับสนุน ส่วนอีกองค์หนึ่งคือนักองอิ่มมีญวนเป็นผู้สนับสนุน ทั้งไทยและญวนต่างก็มีวิธีการดึงดูดชาวเขมรให้เข้ามาเป็นพวกด้วยวิธีคล้ายกันคือส่งเจ้าที่ตนสนับสนุนไปเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้เข้าเป็นพวก ดังนั้นจึงมีชาวเขมรกลุ่มหนึ่งหันไปนิยมนักองอิ่มโดยไม่ได้คำนึงว่านักองอิ่มจะไปนิยมพวกญวนซึ่งชาวเขมรส่วนใหญ่ไม่พอใจ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วชาวเขมรนิยมนักองด้วง และมาสมัครเป็นพรรคพวกกับนักองด้วงมากกว่านักองอิ่ม ทั้งนี้เพราะนักองด้วงมีนโยบายต่อต้านญวน เช่นเดียวกับชาวเขมรซึ่งส่วนใหญ่กำลังเกลียดชังญวนอยู่แล้วและอีกอย่างหนึ่งนักองด้วงมีบุคคลิกลักษณะในการเป็นผู้นำดีกว่านักองอิ่มก็ได้

ในการทำสงครามกับญวนครั้งที่ 2 ในดินแดนเขมรนั้น ไทยได้รับความช่วยเหลือจากเขมรมาก และได้ทัพเขมรเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงที่สำคัญในการทำสงคราม เขมรมีบทบาทในการสู้รบกับญวนไม่น้อยกว่าไทย แต่เนื่องจากเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะสู้รบญวนประกอบกับบ้านเมืองได้รับความเสียหายจากการทำสงคราม ประชาชนยากจนคนแค้นต้องหลบหนีไปอยู่ตามป่าตามดง และทิ้งที่นาทำให้เกิดการอดอยาก ชาวเขมรจึงรู้สึกเบื่อหน่ายสงครามที่รบกันอย่างยืดเยื้อไม่รู้จบสิ้น ประกอบกับมีเขมรบางกลุ่มซึ่งไม่นิยมไทยอยู่แล้ว ได้คิดกบฏต่อนักองด้วงและไทยดังได้เกิดเหตุการณ์ดังต่อไปนี้คือ

ในปี พ.ศ.2384 ชาวเขมรคนหนึ่งชื่ออาจารย์เที่ยง ได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้าเกลี้ยกล่อมราษฎรเข้ามาเป็นพรรคพวก แล้วตั้งเป็นกองทัพก่อการกำเริบขึ้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงสั่งจับหัวหน้าส่งไปจำคุกที่กรุงเทพฯ [1]

ในปี พ.ศ.2385 ในขณะที่เจ้าพระยาบดินทรเดชาและนักองด้วงอยู่ที่พนมเปนหลังจากที่ยึดพนมเปนจากญวนได้แล้ว ใช้พนมเปนเป็นศูนย์กลางในการสู้รบกับญวน ขุนนางบางคน

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 262

ในพนมเปนได้ก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทยและนักองด้วง เช่นออกญาราชเดชะ (นวง) ตั้งตนเองเป็นออกญาจักรี ขัดขืนคำสั่งไม่ยอมป้องกันเมืองบาพนม อีกคนหนึ่งคือออกญานราธิบดี (มก) ตั้งตนเองเป็นออกญากลาโหมเจ้าเมืองไปรยเวง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อนักองด้วง เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงสั่งคนไปจับออกญาราชเดชะมาประหารชีวิต ส่วนออกญานราธิบดีนั้นได้ภาคทัณฑ์เอาไว้[1] เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าไทยชนะ เขมรก็เข้ามาหาไทยเป็นพวกเดียวกับไทย ครั้นไทยเป็นฝ่ายถอยชาวเขมรก็หันไปหาญวนอีก ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

> .....พระองค์ด้วงก็ยกทัพไปเมืองตราง พญายมราชดาบ จึงตั้งให้ข้าพเจ้าเป็นออกญามะโนสงคราม ให้ออกไปเกลี้ยกล่อมครอบครัว ณ บ้านแพรกพก เกลี้ยกล่อมได้ครัวชายหญิงใหญ่น้อยประมาณ 500 คน แล้วพามาไว้ที่บ้านแพรมะลู แขวงเมืองกระมวรสอ อยู่ได้ 9 - 10 วัน ได้ข่าวว่ากองทัพพระองค์ด้วงถอยกลับมาอยู่ที่ศาลาคู พวกครัวลงไปเข้าหาอ้ายญวนที่เมืองป่าศักทั้งสิ้น[2]....

ในปี พ.ศ. 2389 นักองด้วงได้แจ้งไปยังกรุงเทพฯ ว่า มีขุนนางบางกลุ่มคิดกบฏต่อไทยได้ส่งหนังสือไปนัดแนะกับญวนและฟ้าทะละหะขุนนางเขมรที่นิยมญวนที่เมืองโจฎก พวกขุนนางเหล่านี้ยังวางแผนที่จะเข้าโจมตีทัพไทยอีกด้วย นักองด้วงจึงสั่งจับกุมได้ผู้กระทำผิดทั้งสิ้น 19 คน และให้ลงโทษประหารชีวิต[3]

หลักฐานที่ยกมานี้ย่อมเป็นเครื่องยืนยันว่าตลอดเวลาเขมรมักจะแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมพึ่งญวน และไม่เคยปรากฏเลยว่าเขมรจะพร้อมใจกันทั้งหมดนิยมไทยหรือนิยมญวนแต่ฝ่ายเดียว เขมรจึงรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ยากก็เพราะเหตุนี้เอง

---

[1]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 262

[2]จดหมายเหตุ ร.3. จ.ศ.1205 เลขที่ 4/ค <u>กำให้การออกญามะโนสงคราม</u>

[3]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 6 <u>ชื่อหนังสือจากพระองค์ด้วงแจ้งไปกรุงเทพฯ</u> เมื่อ 3 กรกฎาคม 2388

2. ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวน

ปฏิกริยาของเขมรที่มีต่อญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น อาจแบ่งได้ 2 ระยะ คือ

ระยะแรก เป็นระยะที่เขมรหันไปพึ่งพิงญวน ได้แก่สมัยพระอุทัยราชาซึ่งต้องการกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรจึงได้หันไปคบค้ากับญวน และขอความช่วยเหลือจากญวน ระยะแรกเป็นระยะที่ญวนพยายามเอาใจเขมร ช่วยเหลือเขมรในการกำจัดอิทธิพลไทยออกจากเขมร และญวนก็เข้าแทนที่ไทย ตอนแรก ๆ ญวนได้แสดงเจตนาดีต่อเขมร แต่ระยะหลังญวนมีนโยบายที่จะเข้าปกครองเขมรโดยตรงและพยายามกลืนเขมรให้เป็นแบบญวน เขมรจึงเริ่มไม่พอใจญวน

ระยะที่ 2 คือระยะที่เขมรเริ่มไม่พอใจญวน ซึ่งเข้ามาแทรกแซงเรื่องภายในของเขมรมากเกินไป ระยะนี้เริ่มตั้งแต่ปลายสมัยพระอุทัยราชาแล้ว เนื่องจากมีหลักฐานว่า ตอนปลายสมัยของพระอุทัยราชา พระอุทัยราชาเริ่มรู้สึกว่าญวนได้เข้ามาบีบบังคับเขมรมากขึ้นทุกที ๆ ถ้าหากเขมรยังปล่อยให้ญวนเข้ามาจัดการเรื่องภายในของเขมรให้มากกว่านี้แล้ว น่ากลัวว่าเขมรจะต้องถูกญวนกลืนหมดแน่ ดังนั้นพระอุทัยราชาจึงได้มีหนังสือลับติดต่อมายังนักองอิ่มที่กรุงเทพฯ ในราวปี พ.ศ. 2372 ใจความในหนังสือกล่าวว่า

ญวนได้เข้ามาควบคุมการปกครองเขมร ได้เบียดเบียนชาวเขมรให้ได้รับความเดือดร้อน พระอุทัยราชาจึงอยากที่จะขอกลับมาพึ่งไทยตามเดิม ถ้าหากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯจะทรงเมตตาเขมรก็ขอให้ส่งทัพไปที่พระตะบอง พระอุทัยราชาก็จะก่อการกบฏต่อญวน และให้ทัพไทยที่พระตะบองเข้าช่วยทันที ในหนังสือยังกล่าวอีกว่า พระอุทัยราชาไม่สามารถก่อการกบฏต่อญวนด้วยลำพังตนเองโดยไม่มีไทยช่วย เนื่องจากพวกขุนนางเขมรบางกลุ่มยังนิยมพึ่งญวนอยู่[1]

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3</u> พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงวงษานุประพันธ์ (ตาด สนิทวงศ์ ณ อยุธยา) เมื่อวันที่ 7 มีนาคม 2481 หน้า 95

แสดงให้เห็นว่าเขมรเริ่มรู้ว่าญวนกำลังมีนโยบายที่จะกลืนเขมรแล้ว

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงทราบเรื่องที่พระอุทัยราชามีหนังสือมาติดต่อกับนักองอิ่ม ทรงพระกรุณาโปรดให้นักองอิ่ม นักองด้วง มีหนังสือไปถึงพระอุทัยราชาว่า พระองค์มิได้คิดอวยาต หรือยังเจ็บแค้นโกรธเคืองพระอุทัยราชาอยู่ ถ้าหากพระอุทัยราชาจะกลับใจมาหาพระองค์เหมือนอย่างเดิม ก็จะทรงพระมหากรุณาชุบเลี้ยงดังเก่า[1]

เรื่องที่พระอุทัยราชาติดต่อมายังไทย เพื่อขอคืนดีกับไทยนั้น ต่อมาก็ได้เงียบหายไป และไม่ปรากฏหลักฐานว่าพระอุทัยราชาได้พยายามติดต่อกับไทยเรื่องนี้อีก แต่เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขมรเริ่มไม่พอใจญวนตั้งแต่สมัยพระอุทัยราชาแล้ว ที่น่าแปลกก็คือพระอุทัยราชาก็มิได้ต่อต้านญวนอย่างจริงจัง บางทีอาจจะเป็นเพราะพระอุทัยราชาตกอยู่ในภาวะต้องยอมให้แก่ญวน จนไม่สามารถปลีกตัวออกห่างจากญวนก็ได้

ชาวเขมรได้เริ่มต่อต้านญวนตั้งแต่ที่ญวนพยายามจะเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขมร เช่นญวนบังคับให้ชาวเขมรแต่งตัวแบบญวน เขมรก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ครั้นถูกบังคับหนัก ๆ เข้าก็พากันหนีไปอยู่ป่า พวกที่ถูกญวนจับได้ก็ถูกข่มขู่และถูกลงโทษต่าง ๆ นานา[2] นอกจากนั้นพระเจ้าเทียวตรียังทรงพระดำริที่จะขอนักองแบนเจ้าหญิงเขมรให้อภิเษกกับราชบุตรพระเจ้าเทียวตรี แต่เขมรไม่ยอมโดยอ้างว่าเขมรกับญวนผิดชาติต่างภาษากัน และเขมรเป็นเมืองเล็กไม่คู่ควรกับเมืองใหญ่ ๆ เช่นญวน[3] แสดงให้เห็นว่าเขมรกลัวญวนจะเข้ามากลืนเขมรนั่นเอง

ในพงศาวดารเขมรได้กล่าวถึงการที่เขมรได้รับการกดขี่จากญวนว่า

> .....ครั้งนั้นองเลิ่งกุน ชื่อเสา เป็นเบาหอมารักษาเมืองพนมเปนมันกระทำให้บรรดาข้าราชการน้อยใหญ่ และไพร่บ้านเมือง ได้รับความเดือดร้อนต่าง ๆ นานา มันบังคับให้สวมเสื้อกางเกงโพกศีรษะอย่างเพศญวน แลบังคับให้ขุนนางเข้าไปโฮว (คำนับเฝ้า) มันทุกวัน แลมันตั้งชื่อขุนนางเขมรเปลี่ยนเป็นภาษาญวน เรียกว่า องจัญ

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ด.

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก คำให้การของชาวเขมรชื่อจุเล

[3] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร หน้า 148

พอโดยกายลางภวนเตื้องตรำ แล้วเกณฑ์ให้ราษฎรเขมรทำไร่ไถนาให้มัน บรรดาราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนอย่างแสนสาหัส ไม่แต่เท่านั้น มันคิดจะยึดเอาพระนครประเทศเขมรทั้งหมดให้อยู่ในกำมือของมัน มันจึงจุดตั้งให้ องอานฎองเวียน มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองตลอดพระราชอาณาจักร.....[1]

แสดงให้เห็นว่าญวนเข้าปกครองเขมรทั้งประเทศ มิใช่ปกครองที่เมืองหลวงแห่งเดียว เขมรเริ่มฆ่าญวนตั้งแต่ปี พ.ศ.2363 คือตั้งแต่ก่อนที่ไทยจะยกกองทัพเข้าเขมร เพื่อรบกับญวนครั้งแรกเสียอีก ครั้งนั้นมีภิกษุรูปหนึ่งได้ตั้งตัวเป็นหัวหน้ารวบรวมชาวเขมรตั้งเป็นกองทัพยกเข้าสู้รบกับญวนและฆ่าญวนตายไปหลายคน พระอุทัยราชาไม่ยอมร่วมมือกับพวกกบฏต่อญวน แต่ได้จับหัวหน้ากบฏเขมรมาประหารชีวิต[2] บางทีจับได้ส่งไปให้ญวนพิจารณาคดีก็มี ญวนก็ตัดสินลงโทษประหารชีวิต จะเห็นได้ว่าพระอุทัยราชาตกอยู่ใต้อำนาจของญวนมาก ถึงขนาดเอาใจญวนโดยการปราบชาวเขมรที่ต่อต้านญวน ทั้ง ๆ ที่ชาวเขมรเหล่านี้กระทำลงไปเพื่อชาวเขมรด้วยกัน

แม้ว่าญวนจะปราบปรามเขมรอย่างรุนแรง เช่นจับได้ถูกประหารชีวิต แต่ขุนนางเขมรบางคนก็ไม่ละความพยายามที่จะก่อกบฏต่อไป ตั้งแต่ปี พ.ศ.2363ไปแล้ว ญวนก็เริ่มปราบปรามชาวเขมร ขณะนั้นเขมรก่อการกบฏต่อญวนโดยเริ่มกระทำเป็นบางจุดตามเมืองต่าง ๆ กบฏระยะแรกเป็นการกบฏของพวกขุนนางเขมร ราษฎรโดยทั่วไปยังไม่ได้ให้ความร่วมมือมากนัก ขุนนางเขมรบางคนเมื่อถูกญวนปราบปรามก็หนีมาพึ่งไทย การกบฏครั้งใหญ่ซึ่งเป็นการกบฏทั้งขุนนางและราษฎร พร้อมใจกันลุกขึ้นจับอาวุธฆ่าญวนก็คือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเจ้าหญิงเขมรทั้ง 4 องค์ถูกจับส่งไปเมืองเว้เมื่อปี พ.ศ.2383 และญวนยังส่งขุนนางเขมรชั้นผู้ใหญ่ไปไว้เมืองญวนหมด แม้ว่าญวนจะเข้าปกครองเขมรโดยตรงก็ตาม แต่ชาวเขมรก็ยังต่อต้านญวนและเกลียดชังญวนอย่างรุนแรงมากขึ้นทุกที ชาวเขมรถือว่าเป็นการข่มเหงถึงจุดสุดท้ายที่เขมรจะทนต่อไปได้ ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

---

[1]กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 250 - 251

[2]ด. หน้า 235 - 236

.....เมื่อสมเด็จพระบิดาผู้เป็นเจ้ายังมีพระชนม มาถึงบุญเจ้าเวียตนาม ครั้นสิ้นพระชนมไปแล้ว อยู่แต่สมเด็จพระราชบุตรีทั้งสี่พระองค์นั้น ข้าพเจ้ากับขุนนางแลราษฎรพร้อมตามกัน ถึงจะมีทุกข์โศกประการใดก็อุตส่าห์ทำทาน หาได้คิดเอาใจออกห่างไม่ ด้วยมีสมเด็จราชบุตรีทั้ง 4 พระองค์ อยู่เป็นเจ้า บัดนี้ขุนนางญวนมันทำใจมิตฉาทฤษฐิ ร้ายกาจคิดลอลวงขุนนางผู้ใหญ่น้อยโดยเขลา หารู้เท่าความคิดมันไม่ จึงได้พลัดพรากจับเจ้าทั้งสี่พระองค์ไปสิ้น ขุนนางแลราษฎรกำพร้าหามีที่พึ่งไม่..... ข้าพเจ้ากับขุนนางผู้ใหญ่น้อย แลราษฎรทุกเขตคิดฆ่าฟันอ้ายญวนเป็นปัจจามิตรคนร้าย ทั้งนี้หมายจะเอาเมืองเขมน กราบบังคมทูลถวายสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวตามเดิม[1]..

ในปลายปี พ.ศ.2383 เป็นระยะที่เขมรมีการรวบรวมกำลังเป็นกองทัพเข้าทำสงครามกับญวน แต่เป็นกองทัพเล็ก ๆ ที่ขาดแคลนกำลังอาวุธเข้าสู้รบกับญวน ทัพเขมรได้เข้าโจมตีค่ายญวนตามเมืองต่าง ๆ ในเขตเขมรหลายครั้ง แต่บางทีก็พ่ายแพ้กลับมา ดังในจดหมายเหตุบอกว่า "ข้าพเจ้าจะสู้รบกับกองทัพไอ้ญวนนั้นเห็นทนไม่ได้ ด้วยไพร่พลก็มีน้อยนัก ปืนแลเครื่องศาสตราวุธหามีไม่ แลบันดากองทัพมีแต่พร้า ปะกัก หน้าไม้ ตะบอง จะต่อสู้กับกองทัพไอ้ญวนนั้นไม่ได้..."[2] แสดงให้เห็นว่าการที่เขมรสู้ญวนไม่ได้นั้นเป็นเพราะเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะใช้ในการสู้รบ ในระหว่างที่เขมรเริ่มสู้รบกับญวนนั้น ขุนนางเขมรได้รายงานเหตุการณ์ไปให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาทราบบ่อย ๆ ขุนนางเขมรได้ขอให้ไทยส่งกองทัพเข้าช่วยรบกับญวน โดยอ้างว่าถ้าหากไทยไม่ส่งกองทัพไปช่วยแล้ว เขมรเห็นจะสู้ญวนไม่ได้ ดังในจดหมายเหตุกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 43/ก <u>คำให้การของชาวญวนชื่อจุเล</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากพญาเสนาญุชิตเม้าถึงพระองค์แก้ว</u> เมื่อ18 พฤศจิกายน 2383

.....ขอสมเด็จพระอนุชาธิราช ขอท่านแม่ทัพแม่กองให้ยกกองทัพมาช่วยตามแต่จะเมตตาประการใดให้ได้คงนำดินกับราษฎร์ เป็นข้าสำหรับพระบารมีตามประเพณี แต่โบราณมา.....แต่ก่อนเห็นจะหนทานต่อสู้ไม่ได้ ถ้าทัพนายทัพนายกองเมตตาตรึกตรอง จนเอาเนื้อความกราบถวายบังคมทูลก็ดี ให้ยกกองทัพรีบไปก่อนก็ดี ขอได้มีหนังสือบอกไปให้ข้าพเจ้าทราบ[1]....

ทางฝ่ายไทยเมื่อได้รับการขอร้องจากญวน ได้ส่งกองทัพเข้าช่วยตอนแรกยังรีรอ เพราะยังไม่ทราบว่าทางฝ่ายเขมรจะหันมาหาไทยจริงหรือไม่ ระหว่างนี้ญวนก็ยิ่งปราบปรามเขมรรุนแรงขึ้นอีก ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

.....ไอ้องค์เตียนกุญคิดให้จับพญาพระเขมร นายบ้าน นายอำเภอผู้ใดมีสติปัญญาแข็งแรง คิดอ่านพาลจับ จำบันทุกเรือ เอาไปฆ่าเสียสิ้น ไอ้องค์เตียนกุญมิได้มีเป็นอันขาด แลองเตียนกุญให้ขุดยอในค่ายข้างตะวันตก กว้างห้าวาจัตุรัส ลึก 5 วา แลถ้าเขมรที่เป็นเชื้อพญาพระเขมรมีศักดินา ไอ้องเตียนกุญให้ฆ่ากลางตลาด ถ้าใช่เชื้อสกุล ไอ้องค์เตียนกุญให้มัดมือ มัดเท้า แล้วผลักลงไปในหลุมทั้งเป็น...[2]

เขมรก็โต้ตอบญวนอย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน พวกเขมรพบญวนที่ไหนก็ฆ่าที่นั่น ฆ่าหมดไม่ว่าเป็นผู้หญิงหรือเด็ก ชาวญวนต้องซพยพหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่า ส่วนพวกทหารก็หลบหนีไปอยู่ในค่ายตั้งมั่นเตรียมรบกับเขมร ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าญวนครั้งนี้กระทำพร้อมกันทุกหัวเมืองโดยมิได้นัดหมาย หรือมีหัวหน้าเป็นผู้นำในการสู้รบกับญวน โดยเฉพาะพวกญวนที่เมืองบริบูรณ์ถูกชาวเขมรฆ่าตายหมดเมือง และที่เมืองกำปงชนัง พวกญวนถูกฆ่าตายเกือบหมดเมืองเช่นเดียวกัน ที่เหลือ

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 ล.ก.

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43 <u>คำให้การของพญานะราธิตร์</u> เมื่อวันที่ 12 ธันวาคม 2383

ต้องหลบหนีไปอยู่ป่า[1] นอกจากนั้นชาวเขมรยังช่วยกันจับชาวญวนส่งไปยังกรุงเทพฯ หลายครั้ง ครั้งละ 100 - 200 คน[2] เมืองอื่นที่ชาวเขมรลุกขึ้นฆ่าญวนตายอีกมากมาย เช่น เมืองกำปอด กะพงโสม เปียม พุทไธมาศ ครัง ไพรกะบาด แม้กระทั่งพนมเปน ซึ่งเป็นเมืองที่ญวนพำนักอาศัยอยู่มากก็ถูกฆ่าตายโดยไม่รู้ตัว[3] ในเขตชนบททหารเขมรเข้าควบคุมไว้ได้ แต่ในเมืองญวนยังมีกองทหารควบคุมสถานการณ์อยู่ นับว่าการที่ชาวเขมรปราบปรามพวกญวนครั้งนี้เป็นการกวาดล้างครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งที่ชาวเขมรต้องการจะทำลายล้างชาวญวนในเขมรให้หมดไม่มีเหลือ

หลังจากที่ชาวเขมรได้แจ้งเหตุการณ์ไปให้เจ้าพญาบดินทรเดชาทราบหลายครั้งแล้ว แต่ทางไทยก็ยังเงียบอยู่ ยังไม่ยอมส่งกองทัพไปช่วยเขมร ขุนนางเขมรจึงทำหนังสือไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาอีก ขอให้เจ้าพระบดินทรเดชานำขุนนางเขมรไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ เพื่อกราบบังคมทูลเหตุการณ์ในเมืองเขมร ครั้งนั้นขุนนางได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ และพระองค์ได้ตัดสินพระทัยส่งทัพเข้าช่วยเขมร[4] ในปลายปี พ.ศ.2383 นั้นเอง นับเป็นระยะเวลาหลายเดือนที่เขมรได้ต่อสู้ญวนด้วยลำพังตนเองโดยไม่มีไทยช่วยเหลือ ญวนไม่สามารถที่จะยกกองทัพใหญ่มาปราบปรามเขมรได้ เนื่องจากตังเกี๋ยกำลังก่อการกบฏต่อเว้ พระเจ้าเทียวตรีจึงละความสนใจจากเขมรชั่วคราว ต้องรวบรวมกองทัพไปปราบตังเกี๋ย[5] ด้วยเหตุนี้เขมรจึงสามารถลุกขึ้นฆ่าฟันพวกญวนได้อย่างสะดวก เขมรกลัวว่าถ้าหากเว้สามารถปราบตังเกี๋ยได้อย่างรวดเร็ว ญวนก็จะส่งทัพมาตีเขมรอีก จึงต้องเร่งขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วยด่วน

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43 <u>คำให้การของนายคง</u> เมื่อ 1 กันยายน 2383

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 47

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ.1202 เลขที่ 28 <u>หนังสือจากพญาวงษาอันชิตมีถึงพญาสังขะโลก</u> เมื่อ 12 พฤศจิกายน 2383

[4] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 14 <u>หนังสือจากขุนนางเขมรถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

[5] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ.1203 เลขที่ 105 <u>เรื่องราชการทัพเมืองญวน</u>

ข่าวทัพไทยยกไปช่วยเขมรได้สร้างความปิติยินดีให้แก่ชาวเขมรเป็นอย่างมาก ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

.....บันดานาหมื่นมุขมนตรีผู้ใหญ่น้อย ทราบความปรากฏดังนี้มีจิตรโสมนัดยินดี หมายว่าตัวได้รอดชีวิตออกจากเมืองอ้ายญวน และพาตัวภรรยาบุตทั่วทุกคนเข้ามากราบถวายบังคม รับถือน้ำพิพัทสัจจา ณ พระวิหารวัดสำนอ ชำระตัวให้สิ้นมลทินแล้วถวายตัวถวายแผ่นดิน ถวายนครกำพูชาธิบดี เชิญเสด็จครอบครัวรักษาสมณชีพราหมนาจาร มหาสังฆราชครูปโรหิต กับพระวงษ์ราชวงษ์ มุขมนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อย บันดาราษฎรให้ได้รอดพ้นจากทุกข์.[1]....

ทัพไทยที่ยกออกจากกรุงเทพฯ ไปช่วยเขมรนั้น มุ่งตรงไปยังเมืองอุดงลือไชย* และในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2383 ไทยก็ส่งทัพเข้าโจมตีก่ายญวนในดินแดนเขมรเป็นการเริ่มทำสงครามกับญวนอีกเป็นครั้งที่ 2

แม้ว่าชาวเขมรส่วนใหญ่ไม่พอใจญวนและช่วยไทยรบญวน เพื่อขับไล่ญวนออกจากเขมรก็ตาม แต่ก็ยังมีเขมรบางกลุ่มที่กระทำตรงกันข้าม คือช่วยญวนรบไทย ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

.....ออกญาพระเขมรยังเข้าอยู่กับไอ้ญวน แต่งตัวเป็นญวน ช่วยไอ้ญวนรบอยู่ทุกวันนี้ ออกญาราชาเสนหาปราบเจ้าเมืองสมบุก ออกญาเพชเดโชหิตเจ้าเมืองเชิงไพร ออกญามนตรีเสนหาเจ้าเมืองกะพงเสียม ออกญาเสนาราชสงครามเจ้าเมืองบะโม.....ฯลฯ ออกญาพระเขมรยี่สิบแปดคนกับเจ้าเมืองห้าคน เข้ากันสามสิบสามคน ยังอยู่กับไอ้ญวนเป็นหลายคน.[2]....

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 14 ล.ด.

*ตอนหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นอุดงมีไชย

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 42 <u>หนังสือจากหลวงอาษารณรงถึงหมื่นพรมภักดี</u> เมื่อ 22 มกราคม 2383

เขมรที่เข้ากับญวนและช่วยญวนรบไทยนั้นเป็นพวกนิยมนักองอิ่มและไม่ชอบไทย เพราะฉะนั้นเมื่อใดที่ไทยทำสงครามกับญวนในดินแดนเขมรแล้ว มักปรากฏว่าไทยจะต้องรบกับเขมรที่เป็นเจ้าของบ้านทุกครั้งไปด้วย

การที่เขมรก่อการกบฏและฆ่าญวนตายมากมายในครั้งนี้ ทางเมืองญวนพระเจ้าเทียวตรีทรงกล่าวหาว่า องต๋ากุ๋นข้าหลวงใหญ่ญวนประจำไซ่งอนดำเนินนโยบายผิดพลาด คือไปข่มเหงและเบียดเบียนชาวเขมร ทำให้เขมรได้รับความเดือดร้อนจึงก่อการกบฏขึ้น ทรงตำหนิองต๋ากุ๋นอย่างรุนแรง และได้เรียกองต๋ากุ๋นกลับไปเมืองเว้ องต๋ากุ๋นมีความเสียใจที่แผนการของตนในการเข้าปกครองเขมรผิดพลาดและล้มเหลว จึงได้กินยาพิษฆ่าตัวตายที่เมืองโจฎก* ในขณะที่เดินทางกลับไปญวนหลังจากที่ถูกเรียกตัวกลับไปยังเว้นั่นเอง [1]

สรุปได้ว่า เขมรได้รับความอดดันจากไทยและญวนตลอดเวลา ทำให้เขมรต้องมีปฏิกิริยาโต้ตอบในรูปของการต่อต้านทั้งไทยและทั้งญวน ญวนเป็นชาติที่เข้ามาสร้างความเดือดร้อนให้แก่เขมรมากมาย ดังนั้นเขมรจึงต่อต้านญวนอย่างรุนแรงมากกว่าไทย การที่เขมรจะต่อต้านชาติใดนั้น มักจะขึ้นกับสถานการณ์ภายในของเขมรเอง และจะต้องดึงเอาชาติหนึ่งเข้ามาสนับสนุนเขมรให้ต่อต้านอีกชาติหนึ่ง เพราะเขมรไม่สามารถที่จะต่อต้านไทยหรือญวนด้วยลำพังตนเองได้ แท้ที่จริงแล้ว เขมรเป็นชาติรักสงบไม่ต้องการที่จะต่อต้านชาติใดเลย แต่เขมรไม่สามารถดำรงเอกราชอย่างมั่นคงได้ เพราะเหตุ 2 ประการ คือ

1. ไทยและญวนคอยหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรตลอดเวลา

2. ความแตกแยกในหมู่ขุนนางเขมร ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายที่จำเป็นจะต้องพึ่งไทยและฝ่ายที่จำเป็นจะต้องพึ่งญวน ขุนนางสองฝ่ายต่างก็พยายามแย่งอำนาจกันเองตลอดเวลา

ส่วนประกอบ 2 ประการที่กล่าวมานี้ คือปัจจัยอันสำคัญซึ่งทำให้ไทยและญวนต้องเข้ามาขัดแย้งและทำสงครามกันในดินแดนเขมร ดังจะได้กล่าวในบทต่อไป

---

*พงศาวดารญวนบอกว่าองต๋ากุ๋นป่วยตาย

[1] กรมศิลปากร <u>คำให้การพัพญวน</u> หน้า 22

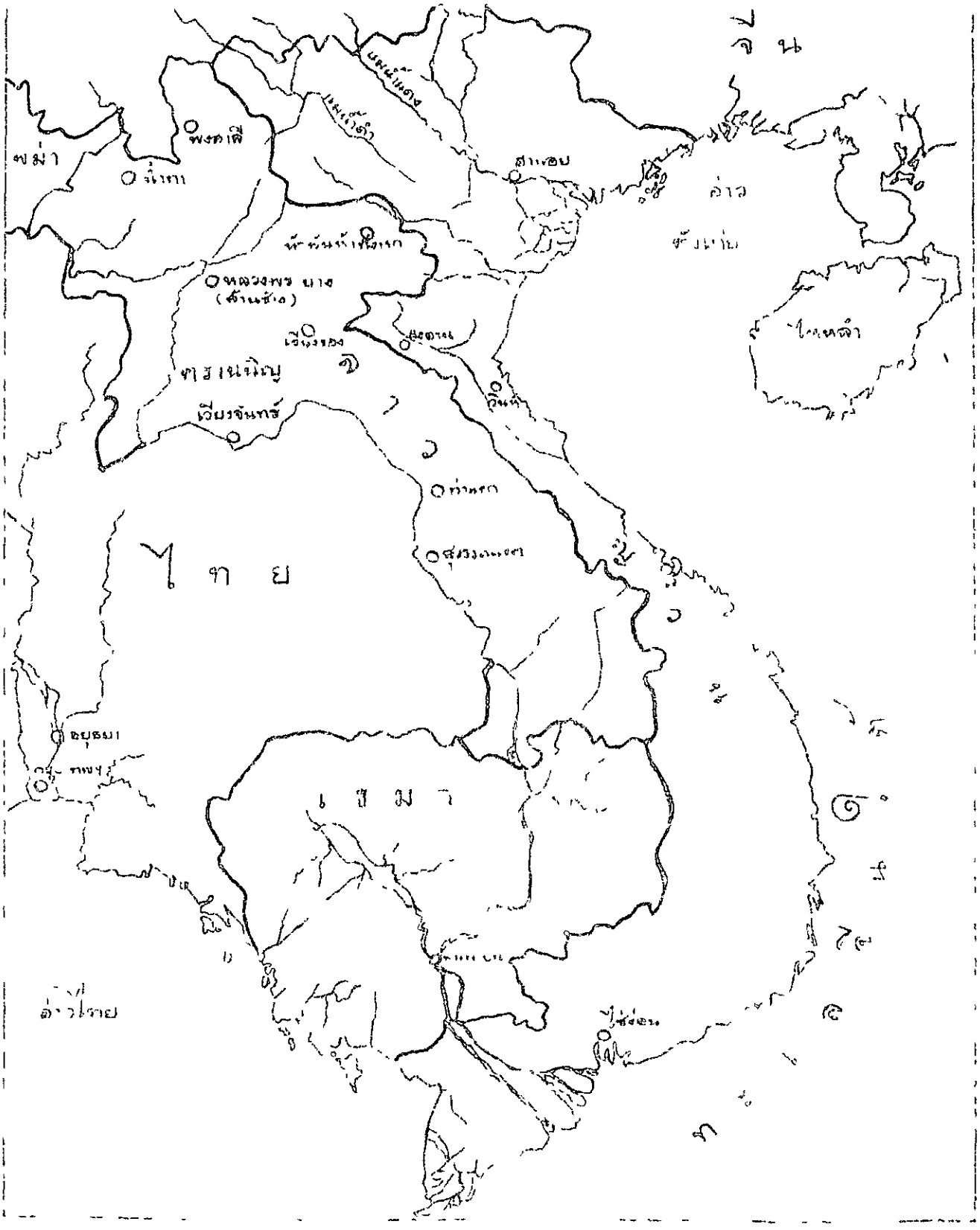

แผนที่แสดงเมืองและคนแขกต่าง ๆ เขมร ญาย

บทที่ 6

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร

1. มูลเหตุของสงคราม

มูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น เป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนและมีมูลเหตุต่อเนื่องกันเรื่อยมา แต่เราอาจกล่าวสรุปได้อย่างกว้าง ๆ ว่ามูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวน ก็คือการที่ไทยและญวน-พยายามแข่งขันกันมีอิทธิพลในเขมรนั่นเอง เพราะต่างฝ่ายต่างถือว่า ตัวเองมีสิทธิที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรและพยายามกีดกันอีกฝ่ายหนึ่งมิให้เข้าไปยุ่งเกี่ยว เมื่อสองฝ่ายมีผลประโยชน์ขัดกันอย่างรุนแรง ดังนั้นการทำสงครามจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น

ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมร และญวนในสมัยรัตน-โกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่บทที่ 2 จนถึงบทที่ 5 นั้น ก็คือมูลเหตุทั้งหมดที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมร ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้น ผู้เขียนจะไม่ขอกล่าวซ้ำอีก แต่จะกล่าวถึงมูลเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสงครามนอกเหนือไปจากที่ได้กล่าวมาแล้ว มูลเหตุเพิ่มเติมที่จะกล่าวถึงมีดังต่อไปนี้ คือ

ก. ปัญหาเรื่องลาว

นอกจากญวนจะพยายามขยายอำนาจเข้าไปในเขมรจนได้รับความสำเร็จ และมีผลทำให้ไทยต้องคอย ๆ หมดอำนาจในเขมรลงแล้ว ญวนยังได้พยายามขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่ายอีกด้วย ญวนได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้าไปในลาวทุกฝ่าย ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเวียดนามยาลองแล้ว หลังจากที่ญวนได้หมดอำนาจในลาวในสมัยที่ญวนเกิดสงครามไกเซิน ครั้งนั้นญวนรวมประเทศได้สำเร็จในสมัยพระเจ้ายาลอง ญวนก็กลับเข้าไปมี

---

* หมายถึงลาวอาณาจักรหลวงพระบาง, เวียงจันทร์ และลาวฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับญวน

อิทธิพลในลาวอีก

โดยส่วนใหญ่แล้ว ไทยมีอิทธิพลในลาวทุกฝ่ายมากกว่าญวน จะเห็นได้ว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยยังมีอำนาจเหนือเวียงจันทร์และหลวงพระบางตลอดเวลา แม้ว่าดินแดนสองแคว้นนี้จะส่งบรรณาการไปให้ญวนก็ตาม แต่เวียงจันทร์กับหลวงพระบางก็ยังใกล้ชิดกับไทยมากกว่าญวน

ดินแดนลาวที่อยู่ใต้อำนาจของญวนนั้น ได้แก่ดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับญวน เพราะญวนได้เข้าไปปกครองโดยตรง ญวนได้แต่งตั้งเจ้าเมืองเหล่านี้และใช้ชื่อตำแหน่งเป็นภาษาญวนหมด ดินแดนลาวที่ญวนเข้าปกครองโดยตรงได้แก่เมืองตะโปน, เมืองแรม, เมืองจัน, เมืองหาร, เมืองพิน, เมืองระนอง, เมืองเชียงรม, เมืองผามอง เมืองเหล่านี้ญวนได้ส่งเจ้าหน้าที่มาเรียกเก็บส่วยตามที่กำหนดไว้ โดยมากจะต้องส่งส่วยให้ญวนเป็นสิ่งของ เช่น กระบือ, ช้าง, ขี้ผึ้ง ฯลฯ นอกจากนั้นญวนยังจัดให้มีการสำรวจ-สำมะโนครัวพลเมืองลาวที่อยู่ใต้อำนาจของญวนเพื่อเก็บภาษี เมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ญวนถือว่าญวนมีหน้าที่ให้ความคุ้มครองโดยตรง ลาวฝ่ายอื่นจะยกมารุกรานไม่ได้ และญวนจะส่งกองทัพเข้าช่วยเหลือทันที[1]

ส่วนไทยนั้นมีอิทธิพลเหนือเวียงจันทร์และหลวงพระบาง เมืองต่าง ๆ ที่ขึ้นกับเวียงจันทร์และอยู่ใต้อิทธิพลของไทยได้แก่ เมืองหัวพันห้าทั้งหก เมืองพวน, เมืองมหาชัย เมืองคำเกิด, เมืองกามอง, เมืองวัง, เมืองพรอง, เมืองชุมพร เมืองเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเมืองที่ขึ้นกับเวียงจันทร์ทั้งสิ้น[2]

ญวนไม่ได้คิดหยุดยั้งเพียงแค่เขมร แต่ได้มุ่งขยายอิทธิพลไปยังลาวเวียงจันทร์และหลวงพระบาง ซึ่งขณะนั้นต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อ 1 ครั้ง[3] แต่จุดมุ่ง

---

[1]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 15 <u>เรื่องกำให้การท้าวเพี้ยเมืองตะโปน เมืองวัง เมืองระนอง เรื่องพากรอบครัวหนีไปพึ่งญวน</u>

[2]กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3</u> ตอนที่ 1 และตอนที่ 2 หน้า 91

[3]นายหยอง (ผู้แปล) <u>พงศาวดารญวน</u> หน้า 619

หมายของญวนตั้งแต่สมัยพระเจ้ายาลองเป็นต้นไปไม่ได้คิดที่จะให้ลาวส่งแต่บรรณาการไปให้ญวนอย่างเดียว แต่ญวนมุ่งที่จะเข้าปกครองลาวทั้งเวียงจันทร์และหลวงพระบางด้วย ทำให้ญวนต้องแข่งอิทธิพลกับไทยในดินแดนลาวต่อไป

กระทั่งถึงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ญวนได้เข้าปกครองเขมรเรียบร้อยแล้ว และได้ขจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมรจนหมดสิ้น แผนการขั้นต่อไปของญวนก็คือขยายอำนาจเข้าสู่ลาวทุกฝ่าย เหตุการณ์ที่เปิดโอกาสให้ญวนเข้าแทรกแซงในลาวเวียงจันทร์ ก็เนื่องมาจากการเกิดกบฏเจ้าอนุเวียงจันทร์ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2370

เจ้าอนุเป็นเจ้าเมืองเวียงจันทร์ที่มีความสนิทสนมกับญวนมาก และได้เคยส่งทูตไปเยี่ยมเมืองญวนเมื่อตอนที่เจ้าอนุได้ครองเวียงจันทร์ใหม่ เจ้าอนุจึงหวังที่จะได้รับความช่วยเหลือจากญวนในกรณีที่เจ้าอนุต้องการจะกำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเวียงจันทร์[1] เหมือนดังที่พระอุทัยราชาได้กำจัดอิทธิพลของไทยออกจากเขมร

สาเหตุประการหนึ่ง ที่เจ้าอนุกบฏต่อไทยนั้นก็เนื่องมาจากในปี พ.ศ. 2369 มีข่าวไปถึงเวียงจันทร์ว่า ไทยเกิดบาดหมางกับอังกฤษด้วยเรื่องการเจรจาทำสนธิสัญญา และอังกฤษกำลังเตรียมทัพเรือจะยกเข้ามายึดกรุงเทพ ฯ[2] ประกอบกับเจ้าอนุไม่พอใจไทยหลายอย่าง และต้องการที่จะประกาศตัวเป็นเอกราช ไม่ยอมขึ้นกับไทยต่อไป เจ้าอนุจึงส่งทัพเข้าโจมตีนครราชสีมา ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2370[3] ในตอนแรกเจ้าอนุ

---

[1] กรมศิลปากร <u>เมืองไทยในรัชกาลที่ 3</u> (เรียบเรียงจาก Siam Under King Rama III by Walter F. Vella) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระชาติตระการ วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2511 ไม่ปรากฏหน้า

ในปี พ.ศ. 2368 อังกฤษได้ส่งทูตชื่อ เฮนรี่ เบอร์นีย์ เข้ามาเจรจากับรัฐบาลไทยด้วยเรื่องการค้า รัฐมลายู และเรื่องสงครามกับพม่า การเจรจาได้รับผลสำเร็จจนถึงกับมีการทำสนธิสัญญากัน

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 11 ฆ. กัปอกเล่ม 6.

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1187 เลขที่ 5 ก.

ประสบความสำเร็จในการยึดตัวเมืองในภาคอีสานของไทยหลายเมือง และยึดนครราชสีมาได้[1] จากนั้นก็ยกกองทัพมุ่งไปตีกรุงเทพ ฯ

ในเดือนมีนาคม ทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพ ฯ โจมตีทัพเจ้าอนุแตกพ่ายและได้ถอยร่นกลับไปยังเวียงจันทร์ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2370 ทัพไทยก็ยกเข้าสู่เวียงจันทร์และยึดเวียงจันทร์ได้ ส่วนเจ้าอนุหนีไปพึ่งญวน[2] ญวนได้ฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงในเรื่องนี้ทันทีคือ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2371 ญวนได้ส่งทูตไปยังกรุงเทพ ฯ พร้อมกับเสนอตัวเองเป็นผู้ไกลเกลี่ยกรณีพิพาทระหว่างไทยกับเวียงจันทร์ ญวนได้เสนอให้เจ้าอนุส่งบรรณาการมาให้ไทยและให้ขอโทษไทยด้วย[3]

ในขณะเดียวกันญวนก็เริ่มคุกคามไทย โดยแม่ทัพญวนได้กล่าวหาไทยว่า ไทยได้ทำลายเมืองเวียงจันทร์ ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน จึงขอให้ไทยถอนทหารออกจากเวียงจันทร์และห้ามล้ำเขตแดนญวนด้วย มิฉะนั้นกองทัพญวนซึ่งมีกำลัง 20,000 คน จะยกเข้าโจมตีไทยทันที[4]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงหวั่นไหวต่อคำกล่าวหาของญวน ทรงดำเนินนโยบายปราบปรามเจ้าอนุต่อไป ไทยดำเนินนโยบายแข็งกร้าวขึ้นก็คงเป็นเพราะไทยเห็นว่าได้ดำเนินนโยบายอ่อนข้อให้ญวนมามากแล้ว และครั้งนี้ก็จะไม่ยอมอ่อนข้อให้แก่ญวนอีกต่อไป แน่นอนที่สุดไทยจะต้องไม่พอใจญวน เพราะญวนได้ทำตนเป็นผู้คุ้มครองเจ้าอนุและสนับสนุนให้เจ้าอนุกบฏต่อไทย บัดนี้ญวนได้เริ่มดำเนินนโยบายแบบเดียวกับที่ให้ความคุ้มครองพระอุทัยราชาแห่งเขมรมาแล้ว ซึ่งไทยจะยอมให้มีเหตุการณ์เหมือนเดิมอีกไม่ได้

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1188 เลขที่ 19

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 4/ข. <u>จดหมายเหตุว่าด้วยปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทร์</u>

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 6/ข. <u>จดหมายเหตุเรื่องเจ้าอนุเวียงจันทร์</u>

[4] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3</u> หน้า 69 - 70

เมื่อเจ้าอนุหนีไปพึ่งญวนนั้น ไทยได้ส่งทหารตามจับกุม แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำชับมิให้กองทหารไทยรุกล้ำเข้าไปในเขตแดนญวน เพราะทรงเกรงว่าอาจจะเกิดการกระทบกระทั่งกับฝ่ายญวนได้[1]

ทางฝ่ายญวนก็มิได้ลดความพยายามที่จะเข้าไปแทรกแซงในปัญหาเวียงจันทร์ต่อไปอีก ญวนอ้างว่าเวียงจันทร์เป็นประเทศราชทั้งไทยและญวน แต่เมื่อมีเหตุการณ์ไทยก็มิได้แจ้งให้ญวนทราบ ญวนเห็นว่าไทยกับญวนควรจะร่วมมือกันแก้ไขปัญหาเรื่องเวียงจันทร์ น่าสังเกตว่าไทยไม่สนใจที่จะโต้ตอบกับญวนในเรื่องเจ้าอนุมากนัก แสดงว่าไทยต้องการที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมากกว่าที่จะคอยปรึกษาญวน เพราะรู้ว่าถ้าหากยิ่งปรึกษากับญวนมากเท่าไรก็ยิ่งเสียเปรียบมากขึ้นเท่านั้น อีกประการหนึ่ง ไทยถือว่าเวียงจันทร์เป็นเมืองขึ้นของไทยแต่ฝ่ายเดียว ไทยไม่ได้รับรองว่าญวนมีอำนาจเหนือเวียงจันทร์ ดังนั้นไทยจึงไม่ต้องการที่จะปรึกษากับญวนเรื่องเวียงจันทร์

ในเดือนกรกฎาคม ญวนก็ได้พาเจ้าอนุมาส่งยังเวียงจันทร์ตามเดิม แต่เจ้าอนุก็ไม่ยอมมาขอโทษต่อทางกรุงเทพ ฯ เหมือนดังที่ญวนได้เสนอแต่อย่างใด วันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ. 2371 เจ้าอนุก็กระทำการกบฏอีกครั้งหนึ่ง คือส่งทหารเข้าโจมตีหน่วยทหารไทยเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่เวียงจันทร์อย่างไม่รู้ตัว ผลก็คือทหารไทยตายเกือบหมด[2] ครั้งนี้ไทยโกรธเจ้าอนุและญวนมาก ไทยกล่าวหาว่าญวนเป็นผู้วางแผนให้เจ้าอนุโจมตีกองทหารไทย

ทางฝ่ายญวนได้รีบส่งทูตมายังกรุงเทพ ฯ เพื่อขอโทษแทนเจ้าอนุ แต่ญวนก็ยังกล่าวหาว่าไทยเป็นผู้ลงมือโจมตีทหารเวียงจันทร์ก่อน ทหารเวียงจันทร์จึงโต้ตอบบ้าง

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 111.

[2] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 111.

คราวนี้ไทยไม่ฟังเสียงญวนต่อไป ได้ลงมือปราบเจ้าอนุอย่างเด็กขาด ไทยได้ส่งทัพเข้าโจมตีกรุงเวียงจันทร์อีกครั้งหนึ่ง เจ้าอนุพยายามจะหนีไปพึ่งญวนเหมือนเช่นเคย แต่ถูกฝ่ายไทยตามไปจับได้และส่งไปลงโทษที่กรุงเทพ ฯ[1] เจ้าอนุถึงแก่กรรมที่กรุงเทพ ฯ นั่นเอง

ในสมัยที่เจ้าอนุมีอำนาจอยู่นั้น เจ้าอนุได้เอาเมืองบางเมืองไปยกให้แก่ญวน เช่น เมืองหัวพันห้าทั้งหก และเมืองพวน เป็นต้น ญวนได้ส่งทัพเข้ารักษาเมืองพวนและจัดการปกครองอย่างใกล้ชิดเป็นเมืองขึ้นของญวนโดยตรง ส่วนเมืองหัวพันห้าทั้งหกนั้นญวนได้จัดการเก็บภาษีเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ใต้การปกครองของญวน[2]

การที่ญวนเข้ายึดดินแดนซึ่งขึ้นกับเวียงจันทร์ไปจากไทยเช่นนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่พอพระทัยมาก ทรงกริ้วคิดอยู่เสมอที่จะเอาดินแดนลาวซึ่งญวนยึดไปกลับคืน แต่เวลานั้นไทยกับญวนยังเป็นไมตรีกันอยู่จนกระทั่งไทยได้เริ่มทำสงครามกับญวนครั้งแรกแล้ว ต่อมาไทยจึงได้ยกทัพไปตีดินแดนลาวของญวนกลับคืน[3] การที่ญวนยึดดินแดนลาวไปจากไทยนี้จึงเป็นมูลเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งทำให้ไทยต้องทำสงครามกับญวน

เหตุการณ์ที่เจ้าอนุกบฏต่อไทยและญวนพยายามเข้าแทรกแซงแต่ไม่สำเร็จนั้น ยังไม่ได้เป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้ญวนโกรธไทยอย่างรุนแรง แต่เหตุการณ์ที่ทำให้ญวนโกรธไทยมากที่สุด ก็คือเรื่องแม่ทัพไทยลวงฆ่าขุนญวน

เหตุการณ์ที่ว่านี้เกิดขึ้นก็เนื่องจากทางญวนได้ส่งทูตคณะหนึ่งถือหนังสือมาถึงแม่ทัพไทยที่นครพนมเพื่อปรึกษาเรื่องที่เจ้าอนุฆ่าทหารไทยตายที่เวียงจันทร์ 200 - 300 คน เรื่องนี้ทางฝ่ายไทยยังเจ็บใจญวนไม่หาย และกล่าวหาว่าญวนเป็นผู้วางแผนให้ลาวฆ่าไทย

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1190 เลขที่ 6/1-3 <u>เรื่องเจ้าอนุเวียงจันทร์เป็นกบฏ</u>

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1199 เลขที่ 1 <u>สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองหนองหาร</u> เมื่อ 28 พ.ค.2380

[3] ก.

พอทูตญวนมาถึงนครพนม แม่ทัพไทยคือพระยาวิชิตสงครามก็ได้จัดงานเลี้ยงต้อนรับคณะทูตญวนซึ่งมีอยู่ราว 50 คน พวกญวนไม่รู้ว่าเป็นแผนการลวงฆ่า จึงมาตามที่ฝ่ายไทยเชิญ เลยถูกฝ่ายไทยฆ่าตายเกือบหมด[1]

เหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้ญวนโกรธไทยมากที่สุดยิ่งกว่าครั้งใด ๆ ญวนได้ส่งทูตมาประท้วงไทยถึงกรุงเทพ ฯ ทันที และเรียกร้องให้ไทยส่งตัวการที่ฆ่าทูตญวนไปให้ญวนพิจารณาโทษ ไทยได้รับปากกับทูตญวนว่าจะสอบสวนเรื่องนี้ให้[2] ครั้นญวนเห็นว่าฝ่ายไทยยังไม่จัดการเรื่องทหารไทยฆ่าทูตญวนแต่อย่างใด ญวนก็มีหนังสือเตือนซ้ำมายังไทยอีก พระราชสาส์นที่พระเจ้าบินมางส่งมายังกรุงเทพ ฯ นั้น มีข้อความประท้วงไทยรุนแรงมาก ญวนกล่าวหาว่าไทยเข้าข้างขุนนางไทยผู้ทำผิดและไม่ยอมลงโทษตามกฎหมาย รวมทั้งได้กล่าวหาทหารไทยว่า ยกทัพล่วงล้ำเขตแดนญวนบ่อย ๆ

ทางฝ่ายไทยก็ยังไม่ได้จัดการแต่อย่างใด ญวนจึงมีหนังสือประท้วงไทยอีก คราวนี้ญวนได้กล่าวหาว่าไทยไม่ได้มีใจสุจริตต่อญวนทั้ง ๆ ที่ญวนได้ซื่อตรงต่อกรุงเทพ ฯ เช่น พม่าชวนญวนยกทัพไปตีกรุงเทพ ฯ เพื่อจะได้แบ่งเขตแดนกันละครึ่ง ญวนก็ไม่ยอมร่วมมือ เรือไทยไปค้าขายเมืองจีนถูกพายุพัดเข้าเขตญวน ญวนก็เอาใจใส่ดูแลช่วยเหลือให้ นอกจากนั้น พลเมืองในเขตไทยที่อพยพหนีสงครามเข้าเขตญวน ญวนก็ช่วยดูแลให้เสบียงอาหารและยังช่วยส่งกลับบ้านอีกด้วย ญวนได้กล่าวหาเป็นทำนองว่าไทยไม่รู้บุญคุณญวน[3]

ไทยได้จัดส่งทูตไปเมืองญวนเพื่อชี้แจงในเรื่องที่ทหารไทยฆ่าทูตญวน ไทยได้ตอบญวนไปว่า ญวนได้วางแผนร่วมกับเจ้าอนุฆ่าไทยที่เวียงจันทร์ ครั้นทูตญวนไปที่นครพนมครั้งนั้นทหารไทยเข้าใจผิดคิดว่าเป็นพวกเจ้าอนุที่เคยลวงฆ่าทหารไทยที่เวียงจันทร์ จึงได้ลงมือฆ่าเพื่อแก้แค้นบ้าง ไทยยังบอกอีกว่าทหารไทยที่ถูกฆ่าตายที่เวียงจันทร์นั้นมี

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อ.ค. หน้า 85.

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อ.ค. หน้า 92.

[3] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 121-125.

จำนวนถึง 200 - 300 คน ส่วนญวนตายไปเพียง 50 คนเท่านั้น ถึงอย่างไรก็ตาม ไทยเห็นว่าไทยก็ยังเสียเปรียบญวนอยู่นั่นเอง[1]

ปรากฏว่าทูตไทยที่ไปเมืองญวนในปี 2373 นี้ ทางญวนไม่ยอมต้อนรับเหมือนครั้งก่อน ๆ ไม่ยอมรับสิ่งของที่ไทยนำไปถวายพระเจ้ามินมางและส่งกลับคืน ญวนมีหนังสือยืนยันอีกครั้งหนึ่งว่าญวนกับไทยจะมีสัมพันธไมตรีกันได้ ก็ต่อเมื่อไทยได้ส่งผู้ทำผิดไปให้ญวนลงโทษเท่านั้น

ทูตไทยที่ไปญวนครั้งนี้เป็นทูตชุดสุดท้ายที่ไปเมืองญวน ก่อนที่ไทยกับญวนจะเริ่มทำสงครามกัน นับจากนี้ไปไทยกับญวนก็ขาดไมตรีกันมิได้มีความสัมพันธ์กันเหมือนดังแต่ก่อน

บทบาทของญวนในการเข้าแทรกแซงปัญหาลาว ย่อมแสดงให้เห็นว่าญวนมีนโยบายที่จะเข้าไปมีอำนาจในลาวทุกฝ่ายอีก วิธีการดำเนินการของญวนนั้นก็คล้าย ๆ กับวิธีการที่ญวนเข้าไปมีอำนาจในเขมร คือญวนอ้างสิทธิว่าลาวแต่ละฝ่ายเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนมาก่อน เพราะฉะนั้นการแก้ไขปัญหาลาวญวนจะต้องมีส่วนรับรู้ด้วย ญวนมีวิธีสนับสนุนเจ้าอนุเวียงจันทร์คล้าย ๆ กับเมื่อญวนสนับสนุนพระอุทัยราชา คือตอนแรกญวนทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยก่อน ต่อมาก็ส่งทหารเข้ากุมกรอง แต่ในกรณีเจ้าอนุเวียงวันทร์ แม้ว่าญวนยังไม่ทันส่งทหารเข้าไปให้ควบคุมกรองเจ้าอนุก็ตาม แต่ก็มีหลักฐานว่าญวนได้เตรียมกำลังทหารไว้แล้ว เพราะขณะที่ไทยกำลังทำสงครามกับเจ้าอนุเวียงจันทร์นั้น ญวนได้เกลี่อนกำลังทัพบกและทัพเรือไปชุมนุมอยู่แถวเมืองพุทไธเขตร, โจฎก, พุทไธมาศ, กำปอด เพื่อคุมเชิงทัพไทยและรอโอกาสอันเหมาะสมที่จะรุกเข้าสู่ลาว[2] และหลักฐานจากพงศาวดารญวนบอกว่าพระเจ้าเทียวตรีได้ส่งทหาร 10,000 คน ยกไปช่วยเจ้าอนุเวียงจันทร์ ทัพญวนยกไปเกือบถึงเวียงวันทร์อยู่แล้ว ก็ได้ข่าวว่าเจ้าอนุแพ้เสียก่อน จึงยกทัพกลับ[3]

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 126-128.

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1189 เลขที่ 11 จ. <u>กัดบอกเล่ม 1 ว่าด้วยปราบกบฏเจ้าอนุเวียงจันทร์</u>

[3] นายหยอง (ผู้แปล) <u>พงศาวดารญวน</u> หน้า 787.

การที่ญวนประสบความล้มเหลวในการที่จะเข้าไปมีอิทธิพลในเวียงจันทร์นั้น เป็นเพราะไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงดำเนินนโยบายเข้มแข็งทั้งทางการทูตและการทหาร จะเห็นได้ว่าไทยได้ตัดสินใจอย่างรวดเร็วเกลื่อนทัพเข้าโจมตีเวียงจันทร์และจับกุมเจ้าอนุโดยไม่ฟังเสียงทักท้วงจากญวน ไทยคงจะได้บทเรียนจากญวนเป็นอย่างดี สมัยที่ญวนพยายามเข้ายึดครองเขมรและขับไล่ไทยออกไป เพราะครั้งนั้นไทยดำเนินนโยบายแบบลังเลใจไม่กล้าตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะปราบพระอุทัยราชา มีข้อคิดอย่างหนึ่งว่า ถ้าหากไทยปราบพระอุทัยราชาเหมือนอย่างปราบเจ้าอนุเวียงจันทร์ ก็อส่งทัพเข้าโจมตีพนมเปน และจับกุมพระอุทัยราชาตั้งแต่เริ่มแรกแล้วตั้งพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ที่นิยมไทย บางทีเขมรอาจจะไม่หันไปพึ่งพิงญวน หรือสงครามระหว่างไทยกับญวนอาจจะไม่เกิดขึ้นก็ได้ ถึงอย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ไม่มั่นใจนักว่าจะมีทางเป็นไปได้อย่างแน่นอน เพราะว่าญวนนั้นคอยหาโอกาสที่จะเข้าไปมีอำนาจในเขมรตลอดเวลา ไม่ว่าพระเจ้าแผ่นดินเขมรจะนิยมไทยหรือนิยมญวน สงครามระหว่างไทยกับญวนจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้

ปัญหาเรื่องญวนขยายอิทธิพลเข้าสู่ลาวทุกฝ่าย จึงเป็นปัญหาใหญ่อย่างหนึ่ง ที่ไทยกับญวนต้องบาดหมางกันอย่างรุนแรง ไทยเริ่มมองเห็นว่าญวนไม่ได้เป็นมิตรต่อไทยและพยายามขยายอานาจเข้าไปในเขตอิทธิพลของไทยอยู่เรื่อย ๆ ถ้าหากไทยไม่หยุกยั้งญวนเอาไว้ อีกไม่ช้าประเทศราชของไทยก็จะต้องอยู่ใต้อำนาจของญวนหมด ทางฝ่ายญวนก็มองเห็นว่าไทยไม่ได้เป็นมิตรต่อญวน เพราะไทยได้ฆ่าญวนตายเป็นจำนวนมากแล้วไม่ยอมรับรู้ การที่สองฝ่ายต่างเริ่มมองเห็นอีกฝ่ายหนึ่งไม่ใช่เป็นมิตรเหมือนดังแต่ก่อน แต่ได้กลับกลายมาเป็นศัตรู ทำให้เกิดความหวาดระแวงซึ่งกันและกันเป็นเหตุให้แต่ละฝ่ายจำเป็นต้องหาทางกำจัดอิทธิพลของฝ่ายตรงกันข้าม นี่คือมูลเหตุที่ทำให้เกิดสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ข. มูลเหตุปัจจุบัน

มูลเหตุปัจจุบันที่มีส่วนผลักดันทำให้ไทยต้องส่งทหารไปรบกับญวนในเขมรนั้น มีอยู่ 2 ประการ คือ

(1) มูลเหตุจากเขมร

(2) มูลเหตุจากญวน

(1) มูลเหตุจากเขมร มูลเหตุจากเขมรเป็นมูลเหตุที่สำคัญที่สุดในการทำให้ไทยตัดสินใจส่งทหารเข้ารบญวนเป็นครั้งที่ 2 ในเขมร มูลเหตุที่กล่าวถึงนี้ก็คือการที่เขมรได้ก่อการกบฏต่อญวนในปี พ.ศ. 2383 ชาวเขมรได้ลุกขึ้นจับอาวุธเข้าฆ่าชาวญวนตายมากมาย และเรียกร้องให้ไทยส่งทัพไปช่วยและส่งองค์ด้วงไปปกครองเขมร การที่ชาวเขมรเรียกร้องดังกล่าวจึงตรงกับความต้องการของไทยซึ่งกำลังรอโอกาสเหมาะ ๆ ที่จะส่งทัพเข้าขับไล่ญวนออกจากเขมร มูลเหตุข้อนี้ผู้เขียนจะไม่กล่าวซ้ำอีก เพราะได้กล่าวมามากแล้วในบทที่แล้ว

(2) มูลเหตุจากญวน ไทยตัดสินใจส่งทหารเข้ารบกับญวนในครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2376 นั้น ก็เป็นเพราะมีมูลเหตุมาจากญวนนี้เอง คือทางเมืองญวนได้เกิดกบฏไซ่ง่อน สาเหตุก็เนื่องมาจากในสมัยที่องต๋ากุ๋นเป็นผู้ว่าราชการไซ่ง่อนนั้น องต๋ากุ๋นได้กระทำการต่าง ๆ เป็นที่ขัดพระทัยพระเจ้ามินมางหลายครั้ง และพระเจ้ามินมางก็ไม่กล้าที่จะว่ากล่าวหรือลงโทษได้ กรณีองต๋ากุ๋นถึงแก่อนิจกรรม พระเจ้ามินมางทรงพอพระทัยเป็นอันมากและทรงถือโอกาสจะลงโทษองต๋ากุ๋น จึงโปรดให้ตั้งขุนนางคณะหนึ่งพิจารณาโทษองต๋ากุ๋น ขุนนางลงมติว่าองต๋ากุ๋นมีความผิดมากสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ จึงพร้อมใจกันตัดสินให้ลงอาญาศพ ฝ่ายราชการญวนบอกถึงการลงโทษองต๋ากุ๋นว่า "จึงยกหีบศพเลวังเหยวียดเถื่องกงออกมา แล้วเอาโซ่ตรวนเครื่องจำวางไว้บนหลังหีบศพแล้วก็ลงอาญาตามข้อรับสั่งทุกประการ แล้วจึงยกเอาสิ่งของซึ่งพระราชทานมาให้เซ่นน้ำศพ แล้วยกศพเลวังเหยวียดเถื่องกงไปฝัง"[1]

---

[1]นายหยอง ล.ค. หน้า 778-780.

พรรคพวกขององต๋ากุ๋นที่อยู่ไซ่ง่อนต่างก็ไม่พอใจที่พระเจ้ามินมางทรงลงโทษองต๋ากุ๋นรุนแรงเกินไป ประกอบกับได้ข่าวว่ารัฐบาลที่เว้มีแผนการจะจับเอาพรรคพวกขององต๋ากุ๋นไปประหารชีวิตหมด ด้วยเหตุนี้พรรคพวกขององต๋ากุ๋นจึงก่อกบฏยึดเมืองไซ่ง่อน ทางเว้ได้ส่งกำลังทหารจำนวนมากยกมาปราบกบฏไซ่ง่อนในปี พ.ศ. 2375 พวกกบฏได้ขอร้องให้ไทยส่งทัพไปช่วย[1] ไทยเห็นเป็นโอกาสเหมาะที่จะขับไล่ญวนออกจากเขมร จึงได้ส่งทัพไปโจมตีญวนในปี พ.ศ. 2376 ซึ่งเป็นการเริ่มต้นทำสงครามครั้งแรกกับญวน

ก. ส่วนประกอบอื่น ๆ ที่เป็นมูลเหตุทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยทำสงครามกับญวน

ส่วนประกอบอื่น ๆ ที่เป็นมูลเหตุทำให้ไทยต้องทำสงครามกับญวนนั้น อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

1. เป็นระยะที่ไทยได้ว่างศึกจากพม่าแล้ว* จึงมีเวลาเตรียมตัวได้อย่างเต็มที่ในการที่จะทำสงครามกับญวนในดินแดนเขมรได้เป็นระยะเวลานาน โดยไม่ต้องระวังศึกพม่าเหมือนดังสมัยรัชกาลที่ 2

2. ในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นระยะที่เศรษฐกิจของไทยดีขึ้นกว่าสมัยรัชกาลที่ 2 มาก เนื่องจากไทยได้ส่งสินค้าไปขายต่างประเทศเพิ่มขึ้น และพ่อค้าชาวยุโรปและชาวจีนนิยมค้าขายกับไทยมากขึ้น นอกจากนั้นรัฐบาลยังเก็บภาษีจากราษฎรได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยยิ่งกว่าแต่ก่อน ส่วนทางด้านประชาชนเมื่อไม่มีภัยทางด้านสงครามกับพม่า ชาวไทยได้อพยพมาอยู่รวมกันเป็นปึกแผ่น และมีฐานะมั่นคงมากกว่าสมัยรัชกาลที่ 2[2]

สรุปได้ว่า การที่ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ทำให้ไทยมีความพร้อมที่จะเสี่ยงทำสงครามได้

---

[1] นายหยอง อ.ก. หน้า 782-783.

* พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2369

[2] กรมศิลปากร <u>เมืองไทยในรัชกาลที่ 3</u> ไม่ปรากฏหน้า

3. เหตุผลทางด้านส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เนื่องจากพระองค์ทรงเคร่งครัดในพุทธศาสนา เมื่อทรงทราบว่าญวนได้เข้ามาเบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร ทรงกลัวว่าพุทธศาสนาในเขมรจะสูญสิ้น การที่พระองค์โปรดให้ยกทัพไปตีญวนนั้นจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งก็คือเพื่อป้องกันพุทธศาสนาดังในพระบรมราชวาทที่พระราชทานแก่นักองด้วง ตอนหนึ่งทรงกล่าวว่า

---พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ทรงสังเวชพระทัย เสียดายพระบวรพุทธศาสนา ส่งสารพญาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์เมืองเขมรนัก ดำรัสว่าการเป็นไปดังนี้ก็เพราะองจัน วาพระศาสนาที่เมืองเขมรจะเสื่อมสูญสิ้น ทรงพระดำริจะรักษาพระบวรพุทธศาสนาเบื้องเขมรไว้ให้ถาวรมั่นคง ไม่ให้อ้ายญวนปีจฉาทิฐิทำลายล้างเสีย---จะให้เขมรคงชาติคงสกุลอยู่ตามเดิม--- [1] และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า ----พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ไม่ต้องพระราชประสงค์ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติสืบไปภายหน้าว่าทรงกู้เมืองเขมรขึ้นไว้ ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ ---- [2]

จะเห็นได้ว่า คำกล่าวอ้างในการส่งทัพไปตีเขมรเพื่อป้องกันเกียรติยศของไทยนั้น นักจะเป็นคำกล่าวอ้างที่ไทยใช้บ่อย ๆ มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะไทยถือว่าการที่ญวนเอาเขมรไปจากไทย และไทยไม่สามารถเอากลับคืนนั้น เป็นการแสดงให้เห็นถึงความอ่อนแอของไทย ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินไทยสมัยอยุธยาที่ทรงเข้มแข็งจะไม่ทรงละเว้นที่จะต้องส่งทัพไปตีเขมรเอากลับคืนมาเป็นของไทย ถ้าเขมรประกาศตัวเองเป็นอิสระหรือตั้งไปพึ่งพิงญวน

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 25 <u>เรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยาพระเขมรเจ้าขาขอพระองค์ด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร</u>

[2] ฯ.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นว่าการที่ญวนขยายอำนาจเข้ามายังเขมรนั้น เป็นการแย่งเอาเขมรไปจากไทย ทรงเห็นว่าญวนได้เอารัดเอาเปรียบไทยหลายครั้งและไม่เป็นมิตรต่อไทย ดังในกระแสรับสั่งตอนเจ้าพระยาบดินทรเดชา ตอนหนึ่งกล่าวว่า

"----วิสัยญวนไม่มีความสุจริต ยกตนข่มท่าน คิดแต่จะเอารัดเอาเปรียบเสียบเสียมเอาทุกครั้งทุกที ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ขอเอาเมืองบันทายมาก ครั้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ก็กันเอาเมืองเขมรไปเป็นสิทธิ์ของตัว มาถึงแผ่นดินปัจจุบันนี้ ก็กันเอาเขตต์แดนเมืองเวียงจันทร์ไป เหลือที่จะทน----"[1]

ที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ไม่ทรงพอพระทัยญวนด้วยเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง ทรงเห็นว่าไทยได้ยอมเสียเปรียบญวนมาหลายครั้งแล้ว ฉะนั้น เมื่อมาถึงสมัยของพระองค์ พระองค์จะยอมให้ญวนเหมือนเมื่อครั้งก่อนต่อไปไม่ได้อีกแล้ว จำเป็นที่จะต้องตอบโต้ญวนให้รู้จักประมาณตนเสียบ้าง ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงโปรดให้ส่งทัพเข้าโจมตีญวนในเขมร นี่คือมูลเหตุประการหนึ่ง ที่ทำให้เกิดสงคราม-ระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3

อันที่จริงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ก็มิใช่ว่าพระองค์จะทรงนิยมการทำสงคราม แต่ที่พระองค์ต้องตัดสินพระทัย ส่งทหารเข้าทำสงครามกับญวนนั้น ก็เป็นเพราะทรงเห็นว่าไม่มีทางหลีกเลี่ยงเป็นอย่างอื่นแล้ว เพราะปัญหาเรื่องลาวเรื่องเขมรได้เป็นปัญหาซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ 2 และตกทอดมาถึงสมัยของพระองค์ จนสุดวิสัยที่จะแก้ไขเป็นอย่างอื่นได้ จะเห็นได้ว่าก่อนที่พระองค์จะตัดสินพระทัยส่งทหารไปรบนั้น ก็ทรงพยายามดำเนินการแก้ไขปัญหาโดยวิธีสันติอยู่แล้ว แต่ไม่ได้ผล ทำให้พระองค์รู้สึกไม่สบายพระทัยมาก ดังในพระราชปรารภตอนหนึ่งที่ตรัสแก่ทูตญวน ซึ่งเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จ

---

[1] พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว <u>ประชุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว</u> หน้า 152.

พระเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งก่อนที่จะทำสงครามกันว่า

"----ข้าเองตั้งแต่ได้ว่าการแผ่นดินมา ก็หามีความสุขไม่ อ้ายพม่าก็มากวน เมืองเขมรก็วุ่นวาย หากว่าเมืองญวนกับเมืองไทยเป็นกันเองจึงให้ตัวคืนมา ข้าก็ได้มอบ บ้านเมืองให้แล้วคิดว่าจะให้หาเขามาว่ากล่าวจัดแจงเสียให้แล้วสักวันหนึ่ง แล้วพระเจ้าเวียตนามจะว่ากระไรเล่า หรือจะไม่ให้มา----"[1]

พิเคราะห์ข้อความที่กล่าวมานี้ จะเห็นว่าพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะทำสงครามกับญวนเลย เพียงแต่มีพระประสงค์ที่จะให้เขมรยอมอ่อนน้อมต่อไทยเหมือนเดิม ถ้าหากญวนยอมให้เขมรอ่อนน้อมต่อไทยบ้าง และไม่เข้าไปแทรกแซงในเขมรมากนัก บางทีสงครามระหว่างไทยกับญวนอาจจะไม่เกิดขึ้นได้

ส่วนทางฝ่ายญวนนั้น เมื่อพิเคราะห์ดูเหตุการณ์แล้ว จะเห็นได้ว่า ญวนก็ไม่อยากที่จะทำสงครามกับไทยเหมือนกัน ญวนพยายามทาวิธีหลีกเลี่ยงการทำสงครามกับไทยอยู่เสมอ แต่ว่าพฤติการณ์ของญวนนั้นเองที่ทำให้ไทยเห็นว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่ไทยจะต้องส่งกองทัพไปรบญวน มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าญวนไม่อยากทำสงครามกับไทยอยู่หลายอย่างคือ

ในปี พ.ศ. 2364 หลวงภักดีวานิช ขุนนางไทยไปสืบราชการที่เมืองญวน ได้พบปะกับองต๋ากุ๋น ผู้ว่าราชการเมืองไซ่ง่อน และองต๋ากุ๋นได้บอกแก่หลวงภักดีวานิช เกี่ยวกับเมืองไทย ตามคำให้การของหลวงภักดีวานิชว่า

"----องตากุญ*ว่ากับข้าว่า ไทยนี้มีบุญคุณกับญวนนักหนา ใจของข้าคิดจะฉลองพระเดชพระคุณอยู่ จะได้คิดรบนั้นหามิได้ดอก อย่าให้เชื่อคำอ้ายกะเขมร ทำไมกะเขมรมันคอยจะเอาการของมันอยู่ ถ้าสิ้นกะเขมรเหล่านี้เมื่อใด ไทยกับญวนก็จะเป็นผาสุกดอก -- เจ้าสองคน**กลับไปทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบ ถ้าผู้ใดจะว่าญวนยกไปตีเมืองไทยอย่า

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 ไม่ปรากฏ จ.ศ. เลขที่ 55 <u>ชื่อสาเนาพระราชปติสันถานต้อนรับญวนในการที่ญวนนำศิลาใบเสมาเข้ามาถวาย</u>

*คือ องต๋ากุ๋น

**หมายถึงหลวงภักดีวานิช กับนายบุญมี มหาดเล็ก

ให้เชื่อ ถึงจะได้เมืองไทยจะตั้งอยู่ได้หรือ ไทยจะตีได้เมืองญวนเล่าก็หาตั้งอยู่ได้ไม่ แผ่นดินเมืองญวนกว้างขวาง เงินทองผู้คนก็พอใช้ แล้วไทยมีคุณกับญวนเป็นอันมาก จะเนรคุณเช่นนั้น เขาจะมินินทาหรือ เดี๋ยวนี้ถึงไทยจะยกมาตีเมืองญวน ข้าก็จะอดเสียครั้งหนึ่งก่อน หาให้สู้ไม่ ถ้ามาตีถึงสองครั้งจึงจะสู้ และอ้ายตะวันพอนั้น เพราะมันยุไปมาจึงฆ่ามันเสีย ถึงมาดทว่าญวนจะไม่รู้คุณไปคบกับพม่า จะช่วยกันกระหนาบตีเมืองไทย ถึงได้เมืองไทย พม่าจะตั้งอยู่เมืองไทย แดนต่อแดนจะติดกับเมืองญวนไทยผู้มีคุณจะอยู่ต่อแดนกันจะมิดีกว่าพม่าหรือ ญวนก็เรียนหนังสือจีน ใช้กฎหมายของจีน หามีเนรคุณไม่ ถ้าเนรคุณเช่นนั้น เมืองทั้งปวงจะมิถ่มน้ำลายรดหรือ การที่ต่อเรือรบนั้นเป็นอย่างธรรมเนียมไว้รักษาบ้านเมืองจึงต่อไว้ แต่นั้นลือเข้าไปว่าญวนต่อเรือรบจะไปตีเมืองไทย องตากุญสั่งข้าให้กราบทูลให้ได้ องตากุญจึงว่าเกิดเป็นลูกผู้ชายน้ำคิดอ่านพูดอย่าให้สองพระนครวิวาทแกล้งกันได้ จึงจะเป็นชายแท้ แล้วจะเป็นความดีของเจ้าด้วย---"[1]

ข้อความที่ยกมาแสดงนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าญวนมีนโยบายต่อไทยอย่างไร ถ้าองต๋ากุ๋นพูดด้วยความจริงใจก็ย่อมแสดงให้เห็นว่า ญวนไม่มีนโยบายที่จะรุกรานไทยเลย และต้องการเป็นมิตรต่อไทยอย่างจริงใจ แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าญวนจะไม่ทำสงครามกับไทย ถ้าไทยรุกรานเขมร แต่ญวนหมายถึงว่าจะไม่รุกรานดินแดนที่เป็นของไทยแท้ ๆ เท่านั้น หาได้ครอบคลุมไปถึงเมืองเขมรไม่

หลักฐานอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าญวนไม่อยากรบกับไทยก็คือ หลังจากที่ไทยได้พ่ายแพ้ญวนในการทำสงครามครั้งแรกในดินแดนเขมรจนต้องถอยกลับนั้น ต่อมาไทยได้ส่งจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ไปสืบราชการที่เมืองญวนแต่ถูกญวนจับได้ พระเจ้ามินบางทรงทราบจึงโปรดให้ขุนนางญวนปล่อยเชลยไทย พร้อมทั้งมีพระราชสาส์นถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ในพระราชสาส์นนั้น พระเจ้ามินบางทรงอ้างว่า พระองค์ได้คิดถึงพระคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ได้ทรงอุปการะพระเจ้ายาลองจนได้บ้านเมือง พระองค์จึงไม่อยากจะสู้รบกับไทย จะเห็นได้ว่า เมื่อไทยยกเข้าตีพุทไธมาศ (หมายถึง

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 2 จ.ศ. 1183 เลขที่ 4 <u>เรื่องสืบเหตุการณ์ในเมืองญวน</u>

การทำสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับญวน ในปี พ.ศ. 2376) ญวนไม่อยากจะสู้จึงถอยให้ ไทยก็ตามไปตีโจฎกอีก ญวนก็ถอยให้อีก เป็นเช่นนี้ถึง 3 ครั้ง ญวนจึงไก้คิดสู้ก็ปรากฏว่าไทยเป็นฝ่ายถอยทัพไปเอง พระเจ้ามินบางทรงอ้างว่า ถ้าพระองค์จะเอาชนะไทยก็คงไม่ยาก เพราะพระองค์มีกำลังทหารถึง 100,000 คน เรือรบอีก 1000 ลำ แต่ที่พระองค์ไม่ส่งทัพเข้าโจมตีไทยถึงขั้นแตกหักนั้น พระองค์ได้อ้างเหตุผลว่า "ญวนถือรับสั่งพระเจ้าเวียดนามยาลองอยู่จึงไม่ไก้ไล่ตาม ด้วยพระเจ้าเวียดนามยาลองมีรับสั่งประกาศไว้ให้รู้ทั่วกันทั้งบกทั้งเรือ ให้รักษาแต่เขตแดนไว้อย่าให้ก่อเหตุนอกเขตแดนออกไป บอกกล่าวไว้เป็นกุฎชั่วพันปี เพราะฉะนี้ญวนจึงไม่ทำอะไรแก่ไทย"[1]

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ให้ความเห็นว่าที่ญวนถอยถึง 3 ครั้งนั้น เป็นเพราะญวนสู้ไทยไม่ได้ เนื่องจากมีกำลังทหารน้อยกว่าไทย เพราะถูกเกณฑ์ไปปราบกบฏไปงอนเสียมาก หาใช่ยอมถอยเป็นเพราะไม่อยากจะสู้รบกับไทยไม่[2]

อย่างไรก็ตาม อาจจะกล่าวได้ว่าทั้งไทยและญวนต่างก็ไม่ปรารถนาจะทำสงครามกันด้วยเรื่องเมืองเขมร แต่พฤติการณ์ของญวนในการขยายอำนาจเข้าสู่เขมรและดินแดนลาวทุกฝ่ายนั้น เป็นเพราะญวนถือว่าญวนมีสิทธิ์ที่จะทำเช่นนั้นได้ ไม่ใช่เป็นการรุกรานไทย แต่ทัศนะของไทยนั้น กลับเห็นว่าเป็นพฤติการณ์ที่ไม่ได้แสดงความเป็นมิตรต่อไทย และเป็นผู้แย่งประเทศราชของไทยไปจากไทย ฉะนั้น ไทยจำเป็นที่จะต้องกู้เกียรติยศกลับคืนมา และวิธีการขั้นสุดท้ายที่ไทยนำมาใช้ก็คือ ส่งกองทัพไปปราบญวน เพราะญวนเป็นต้นเหตุที่ทำให้ไทยต้องเสื่อมเสียเกียรติยศ นี่คือมูลเหตุแห่งการทำสงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั่นเอง

---

[1]เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค. หน้า 155-156.

[2]เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค. หน้า 156.

2. การดำเนินการสงคราม

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั้น แบ่งได้ 2 ระยะ คือระยะแรกเกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2376 และ ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2383

ก. สงครามครั้งแรก

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดทัพใหญ่ทั้งทัพบกและทัพเรือ ทัพบกมีกำลังพล 40,000 คน ซึ่งรวมทั้งทหารหัวเมืองด้วย มีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพ ส่วนทัพเรือมีกำลังพลประมาณ 10 ,000 คน มีเจ้าพระยาพระคลังเป็นแม่ทัพ และยังได้โปรดให้เกณฑ์หัวเมืองลาวตะวันออกจัดเป็นอีกทัพหนึ่งด้วย

ตามแผนการนั้น ทัพบกจะมุ่งเข้าสู่เขมร มุ่งตรงไปตีพนมเปนและรุกไปถึงไซ่ง่อน ส่วนทัพเรือนั้นจะยกเข้าตีเมืองพุทไธมาศ เข้าทางกลองวุกใหม่* ไปบรรจบกับทัพบกที่ไซ่ง่อนและจะยกเข้าตีไซ่ง่อนพร้อมกัน ส่วนทัพหัวเมืองฝ่ายตะวันออกนั้นให้พระมหาเทพ (ป้อม) และพระราชรินทร์ (ขำ) เป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีเมืองแง่อาน หรือลำน้ำ ซึ่งขึ้นกับญวน จะเห็นได้ว่าแผนการรุกเข้าโจมตีญวนในครั้งนี้มีลักษณะคล้าย ๆ กับการส่งทัพเข้าโจมตีเขมรและญวนในสมัยอยุธยา โดยมีจุดหมายปลายทางคือไซ่ง่อน เพราะถ้ายึดไซ่ง่อนได้สำเร็จก็เท่ากับยึดศูนย์การปกครองของเขมรในญวนได้ เนื่องจากญวนได้ใช้ไซ่ง่อนเป็นศูนย์กลางในการปกครองและควบคุมเขมรตลอดจนขยายอำนาจเข้าไปในเขมร

ทัพไทยได้ยกออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2376 ซึ่งเป็นระยะต้นฤดูหนาว อากาศเริ่มแห้งแล้งแล้วเหมาะแก่การเคลื่อนทัพ ทัพบกได้รุกผ่านดินแดนเขมรไปอย่างสะดวก เขมรส่งกองทัพไปกอยสกัดทัพไทยที่โพธิสัตว์ แต่ถูกทัพไทยซึ่งมีกำลังพลมากกว่าตีทัพเขมรแตกพ่ายในชั่วระยะเวลาอันสั้น ทัพบกไทยสามารถเข้ายึดพนมเปนได้ในเวลารวดเร็ว ส่วนพระอุทัยราชานั้นได้อพยพครอบครัวหนีเข้าเขตญวน

---

* เรียกว่า กลองวินเช

ทางฝ่ายทัพเรือสามารถยึดเมืองพุทไธมาศไว้อย่างง่ายดาย จากนั้นก็เคลื่อนทัพไปตามกลองชุดใหม่ ยึดเมืองโจฎกได้ แล้วเข้าตั้งค่ายไว้อย่างมั่นคงที่โจฎก

ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อยึดพนมเปญได้แล้ว ก็ให้นักองอิ่มและนักองด้วงอยู่เกลี้ยกล่อมพวกขุนนางเขมรที่พนมเปญ ทีแรกเจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งใจจะเดินทัพข้ามลำแม่น้ำโขงที่เมืองบาพนม และเดินบกตรงไปตีไซ่ง่อน กรั้นได้ทราบข่าวว่าเจ้าพระยาพระกลังยึดเมืองโจฎกได้แล้ว จึงเปลี่ยนแผนใหม่ยกทัพลงไปบรรจบกับทัพเจ้าพระยาพระกลังที่โจฎก

หลังจากปรึกษากันแล้วแม่ทัพใหญ่ทั้งสองได้ตกลงเปลี่ยนแผนการรบเสียใหม่ โดยจะเดินทัพร่วมกันไปตีไซ่ง่อนทางเรือแทนที่ต่างคนต่างไป แม่ทัพทั้งสองตกลงเลือกไปทางกลอง ๆ หนึ่งซึ่งลึกพอที่เรือของไทยจะแล่นผ่านไปได้ กลองที่ว่านี้เริ่มต้นจากทางด้านตะวันตกของแม่น้ำโขงลงไปสู่กลองวามะนาว และไปออกทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขงผ่านเมืองสะแดกและล่องให้ไปยังเมืองสมิถอ ส่วนทัพตัวเมืองลาวอันเป็นทัพที่สามนั้น ให้เดินทางบกไปรบไซ่ง่อนต่อไป

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2376 ไทยกับญวนก็เริ่มปะทะกันครั้งแรกที่กลองวามะนาว ทัพไทยก็สามารถเอาชนะทัพญวนได้ ญวนได้ถอยทัพไปตั้งรับทางปากกลองด้านเหนือตามเส้นทางที่จะลงไปเมืองสะแดก

ปลายเดือนมกราคม ทัพบกกับทัพเรือไทยวางแผนที่จะโจมตีค่ายญวนชั้นแตกหัก โดยจะเข้าโจมตีพร้อมกัน กระทั่งถึงวันที่ 29 มกราคม เจ้าพระยาบดินทรเดชา ก็นำทัพบกโจมตีค่ายญวนที่กลองวามะนาวทางด้านหน้า และให้ทัพเรือโจมตีด้านหลังเพื่อให้ญวนเกิดพะว้าพะวงเพราะต้องทำศึก 2 ด้าน ผลปรากฏว่าทัพบกถูกญวนตีโต้และระดมยิงด้วยปืนใหญ่จนทัพไทยไม่สามารถเข้ายึดได้ ส่วนทัพเรือนั้นไม่ยอมเข้ารบญวนตามที่วางแผนเพราะนายทัพนายกองทัพเรือไทยไม่ยอมรบโดยไม่มีเหตุผล เจ้าพระยาบดินทรเดชาต้องถอนทัพออกมาเพราะได้รับความเสียหายหนัก และรู้สึกโกรธนายทัพนายกองทัพเรือเป็นอันมากที่ไม่ยอมรบถึงกับจะสั่งประหารชีวิต แต่เจ้าพระยาพระกลังกัดค้านว่า ผู้ที่ยึดนั้นมีนายทหารชั้นผู้ใหญ่เป็นจำนวนมาก ถ้าประหารแล้วอาจจะมีภัยข้างหน้าได้ ในที่สุดเจ้าพระยา-

บดินทรเดชากับเจ้าพระยาพระคลังก็ตกลงจะถอยทัพกลับ[1]

การที่ไทยประสบความล้มเหลวในการตีญวนในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า ทัพไทยขาดความสามัคคีและขาดการประสานงานกัน บรรดานายทัพนายกองไม่ยอมเชื่อฟัง แม่ทัพทำให้ขาดความพร้อมเพรียงที่จะสู้รบ ทัพไทยจำเป็นต้องล่าถอยเพราะขาดแคลนกระสุนดินดำและเสบียงอาหาร ความหวังที่จะมีชัยชนะต่อญวนเป็นเรื่องที่เลือนลางเสียแล้ว ประกอบกับภายในอีกหนึ่งเดือนหรือสองเดือนน้ำในคลองและในแม่น้ำจะลดลงมากยากแก่การถอยทัพ เจ้าพระยาพระคลังตกลงใจถอยทัพเรือไปอยู่พุทไธมาศ ส่วนทัพบกยังรักษาเมืองโจฎกอยู่

ในเดือนกุมภาพันธ์ ญวนก็ส่งทัพเรือระดมยิงเมืองโจฎกและเข้าตีหลายครั้ง แต่ไม่สำเร็จ ทัพไทยเห็นว่าเหลือกำลังที่จะสู้รบต่อไป และหมดหวังที่จะมีชัยชนะต่อญวนได้แล้ว จึงตัดสินใจถอยทัพออกจากเขมรในเดือนกุมภาพันธ์ ทัพเรือถอยไปตั้งอยู่ที่จันทบุรี พร้อมทั้งกวาดครัวเรือนเมืองพุทไธมาศ, กำปอก, กำปงโสม* ไกเล็กน้อย นอกจากนั้นชาวญวนที่เข้ารีตซึ่งถูกเบียดเบียนศาสนาได้ขออพยพตามไปกับทัพเรือไทยด้วย และชาวญวนเข้ารีตเหล่านี้ได้ไปตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่บ้านเขมรในกรุงเทพ ฯ ยังได้ปรากฏต่อมาจนถึงทุกวันนี้[2]

ส่วนทัพบกขณะถอยออกจากเขมรนั้น ถูกทัพญวนผสมเขมรตามตีวนแทบจะตั้งตัวไม่ติด โดยเฉพาะพวกกองโจรเขมรได้ใช้ยุทธวิธีซุ่มโจมตี ทำให้ทัพบกไทยซึ่งกำลังอิดโรยอยู่แล้วได้รับความเสียหายหนัก ทัพเจ้าพระยาบดินทรเดชาได้ยกกลับไปถึงพระตะบองในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2377[3] สงครามครั้งแรกนี้ปรากฏว่าไทยประสบความล้มเหลว

---

[1] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ก. หน้า 129-142.

*บางทีเรียกกำพงโสม หรือกะพงโสม

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ก. หน้า 129-142.

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1196 เลขที่ 11 <u>กำให้การของนายคูก</u>

ลงอย่างสิ้นเชิง ไม่สามารถที่จะขับไล่ญวนออกจากเขมรได้ และยิ่งเป็นการทำให้ญวนเข้าปกครองเขมรได้เต็มที่แต่ฝ่ายเดียว

เมื่อทัพไทยถอนออกจากเขมรได้ไม่นานนัก รัฐบาลญวนก็สามารถปราบกบฏยึดไซ่ง่อนคืนมาได้ และทัพญวนยังเข้ากวบคุมเมืองเขมรไว้ด้วย ฝ่ายญวนได้วางกำลังไว้อย่างเข้มแข็งตลอดชายแดนเขมรที่อยู่ใต้อำนาจไทยเพื่อป้องกันมิให้ไทยรุกเข้าไปได้อีก

ข. ไทยเตรียมกำลังสงครามครั้งที่ 2

แม้ว่าไทยจะแพ้ญวนและเขมรในสงครามครั้งแรกแล้วก็ตาม แต่ไทยก็ยังมิได้สิ้นความหวังที่จะหาโอกาสส่งทัพเข้าเขมรขับไล่ญวนต่อไปอีก ระหว่างนี้ไทยได้พยายามปรับปรุงกองทัพให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2382 ทางกรุงเทพ ฯ ได้ส่งแม่ทัพคนสำคัญ คือพระยาราชสุภาวดี เดินทางไปยังพระตะบองและเสียมราฐ เพื่อตรวจสอบการป้องกันเมืองทั้งสอง พระยาราชสุภาวดีได้อำนวยการปรับปรุงเมืองทั้งสองเป็นการใหญ่ เช่น จัดให้สร้างป้อม เชิงเทิน เพิ่มเติม สร้างโรงเก็บอาวุธ ติดตั้งปืนใหญ่ตามจุดต่าง ๆ และตรวจสอบจำนวนอาวุธ นอกจากนั้นพระยาราชสุภาวดียังสั่งซื้อเกลือจากเมืองกบินบุรี จันทบุรี และสั่งซื้อข้าวมาตุนไว้ที่พระตะบองและเสียมราฐเป็นจำนวนมาก ไทยได้วางแผนที่จะใช้พระตะบองและเสียมราฐเป็นฐานทัพใหญ่สำหรับส่งทัพและส่งกำลังบำรุงเข้าไปในเขมร[1]

ทางฝ่ายญวนก็คงจะรู้ว่าไทยกำลังเตรียมทัพเพื่อจะยกเข้าโจมตีญวนในเขมรอีก จึงใช้วิธีส่งคนมาลาดตระเวนสืบข่าวทางกองทัพไทย เช่น ใช้กลอุบายแกล้งนำตัวเชลยชาวเขมรไปฆ่า แล้วทำทีเป็นหนีไปเข้ากับฝ่ายไทยเพื่อจะสืบข่าวการเคลื่อนไหวทางทหารของไทยแล้วไปบอกญวน[2]

---

[1]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 94 <u>หนังสือจากพระยาราชสุภาวดีถึงพระยามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 11 กุมภาพันธ์ 2382.

[2]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1200 เลขที่ 94 <u>หนังสือจากพระยาราชสุภาวดีถึงถึงพระยามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2382.

ต้นปี พ.ศ. 2383 ไทยได้ประกาศระดมพลครั้งใหญ่ โดยเกณฑ์พลจากหัวเมืองภาคอีสานหลายเมืองส่งไปประจำที่เสียมราฐ ในเดือนมกราคม เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ยกทัพใหญ่ไปถึงพระตะบอง และส่งทหารไปประจำอยู่ตามด่านต่าง ๆ ซึ่งตั้งอยู่ตามเขตแดนระหว่างไทยกับเขมร มีการปะทะกันประปรายระหว่างหน่วยลาดตระเวนทัพไทยและญวน[1] แต่ยังไม่ได้ลงมือทำสงครามใหญ่ จำนวนทหารที่เตรียมพร้อมที่จะทำสงครามกับญวนมีทั้งสิ้นรวม 5 หมื่นคน เกณฑ์มาจากที่ต่าง ๆ ดังนี้ คือ กรุงเทพ ฯ กับหัวเมือง 10,000 คน, นครราชสีมา 10,000 คน, หัวเมืองลาวเขมรป่าดง 30,000 คน รวม 50,000 คน โดยกำหนดเวลาที่จะยกทัพเข้าเขมรในต้นฤดูหนาว พ.ศ. 2383[2]

จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ของทัพไทยที่ยกไปรบญวนนั้น เป็นทหารเขมรและลาวซึ่งอยู่ตามชนบท ส่วนทหารเขมรในเมืองจริง ๆ นั้นส่วนใหญ่อยู่กับฝ่ายญวน และญวนส่งมารบกับไทยอีกทีหนึ่ง

แผนการของเจ้าพระยาบดินทรเดชาในการโจมตีญวนในเขมรนั้น กำหนดให้จัดทัพใหญ่ขึ้นเป็น 2 ทัพ ทัพหนึ่งให้ยกเข้าตีเขมรตอนเหนือของทะเลสาบเขมร ประกอบด้วยไพร่พลประมาณ 28,000 คน ยกไปทางเมืองสะโทง, เมืองกะพงสวาย,** จุดหมายปลายทางคือโจมตีด่านญวนที่เมืองบีแกรง ส่วนอีกทัพหนึ่งเป็นทัพที่จะยกเข้าตีด้านใต้ของเขมร ประกอบด้วยกำลังพลซึ่งเป็นลาวและขึ้นนายทัพนายกองเป็นคนไทยกวบคุมไป มีจำนวนประมาณ 6,000 คน มุ่งที่จะไปตีเมืองโพธิสัตว์[3]

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>บันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน</u>

*น่าจะหมายถึงราบฎรที่อยู่ตามชนบทหรือป่าเขา

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1201 เลขที่ 3 <u>บันทึกใบบอกเรื่องราชการทัพญวน</u>

**บางทีเรียกว่า กำพงสวายหรือกำปงสวาย

[3] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ จ.ก. หน้า 213-214.

ก. สงครามครั้งที่สอง

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2383 อากาศเริ่มแห้งแล้งเพราะเป็นต้นฤดูหนาว เจ้าพระยาบดินทรเดชาแม่ทัพบกก็เคลื่อนพลออกจากพระตะบอง และฐานทัพใกล้เคียงเข้าโจมตีญวนในเขมรตามที่วางแผนไว้

หลังจากที่รบพุ่งกันที่เมืองโพธิสัตว์ได้ไม่กี่วัน เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ได้ทราบว่าทางด้านเหนือนั้นทัพญวนได้ต่อต้านทัพไทยอย่างเข้มแข็งจนต้องเสียทีญวนหลายครั้ง ขณะนั้นเจ้าพระยาบดินทรเดชากำลังล้อมค่ายญวนที่เมืองโพธิสัตว์อยู่ แต่ยังตีไม่สำเร็จ ก็ได้ทราบข่าวว่าญวนกำลังเกณฑ์ทัพมาช่วยค่ายญวนที่โพธิสัตว์ เจ้าพระยาบดินทรเดชากลัวว่าทัพไทยจะเสียเปรียบญวน จึงรีบเร่งเผด็จศึกโดยเร็วโดยเรียกร้องให้ญวนที่ค่ายโพธิสัตว์ยอมแพ้แต่โดยดี ไทยได้แจ้งให้ญวนทราบว่า ถ้าญวนยอมถอยออกจากเมืองโพธิสัตว์และมีหนังสือถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ยอมรับผิดที่รบกับทัพไทยกับทั้งแจ้งให้ทัพญวนอื่น ๆ ออกจากเขมรกลับเมืองญวนให้หมดแล้ว พวกญวนจะไม่ถูกฆ่าหรือได้รับอันตราย แม่ทัพญวนที่ค่ายโพธิสัตว์ก็ยอมตกลง และได้จัดทำหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม พ.ศ. 2383 ในหนังสือฉบับนี้แม่ทัพญวนยอมรับผิดทุกประการที่รบกับทัพไทย และสัญญาว่าจะมีหนังสือไปถึงแม่ทัพนายกองญวนขอร้องให้เลิกรบกับทัพไทย และให้กองทัพกลับญวน นอกจากนั้นยังจะมีหนังสือไปกราบบังคมทูลพระเจ้าแผ่นดินญวนขอให้เลิกรบกับไทย และส่งทูตไปติดต่อกับไทยเหมือนดังแต่ก่อน[1]

การที่ไทยสามารถบังคับญวนให้ยอมแพ้ที่โพธิสัตว์ได้ แสดงให้เห็นว่าขวัญของกองทัพไทยดีเหนือกว่าญวน อีกประการหนึ่ง เป็นเพราะเจ้าพระยาบดินทรเดชามีแผนการฉลาด ตามคำเปิดเผยของเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงเบื้องหลังของการปล่อยญวน 2 พันกว่าคนที่ค่ายโพธิสัตว์หมดสิ้นนั้น ก็เพื่อต้องการแสดงความเป็นไมตรีกับญวนเพื่อจะได้ประวิงเวลามิให้ญวนทำการรุกใหญ่เข้าโจมตีเขมร ซึ่งขณะนั้นยังรวมกันไม่ติด ไทยมีนโยบายที่จะให้เขมรเป็นผู้รบเอง

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือสัญญาของแม่ทัพญวนที่ค่ายเมืองโพธิสัตว์</u>

ดังนั้น การประวิงเวลาไว้ก็เพื่อจะได้ให้เขมรมีเวลาเตรียมตัวทำสงครามทัน[1]

ทางฝ่ายญวนกีอองต๋ากุ๋น ข้าหลวงใหญ่ที่ไซ่ง่อนรู้สึกโกรธแม่ทัพญวนที่ยอมแพ้ไทยมาก ทั้ง ๆ ที่ทัพญวนได้ยกไปช่วยแล้ว แต่แม่ทัพก็แก้ตัวว่าถ้าหากยังสู้รบกับทัพไทยต่อไป ไพร่พลญวนจะตายมากมาย ดังนั้นจึงควรยอมแพ้ดีกว่า[2]

เจ้าพระยาบดินทรเดชามีแผนการที่จะสร้างเมืองโพธิสัตว์เป็นเมืองใหญ่ สำหรับให้องด้วงปกครองเป็นศูนย์กลางสำหรับขยายอิทธิพลขององด้วงและไทยเข้าสู่เขมร ครั้นเสบียงอาหารในเมืองโพธิสัตว์ขาดแคลนลง เจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ถอนทัพกลับไปพระตะบอง คงเหลือทหารไว้เพียงกองหนึ่ง กับเหลือเจ้าเมืองไว้ปกครองอีกคนหนึ่งเท่านั้น[3]

สงครามในปี พ.ศ. 2384 ส่วนใหญ่แล้วเป็นชัยชนะของฝ่ายไทย ไทยสามารถเอาชนะญวนได้ทั้งสงครามทางทหารและสงครามจิตวิทยา คือชาวเขมรส่วนใหญ่ยอมรับนับถือองด้วงและยินดีให้ความร่วมมือกับไทยสู้รบกับญวน

ขณะนั้นทางเมืองญวนกำลังเกิดความวุ่นวาย เนื่องจากพระเจ้ามินมางสิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2383 โอรสได้ขึ้นครองราชย์แทน ทรงพระนามว่าพระเจ้าเทียวตรี แต่ปรากฏว่าองเกียรอาน อนุชาของพระเจ้ามินมางก็อยากได้ราชสมบัติ ทำให้ขุนนางญวนเกิดแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมเทียวตรี อีกฝ่ายหนึ่งนิยมองเกียรอาน แต่ฝ่ายที่นิยมองเกียรอานนั้นมีมากกว่าฝ่ายนิยมเทียวตรี เพราะรังเกียจว่าเทียวตรีเป็นคนดุร้ายชอบทำอะไรตามใจตัวเอง[4]

---

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในสมัยรัชกาลที่ 3 (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) "หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2384" หน้า 252.

[2] เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ค. หน้า 219-220.

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อ 19 มกราคม 2384.

[4] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 48 ชื่อตุภอักษรเจ้าเมืองหลวงพระบางเรื่องเกณฑ์นายทัพนายกองไปตีเมืองแถง

ต้นปี พ.ศ. 2384 ทั้งสองฝ่ายก็เตรียมทำสงครามกันอีก ทำให้พระเจ้าเทียวตรีต้องเรียกทัพญวนที่ส่งมารบในเขมรบางส่วนกลับไปเมืองญวน และไม่ได้ส่งกลับมาเพิ่มเติมในเขมรอีก[1] จะเห็นว่าแม่ทัพญวนในเขมรได้ขอทหารเพิ่มเติมไปยังไซ่ง่อนและเว้หลายครั้ง แต่ไม่ได้รับเพิ่มเติม ด้วยเหตุนี้ทัพญวนจึงเป็นฝ่ายล่าถอย ผิดกับฝ่ายไทยซึ่งสามารถส่งกำลังทหารมาเพิ่มเติมได้อย่างสะดวก และสามารถเกณฑ์ทัพลาวเขมรได้เป็นจำนวนมากมาย อย่างเช่นในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2384 ไทยก็สามารถเกณฑ์ทัพเขมรได้ถึง 13,000 คน[2]

ยุทธวิธีที่เขมรมาใช้กับญวนอย่างได้ผลก็คือ ยุทธวิธีกองโจร เนื่องจากเขมรขาดแคลนอาวุธดี ๆ ที่จะใช้รบกับญวนได้ เขมรจึงต้องใช้วิธีการซุ่มโจมตีทัพญวน ด้วยเหตุนี้สงครามใหญ่ ๆ ในปี พ.ศ. 2384 แทบจะไม่มีเลย มีแต่สงครามย่อย ๆ และบทบาทในการรบนั้นส่วนใหญ่เป็นของเขมร ทัพไทยไม่ค่อยจะได้ออกไปสู้รบกับญวนมากนัก คงทำหน้าที่รักษาเมืองใหญ่ๆ เอาไว้ไม่ให้ข้าศึกกลับคืน

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2384 ทัพไทยและเขมรได้รุกคืบหน้าเข้ามาใกล้พนมเปนทุกขณะ และไทยได้เอานักองด้วงมาจัดตั้งรัฐบาลที่อุดงลือไชย ทำให้เขมรพากันละทิ้งญวน ไม่สนใจนักองอิ่มและเจ้าหญิงเขมรที่ญวนเป็นผู้แต่งตั้งให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร ได้พากันไปสมัครเป็นพรรคพวกองด้วงเป็นจำนวนมาก ทำให้ญวนเริ่มเสียขวัญ ประกอบกับญวนขาดแคลนเสบียงอาหารและเกิดเจ็บป่วยในกองทัพล้มตายเป็นจำนวนมาก

ฤดูหนาวปี พ.ศ. 2384 ญวนก็ทิ้งเมืองพนมเปนถอยไปตั้งมั่นที่โจฎก และไม่ลืมที่จะนำเอานักองอิ่มและเจ้าหญิงเขมรทั้งสามไปด้วย ทัพไทยกับเขมรก็เข้ายึดพนมเปนได้อย่างง่ายดาย นักองด้วงได้ย้ายรัฐบาลจากอุดงลือไชยมาตั้งอยู่ที่พนมเปนและวางแผนที่จะตีเอาเมืองต่าง ๆ ทางใต้ ซึ่งอยู่ใต้อำนาจของญวนกลับคืนมา

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าพระองค์มิได้เสด็จไปบัญชาการรบใน

---

[1]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 กัดบอกเล่มที่ 38 <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 29 สิงหาคม 2384.

[2]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 14.

แนวหน้าก็ตาม แต่ด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ ประกอบกับพระองค์สนพระทัยข่าวการรบในเขมร ทำให้พระองค์ทรงทราบถึงยุทธวิธีต่าง ๆ ที่อาจนำไปใช้ในการวางแผนการรบได้ ประกอบกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลรายงานเหตุการณ์ของการรบไปให้พระองค์ทรงทราบอยู่ทุกระยะ ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงมีกระแสพระราชดำริไปถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ส่งทัพเข้าโจมตีทัพญวนโดยเร็ว เนื่องจากทรงมีเหตุผลว่าขณะนั้นทัพญวนที่เขมรเป็นกำลังอ่อนกำลังลงมาก และถ้าหากทัพญวนถอยไปที่โจฎกแล้ว ก็ให้ทัพไทยตามไปตีญวนถึงโจฎก อย่าให้ตั้งตัวติดได้ ความตอนหนึ่งในกระแสพระราชดำริกล่าวว่า

---ทราบว่าอ้ายญวนซึ่งตั้งอยู่พนมเปนนั้น ในประเดี๋ยวนี้เห็นถอยกลับหลังอยู่หลายอย่าง ทั้งต้องตรากตรำอิดโรยมาช้านานแล้ว ก็เห็นอยู่ว่ามันจะอยู่เมืองพนมเปนไม่ได้จะเลิกกลับไปเอง ถ้ายังไม่เลิกกลับไป ก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาคิดให้เขมรระดมกันเร่งกระทำกับอ้ายญวนให้เลิกไปเสียให้ได้ ถ้ามันถอยลงไปตั้งอยู่ที่เมืองโจดก ถ้าตามลงไปกระทำกับอ้ายญวนในกำลังผอม อย่าให้มันตั้งตัวอยู่ที่เมืองโจดกได้-- [1]

นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงมีพระราชดำริให้ฉลองชุดใหม่เพื่อปิดกันมิให้ทัพเรือญวนยกเข้ามาโจมตีไทยได้ ทรงเห็นว่าระยะเวลาที่ควรโจมตีโจฎกก็คือ ในราวเดือนธันวาคม-มกราคม ถ้าช้าจากนี้ไปทัพเรือจะไม่สะดวกในการช่วยเหลือทัพบกเพราะกลัวลมแรงจัด[2]

แม้ว่าพระองค์จะมีกระแสพระราชดำริในเรื่องเกี่ยวกับสงคราม แต่พระองค์ก็มิได้ทรงบังคับให้เจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ต้องปฏิบัติตาม เพราะพระองค์ได้มอบการบังคับบัญชาให้เจ้า-พระยาบดินทร์ ฯ อย่างเด็ดขาด ซึ่งเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ จะปฏิบัติตามกระแสพระราชดำริก็ได้ ไม่ปฏิบัติตามก็ได้ แต่ส่วนใหญ่แล้วเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ ปฏิบัติตาม

แผนการโจมตีโจฎกฐานทัพใหญ่ของญวนทางด้านใต้ได้รับความสนใจจากแม่ทัพไทยทั้งสองท่าน คือ เจ้าพระยาพระคลังและเจ้าพระยาบดินทรเดชา แม้ทัพทั้งสองได้วางแผนร่วม

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 ว.ศ. 1203 เลขที่ 8 <u>ชื่อบันทึกกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ฯ เรื่องให้คิดอ่านระดมพลเขมรขับไล่กองทัพญวน</u>

[2] ด.

กันคือ จะต้องปิดกลองชุดใหม่หรือกลองวินห์เซซึ่งเป็นทางน้ำอันสำคัญที่จะไปสู่เมืองพนมเปนเสีย[1] เพราะเป็นเส้นทางที่ญวนถนัดในการส่งกำลังเข้าโจมตีพนมเปน ทัพบกจะรับหน้าที่เข้าโจมตีค่ายทหารญวนที่ตั้งมั่นรักษาแนวคลองนั้นอยู่แล้วและจะถมคลองนั้นเสีย แต่แผนการนี้จะสำเร็จได้ก็ต้องให้ทัพเรือมีส่วนสนับสนุนด้วย คือให้ทัพเรือโจมตีเมืองพุทไธมาศและพร้อม ๆ กันนั้นทัพบกก็จะโจมตีเมืองโจฎก ซึ่งเป็นที่ตั้งรัฐบาลของนักองอิ่มภายใต้การบงการของญวนอีกด้วย

เมืองโจฎกกับเมืองพุทไธมาศนี้ จัดได้ว่าเป็นเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญยิ่งของญวน เพราะถ้าหากญวนเสียสองเมืองนี้ให้แก่ไทยแล้ว ก็เท่ากับว่าได้เปิดเส้นทางอันโล่งสำหรับทัพไทยที่จะยกไปตีไซ่ง่อน ฉะนั้นญวนจึงทุ่มเทกำลังกองทัพเป็นจำนวนมากมาตั้งไว้ที่โจฎก ตามรายงานราชการทัพญวนบอกว่า ในเดือนกันยายน ญวนได้มาตั้งค่ายที่กลองชุดใหม่เป็นจำนวนถึง 19 ค่าย แต่ละค่ายมีกำลังระหว่าง 100 - 200 คน[2] ระหว่างปี พ.ศ. 2384 ญวนได้ทิ้งค่ายซึ่งตั้งอยู่ตามเมืองต่าง ๆ หลายค่ายเนื่องจากไม่สามารถทนต่อความกดดันของกองทัพไทยกับเขมรได้ ทหารญวนที่ถอยทัพได้ไปรวมกำลังกันที่โจฎกเป็นจำนวนมาก[3] นอกจากนั้นญวนยังได้ส่งกองทัพเรือมาชุมนุมอยู่แถวพุทไธมาศเพื่อป้องกันการโจมตีจากทัพเรือไทย เพราะฉะนั้นถ้าไทยจะยึดพุทไธมาศและโจฎกได้ ก็จะต้องเอาชนะทัพเรือญวนให้ได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งเป็นเรื่องที่ยากมากสำหรับทัพเรือไทย

ญวนรู้ดีว่าไทยมีแผนการที่จะโจมตีโจฎกมาตั้งแต่ปี 2384 แล้ว ดังจะเห็นได้จากแม่ทัพญวนที่เมืองโจฎกได้แจ้งไปทางเมืองเว้ว่า ไทยกับเขมรมีแผนการที่จะโจมตีญวนตั้งแต่พนมเปน-

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 8 หนังสือเจ้าพระยาพระคลังถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา เมื่อ 7 พฤศจิกายน 2384

[2] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 คัดบอกเล่ม 38 หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์ เมื่อ 29 สิงหาคม.

[3] ก. กำให้การของขุนศักดาสงคราม

เรื่อยไปจนถึงเมืองโจฎก[1] แบ่งพัญวนทางโจฎกได้ขอกำลังทหารเพิ่มเติมไปที่เว้ แต่ทางเว้ก็มิได้จัดส่งมาให้แต่อย่างใด การที่ญวนเพิ่มกำลังทหารที่โจฎกเป็นการคุกคามต่อความปลอดภัยของเมืองป่าสักซึ่งเป็นเมืองอู่ข้าวอู่น้ำ ถ้าญวนยึดป่าสักได้ก็จะเป็นการตัดเสบียงอาหารทางฝ่ายเขมรและไทย[2] ในทำนองเดียวกันถ้าทัพไทยและเขมรสามารถยึดโจฎกได้ ก็จะเป็นการสร้างความปลอดภัยให้แก่พนมเปน ดังนั้น ศึกชิงเมืองโจฎกจึงเป็นการรบขั้นแตกหักหนหนึ่งในสงครามญวนกับไทย

ในขณะที่ทางฝ่ายไทยกำลังตระเตรียมที่จะโจมตีเมืองโจฎกนั้น ต้องประสบต่ออุปสรรคหลายอย่างและที่ร้ายแรงที่สุดก็คือการขาดเสบียงอาหาร ระหว่างฤดูฝนปี พ.ศ. 2384 การทำสงครามระหว่างไทย เขมร และญวน แทบหยุดชงัก ฝ่ายไทยต้องเกณฑ์เขมรออกไปทำนาเพื่อหาเสบียงก่อน ซ้ำร้ายเกิดน้ำท่วมใหญ่ทำนาไม่ได้ผล ทำให้ราษฎรได้รับความอดอยาก กองทัพเขมรขาดแคลนทั้งอาวุธกระสุนดินดำที่จะสู้รบกับญวน[3] แต่ทางฝ่ายไทยมีความตั้งใจที่จะเปิดการรุกใหญ่เพื่อขับไล่ญวนให้ถอยออกไปจากเขมรให้จงได้ ในฤดูหนาวปี 2384 จึงได้เร่งเกณฑ์ทัพจากหัวเมืองต่าง ๆ เช่นเมืองอ่างทอง, เมืองสิงห์บุรี, เมืองอิน, เมืองสรร, เมืองชัยนาท, เมืองอุทัยธานี, เมืองพรม, เมืองเพชรบูรณ์, เมืองวิเชียร[4]

ต้นปี พ.ศ. 2385 ทัพญวนเกิดระส่ำระสายเนื่องจากทางเมืองตังเกี๋ยเกิดกบฏต่อเว้ และเกิดสงครามชิงราชสมบัติกันขึ้นระหว่างพระเจ้าเทียวตรีกับองเกียรอาน ทัพญวนในเขมรถูกตัดขาดจากเมืองแม่ ทำให้ขวัญของกองทัพเสื่อมโทรมลง ทางกรุงเทพ ฯ ได้ฉวยโอกาสในขณะนั้นเร่งให้เจ้าพระยายมราชยกกองทัพกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองไปเสริมกำลังทัพ

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1 กับบอกเล่ม 38 <u>กำให้การของชาวเขมรว่าด้วยทัพญวน</u>

[2] ค. <u>กำให้การของขุนรักดาสงคราม</u>

[3] ค.

[4] จดหมายเหตุ ร. 3 เลขที่ 10 <u>ชื่อสารตราเรื่องเกณฑ์กองทัพตามหัวเมืองสำหรับใช้ราชการทัพญวน</u>

ไทยในเขมร[1] เพื่อเตรียมการรบรุกกรุงใหญ่

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2385 ทัพเรือไทยภายใต้บังคับบัญชาของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ก็ยกมาถึงนอกฝั่งพุทไธมาศ พร้อม ๆ กับกองทัพบกภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าพระยาบดินทรเดชา ซึ่งกุมกำลังทัพ 12,000 คน ยกเข้าประชิดพุทไธมาศกับโจฎกกองทัพทั้งสองก็ยกเข้าโจมตีเมืองพุทไธมาศพร้อม ๆ กัน โดยทัพเรือเป็นฝ่ายใช้ปืนใหญ่เรือระดมยิงเมืองพุทไธมาศ[2]

ขณะนั้นกองทัพญวนที่รักษาเมืองพุทไธมาศมีอยู่รวม 6,000 คน เริ่มเสียขวัญเนื่องจากทหารญวนป่วยเป็นไข้ตายเป็นจำนวนมากรวมทั้งขาดแคลนเสบียงอาหาร ตามคำให้การของชาวญวนเล่าว่า ก่อนที่ทัพบกทัพเรือไทยจะโจมตีพุทไธมาศ แม่ทัพญวนที่พุทไธมาศได้บนบานไว้ว่าถ้าทัพไทยไม่ยกมาตีพุทไธมาศ จะจักให้มีการแก้บนถึงกับสั่งให้ปลูกโรงงิ้วเตรียมไว้[3]

แม้ว่าญวนจะเสียขวัญ แต่ก็สามารถต้านทานทัพไทยได้อย่างเข้มแข็ง ประกอบกับท้องทะเลแถวเมืองพุทไธมาศเกิดปั่นป่วนกลื่นลมแรงจัด กองทัพเรือไทยไม่สามารถปฏิบัติการได้ต้องล่าถอยกลับหลังจากร่วยระดมยิงเมืองพุทไธมาศไก้เพียง 9 วันเท่านั้น[4] ตามคำให้การของชาวญวนอ้างว่า ทัพบกและทัพเรือไทยซึ่งมีกำลังรบแบบกำปั่นปรั่ง 4 ลำและเรือรบอื่น ๆ อีก 35 ลำ ช่วยกันระดมยิงเมืองพุทไธมาศได้ 9 วันนั้น ทหารญวนเสียชีวิตไปเพียง 13 คน ขณะนั้นทหารญวนที่พุทไธมาศกำลังขวัญเสียได้ขอให้เว้ส่งทัพมาช่วยแต่ก็ไม่เห็นมา ไพร่พลกำลังอดอยากและพากันหนีทัพอยู่เนือง ๆ จวนเจียนจะทิ้งเมืองหนีอยู่แล้ว ก็พอดีทัพเรือไทยเลิกโจมตีเสียก่อน[5] พอทัพเรือถอย ทัพบกก็ถอยบ้างและเกิดร สำระสายขึ้นในกองทัพพวกเขมร

---

[1]จดหมายเหตุ ร. 3 เลขที่ 10 <u>คำให้การของชาวญวนว่าด้วยราชการทัพญวน</u>

[2]เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ล.ก. หน้า 249-250.

[3]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ค. <u>คำให้การของชาวญวนชื่อลวร</u>

[4]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ. กัดบอกเล่ม 11

[5]ด. <u>คำให้การของชาวญวนชื่อยาน</u>

ถึงกับหนีทัพไปเฉยๆ ทัพญวนมีกำลังใจเข้มแข็งขึ้นและเป็นฝ่ายโจมตีทัพไทยบ้าง ผลสุดท้ายทัพบกซึ่งประกอบด้วยทหารไทยและเขมรต้องรีบถอยทัพกลับพนมเปน ความหวังที่จะโจมตีโจฎกและปิดคลองชุดใหม่จึงต้องล้มเหลวลง

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2385 ญวนได้รับกำลังสนับสนุนจากเมืองแม่เพิ่มเติมมากขึ้น จึงเริ่มเป็นฝ่ายตีโต้บ้าง ทัพญวนตีได้เมืองป่าสัก, เขาเจ็ดยอด, บาพนม ทัพเขมรซึ่งทำหน้าที่รักษาเมืองต่างพากันหลบหนีหมดสิ้นโดยไม่ยอมสู้รบกับทัพญวน[1]

ทัพไทยและทัพเขมรเริ่มเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ตามลำดับ ทัพญวนได้โอกาสจึงรุกเข้าสู่พนมเปนอีกครั้งหนึ่งซึ่งเขมรขณะนั้นมีทัพไทยและเขมรร่วมกันรักษาเมืองอยู่ 30,000 คน[2]

> เจ้าพระยาบดินทรเดชาเริ่มรู้สึกท้อแท้ใจและหมดกำลังใจลงเนื่องจากการพ่ายแพ้ที่พุทไธมาศและโจฎก เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลเข้ามายังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เมื่อเดือนสิงหาคม 2385 รายงานถึงการพ่ายแพ้ของฝ่ายไทยอันเนื่องมาจากทัพบกกับทัพเรือขาดการประสานงานกัน ดังในคำกราบบังคมทูลรายงานตอนหนึ่งกล่าวว่า "กองทัพเรือทัพบกไม่นัดหมายกันให้พร้อมกัน ทัพบกมิหมิ่นประมาทไม่รู้เท่าทันชั้นเชิงจึงเสียทีกับไอ้ญวน แลกองทัพบกทัพเรือไปกระทำศึกสงครามให้เสียพระเกียรติยศสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว..." นอกจากนั้นกองทัพยังขาดแคลนเสบียงอาหารไม่มีอาหารที่จะซื้อ ทั้งไพร่พลเขมรและราษฎรต่างพากันอดอยากตาม ๆ กันถึงกับล้มตายเป็นจำนวนมากการทำนาไม่ได้ผลราษฎรต้องอพยพไปอยู่ป่าหาเผือกหามันมากินกัน .[3]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/จ. คัดบอกเล่ม 12 <u>คำให้การของชาวญวนชื่อทัน</u>

[2] จดหมายเหตุ ณ.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/7 <u>คำให้การของชาวจีน</u>

[3] ด. "<u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 26 สิงหาคม 2385

สงครามครั้งนี้มีเรื่องที่น่าแปลกอีกอย่างหนึ่งคือ นอกจากเขมรจะแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งช่วยไทยรบญวน และอีกฝ่ายหนึ่งช่วยญวนรบไทยแล้วก็ตาม ก็ยังมีชาวญวนฝ่ายหนึ่งหันมาช่วยไทยรบญวน ญวนพวกนี้คือพวกเข้ารีตถือคริสต์ศาสนาและถูกทางบ้านเมืองเบียดเบียนได้รับความเดือดร้อน จึงคิดที่จะก่อกบฏต่อรัฐบาลญวนและขอมาพึ่งพิงกับฝ่ายไทย ต้นปี พ.ศ. 2385 หัวหน้าญวนชาวคริสต์ก็ได้เสนอต่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และจะเกณฑ์ชายฉกรรจ์ญวนตามเมืองต่าง ๆ ถึง 6400 คนช่วยไทยรบ[1] เจ้าพระยาบดินทรเดชาได้กราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพฯ ให้ทรงทราบทุกประการ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชาให้ระมัดระวังญวนพวกนี้ให้มาก เพราะอาจเป็นไส้ศึกก็ได้ ทางที่ดีแล้วให้นักองด้วงชักชวนชาวญวนเข้ารีตเหล่านี้ให้อพยพเข้าไปอยู่ในเขมรไม่ต้องส่งไปยังกรุงเทพฯ[2]

จะเห็นได้ว่า นโยบายของรัชกาลที่ 3 ก็คือต้องการที่จะตัดกำลังฝ่ายญวนให้เหลือน้อยลง เพื่อว่าเขมรจะได้ปลอดภัยจากการคุกคามของญวนแถวชายแดน นั่นคือนโยบายที่จะดึงเอาญวนมาเข้ากับฝ่ายไทยให้มากที่สุด จึงโปรดให้นักองด้วงมีหนังสือไปชักชวนญวนเข้ารีตเหล่านี้ให้อพยพเข้าไปอยู่ในเขตเขมร

ในเดือนมีนาคม 2385 พวกญวนเข้ารีตเหล่านี้ได้ขอให้ไทยส่งกองทัพเข้าช่วยในการสนับสนุนการก่อกบฏ และยังได้ย้ำถึงความซื่อสัตย์ต่อไทยเพราะได้สำนึกบุญคุณไทยเมื่อครั้งที่ไทยได้ช่วยองเชียงสือ[3] ไม่ปรากฏหลักฐานว่าไทยได้ส่งกองทัพเข้าช่วยพวกกบฏชาวญวนที่เข้ารีตตามคำขอร้องหรือไม่ ?

ตั้งแต่กลางปี 2385 ถึงปี 2386 สงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมรเริ่มเพลาลง แต่ละฝ่ายได้ถอนกำลังลงพอ ๆ กัน และมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายการรบใหม่คือทั้งสองฝ่าย

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ก. กัดบอกเล่ม 42 <u>หนังสือเจ้าพระยายมราชถึงมหาอำมาตย์</u> เมื่อ 6 มกราคม 2385

[2]<u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงมหาอำมาตย์</u> ไม่ปรากฏวัน เดือน ปี

[3]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง. <u>หนังสือจากเจ้าฟ้าทะละหะถึงองกาโดแม่ทัพญวน</u> เมื่อ 9 มีนาคม 2385

ต่างมุ่งที่จะรักษาดินแดนที่ตนเองครอบครองไว้มิให้ข้าศึกบาดีเอาไปได้ ระยะนี้สงครามใหญ่ ๆ ยังไม่เกิดขึ้น การที่สงครามเบาบางลงเป็นการเปิดโอกาสให้สองฝ่ายได้ปรับปรุงและจัดกำลังทัพของตนใหม่ รวมทั้งเร่งรีบสะสมเสบียงอาหารไว้สำหรับทำสงครามกันต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่าระยะเวลาที่ว่างศึกนี้ คู่สงครามได้ริเริ่มความคิดที่จะเจรจายุติสงครามกันบ้างแล้ว แต่ยังมิได้ลงมือทำอย่างจริงจัง[1] ส่วนท่าทีของนักองด้วงนั้นอยากที่จะให้ยุติสงคราม แต่ฝ่ายไทยยังเห็นว่าสงครามยังไม่ได้รับผลก้าวหน้าเท่าที่ควร เพราะยังไม่สามารถที่จะขับญวนออกจากเขมรได้ ถึงอย่างไรก็ตามทั้งไทยและญวนต่างก็ฉวยโอกาสในระยะที่เพลาการรบ ทำสงครามจิตวิทยากัน คือต่างฝ่ายมุ่งที่จะแข่งขันสร้างความนิยมให้แก่เขมร และพยายามเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้ามาเป็นพวก ทางฝ่ายไทยก็ยกนักองด้วงเป็นตัวชูโรง ฝ่ายญวนก็ยกเจ้าหญิงเขมรเป็นตัวชูโรง ซึ่งมีลักษณะคล้าย ๆ กับเป็นการประชันกันเพื่อเรียกร้องให้ชาวเขมรนิยมฝ่ายตนให้มากที่สุด

กลางปี พ.ศ. 2388 ญวนก็ได้เพิ่มกำลังกองทัพอย่างขนานใหญ่เพื่อตระเตรียมการรุกรบในฤดูฝนหรือฤดูน้ำท่วมซึ่งเป็นฤดูที่ญวนถนัดรบมากที่สุด ไทยรู้ดีว่าญวนถนัดในการทำสงครามทางเรือ ซึ่งแม่ทัพไทยมักจะพูดเปรียบอยู่บ่อย ๆ ว่าญวนเปรียบได้กับจรเข้ ถ้าได้น้ำแล้วจะมีกำลังโจมตีทัพไทยอย่างสะดวก[2] และสิ่งที่ไทยกลัวมากที่สุดก็คือการโจมตีพนมเปนในฤดูน้ำท่วม เพราะไทยไม่ถนัดในการทำสงครามทางเรือ แต่พนมเปนนั้นเป็นถึงฤดูน้ำท่วม น้ำจะท่วมเป็นเวลาหลายเดือน ญวนจะใช้ทัพเรือเข้าโจมตีได้อย่างสะดวก

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2388 ญวนก็เตรียมกำลังทัพได้ถึง 20,000 คนเพื่อจะยกเข้าตีพนมเปนซึ่งไทยกำลังรักษาอยู่ ขณะนั้นในกรุงพนมเปน พวกขุนนางเขมรบางกลุ่มเริ่มดิ้นไปหาญวนบ้างแล้วและวางแผนที่จะก่อกบฏแต่ถูกจับได้และถูกประหารชีวิต[3] แสดงให้เห็นว่าถ้าสงครามยิ่งยืดเยื้อออกไปเท่าไร ฐานะของไทยก็ยิ่งตกลงทุกที เพราะเขมรเบื่อหน่ายการทำสงครามที่ยืดเยื้อจึงอยากให้ยุติเสียที

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1204 เลขที่ 1/ง. คำให้การของชาวญวนชื่อโดยทน

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1203 เลขที่ 1/ง. ว่าด้วยข้าราชการทัพญวนทางเมืองเขมร

[3]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 12 เรื่องญวนยกกองทัพใหญ่จะมารบไทย

ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2388 ญวนก็ส่งทัพใหญ่เข้าโจมตีพนมเปนในขณะที่น้ำกำลังท่วมตามแผนที่วางไว้และสามารถยึดพนมเปนจับไปเป็นของญวนอีกครั้งหนึ่ง ส่วนทัพไทยพร้อมด้วยนักองด้วงได้ถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่อุดงคือไชย[1] ญวนก็ยกทัพมุ่งที่จะตีทัพไทยที่อุดงคือไชยอีก ขณะนั้นทัพไทยเกิดระส่ำระสายไม่สามารถหยุดยั้งทัพญวนได้ บางส่วนต้องถอยทัพกลับไปตั้งรับที่โพธิสัตว์ เจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงกับต้องรีบขอกำลังทัพไปยังกรุงเทพฯ โดยด่วนให้ส่งทัพไปเพิ่มเติมในเขมรอีก 2 หมื่นคน ส่วนทัพญวนได้ฉวยโอกาสตอนที่น้ำท่วมเมืองเสียมราฐส่งกองทัพเข้าโจมตีเสียมราฐและตีเมืองอื่น ๆ ได้อีกหลายเมือง เช่น กำปงทะแบก จโรยทะบอง ลำดวน บาพนม เปียมปีไช กะพงหลวง ฯลฯ[2]

การรบครั้งใหญ่ซึ่งเป็นการรบที่ดุเดือดที่สุดในสงครามระหว่างไทยกับญวนก็คือการรบที่อุดงคือไชย ในเดือนพฤศจิกายน 2388 ซึ่งเป็นการรบชั้นแตกหัก ถ้าหากฝ่ายไทยไม่สามารถหยุดทัพญวนที่อุดงคือไชยได้ ฝ่ายไทยก็มีหวังที่จะถูกขับออกจากเขมร การรบครั้งนี้ทั้งสองฝ่ายต่างได้ทุ่มเทกำลังจำนวนมากเพื่อหวังที่จะชิงความได้เปรียบในสงคราม ญวนได้ส่งกองทัพบกและเรือเข้าโจมตีอุดงคือไชย ซึ่งทัพไทยกำลังเตรียมรับอยู่แล้ว เจ้าพระยาบดินทร์เดชาสั่งให้ใช้กองทัพช้างซึ่งได้รับการฝึกหัดอย่างดีเข้าตลุยกองทัพญวนและตีกองทัพญวนแตกพ่ายไป ทัพไทยสามารถยึดอาวุธทั้งปืนใหญ่และปืนคาบศิลาจากญวนเป็นจำนวนมาก การรบครั้งนี้นับว่ามีการบาดเจ็บล้มตายมากที่สุดกว่าการรบครั้งใด ตามรายงานข่าวกล่าวว่าเฉพาะทัพญวนฝ่ายเดียวได้รับบาดเจ็บล้มตายหลายร้อยคน[3]

นับตั้งแต่ที่ญวนพ่ายแพ้แก่ไทยที่อุดงคือไชยแล้ว ญวนก็เริ่มหมดกำลังใจที่จะทำสงครามต่อไป เพราะทัพไทยสามารถเกณฑ์ทัพยกมาเพิ่มเติมได้อีก และต้นฤดูหนาวของปีพ.ศ.2388 ไทยได้รับกำลังหนุนเพิ่มเติมทำท่าว่าจะรุกรบอีกครั้งหนึ่ง และได้วางแผนที่จะให้กองทัพเขมร

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 53 <u>เรื่องญวนยกกองทัพทางบกทางเรือมาตีเมืองพนมเปน</u>

[2] ฯ

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 9 <u>ชื่อลักบอกเรื่องญวนยกทัพมารบเขมร</u>

ทำหน้าที่คอยตัดการลำเลียงเสบียงอาหารของญวน ดังนั้นถ้าหากญวนจะเอาชนะไทยได้แล้ว ก็จะต้องส่งกำลังกองทัพเพิ่มเติมรวมทั้งกำลังอาวุธและเสบียงอาหารด้วย แต่ญวนขาดสิ่งเหล่านี้ และถ้าจะรบต่อไปก็คงจะต้องเปลืองชีวิตผู้คนอีกมากมาย ประกอบกับญวนได้เริ่มทำสงครามกับฝรั่งเศส[1]แล้วจึงขาดกำลังทัพและอาวุธที่จะใช้สนับสนุนการรุกรบในเขมร ด้วยเหตุนี้ญวนจึงได้เสนอให้มีการเจรจากันเพื่อยุติสงคราม ไทยและเขมรต้องพิจารณาอยู่หลายเดือนกว่าจะเชื่อว่าญวนเสนอมาโดยสุจริตใจ และก็กินเวลาอีกหลายเดือนกว่าจะตกลงกันได้ ยิ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ แล้วยิ่งไม่ทรงเชื่อเลย เพราะญวนได้ทุ่มเทผู้คนและกำลังอาวุธมากมายและไทยก็หาได้มีชัยชนะในสนามรบอย่างเด็ดขาดไม่ ในที่สุดทั้งสองฝ่ายก็ได้ตกลงให้มีการยุติสงครามกันอย่างเด็ดขาดเมื่อต้นปี พ.ศ. 2390 นับเป็นระยะเวลาที่ไทยกับญวนทำสงครามในดินแดนเขมรเป็นเวลานานถึง 14 ปี

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 16/1-2 <u>กัดบอกเจ้าพระยาบดินทร์เรื่องญวนกับฝรั่งเศสรบกัน</u>

3. สงครามจิตวิทยา

นอกจากไทยกับญวนจะได้ทำสงครามกันด้วยอาวุธแล้ว ไทยกับญวนยังได้ทำสงครามจิตวิทยากันอีกด้วย ตลอดเวลาที่ไทยกับญวนทำสงครามกันทั้งสองฝ่ายได้พยายามใช้วิธีการต่าง ๆ สร้างคะแนนนิยมให้แก่ตนเอง เพื่อที่จะดึงเอาเขมรมาเป็นพวกให้ได้มากที่สุด ไทยกับญวนตระหนักดีว่าเขมรในฐานะเป็นเจ้าของบ้าน ถ้าหากฝ่ายใดได้เจ้าของบ้านมาเป็นพรรคพวกแล้วก็มีหวังที่จะเอาชนะสงครามได้โดยง่าย และในทางตรงกันข้าม ถ้าฝ่ายใดไม่ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าของบ้านแล้วก็ไม่มีทางที่จะเอาชนะสงครามได้แน่ ทั้งไทยและญวนต่างได้ประสบการต่อต้านจากเจ้าของบ้านอย่างรุนแรงมาแล้ว คือตอนที่ไทยแพ้ญวนในสงครามครั้งแรกจนต้องถอยทัพกลับ เขมรก็โจมตีไทยซ้ำเติม จนทำให้ทัพไทยได้รับความเสียหายหนัก ส่วนญวนนั้นก็ถูกเขมรก่อการกบฏฆ่าฟันญวนตายเป็นจำนวนมากในระหว่างปี พ.ศ. 2383

การแข่งขันเพื่อทำสงครามจิตวิทยาระหว่างไทยกับญวนได้เริ่มกระทำพร้อม ๆ กับการทำสงครามด้วยการใช้อาวุธ และวิธีการที่ทั้งไทยและญวนใช้มากที่สุดก็คือ

ก. วิธีการเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้เข้าเป็นพวก

วิธีการที่ทั้งสองฝ่ายนำออกมาใช้เช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2383 ฝ่ายไทยได้ยกกองทัพไปเกลี้ยกล่อมชาวพระตะบอง ซึ่งอยู่ในก่ายญวนที่พนมเปน ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จ ชาวพระตะบองราว 300 คน ได้ผละจากญวนมาเข้ากับฝ่ายไทย[1]

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1202 เลขที่ 40 <u>หนังสือจากพญาวงษ์ญิต ถึงพญาณรงค์วิไชย</u> เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2383

ชาวเขมรหวาดกลัวสงครามจึงพากันหนีไปอยู่ป่า ไทยอยากได้ชาวเขมรไปช่วยไทยรบกับญวน จึงส่งขุนนางเขมรไปเกลี้ยกล่อมราษฎรเขมรที่อาศัยอยู่ตามป่าดง นำมาเป็นทหารบ้าง หรือไม่ก็ให้อพยพกลับมาอยู่ในเมือง ซึ่งไทยสามารถยึดคืนมาได้จากญวนบ้าง บางทีก็เกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรให้ทำหน้าที่เป็นผู้สืบข่าว ไปคอยสืบข่าวการเคลื่อนไหวของกองทัพญวนเป็นต้น[1]

ทางฝ่ายญวนก็มีวิธีการเกลี้ยกล่อมเอาเขมรเข้ามาเป็นพวกกล้าย ๆ กับไทยเหมือนกันเช่น

ใช้ให้นักองอิ่ม นักองมี นักองเภา นักองสงวน* เจ้าเขมรที่ญวนกักตัวไว้เป็นพวกเดินทางไปเกลี้ยกล่อมตามเมืองต่าง ๆ เพื่อชักชวนให้ชาวเขมรยุติการสู้รบกับญวน และให้หันมาเข้ากับญวน เพื่อขับไล่ไทยออกไป[2] ตอนแรก ๆ ไม่ค่อยได้ผลเพราะชาวเขมรยังเกลียดญวนอย่างรุนแรงอยู่ แต่ตอนปลายสงครามได้ผลมากขึ้นเพราะชาวเขมรเริ่มเบื่อสงครามและเห็นว่าไทยไม่สามารถที่จะเอาชนะญวนได้

ญวนตั้งนักองมีเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้นักองมีจัดตั้งรัฐบาลโดยมีญวนเป็นผู้กวบคุมอยู่เบื้องหลังเพื่อเป็นการโฆษณาว่าญวนไม่ได้เข้าไปปกครองเขมรโดยตรง แต่มีรัฐบาลซึ่งเป็นรัฐบาลของชาวเขมรเอง เมื่อญวนถอยทัพไปอยู่ที่ใดก็จะนำเอารัฐบาลเขมรของญวนไปตั้งที่นั่นด้วย ข้างฝ่ายไทยก็ให้นักองด้วงจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบ้าง เมื่อทัพไทยยึดเมืองใดได้ ก็ให้นักองด้วงตั้งรัฐบาลที่นั่นภายใต้การควบคุมของเจ้าพระยาบดินทรเดชา และดำเนินการเกลี้ยกล่อมให้ชาวเขมรหันมานิยมไทย

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43 <u>ใบบอกจากพระยานรงค์วิไชยถึงพระประจินบุรี</u> เมื่อเดือนกันยายน 2383.

*พระนามนักองสงวนนั้นมีอยู่ 2 องค์ องค์หนึ่งคืออนุชาของพระอุทัยราชา และอีกองค์หนึ่งคือ ราชบุตรีพระอุทัยราชา นักองสงวนในที่นี้คือราชบุตรีของพระอุทัยราชา

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ก <u>หนังสือจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพญามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 20 พฤศจิกายน 2384.

ข. วิธีการโฆษณาโจมตีฝ่ายตรงกันข้าม

วิธีการนี้ญวนใช้มากที่สุดคือ ส่งขุนนางเขมรที่นิยมญวนออกไปประกาศให้ชาวบ้านได้ทราบถึงความไม่ดีของไทย บางทีญวนก็ปิดประกาศโจมตีไทยตามที่สาธารณะต่าง ๆ พร้อมทั้งอวดอ้างถึงความดีของญวน ดังมีเหตุการณ์ต่อไปนี้คือ

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2388 ญวนก็ออกประกาศโจมตีไทยไปทั่วเขมร กล่าวหาว่าไทยไม่มีสัจจะหลอกลวงญวน เมื่อไทยเข้าไปยึดพนมเปนก็พยายามกอบโกยเอาผลประโยชน์ไปจากเขมรมากมาย เขมรอยู่ใต้การปกครองของไทยได้รับความเดือดร้อนยิ่งกว่าญวน เพราะไทยไม่สนใจที่จะปราบโจรผู้ร้ายซึ่งปล้นฆ่าชาวเขมรตายไปมากมาย ญวนยังได้กล่าวอีกว่า การที่ญวนยกทัพมารบไทยครั้งนี้เป็นเพราะประชาชนและขุนนางเขมรได้รับความเดือดร้อน และเรียกร้องให้ส่งกองทัพเข้ามาช่วย ญวนไม่มีเจตนาร้ายต่อเขมร แต่ต้องการที่จะปราบไทยเท่านั้น จึงขอให้ชาวเขมรร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไป ถ้าชาวเขมรคนใดฆ่าฟันคนไทยตายได้หรือยึดทรัพย์สินจากไทยได้ ญวนก็จะปูนบำเหน็จรางวัลให้และชาวเขมรคนใดหลงผิดไปแล้ว ถ้ากลับมาหาญวนใหม่ ญวนก็จะไม่เอาโทษแต่ประการใด ถ้าทหารญวนคนใดข่มเหงชาวเขมรหรือลักทรัพย์ของชาวเขมรถูกจับได้ญวนจะลงโทษอย่างหนักถึงขั้นประหารชีวิต นอกจากนั้นญวนยังประกาศอีกว่าถ้าหากเขมรร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไปได้สำเร็จแล้ว ญวนจะตั้งนักองด้วงเป็นกษัตริย์[1]

ข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงให้เห็นว่าญวนใช้จิตวิทยาที่สูงมากในการเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้าเป็นพวก โดยเฉพาะการที่ญวนประกาศจะให้นักองด้วงเป็นกษัตริย์นั้นเป็นเพราะญวนรู้ว่าชาวเขมรนิยมนักองด้วงมากกว่านักองอิ่มหรือเจ้าหญิง ดังนั้นญวนจึงคิดเปลี่ยนใจจะให้นักองด้วงเป็นกษัตริย์แทน เพื่อจะให้ชาวเขมรนิยมญวนด้วย

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1207 เลขที่ 12 <u>คำแปลหนังสือญวนว่าด้วยญวนยกกองทัพจะมารบไทย</u>

ในระหว่างปี พ.ศ. 2376 นอกจากไทยจะส่งทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรแล้ว ไทยยังส่งทัพเข้าตีหัวเมืองลาวซึ่งขึ้นกับญวนอีกด้วย เมืองที่ไทยส่งทัพเข้าตีได้แก่เมืองกำเกิด, เมืองคำมวน, เมืองพวน, เมืองแถง, เมืองหัวพันทั้งหก* เมืองเหล่านี้ได้ไปขึ้นกับญวนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 และสมัยที่เจ้าอนุแห่งเวียงจันทร์ก่อการกบฏ[1] ทัพไทยที่ยกไปตีครั้งนั้นยังไม่ทันได้ลงมือตีหัวเมืองลาวที่ขึ้นกับญวนเหล่านี้ก็ยอมอ่อนน้อมแต่โดยดี[2] หลังจากนั้นมาญวนก็อยากที่จะกลับไปมีอิทธิพลเหนือหัวเมืองลาวที่ขึ้นกับเวียงจันทร์และหลวงพระบางอีก ญวนจึงมีหนังสือไปถึงหัวเมืองต่าง ๆ ประกาศโจมตีไทยและชักชวนให้เมืองต่าง ๆ ดังกล่าวให้หันมานิยมญวน ความตอนหนึ่งในหนังสือที่ญวนประกาศโจมตีไทยว่า

> ...ไทยหาตั้งอยู่ในยุติธรรมไม่ ไม่มีเหตุ ไม่มีวิวาท ยกกองทัพมาตีเมืองญวน เบียดเบียนหัวเมืองทั้งปวง ได้สู้รบกับกองทัพญวน กองทัพไทยไปถึงไหน ก็เผาบ้านเผาเมืองกวาดต้อนเอาครอบครัวผู้คนไปเป็นกำลังไปถึงไหนก็ทำดังนั้นทุกเมือง พวกลาวหลงเชื่อหาตันคิดใหม่ เข้าเกลี้ยกล่อมให้ใช้สอยกวามรู้ไปถึงเจ้าเวียตนาม จึงให้ยกทัพใหญ่มาปราบปราม... เราเห็นว่าเจ้าเวียตนามเจ้าของเราใจบุญ มีความเมตตาทั่วกัน แต่ก่อนมาหัวเมืองทั้งปวงได้พึ่งบุญชื่นชมอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน...[3]

---

* ได้แก่เมืองเหยิม, เมืองเชียงคอ, เมืองซำเหนือ, เมืองซำใต้, เมืองโสย, เมืองซอน

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี "หนังสือของเจ้าพระยาจักกรี ถึงเจ้าพระยาแพร่ พระยาน่าน เมื่อเกือนธันวากม 2376" หน้า 262-270.

[2] กรมศิลปากร จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 "หนังสือจากเจ้าพระยาธรรมาธิบดีถึงเจ้าเมืองหัวพันทั้งหก" เมื่อ 21 พฤศจิกายน 2378 หน้า 91-102.

[3] กรมศิลปากร จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี หน้า 276-277.

ญวนได้โฆษณาว่า ญวนได้ฆ่าไทยตายนับเป็นจำนวนหมื่นคน จึงขอให้ชาวลาวอย่าได้เกรงกลัวไทยต่อไป เพราะไทยได้กดขี่ชาวลาวมานานแล้ว ญวนได้ยุยงให้ชาวลาวร่วมมือกับญวนขับไล่ไทยออกไปจากทุกหัวเมืองลาว ถึงอย่างไรก็ตามญวนก็อดที่จะโฆษณาให้แก่ตัวเองไม่ได้ว่าเป็นผู้มีความเมตตาและมีเจตนาดีต่อชาวลาว[1]

วิธีการโฆษณาโจมตีฝ่ายตรงกันข้ามให้ได้รับความเสียหายโดยหวังที่จะดึงเอาประชาชนเป็นพวกนั้น สังเกตพบว่าญวนใช้บ่อย ๆ ส่วนทางฝ่ายไทยนั้นเข้าใจว่าคงจะใช้วิธีการเช่นนี้เหมือนกัน แต่ผู้เขียนยังไม่พบเอกสารที่เป็นใบประกาศโฆษณาโจมตีญวนของไทยเลย

ค. ไทยกับญวนแข่งขันกันสร้างความดีให้แก่เขมร

วิธีการที่ญวนใช้ในการสร้างความนิยมให้แก่ชาวเขมรอีกอย่างหนึ่งก็คือพยายามสร้างความดี, แสดงความเห็นอกเห็นใจ และพยายามปัดเป่าความเดือดร้อนของชาวเขมร อันที่จริงชาวเขมรไม่อยากที่จะทำสงครามเลย แต่การที่ชาวเขมรก่อการกบฏและฆ่าฟันชาวญวนตายมากมายนั้น เป็นเพราะเขมรหมดความอดทนต่อการกดขี่ของญวน และการที่ดึงไทยเข้ามาช่วยนั้นก็เป็นเพราะว่าเขมรแต่เพียงลำพังไม่สามารถขับไล่ญวนออกไปได้ จึงต้องการให้ไทยช่วยขับไล่ญวนออกไปจากดินแดนเขมร ฉะนั้น เมื่อไทยกับญวนรบกันนาน ๆ เข้า ชาวเขมรก็รู้สึกเบื่อหน่ายเนื่องจากชาวเขมรได้รับความอดอยากทำมาหากินไม่ได้ บ้านเมืองเสียหาย ซ้ำร้ายเกิดโรคระบาดตายกันมากมาย ในระยะหลัง ๆ ชาวเขมรจึงหนีเข้าป่าไม่ยอมรบ บางทีก็หนีเข้ากับฝ่ายญวนก็มี ทัพเขมรที่ไทยส่งไปรบญวนระยะหลัง ๆ นั้นมักจะพ่ายแพ้ญวนบ่อย ๆ บางทีก็หนีทัพทิ้งหน้าที่หมดทั้งกองทัพก็มี

---

[1] กรมศิลปากร จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี หน้า 279-280.

ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงต้องหาวิธีในการบำรุงขวัญของชาวเขมร มิให้เปลี่ยนแปลงไปเข้ากับฝ่ายญวน เพราะฝ่ายญวนก็ใช้วิธีการเอาใจชาวเขมรอยู่แล้ว และถ้าหากชาวเขมรหันไปนิยมญวนหมด ทัพไทยจะไม่มีทางเอาชนะญวนได้ ในระหว่างสงครามไทยได้สร้างความดีให้แก่ชาวเขมรหลายอย่างเช่น

การทำบุญทางศาสนา สมัยที่ญวนปกครองเขมรญวนได้ทำลายวัดวาอารามของชาวเขมรไปเป็นจำนวนมาก พระสงฆ์ทางพุทธศาสนาได้รับความคดอยากต้องหลบหนีเข้าป่าไม่มีเวลาปฏิบัติกิจทางศาสนา เมื่อทัพไทยไปยึดเมืองจากญวนได้ เจ้าพระยาบดินทร์เดชาก็ให้มีการทอดกฐินตามเมืองต่าง ๆ ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

> ...ได้กราบถวายบังคมรับพระราชทานจีวร แพร ผ้าสบง รัดประคช ย่าม เสื้อผ้า สิ่งของไว้กรบตามท้องตราแล้ว ได้จัดผ้าไตรให้พระสุรธวรราชวงษ์เมืองลคอรพนม ไปถวายพระสงฆ์ ณ เมืองลคอรพนม, เมืองศรีทันดอร, เมืองพุทไทยเพชร, พนมเปน แล้วเจ้าพญาบดินทรเดชานายทัพนายกองได้ทอดกฐินวัดแขวงเมืองเขมร 5 ไตร ได้ถวายสบงไชยทานแต่พระสงฤ์ 78 รูป ทูลเกล้าฯ ถวายพระราชกุศลต่อใต้ฝ่าละอองฯ สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว...[1]

นอกจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาจะจัดทอดกฐินแล้ว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ยังโปรดพระราชทานสิ่งของมาให้องด้วงจัดทอดกฐินอีกด้วย[2] การที่ไทยได้ช่วยเหลือเกื้อกูลทางศาสนาในเขมร นับว่าเป็นการสร้างความผูกพันทางจิตใจอย่างลึกซึ้ง เพราะไทยเป็น

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 7 <u>ชื่อสารตราเจ้าพระยาจักรีตอบเรื่องเจ้าพญาบดินทร์รับผ้าไตรไปทำบุญ และทอดกฐินวัดแขวงเมืองเขมร</u>

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204 <u>หนังสือจากพระยาศรีหเทพถึงพระยาพิพัทโกษา</u> เมื่อ 24 กรกฎาคม 2385

ชาตินับถือพุทธศาสนาลัทธิหีนยานเช่นเดียวกับชาวเขมร สิ่งนี้เองที่ทำให้ไทยสามารถสร้างความเป็นมิตรกับชาวเขมรได้ดีกว่าญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงวิตกในการที่ญวนได้เบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร ทรงเป็นห่วงว่าพุทธศาสนาในเขมรอาจจะเสื่อมสูญ ด้วยเหตุนี้เมื่อทัพไทยสามารถยึดเมืองในเขมรคืนจากญวนได้ จึงทรงถือนโยบายรื้อฟื้นและส่งเสริมพุทธศาสนาเป็นเรื่องสำคัญมากทีเดียว

เขมรได้รับความอดอยากขาดแคลนอาหารถึงขนาดอดตายก็มี ไทยได้ช่วยเหลือชาวเขมรอย่างมากมายในการส่งเสบียงอาหารมาให้เป็นประจำ แต่ก็นับว่าเป็นผลดีแก่ไทย เพราะถ้าไทยไม่ส่งเสบียงอาหารมาให้เขมรก็ไม่เต็มใจรบ และพากันหนีไปอยู่ป่าเพื่อหาอาหาร ไทยก็จะขาดแคลนกำลังทัพเขมร ซึ่งรับหน้าที่ในการรบไม่น้อยกว่าไทยเลย

ในปี พ.ศ. 2385 เป็นระยะที่เขมรขาดแคลนอาหารมาก เพราะทำนาไม่ได้ เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงจัดหาเงินซื้อข้าวจากเมืองต่าง ๆ เช่น จำปาศักดิ์ ศรีทันดร อัตปือ เชียงแตง กระแจะ ฯลฯ ส่งไปแจกจ่ายให้แก่ชาวเขมรที่ยากจน ส่วนทางกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นห่วงชาวเขมรที่ได้รับความอดอยาก จึงโปรดให้ส่งข้าว เกลือจำนวนมากไปยังเขมรเพื่อให้เจ้าพระยาบดินทร์นำไปแจกจ่ายแก่ชาวเขมรและกองทัพไทย[1] และในปี พ.ศ. 2386 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ก็โปรดฯ พระราชทานข้าวสารและเกลือเป็นจำนวนมาก รวมทั้งขนมเข่งอีก 32,000 เข่ง พระราชทานให้แก่กองทัพและชาวเขมรที่อดอยาก[2] นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้นในการที่พระเจ้าแผ่นดินไทยได้ทรงมีพระเมตตาแก่ชาวเขมรเป็นอย่างดี

---

[1]จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ.1204 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์</u> เมื่อ 24 กรกฎาคม 2385

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 4/ก <u>จดหมายเหตุว่าด้วยเรื่องจัดข้าวเกลือส่งกองทัพเจ้าพระยาบดินทร์</u>

ส่วนทางฝ่ายญวนนั้นก็มีวิธีดึงดูดใจชาวเขมรให้หันเข้ามานิยมญวนไม่แพ้ไทย ญวนรู้ว่าเขมรกำลังขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค และไม่มีสถานที่จะซื้อขายกันเนื่องจากเป็นเวลาสงคราม ด้วยเหตุนี้วิธีการช่วยเหลือของญวนก็คือเปิดตลาดการค้า เพื่อให้ชาวญวนชาวเขมรได้เข้ามาค้าขายกันในตลาด นับว่าญวนมีความคิดในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้หลักการทางเศรษฐกิจเข้าช่วย ซึ่งต่างไปจากไทย เพราะไทยใช้หลักการทางศาสนาและการบริจาคในการสร้างความดี จึงเห็นได้ว่าทั้งไทยและญวนต่างก็มีวิธีการช่วยเหลือเขมรแตกต่างกันไปตามนิสัยของชาวไทยกับชาวญวน ซึ่งมักจะมีอะไรบางอย่างที่ไม่ใคร่เหมือนกัน

ความจริงชาวเขมรก็อยากที่จะค้าขายกับญวน เพราะหลังจากที่เขมรถูกต่อญวน การค้าขายระหว่างญวนกับเขมรหยุดชงักลง นักมารดาองด้วงและเจ้าหญิงเขมรได้มีหนังสือไปถวายแก่พระเจ้าเทียวตรี ทูลขอให้พระเจ้าเทียวตรีทรงอนุญาตให้ญวนกับเขมรค้าขายกัน พระเจ้าเทียวตรีทรงอนุญาตตามที่ขอ ญวนจึงเปิดตลาดการค้าขึ้นตามเมืองต่าง ๆ ในเขมรหลายแห่งที่อยู่ใกล้กับเขตแดนญวน เช่น ที่เมืองโจฎก, กองฟา, เปียมสวาย, เมียนเดียน, รำกอร ฯลฯ[1]

รัฐบาลญวนได้อ้างเหตุผลในการอนุญาตให้ญวนกับเขมรค้าขายกันได้นั้นเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินญวนมีพระทัยเมตตาสงสารชาวเขมรที่ได้รับความอดอยาก ญวนได้ฉวยโอกาสในขณะที่ชาวเขมรไปชุมนุมซื้อขายกันในตลาดเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้นิยมญวน[2] นับว่าญวนมีความคิดอ่านในการใช้หลักจิตวิทยาได้เก่งทีเดียว เพราะถ้าญวนเปิดตลาดการค้าที่ไหนก็จะเป็นสิ่งดึงดูดใจให้ชาวบ้านอพยพไปอยู่ที่นั่น โดยวิธีนี้ญวนก็ไม่ต้องไปกวาดต้อนชาวเขมรให้เข้ามาอยู่ในเขตญวนเหมือนอย่างไทยที่ชอบกวาดต้อนชาวเขมร หรือชาวลาวเข้าไปอยู่ในเขตไทยบ่อย ๆ ชาวเขมรก็จะอพยพไปอยู่ใต้ความคุ้มครองของญวนเอง ซึ่งเป็นวิธีการที่ตัดกำลังไทยได้อย่างหนึ่ง

---

[1]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7

[2]จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 5 <u>คำแปลหนังสือญวนถึงพระยากลาโหม เรื่องให้พระยาพระเขมรราษฎรกลับใจไปอ่อนน้อม</u> เมื่อ 15 ตุลาคม 2387.

ทางฝ่ายเจ้าพระยาบดินทร์และนักองด้วงมีความเห็นพ้องต้องกันว่า การที่ญวนเปิดตลาดค้าขายนั้นเป็นกลวิธีอย่างหนึ่งของญวนที่ต้องการใช้เป็นเครื่องมือในการเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้ามาเป็นพวกญวน และญวนปั้นเรื่องที่มารดานักองด้วงและเจ้าหญิงเขมรขอให้ญวนเปิดตลาดขึ้นมาเอง[1] เจ้าพระยาบดินทร์จึงวางแผนที่จะทำลายแผนการของญวนโดยการออกหนังสือแจ้งไปยังเจ้าเมืองเขมรต่าง ๆ ว่าอย่าไว้ใจพวกญวนเป็นอันขาด และเจ้าพระยาบดินทร์ก็วางแผนซ้อนกลญวนอีกทีหนึ่ง คือปล่อยให้ญวนเข้ามาค้าขายตามใจชอบ โดยเจ้าพระยาบดินทร์สั่งนักองด้วงมิให้จับกุมพวกญวนที่เข้ามาค้าขายและห้ามชาวเขมรซื้อของญวน ครั้นได้โอกาสเจ้าพระยาบดินทร์ก็สั่งไปยังนายทัพเขมรให้คุมพวกเข้าปล้นโจมตีญวนที่เข้ามาค้าขาย ดังในรายงานราชการทัพญวนตอนหนึ่งกล่าวว่า

> ...เจ้าพระยาบดินทร์ได้มีหนังสือไปถึงพญาธารมาเดโช แต่ก่อนว่าซึ่งอ้ายญวนมาทำค่ายตั้งตลาดเข้ามาในเขตแดนนั้นให้แต่พระยาพระเขมรที่แข็งแรง คุมไพร่ไปตีปล้นกำจัดเสีย อย่าให้อ้ายญวนมาทำค่ายตั้งตลาดในเขตแดนได้ ครั้น ณ วัน[1] + 3* ค่ำ พญาธารมาเดโชมีหนังสือบอกมาว่า ได้จัดให้พญาฤาจักรี พญาเสนาเดโช พญาโยธารณรง คุมไพร่ 450 กนยกไปตีปล้น จุดเผาเรือนตลาด ยิงตายอ้ายญวน ...เพลาเช้าฉีด นายทัพนายกองยกจู่โจมเข้าไปพร้อมกัน ห่างค่ายอ้ายญวนประมาณ 2 เส้น โดยจุดเผาเรือนตลาดอ้ายญวนเสียแล้ว ตั้งโห่ยิงปืนเข้าไปในค่ายอ้ายญวนทั้งสามทาง เห็นอ้ายญวนขึ้นรายกันอยู่บนหลังค่ายประมาณ 800 คน ...[2]

จากที่กล่าวนี้จะเห็นได้ว่า ทั้งไทยและญวนต่างได้มีบทบาทในการแข่งขันเพื่อสร้างกะแนนนิยมให้แก่ตัวเอง และเพื่อที่จะดึงเอาเขมรเข้ามาเป็นพวก และญวนได้ใช้กลวิธีต่าง ๆ กันเพื่อที่จะเอาชัยชนะกันไม่ใช่ด้วยกำลังอาวุธอย่างเดียวแต่ด้วยวิธีสร้างความนิยมทางด้านจิตใจ นโยบาย

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1205 เลขที่ 7

*คือวันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2386

[2] ศ.

ของไทยกับญวนนั้นมีตรงกันข้อหนึ่งก็คือ จะต้องเอาเขมรให้เข้ามาเป็นพวกให้ได้[1] นอกจากญวนจะมีวิธีการสร้างคะแนนนิยมโดยการกระทำความดีแล้ว ญวนยังใช้วิธีการข่มขู่ชาวเขมรอีกด้วย เช่นขู่ว่าถ้าชาวเขมรไม่ยอมรับเจ้าหญิงเขมรเป็นกษัตริย์ก็จะฆ่าชาวเขมรให้ตายหมดสิ้น หรือไม่ก็ขู่ว่าถ้าชาวเขมรไม่มาเข้ากับฝ่ายญวนจะถูกฆ่า[2] ฯลฯ นอกจากนั้นญวนยังส่งสายลับมาสืบข่าวถึงกรุงเทพฯ เพื่อสืบข่าวความเคลื่อนไหวของกองทัพไทยและรัฐบาลไทยสำหรับจะได้รายงานไปยังรัฐบาลญวนให้ทราบ[3]

จะเห็นได้ว่าสงครามระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเป็นสงครามที่มีกลวิธีในการทำศึกค่อนข้างจะเป็นแบบสมัยใหม่อยู่มากทีเดียว และวิธีการบางอย่างที่ใช้ในการสงครามครั้งนั้นก็ยังมีใช้ในสงครามปัจจุบันที่เราเรียกกันว่า "สงครามกองโจร" ซึ่งเป็นสงครามนอกแบบรวมทั้งใช้จิตวิทยาในการทำสงครามด้วย จึงไม่เป็นการแปลกประหลาดอะไรที่ชาวญวน (เวียดกง) ทำสงครามต่อต้านสหรัฐและรัฐบาลเวียดนามในปัจจุบัน โดยใช้ยุทธวิธีการรบนอกแบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะแท้ที่จริงแล้วชาวญวนได้แสดงความสามารถในการทำสงครามแบบนี้ตั้งแต่ครั้งรบกับไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 <u>ใบบอกของเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อ 30 สิงหาคม 2387

[2] ก.

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1206 เลขที่ 6 <u>คำให้การของชาวญวนชื่อกันและชื่อ</u> เมื่อ 19 กรกฎาคม 2387

4. นโยบายของไทยเกี่ยวกับเขมรในระหว่างสงคราม

ไทยมีนโยบายที่จะให้สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรนั้นเป็นสงครามระหว่างเขมรกับญวนด้วย คือไทยพยายามที่จะผลักดันความรับผิดชอบในการสู้รบส่วนใหญ่ให้แก่เขมร ไม่ใช่ไทยเป็นผู้รับผิดชอบ หรือต้องแบกภาระอยู่แต่ฝ่ายเดียว

ในระยะแรกที่ชาวเขมรลุกขึ้นกบฏต่อญวนนั้น ไทยรู้ดีว่า ถึงแม้เขมรจะมีพลังของความเป็นชาตินิยมเข้าสู้รบกับญวนก็ตามแต่เขมรก็ขาดความเป็นระเบียบ ขาดความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและขาดผู้นำที่เข้มแข็ง สำหรับที่จะเป็นผู้นำในการรวบรวมกำลังเขมรทั้งหมดเข้าสู้รบกับญวน ไทยรู้ดีว่าการที่เขมรต่างคนต่างสู้รบกับญวนโดยไม่รวมกำลังกันแล้วไม่ช้าเขมรก็จะต้องเลิกรบไปเอง เพราะเขมรขาดแคลนกำลังอาวุธที่ทันสมัยในการใช้สู้รบกับญวน และถ้าหากญวนสามารถสนับสนุนเจ้าเขมรองค์ใดองค์หนึ่งที่เขมรยอมรับแล้ว ก็น่าจะเชื่อได้ว่าเขมรคงจะหันกลับไปนิยมญวนเหมือนอย่างเดิมอีก

ด้วยเหตุนี้นโยบายของไทยประการแรกที่จะเอาชนะญวนได้ก็คือจะต้องให้นักองด้วงเป็นผู้นำเขมรและจะต้องหาทางให้ชาวเขมรยอมรับนับถือนักองด้วงให้ได้ ไทยได้ดำเนินการตามวิธีขั้นแรกก็คือส่งนักองด้วงติดตามไปกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาเมื่อเจ้าพระยาบดินทร์ฯ สามารถยึดเมืองในเขมรคืนจากญวนได้ก็ให้นักองด้วงเป็นผู้ปกครอง นักองด้วงจึงทำหน้าที่ทางด้านพลเรือนในแนวหลัง ส่วนเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทำหน้าที่ในแนวหน้าเพราะฉะนั้นบทบาทของนักองด้วงจึงนับว่าเป็นงานที่หนักและสำคัญมิใช่น้อย บทบาทและหน้าที่ของนักองด้วงอาจสรุปได้ดังนี้คือ

1. เป็นผู้ปกครองดูแล และบริหารงานตามเมืองต่าง ๆ ที่ไทยยกทัพผ่านหรือไทยยึดกลับคืนมาจากญวน โดยมีเจ้าพระยาบดินทร์ฯ เป็นผู้ให้คำปรึกษาและควบคุมดูแลนักองด้วงอีกทีหนึ่ง

2. ทำหน้าที่เป็นผู้ประชาสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างเขมรกับไทย นักองด้วงจึงเหมือนกับเป็นคนกลางประสานรอยร้าวระหว่างไทยกับเขมร นั่นคือนักองด้วงต้องรับหน้าที่ในการเกลี้ยกล่อมชาวเขมรให้หันมานิยมไทย

3. นักองด้วงจะต้องทำตัวให้ใกล้ชิดกับประชาชนให้มากที่สุดจะต้องแสดงความสามารถให้ประชาชนเห็นว่านักองด้วงมีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำชาวเขมร และประการที่สำคัญคือจะต้องมี

บทบาทอย่างไรจึงจะทำให้ชาวเขมรมีความรู้สึกเคารพและยอมรับนับถือนักองด้วงว่าเป็นผู้นำ

นักองด้วงสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างดี แม้ว่าจะไม่ได้ผลร้อยเปอร์เซ็นต์ก็ตาม แต่งานส่วนใหญ่ของนักองด้วงก็สามารถบรรลุผลสำเร็จได้มากพอควร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ให้รักษานักองด้วงประดุจดวงแก้ว[1] ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยในเหตุการณ์เมืองเขมรได้ดีเพียงใด นโยบายของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ที่มีต่อเขมรนั้นจะเห็นได้อย่างชัดเจน ในกระแสพระราชดำริของพระองค์ ซึ่งตอนหนึ่งกล่าวว่า

> ....กระแสพระราชดำริให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณปรึกษาหารือกับนายทัพนายกอง แต่จะเอาบ้านเมืองไพร่พลเขมรให้จงได้ อย่าให้เขมรได้ไปกับญวน.....ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานให้พระองค์ด้วงไปเป็นเจ้าครอบครองบ้านเมืองพระยาพระเขมร.....[2]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริเห็นว่า การที่ไทยจะเอาชนะสงครามกับญวนได้นั้นจะต้องเอาชนะจิตใจชาวเขมรด้วย นั่นคือนักองด้วงจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถเอาชนะจิตใจชาวเขมรให้ได้ ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงมีพระบรมราโชวาทสั่งสอนนักองด้วง ก่อนที่พระองค์จะโปรดให้นักองด้วงไปปกครองเขมร พระองค์ทรงอบรมแนะนำให้นักองด้วงประพฤติอยู่ในกิลธรรมอันดีงาม รู้จักปกครองประชาชนด้วยความยุติธรรม อย่าได้ใช้อำนาจข่มเหงเบียดเบียนประชาชนให้ได้รับความเดือดร้อน อีกทั้งจะต้องหาทางสร้างความนิยมรักใคร่นับถือในหมู่บุคคลทั่วไปด้วย ฯลฯ[3]

พระบรมราโชวาทของพระองค์นั้นนับว่าเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับนักปกครอง ที่ควรจะได้ยึดถือปฏิบัติในการปกครองประชาชน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นให้นักองด้วงปกครองโดยใช้หลักคุณธรรมมากกว่าที่จะใช้อำนาจ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงเข้าพระทัยเหตุการณ์ในเมืองเขมรดีว่า ในยามที่ประชาชนได้รับความเดือดร้อนนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือหลักแห่งความ

---

[1] กรมศิลปากร <u>จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 ตอนที่ 1 (ต่อ) และตอนที่ 2</u> "หนังสือจากเจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงพระยามหาอำมาตย์ เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2384"

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 25 <u>ชื่อเรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยานกร เข้ามาขอ องด้วงออกไปปกครองเมืองเขมร</u>

[3] ด.

เมตตาปกครองประชาชน ทรงแนะนำให้นักองค์วงรู้จักคิดหาวิธีที่จะรบเอาชนะญวน ทรงเห็นว่าญวนถนัดรบทางเรือ แต่เขมรถนัดรบทางบก ถ้าหากญวนยกทัพมารบแล้วก็ให้เขมรต่อสู้ป้องกันรักษาบ้านเมืองไปก่อน และไทยจะยกทัพไปช่วยทันที ถ้าหากนักองค์วงขาดแคลนอาหารก็ให้นักองค์วงสั่งให้คนถือหนังสือไปกรุงเทพฯ เพื่อแจ้งให้ทราบ และพระองค์จะจัดส่งเสบียงอาหารไปให้เพื่อนำไปแจกจ่ายแก่ประชาชนมิให้ได้รับความเดือดร้อน[1]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีนโยบายที่จะให้ชาวเขมรส่วนใหญ่ทำการรบเอง โดยให้อยู่ใต้บังคับบัญชาแม่ทัพนายกองไทย เหตุผลอย่างหนึ่งที่พระองค์ทรงมีนโยบายเช่นนี้ก็เนื่องมาจากว่าการขนส่งเสบียงอาหารจากไทยไปเขมรนั้นลำบากมาก จึงไม่เหมาะที่จะส่งกองทัพใหญ่จากไทยไปรบเพราะจะทำให้เกิดการขาดแคลนอาหาร ทางไทยไม่สามารถขนเสบียงไปเลี้ยงทัพใหญ่ให้พอเพียงได้ ทางที่ดีก็ให้ทหารเขมรรบเสียเอง เพราะทหารเขมรเป็นชาวพื้นเมืองย่อมหาอาหารได้สะดวกกว่ากองทัพไทย[2] พระองค์ทรงเห็นว่าทหารเขมรยังรบไม่ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย จึงขอให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาเร่งรัดเขมรให้สู้รบอย่างได้ผลมากขึ้น การที่เขมรจะแพ้หรือชนะนั้นทรงเห็นว่าเกิดประโยชน์แก่ไทยทั้งสิ้น กล่าวคือถ้าเขมรชนะ เขมรก็จะเกิดความรู้สึกว่าตัวเองมีความเก่งกล้าพอที่จะเอาชนะญวนได้ เขมรจะได้ไม่เกรงกลัวญวนต่อไป แต่ถ้าเขมรแพ้ เขมรก็จะเกิดความรู้สึกเจ็บใจและเขมรก็จะไม่หันไปคืนดีกับญวน ดังนั้นไม่ว่าเขมรจะแพ้หรือชนะก็จะเปิดโอกาสให้ไทยได้มีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่[3]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ทรงแนะนำให้เจ้าพระยาบดินทร์ปรับปรุงบ้านเมืองเขมรโดยเร็ว หลังจากที่ชนะญวนได้แล้ว เพื่อจะได้ให้ชาวเขมรที่อพยพหลบอ่อนกลับมาอยู่ตามเดิม เขมรก็จะมีกำลังเข้มแข็ง ญวนจะไม่กล้ายกทัพมารบกวน อย่างไรก็ตามถ้าเจ้าพระยาบดินทร์ฯ จะคิดอ่านจัดการอย่างไรกับเขมรก็ขอให้ปรึกษากับนักองค์วงร่วมมือกันปรับปรุงบ้านเมืองเขมร[4]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ตัดสินใจปฏิบัติงาน

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 25 <u>ชื่อเรื่องพระยาพิพัฒน์กับพระยานกร เข้ามาขอองค์วงออกไปปกครองเมืองเขมร</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 5 <u>สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน</u> เมื่อ 11 กันยายน 2386

[3] ค.

[4] ค.

ในเขมรได้อย่างเต็มที่ เพราะทรงเห็นว่าเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ได้เห็นเหตุการณ์ในเขมรดีกว่าพระองค์ ความตอนหนึ่งในกระแสพระราชดำริกล่าวว่า

....ราชการเมืองเขมรจะคิดต่อไปข้างหน้านั้น เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ ก็รู้เห็นภูมิฐานบ้านเมืองท่วงทีราชการอยู่สิ้น จะคอยฟังกระแสพระราชดำริและท้องตราโปรดออกไปแต่กรุงฯ นั้นเป็นการไกลจะไม่ทันราชการ เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ เห็นการไกลรู้ความควร การจะคิดรักษาบ้านเมืองครอบครัวก็ดีและการจะสู้รบกับอ้ายญวนก็ดี ฤๅควรเป็นท่วงที่ผ่อนผันพูดจาราชการจะได้ท่วงทีทางไรก็ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ คอยระวังไว้คิดอ่านราชการผันแปรไปตามท่วงทีอย่างให้ระวังกลัวผิดกลัวชอบเลย ถ้าเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ คิดอ่านราชการทำได้ประการใด ๆ ให้บอกเข้าไปให้ทรงทราบสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงพระราชดำริเพิ่มเติมสติปัญญาเจ้าพระยาบดินทร-เดชา.....[1]

ข้อความที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงไว้ใจเจ้าพระยาบดินทร์มาก ในการปฏิบัติงานทางเขมร ทรงมอบอำนาจให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ วินิจฉัยเหตุการณ์และปฏิบัติได้โดยไม่ต้องเป็นห่วงว่าจะปฏิบัติผิดพลาดจากนโยบายของพระองค์ การที่พระองค์ทรงมอบอำนาจเด็ดขาดให้แก่เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงทำให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ สามารถตัดสินใจ ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างรวดเร็ว จนบางอย่างได้รับผลดีและประสบผลสำเร็จมาแล้วในเขมร

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีนโยบายว่า ถ้าหากทัพไทยสามารถรักษาสถานการณ์ในเขมรไว้ได้ ก็ให้แบ่งกองทัพไว้ช่วยนักองด้วงรักษาเมืองเขมร แล้วให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาถอยไปตั้งมั่นอยู่ที่เมืองมงคลบุรี ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ กลับไปเฝ้าพระองค์ที่กรุงเทพฯ ก็ได้ ถ้าหากสถานการณ์ในเมืองเขมรเรียบร้อยขึ้น ข้อความในกระแสพระราชดำริตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความตั้งพระทัยของพระองค์ในการกอบกู้เขมรให้กลับคืนมาเป็นของไทยนั้นกล่าวว่า

....ให้เจ้าพญาบดินทรเดชาฯ ตริตรองราชการข้างหน้า ข้างหลังให้จงมากเสียแรงได้ลงทุนทุ่มเทเรี่ยวแรง ทำการบ้านเมืองลงไว้หนักหนาแล้ว เมืองเขมรได้กลับคืนมาเป็นของเรา เป็นพระ-เกียรติยศ เกียรติศักดิ์ ก็ปรากฏไปแก่นานาประเทศ ชื่อเสียงเจ้าพญาบดินทรเดชาฯ ผู้รักษาบ้านเมือง

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 5 สารกราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน เมื่อ 11 กันยายน 2306

คิดอ้านราชการก็ปรากฏอยู่แล้ว ถ้าเสียท่วงทีก็จะเสียเกียรติยศ เสียทุนเรี่ยวแรงสิ้นพลเสียชื่อเจ้าพญาบดินทรเดชาฯ.....[1]

กระแสพระราชดำริตอนนี้ทรงเน้นให้เห็นถึงการที่ไทยเข้าป้องกันเขมรนั้นก็เพื่อที่จะรักษาชื่อเสียงเกียรติยศของไทยไว้ เป็นที่น่าสังเกตว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึงเรื่องการรักษาเกียรติยศของไทยอยู่บ่อย ๆ ดังนั้นจุดประสงค์ที่สำคัญในการที่พระองค์ส่งกองทัพเข้ารบกับญวนในเขมร ก็เพื่อรักษาเกียรติยศของไทยไว้นั่นเอง

5. บทบาททางการทูตระหว่างไทยกับญวนขณะทำสงคราม

ในระหว่างที่ไทยกับญวนทำสงครามกันในดินแดนเขมรนั้น ไทยกับญวนต่างก็มีบทบาททางการทูตอยู่ตลอดเวลา คือมีการติดต่อกันอย่างไม่เป็นทางการบ่อย ๆ และกว่าจะเจรจาตกลงลงบทึกกันได้ ต่างก็ใช้เวลาหลายปีทีเดียว

ไทยดำเนินนโยบายทางการทูตกับญวนอย่างระมัดระวังรอบคอบ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะไทยมีความหวาดระแวงญวน เนื่องจากไทยเห็นว่าญวนมีกลอุบายมาก มักจะทำอะไรแบบพูดอย่างทำอย่าง ดังนั้นจึงทำให้ไทยไม่ไว้ใจญวน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริไปถึงเจ้าพระยาบดินทรฯ บ่อย ๆ และแต่ละครั้งพระองค์จะไม่ทรงลืมที่จะเตือนเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ว่าอย่าไว้ใจญวนให้มากนัก เพราะญวนไม่ซื่อสัตย์ต่อไทย เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จะทำอะไรก็ขอให้คิดให้รอบคอบ ทรงเห็นว่าตั้งแต่สมัยพระเจ้ามินมางแล้ว ญวนได้ขมขู่และดูหมิ่นไทยหลายครั้ง เช่น องเลโบได้มีหนังสือมาบังคับไทยให้เรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าเกวอิกวางเด* เพราะโดยปกติไทยเรียกพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าพระเจ้ากรุงเวียตนาม นอกจากนั้นองเลโบ เสนาบดีญวนยังบังคับให้ไทย

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 7 <u>หนังสือจากเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อ 10 กุมภาพันธ์ 2387

* น่าจะเป็นพระนามสำหรับยกพระเกียรติพระเจ้าแผ่นดินญวนในฐานะเป็นจักรพรรดิ ซึ่งมีฐานะสูงกว่าพระเจ้าแผ่นดิน.

เอาตราหลวง* ปิดลงในสำเนาพระราชสาส์นอีกด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็นว่าการกระทำของญวนดังกล่าวเป็นการดูหมิ่นไทยและมีเจตนาที่จะยกตัวเองเป็นใหญ่เหนือกว่าไทย ความตอนหนึ่งในกระแสพระราชดำริ กล่าวว่า

....ด้วยเมืองญวนจะยกเมืองญวนขึ้นเป็นใหญ่กว่าเมืองไทย ถึงความเรื่องเมืองเวียงจันญวนก็พูดจาหยาบคายล่วงเกินสิ้นทั้งนั้น เจ้าพญาบดินเดชาแลพญาพิพัฒนโกษานอกราชการก็รู้เรื่องความอยู่สิ้นแล้ว ญวนไม่คิดถึงทางไมตรีที่รักใคร่สนิทกันมาแต่ก่อน ไทยก็มีความเสียดายทางไมตรีอยู่ แต่ญวนหยาบคายหมิ่นประมาทเหลือเกินนัก ไทยเหลือที่จะอดออมรักษาทางไมตรีไว้ ไทยกับญวนจึงได้เสียทางไมตรีกัน.....[1]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่พอพระทัยญวนมาก ทรงเห็นว่าญวนได้คิดร้ายต่อไทยและไม่นึกถึงบุญคุณไทยครั้งสมัยรัชกาลที่ 1 ที่ได้ช่วยเหลือญวน นอกจากนั้นญวนมักจะพูดจากับไทยโดยใช้กลอุบายจนทำให้ไทยหลงเชื่อบ่อย ๆ ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ โต้ตอบกับญวนในทำนองเดียวกันบ้าง คือถ้าญวนมีหนังสือมาเจรจากับไทยก็ให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ใช้กลอุบายโต้ตอบไปบ้าง เมื่อใดที่แน่ใจว่าญวนจะเจรจาด้วยความซื่อสัตย์จริง ๆ แล้วจึงค่อยเจรจากับญวนด้วยความสุจริตใจ

พระเจ้าแผ่นดินญวนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ไว้พระทัยมากที่สุดคือพระเจ้าเทียวตรี ถึงกับมีรับสั่งไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ว่าอย่าเชื่อใจพระเจ้าเทียวตรีเป็นอันขาด แต่พระองค์เชื่อถือองเกียรอาน** ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองญวนขณะนั้นมากกว่า และทรงมีรับสั่งถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ว่าถ้าองเกียรอานมาเจรจาด้วยก็พอจะเชื่อถือได้บ้าง[2]

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงตั้งพระทัยอย่างมั่นคงถ้าหากพระองค์ได้ตัดสินพระทัยที่จะทำแล้ว ดังเช่นในการทำสงครามกับญวนครั้งนั้น ทรงตั้งพระทัยที่จะเอาชนะญวนให้ได้ พระองค์

---

*ไม่ทราบว่าจะเป็นตราหลวงของไทยหรือของญวนกันแน่

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 7 ล.ค.

**ขุนนางญวนนิยมองเกียรอานมากกว่าพระเจ้าเทียวตรี

[2] ค.

ไม่ทรงวิตกในการทำสงครามกับญวนเลย ถึงกับมีกระแสพระราชดำริไปถึงเจ้าพระยาบดินทร์ว่า "....ถ้าการเป็นที่ช้างพูดจาก็ให้ผ่อนผันพูดจาไปตามท่วงที ถ้าญวนคิดการรบรุ่ง ก็ให้รับรองสู้รบรักษาเขตแดนบ้านเมืองไว้ให้จงดี จะได้ท่วงทีกระทำกับอ้ายญวนต่อไป....."[1] ถ้าจะกล่าวเป็นภาษาสามัญก็อาจจะกล่าวเป็นทำนองได้ว่า "ถ้าญวนอยากจะเจรจาไทยก็จะเจรจา ถ้าญวนอยากจะรบไทยก็จะรบ" แสดงว่าพระองค์ไม่ทรงวิตกทุกข์ร้อนในเรื่องที่จะทำสงครามกับญวนหรือไม่

ญวนคิดที่จะขอเจรจาสงบศึกกับไทยตั้งแต่ปี พ.ศ.2385 แล้วโดยพระเจ้าเทียวตรีได้มีหนังสือไปถึงองดกโปแม่ทัพญวนที่โจฎก สั่งให้องดกโปกับขุนนางญวนร่วมคิดกับนักองอิ่มและฟ้าทะละหะขุนนางเขมรที่เข้ากับญวนให้หาทางเจรจายุติสงครามกับฝ่ายไทยและเขมร แต่การริเริ่มเพื่อเจรจายุติสงครามนั้นไทยกับญวนไม่ได้ติดต่อกันโดยตรงแต่ได้กระทำโดยผ่านเขมร[2] กล่าวคือหนังสือที่ญวนจะส่งไปถึงนักองด้วงนั้นญวนจะไม่ออกหนังสือในนามของญวน แต่ญวนจะร่างหนังสือขึ้นฉบับหนึ่งมีข้อความทำนองชักชวนให้นักองด้วงเลิกทำสงครามกัน และญวนก็ให้นักมารดาของนักองด้วงเป็นผู้ลงนาม[3] ขณะนั้นนักมารดาและเจ้าหญิงเขมรกำลังอยู่ใต้การควบคุมของญวนแสดงให้เห็นว่าญวนมีความคิดที่จะเจรจาสงบศึกกับไทย แต่ญวนยังสงวนท่าทีไว้ก่อนเพราะไม่แน่ใจว่าไทยจะเห็นด้วยหรือไม่และเพื่อไม่ให้เป็นการเสียหน้าญวน ก็มีหนังสือไปหยั่งท่าทีฝ่ายไทยโดยผ่านนักองด้วง ดังนั้นแผนการของญวนในการหยั่งดูท่าทีของไทยก็คือมีแผนการที่จะให้เขมรต่อเขมรติดต่อกันเอง

ทางฝ่ายนักองด้วงเมื่อรับหนังสือญวน ซึ่งลงนามโดยนักมารดานั้น นักองด้วงก็ไม่กล้าที่จะตัดสินใจด้วยตัวเองในปัญหาการเมืองได้ จึงต้องไปปรึกษากับเจ้าพระยาบดินทรเดชา ในตอนแรกนักองด้วงกับเจ้าพระยาบดินทรเดชาก็ไม่ทราบว่าหนังสือที่ได้รับนั้นจะเป็นหนังสือญวน คงเข้าใจว่าเป็นหนังสือนักมารดาเขียนมาติดต่อกับนักองด้วงชักชวนให้นักองด้วงสงบศึก แต่ตอนหลังเจ้าพระยาบดินทรเดชา

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 7 ล.ค.

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204 เลขที่ 1/ง. <u>คำให้การของชาวญวนชื่อโดยทน</u>

[3] ค.

ก็จับได้ว่าเป็นหนังสือของญวน ซึ่งให้นักมารดาเป็นผู้ลงชื่อ ดังนั้นเจ้าพระยาบดินทร์จึงวางแผนซ้อนกลญวนอีกทีหนึ่งคือให้นักองด้วงมีหนังสือตอบไปถึงนักมารดา แต่ข้อความในหนังสือเจ้าพระยาบดินทร์ฯเป็นผู้ร่างและให้นักองด้วงเป็นผู้ลงนาม

กล่าวโดยสรุปการเจรจาเพื่อยุติสงครามระหว่างไทยกับญวนในระยะแรกนั้น เป็นการกระทำแบบหยั่งท่าทีซึ่งกันและกันโดยอาศัยเขมรเป็นสื่อกลาง

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2386 ญวนก็ร่างหนังสือมาถึงนักองด้วงฉบับหนึ่งโดยให้นักมารดาเป็นผู้ลงนาม ข้อความในจดหมายฉบับนี้ กล่าวเป็นทำนองว่า ทุกวันนี้ราษฎรเขมรได้รับความเดือดร้อนมาก จึงอยากให้เขมรกับญวนได้ติดต่อหาทางค้าขายกัน บัดนี้นักมารดาได้ทราบว่าพระเจ้าแผ่นดินญวนได้อนุญาตให้ราษฎรญวนกับเขมรค้าขายกันได้แล้ว นักมารดาได้ต่อว่านักองด้วงว่ามีความสุขสบายแล้วจึงไม่นึกถึงนักมารดาและเจ้าหญิงเขมรอีก 3 องค์ ที่ยังได้รับความลำบากอยู่ในเขตแดนญวน[1]

นอกจากนั้นยังมีเสุอักษรจากเจ้าหญิงทั้งสามถึงนักองด้วงเป็นทำนองแสดงความชื่นชมในการที่ญวนอนุญาตให้เขมรกับญวนติดต่อค้าขายกันได้ เสุอักษรฉบับนี้ ได้ยกย่องพระเจ้าแผ่นดินญวนว่าทรงพระเมตตาแก่ชาวเขมร[2]

เจ้าพระยาบดินทร์รู้ว่า หนังสือ 2 ฉบับนี้เป็นแผนการของญวนที่จะคิดเปิดตลาดค้าขายเพื่อจะได้ใช้เป็นที่เกลี้ยกล่อมเขมรให้หันไปนิยมญวน โดยแอบอ้างเป็นความต้องการของชาวเขมรและเป็นแผนการอย่างหนึ่งของญวนที่จะชักชวนนักองด้วงให้ไปเข้ากับฝ่ายญวน ดังนั้นเจ้าพระยาบดินทร์จึงส่งทัพเขมรเข้าจู่โจมปล้นตลาดญวนทำลายเสียหายหมดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การที่เจ้าพระยาบดินทร์ฯรู้ว่า หนังสือที่ส่งมาถึงนักองด้วงนั้นเป็นหนังสือที่ญวนส่งมาเกลี้ยกล่อมนักองด้วง เป็นเพราะเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ไม่เชื่อว่าเจ้าผู้หญิงและนักมารดาจะคิดเรื่องการเมืองได้ใหญ่โตขนาดนั้นซึ่งเป็นการผิดวิสัยของสตรีชาวเขมร ดังในจดหมายเหตุกล่าวว่า

....เจ้าพญาบดินทรเดชา ก็รู้เท่าทันว่า เป็นความคิดอ่านของอ้ายญวน จึงทำเป็นหนังสือพระองค์ด้วงตอบไปถึงนักมารดาและเจ้าผู้หญิงว่าพูดจาความบ้านเมืองเป็นการใหญ่โต มีแต่หนังสือ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 1 <u>พระราชเสาวนีจากพระราชมารดาองด้วงถึงองด้วง</u> เมื่อ 11 สิงหาคม 2386

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 2 <u>เสุอักษรจากสมเด็จพระภัคนีบาทั้งสามถึงองด้วง</u> เมื่อ 11 สิงหาคม 2386

นักมารดากับเจ้าผู้หญิงเป็นสตรีมานั้นผิดอย่างประเพณี จะเชื่อฟังเอาเป็นจริงยังมิได้ ถ้าองญวนผู้ใหญ่จะให้ราษฎรญวนเขมรไปมาค้าขายถึงกัน ขอแต่ผู้ใหญ่มีหนังสือสั่งนักมารดากับเจ้าผู้หญิงพญาพระเขมรคืนไปบ้านเมืองพร้อมมูลกันตามเดิม การจึงจะไม่เกี่ยวข้องราษฎร จะได้ไปมาค้าขายถึงกันตามน้ำใจ หากำหนดทางไหนไม่.....[1]

จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขของเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ในการที่ญวนกับฝ่ายไทยจะเจรจาคืนดีกันได้ก็คือ ญวนจะต้องส่งเจ้าหญิงและนักมารดาคืนให้ฝ่ายไทยก่อน และตลอดเวลาที่เจ้าพระยาบดินทร์ฯ เจรจากับญวนในระยะหลังนั้น เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จะต้องวางเงื่อนไขให้ญวนคืนเจ้าหญิงกับนักมารดาให้ไทยทุกครั้ง เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าเจ้าพระยาบดินทร์ฯ รู้ว่าญวนได้อาศัยเจ้าหญิงเขมรและนักมารดาเป็นเครื่องมือในการโฆษณาให้ประชาชนเขมรนิยมญวน เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงต้องขอเจ้าหญิงและนักมารดาคืน เพื่อจะได้ตัดกำลังญวน ระยะแรก ๆ ญวนไม่ยอมคืนให้ ญวนเพิ่งจะคืนให้เขมรก็เป็นระยะที่ไทยกับญวนได้สงบศึกกันแล้ว

การที่ญวนอยากจะให้มีการเจรจาสงบศึกกันนั้น มีสาเหตุอย่างหนึ่งมาจากการที่เจ้าญวนสองฝ่ายสู้รบกัน คือพระเจ้าเทียวตรีซึ่งประทับอยู่ที่เว้และองเกียรอานประทับอยู่ที่ฮานอย ทั้งสองฝ่ายต่างเตรียมกำลังสู้รบกันตั้งแต่ปี พ.ศ.2304 มาแล้ว โดยมีมูลเหตุจากการแย่งราชสมบัติกัน พระเจ้าเทียวตรีอยากให้สงบศึกไทยกับญวนโดยเร็ว เพื่อจะได้ถอนกำลังทหารญวนกลับไปปราบฝ่ายตังเกี๋ย

ส่วนทางฝ่ายไทยนั้นในระยะแรก เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ยังไม่อยากที่จะให้สงครามยุติโดยเร็ว เพราะเห็นว่าไทยยังไม่สามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้ โดยเด็ดขาด ถ้าหากตกลงสงบศึกแล้วญวนก็จะกลับมามีอำนาจในเขมรอีก ซึ่งความคิดของเจ้าพระยาบดินทร์ฯ นั้น ก็ตรงกับกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

ทางฝ่ายเขมรซึ่งมีนักองด้วงเป็นประมุขและตั้งรัฐบาลอยู่ที่พนมเปนนั้น นักองด้วงยังไม่มีฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร เพราะยังไม่ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* นักองด้วงมีความคิดที่อยากจะเลิกสงครามโดยเร็ว แต่นักองด้วงไม่สามารถจะทำ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.1205 เลขที่ 7

* เข้าใจว่าไทยคงจะยกย่ององด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว สังเกตจากจดหมายเหตุเรียกองด้วงว่าสมเด็จพระอิศรามหากษัตราธิราชฯ

อะไรได้ ในเมื่อไทยกับญวนยังไม่ยอมเลิกรบกัน ความตอนหนึ่งในหนังสือที่นักองด้วงมีไปถึงนักพระ-มารดาได้ปรารภว่า

.....ทุกวันนี้ข้าพเจ้าผู้บุตรใจก็อยากเป็นพระราชไมตรีให้ให้พานครทั้งสามเป็นสุขด้วยกัน แต่เกลือกพระทัยเจ้าเวียตนามกับใจผู้ใหญ่ข้างนี้* ไม่ยอมด้วยความเชื่อจริง ๆ ยอมแต่ปาก ด้วยเห็นว่านักมารดาไม่สบายใจไปคิดอ่านกับข้าพเจ้า ๆ ก็ยอมให้คิดอ่านแต่พอสบายใจสักคราวหนึ่ง ถ้าเขายอมเป็นทางพระราชไมตรีจริง เห็นเขาจะเปิดทางให้ขุนนาง และราษฎรข้างนี้ไปหาข้างโน้น ข้างโน้นก็มาหาข้างนี้ ไม่มีกักขัง ทุกวันนี้ญวนก็ยังให้ตั้งด่านทางระมัดระวัง เขมรต่อเขมรไปมาหากัน ญวนต้องกวดขันให้ญวนกำกับมาด้วยหาปล่อยให้เขมรต่อเขมรไม่.....[1]

แสดงว่านักองด้วงมีความหนักใจอยู่เหมือนกันที่นักองด้วงไม่มีอำนาจจะเจรจาสงบศึกกับญวนได้ ทั้ง ๆ ที่นักองด้วงอยากจะเลิกรบ แต่ทางฝ่ายไทยไม่อยากยุติสงคราม นักองด้วงก็ต้องจำใจทำหน้าที่ของตนต่อไป

ญวนได้ใช้เจ้าหญิงเขมรมีหนังสือติดต่อไปยังนักองด้วงหลายครั้งชักชวนให้นักองด้วงเจรจาสงบศึกกับญวน เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็ให้นักองด้วงมีหนังสือตอบเจ้าหญิงไปทำนองไม่เชื่อว่าญวนจะมีความจริงใจอยากจะเจรจาสงบศึกจริง[2] พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเป็นห่วงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ กับนักองด้วงจะไปหลงกลญวน ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ กำชับเจ้าพระยาบดินทร์ฯ มิให้เชื่อเจ้าหญิงเขมรและญวนมากนัก[3]

ระหว่างที่ญวนอยากจะเจรจาสงบศึกกับไทยนี้ ญวนได้พยายามแสดงท่าทีว่าญวนมีความตั้งใจอยากจะยุติสงครามจริง พระเจ้าเทียวตรีทรงมีหนังสือ แจ้งไปยังแม่ทัพนายกองญวนในเขมรให้พักรบชั่วคราว เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2384 ทรงกำชับว่าทหารญวนจะรบได้ก็ต่อเมื่อถูกโจมตีก่อน[4]

---

*หมายถึงฝ่ายไทย

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 4 <u>หนังสือจากองด้วงถึงนักมารดา</u> เมื่อ 27 เมษายน 2386

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 4/ข. <u>ใบบอกเรื่องข้อราชการทัพญวนกับคำให้การต่าง</u> ๆ

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 5 <u>สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน</u> เมื่อ 14 กันยายน 2386

[4] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1 <u>กำให้การของนายอิน</u>

การที่ญวนสั่งพักรบนั้นก็ไม่ได้ผลแต่อย่างใด ทั้งไทยและญวนต่างก็เตรียมทำสงครามต่อไปกันอีก เพราะไทยไม่ยอมพักรบด้วย ส่วนญวนจะพักรบอย่างจริงใจหรือไม่นั้นก็ไม่ทราบแน่ชัด แต่เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ญวนชอบอ้างอยู่บ่อย ๆ ว่า การที่ญวนส่งทัพมาเขมรนี้ไม่ได้ตั้งใจมารบกับเขมรแต่ตั้งใจมาขับไล่ไทยออกจากเขมร[1] ดังนั้นจึงขอให้เขมรช่วยญวนรบกับไทย

ในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2387 ญวนได้เสนอเงื่อนไขการตกลงสงบศึกอีกครั้งหนึ่งว่าให้นักองด้วงยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวนครอบขึ้นกับทั้งสองฝ่าย แล้วญวนจะยอมให้นักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรและจะคืนเชื้อพระวงศ์เขมรให้ด้วย ญวนยังได้ยื่นคำขาดอีกว่า ถ้าหากนักองด้วงไม่ยอมรับ ญวนก็จะตั้งบุตรนักองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และจะทำสงครามปราบปรามไทยและนักองด้วงต่อไป[2]

เงื่อนไขนี้ เจ้าพระยาบดินทร์ฯ และนักองด้วงเริ่มมีทีท่าว่าสนใจและคิดที่จะเจรจากับญวนอย่างจริงจัง

เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังจากที่ญวนพ่ายแพ้ไทยที่เมืองอุดงลือไชยเมื่อปี พ.ศ.2388 แล้ว ญวนได้พยายามติดต่อกับไทยโดยตรงไม่ผ่านนักองด้วงเหมือนแต่ก่อน แสดงให้เห็นว่าญวนได้คิดที่จะยุติสงครามจริงใจมากยิ่งขึ้น ญวนได้แจ้งให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ สั่งให้นักองด้วงทำหนังสือไปขอเจ้าหญิงญวนจากพระเจ้าเทียวตรี ตอนแรกเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็ยังไม่สนใจแต่เมื่อญวนแจ้งมาบ่อย ๆ เข้า ทำให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ เริ่มเชื่อว่าญวนมีความจริงใจมากขึ้น[3]

เมื่อพิเคราะห์ดูเหตุการณ์ในระยะนั้นจะเห็นได้ว่าสถานการณ์ได้บีบบังคับให้ทางฝ่ายไทยและนักองด้วงต้องยอมรับข้อเสนอของญวน ตามเหตุผลดังต่อไปนี้คือ

1. สงครามได้ยืดเยื้อมาเป็นเวลานับสิบปีแล้ว ยังไม่มีใครแพ้ใครชนะชาวเขมรรู้สึก

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204 1/จ. คำให้การของชาวจีน

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 6 สมุดบันทึกจดหมายเรื่องราชการทัพญวนฯ

[3] กรมศิลปากร รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร หน้า 206

เบื่อหน่ายสงครามมาก ราษฎรก็อดอยากยากจน การเพาะปลูกไม่ได้ผล ประชาชนเขมรต้องการที่จะให้ยุติสงครามโดยเร็ว

2. ขุนนางเขมรได้เริ่มหันไปหาญวนมากขึ้นตามลำดับ เพราะเบื่อหน่ายต่อการทำสงคราม ต้นปี พ.ศ.2388 ขุนนางเขมร 19 คน ก็คิดกบฏ โดยร่วมมือกันส่งหนังสือไปถึงญวนและฟ้าทะละหะ ขอให้ญวนยกทัพนำเจ้าหญิงมาพนมเปน และจะร่วมมือกับญวนโจมตีไทย ขุนนางเขมรทั้ง 19 คน ถูกจับได้ และถูกประหารชีวิต นักองด้วงได้รายงานเรื่องนี้ไปให้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทราบ[1] ขุนนางเขมรจำนวนมากมีความเชื่อว่าญวนต้องการที่จะเจรจายุติสงครามกับไทยจริง[2] ดังนั้นขุนนางเขมรจึงสนับสนุนให้มีการยุติสงคราม

3. นักองด้วงเริ่มเห็นด้วยกับการเจรจายุติสงคราม แต่นักองด้วงไม่กล้าที่จะแสดงออกมาให้เห็นชัดเจนเนื่องจากเกรงใจไทย

4. เจ้าพระยาบดินทร์ฯ เริ่มท้อถอย และรู้ดีว่าไทยไม่สามารถที่จะเอาชนะญวนได้ เนื่องจากเขมรไม่เต็มใจรบแล้ว และพากันหนีทัพอยู่ตลอดเวลา นอกจากนั้นยังมีอุปสรรคอื่น ๆ เช่นการขาดแคลนเสบียงอาหาร การเกิดโรคระบาดล้มตายในกองทัพ การขาดแคลนอาวุธกระสุนดินดำ ขวัญของประชาชนและทหารเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่มีทางจะเปิดการรบรุกโจมตีญวนได้อีก

5. ญวนได้แสดงท่าทีจะเจรจาด้วยความจริงใจกับไทยมากขึ้น

ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงเห็นด้วยที่จะให้มีการเจรจากันระหว่างญวนเขมรและไทย เจ้าพระยาบดินทร์ฯ เห็นว่าถ้าหากยังขืนรบต่อไปเขมรก็จะหันไปหาญวนหมด การที่ญวนจัดตั้งตลาดก็นับว่าได้ผล เพราะปรากฏว่าชาวเขมรสนใจที่จะไปค้าขายในตลาดกันมาก ราษฎรเขมรที่อยู่ในเขตญวนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าราษฎรที่อยู่ในเขตไทย และญวนก็มิได้ห้ามปราม

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 6 ล.ด.

[2] ด.

ราษฎรเขมรซึ่งอยู่ในเขตไทยจะไปค้าขายในเขตญวนได้[1] เมื่อสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็ต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายไปด้วย

ต้นปี พ.ศ.2388 ญวนกับนักองด้วงเริ่มเจรจาต่อรองทางการทูตโดยเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทำหน้าที่คอยแนะนำนักองด้วง นักองด้วงเสนอให้ญวนปล่อยเชื้อพระวงศ์เขมรกลับมาก่อนแล้วจึงจะเป็นไมตรีกัน ญวนก็เสนอให้นักองด้วงทำหนังสือไปถึงพระเจ้าเทียวตรีเพื่อขอให้พระวงศ์ปลดปล่อยเชื้อพระวงศ์เขมร ญวนให้คำรับรองว่าจะปล่อยแน่[2]

เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ได้ยินยอมให้นักองด้วงมีหนังสือไปกราบทูลพระเจ้าเทียวตรีว่าเขมรจะขอพึ่งทั้งไทยและญวน[3] ในระหว่างปี พ.ศ.2388 ไทยและญวนยังทำสงครามกันต่อไปอีกพร้อม ๆ กับมีการเจรจาบุติสงคราม แต่สงครามในสนามรบนั้นไม่มีใครแพ้ใครชนะโดยเด็ดขาด ญวนตั้งมั่นอยู่ที่พนมเปน ไทยตั้งมั่นอยู่ที่อุดงลือไชย ส่วนสงครามย่อย ๆ ตามเมืองต่าง ๆ นั้น ยังมีอยู่กระจัดกระจายแต่เบาบาง

ในปี พ.ศ.2388 ญวนได้ส่งทูตมาเจรจากับเจ้าพระยาบดินทร์ฯ อีกโดยเสนอเงื่อนไขว่าญวนจะส่งนักมารดากับราชบุตร และชายานักองด้วงคืนมาให้ แต่ญวนขอเชลยญวนและแขกจำนวน 44 คน ที่ไทยจับได้คืนให้ญวนทำนองแลกเปลี่ยนเชลยศึกกัน ต่อมาญวนก็ส่งนักมารดานักองด้วงกับชายาและบุตรีของนักองด้วงคืนไปให้กับฝ่ายเขมร แต่ญวนยังไม่ยอมส่งเจ้าหญิงเขมรคืนให้ ญวนอ้างว่าต้องให้นักองด้วงส่งบรรณาการไปให้พระเจ้าเทียวตรีก่อน[4] แสดงว่าญวนยังต้องการที่จะเอาเจ้าหญิงไว้สำหรับต่อรองในการเจรจา เพราะญวนยังไม่แน่ใจว่าฝ่ายไทยจะยินยอมสงบศึกด้วยใจจริงหรือไม่

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 209

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 6 ล.ด.

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 <u>หนังสือเจ้าพระยาบดินทร์เดชาถึงพระยามหาอำมาตย์</u> เมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2389

[4] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 27 <u>เรื่องพระองค์ด้วงออกไปจากกรุงเทพฯ แลว่าด้วยราชการทัพญวน</u>

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ทรงแคลงพระทัยเรื่องที่ญวนขอสงบศึก พระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าญวนจะส่งเจ้าหญิงคืนจริง ญวนอาจจะกักเอาไว้เพื่อที่จะอุปโลกให้เป็นเจ้าเขมรต่อไปอีก และอีกประการหนึ่งญวนได้ลงทุนในเขมรไว้มาก ผลประโยชน์ของญวนในเขมรก็มีมาก ที่ไหนญวนจะยอมออกจากเขมรโดยง่าย กระแสพระราชดำริทรงกล่าวว่า ถ้าหากญวนส่งเจ้าหญิงคืนจริง ๆ แล้วอย่าว่าแต่เชลยศึก 44 คนที่ญวนขอคืนเลย ต่อให้เชลยศึกทั้งหมดที่ไทยจับได้ก็จะคืนให้ญวนหมดสิ้น[1]

วันที่ 18 มกราคม พ.ศ.2390 นักองด้วงก็ได้จัดส่งทูตคณะหนึ่งนำเครื่องราชบรรณาการไปถวายแด่พระเจ้าเทียวตรีที่กรุงเว้ เครื่องบรรณาการประกอบด้วย ช้าง 2 เชือก, งาช้าง 1 คู่ นอแรด 2 ยอด, กระวาน, ผลเร่ว, ครั่ง, รง, ขี้ผึ้ง, น้ำรัก คณะทูตได้เดินทางออกจากอุดงลือไชยมุ่งตรงไปเมืองเว้และได้เข้าเฝ้าพระเจ้าเทียวตรีเพื่อถวายเครื่องราชบรรณาการก่อนที่ทูตจะเข้าเฝ้าขุนนางญวนได้ให้ทูตแต่งกายตามแบบญวนและให้ทูตซ้อมกราบไหว้ตามแบบธรรมเนียมญวน 3 วัน จึงจะให้เข้าเฝ้าพระเจ้าเทียวตรีได้[2]

ต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2390 พระเจ้าเทียวตรีโปรดให้ส่งทูตคณะหนึ่งอัญเชิญตราตั้ง 2 ดวง ไปพระราชทานแก่นักองด้วง ซึ่งพระเจ้าเทียวตรีได้พระราชทานนามว่า เกามารกวักเวือง และตราอีก ดวงหนึ่งพระราชทานแก่นักองมี (เจ้าหญิงเขมรที่ญวนเคยแต่งตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาแล้ว) และพระราชทานนามว่า กาวมารกุญรูยวกเวียน[3]

น่าสังเกตว่าทั้ง ๆ ที่ไทยเป็นผู้เชิดชูนักองด้วงหวังจะให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรมาตั้งนานแล้ว แต่ไทยยังไม่ได้แต่งตั้งเป็นทางการเลย ญวนกลับแต่งตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรก่อนไทยจะตั้งเสียอีก และยังแต่งตั้งนักองมีให้เป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่งทำนองจะให้มีกษัตริย์ 2 องค์ องค์หนึ่งไทยสนับสนุน และอีกองค์หนึ่งญวนสนับสนุน จึงนับได้ว่าญวนได้ดำเนินนโยบายทางการทูตและการเมืองที่เฉลียวฉลาดมาก เพราะเหตุนี้เองที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงมีกระแสพระราชดำริถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ แต่ละครั้งพระองค์จะต้องทรงย้ำถึงเรื่องที่อย่าไปเชื่อญวนมากนักให้ไต่รต่อง

---

[1] กรมศิลปากร <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร</u> หน้า 210 – 211

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1208 เลขที่ 3 <u>ชื่อคำให้การกับศุภอักษรของพระองค์ด้วงไปเมืองญวน</u>

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 27 ล.ด.

ให้รอบคอบก่อนจะกระทำอะไรลงไป

วันที่ 26 พฤษภาคม ญวนก็นำเจ้าหญิงเขมร 3 องค์ มาส่งที่ท่ากะพงหลวงตามที่ได้สัญญากับไทยและเขมรไว้[1] การเจรจายุติสงครามก็ได้บรรลุผลสำเร็จไปด้วยดี จากนี้ไปเขมรก็จะต้องส่งบรรณาการไปให้ญวน 3 ปีต่อ 1 ครั้งเป็นประจำ

แม้ว่าสงครามระหว่างไทยกับญวนจะยุติกันแล้วก็ตาม แต่ปัญหาที่สองฝ่ายยังจะต้องตกลงกันอีกก็คือ ปัญหาเรื่องการถอนทหาร เพราะทั้งไทยกับญวนต่างก็ยังไม่อยากที่จะถอนทหารออกจากเขมรง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่ได้มีการเจรจาด้วยเรื่องปัญหาการถอนทหารในระหว่างเจรจาเพื่อยุติสงครามแล้ว

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ก.1202 เลขที่ 28 ล.ค.

6. เหตุการณ์หลังสงครามไทยกับญวน

ก. ปัญหาเรื่องการถอนทหาร

ในระหว่างที่มีการเจรจายุติสงครามกันนั้น ไทยกับญวนได้มีการพูดจากันเรื่องถอนทหารออกจากเขมรภายหลังสงครามยุติลงแล้ว เจ้าพระยาบดินทรเดชาเสนอให้ไทยกับญวนถอนทหารออกจากเขมรพร้อม ๆ กัน โดยกำหนดวันหลังจากที่ไทยอภิเษกนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ทางฝ่ายญวนก็เกี่ยงว่าให้ฝ่ายไทยถอนทัพออกจากเขมรกลับกรุงเทพฯ ก่อน และให้ญวนเป็นผู้อภิเษกนักองด้วง เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ไม่ยอมรับข้อเสนอของญวน ในที่สุดก็ตกลงกันว่าต่างคนต่างส่งกองทัพไปรื้อค่ายของอีกฝ่ายหนึ่งพร้อม ๆ กัน และให้ไทยถอยไปตั้งทัพอยู่ที่โพธิสัตว์ และญวนก็จะถอยไปอยู่ที่พนมเปน[1]

ในปี พ.ศ.2389 เจ้าพระยาบดินทรเดชากับนักองด้วงก็นำกองทัพเข้ารื้อค่ายญวนที่พนมเปนและนำเอาไม้ที่ได้จากค่ายญวนไปปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ ที่อุดงลือไชย และยังได้สร้างพระตำหนักให้นักองด้วงประทับที่อุดงลือไชยอีกด้วย[2] ทางฝ่ายญวนเมื่อถอนทหารออกจากพนมเปนแล้วก็ไม่ได้ถอยกลับเข้าเขตญวน แต่ไปตั้งมั่นที่โจฎกต่อไป ไทยก็เช่นเดียวกันยังไม่ยอมถอนทหารออกจากเขมรหมด ในปี พ.ศ.2389 นักองด้วงซึ่งเป็นพระหริรักษ์ฯ แล้วได้เรียกร้องให้ญวนถอนทหารออกจากโจฎก โดยอ้างว่าโจฎกนั้นญวนได้ยกให้แก่เขมรแล้วจึงไม่ควรที่ญวนจะตั้งกองทหารไว้ที่โจฎกอีกต่อไป แต่ญวนก็ไม่ยอมถอนทหารออกจากโจฎกตามที่พระหริรักษ์ฯ เรียกร้องแต่ประการใด

---

[1] กรมศิลปากร <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา</u> หน้า 276 – 278

[2] ด. หน้า 280 – 281

นอกจากนั้นยังมีปัญหาเรื่องอื่น ๆ ที่จะต้องเจรจากันอีกระหว่างญวนกับเขมร เช่น เมืองบางเมืองยังไม่ทราบว่าจะไปขึ้นกับฝ่ายญวนหรือฝ่ายเขมรกันแน่ เช่น เมืองเชิงกระชุม เมืองตรัง เมืองกระบวรสอ เมืองปาสัก[1] เป็นต้น

ปลายปี พ.ศ.2390 พระหริรักษ์ฯ ได้กราบบังคมทูลไปยังกรุงเทพฯ เพื่อขอให้ตั้งทหารไทยจำนวนหนึ่งไว้ที่อุดงลือไชย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ค่อยจะทรงเห็นด้วยนัก ทรงอ้างว่า "จะกีดขวางไม่สามัคคีกัน" แต่พระองค์ก็มิได้ขัดความประสงค์ของพระหริรักษ์ฯ ทรงมีพระบรมราชานุญาตไปยังเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ให้ตั้งกองทหารไทยไว้ที่อุดงลือไชยได้[2]

เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงได้ถอนทหารจำนวน 7,238 คน ออกจากเขมรกลับไทย แต่ยังเหลือทหารอีก 6,462 คน ตั้งประจำที่อุดงลือไชยและที่โพธิสัตว์ การที่ไทยไม่ได้ถอนทหารออกจากเขมรหมดนี้คงจะเป็นสาเหตุทำให้ญวนต้องตั้งกองทหารประจำอยู่ที่โจฎกอีก โดยไม่ยอมถอนออกไปง่าย ๆ[3] แสดงว่าญวนก็ต้องการที่จะตั้งกองทหารไว้สำหรับคุมเชิงทัพไทยและต้องการที่จะคุมเขมรด้วย

ข. ไทยสถาปนานักองด้วงเป็นพระหริรักษ์ ฯ

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2391 รัฐบาลไทยได้จัดให้มีพิธีราชาภิเษกนักองด้วงอย่างสมพระเกียรติ พิธีเริ่มต้นที่กรุงเทพฯ ตามแบบอย่างที่เคยตั้งเจ้าประเทศราช โดยมีพิธีทางศาสนาที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามก่อน จากนั้นก็ได้แห่พระสุพรรณบัตรกับศุภอักษรไปยังเมืองอุดงลือไชย ที่นั่นเจ้าพระยาบดินทร์ฯ และนักองด้วงได้คอยรอรับพระสุพรรณบัตรกับศุภอักษร ตลอดจนเครื่องยศ

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 28 <u>เรื่องพระองค์ด้วงออกไปจากกรุงเทพฯ แล้วด้วยราชการทัพญวน</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 22 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อ 19 มกราคม 2391

[3] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 2 <u>เรื่องเจ้าเวียดนามให้คุมสิ่งของกับหนังสือมาตอบแทนพระองค์ด้วง</u>

ต่าง ๆ ที่พระราชทานมาให้แก่นักองด้วงอยู่แล้วที่เขมร หลังจากพิธีทางศาสนาและถวายบังคม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ เสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็เป็นพิธีแต่งตั้งนักองด้วงเป็นพระหริรักษ์รามาธิบดีอย่างเป็นทางการ โดยมีเจ้าพระยาบดินทร์ฯ เป็นประธานในพิธี

เครื่องยศที่พระราชทานมาให้แก่พระหริรักษ์ฯ ได้แก่ พระมหามงกุฎ, พระมาลา, เครื่องประดับพระมาลา, เสื้อทรงประพาส [1]

ร่างพระสุพรรณบัตร เรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นพระหริรักษ์รามาธิบดีเจ้ากรุงกัมพูชา มีข้อความดังต่อไปนี้

ด้วยสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้พระองค์ด้วงมาปกครองราษฎรกรุงกัมพูชา พระราชทานพระนาม พระหริรักษรามาอิศราธิบดี ฯ

หนังสือมาวันจันทร์ เดือนยี่ ขึ้น 5 ค่ำ จ.ศ.1209* ปีมะแม[2]

จะเห็นได้ว่าไทยได้ตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรหลังจากที่ญวนได้แต่งตั้งแล้วเป็นเวลาเกือบ 1 ปี เรื่องนี้ทำให้เกิดสงสัยกันมากว่าเหตุใดไทยจึงตั้งนักองด้วงช้ากว่าญวน แม้กระทั่งพระยายมราชผู้ดำรงตำแหน่งฟ้าทะละหะ เขมรยังได้มีหนังสือถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ แสดงความสงสัยว่าเหตุใดไทยจึงตั้งนักองด้วงช้ากว่าญวน ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

.....ทุกวันนี้พญาพระเขมรกับราษฎรทั้งปวงสงสัยว่า พระองค์ด้วงยังหาได้พระขรรค์และหอก และตราราชาภิเษกสำหรับเจ้าตามกษัตริย์แต่โบราณมา ถ้าแม้นว่าได้พระขรรค์ หอก ตรา มาพร้อมมูลแล้ว ราษฎรทั้งปวงไว้ใจจะซื่อตรงพระองค์ด้วงเป็นจ้าวแผ่นดินจริง.....[3]

---

[1] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 26 <u>เรื่องเศกพระหริรักษ์เป็นเจ้าประเทศกรุงกำพูชา</u>

*คือวันที่ 10 มกราคม พ.ศ. 2391

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1209 เลขที่ 31

[3] จดหมายเหตุ ร. 3 จ.ศ.1208 เลขที่ 6 <u>สำเนาจดหมายฟ้าทะละหะถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> ไม่ปรากฏ วัน เดือน ปี

ปัญหานี้เข้าใจว่าไทยคงมีแผนการที่จะตั้งนักองด้วงเป็นพระเจ้าแผ่นดินภายหลังเหตุการณ์ในเขมรเรียบร้อยแล้ว เพราะจะได้มีเวลาเตรียมตัวจัดพิธีสถาปนาอย่างสมเกียรติทั้งฝ่ายไทยและเขมร ในระหว่างที่สงครามยังไม่สงบไทยคงจะต้องยุ่งกับเรื่องอื่น ๆ อีกมากมายจนไม่มีเวลาที่จะจัดทำพิธีให้ใหญ่โตได้ ดังนั้นญวนจึงฉวยโอกาสรีบแต่งตั้งนักองด้วงก่อนไทย เพราะการแต่งตั้งเจ้าประเทศราชของญวนไม่มีพิธีมากนัก และประการที่สำคัญก็คือญวนต้องการจะชิงความได้เปรียบเพื่อจะเอาชนะทางการเมืองต่อไปอีก

ค. ปัญหาระหว่างไทย เขมร และญวนเมื่อสงครามสงบแล้ว

หลังจากที่ไทยกับญวนได้ตกลงยุติสงครามอันยืดเยื้อ ซึ่งนานถึง 14 ปีแล้ว ก็มิใช่ว่าปัญหาเรื่องเขมรจะยุติลงไปได้ง่าย ๆ ทั้งไทยเขมรและญวนต่างก็ยังมีความหวาดระแวง มีการกระทบกระทั่งในเรื่องเล็ก ๆ น้อย และการแข่งขันเพื่อเอาชนะทางการทูตและการเมืองยังมีต่อไป

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงเชื่อว่าไทยกับญวนจะมีสันติภาพอย่างถาวร ทรงเชื่อว่าการยุติสงครามเป็นการยุติเพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่ไทยกับญวนจะต้องมีการกระทบกระทั่งกันอีกในอนาคต เพราะพระองค์ไม่ทรงเชื่อว่าญวนจะมีความสุจริตใจต่อไทยจริงดังในพระกระแสพระราชดำริตอนหนึ่งกล่าวว่า "ทรงพระราชดำริย์ราชการเมืองเขมร เข้าพระทัยว่าท่านองญวนก็จะเหมือนกันกับท่านองแต่ก่อน ที่ไหนจะให้มากลับให้มาสมคิดสมหมายง่าย ๆ พระราชดำริย์ผิดไปแล้ว" พระองค์ทรงชมเชยเจ้าพระยาบดินทรเดชาว่าเป็นผู้มีความอุตสาหะ ได้จัดการบ้านเมืองเขมรจนเรียบร้อยบรรลุผลสำเร็จ แม้ว่าพระองค์ไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับนโยบายบางอย่างของเจ้าพระยาบดินทร์ฯ แต่พระองค์ก็มิได้คัดค้านหรือตำหนิการตัดสินใจของเจ้าพระยาบดินทร์ฯเลย ทรงเข้าพระทัยว่าเจ้าพระยาบดินทร์ฯ รู้เรื่องเหตุการณ์ในเขมรดีกว่าพระองค์ ความจริงแล้วพระองค์ไม่มีพระประสงค์ที่จะยุติสงครามเท่าใดนัก พระองค์มีพระประสงค์ที่จะปราบญวนให้ได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดไปเลย แต่เมื่อเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ได้กราบบังคมทูลถวายรายงานความคิดเห็นพระองค์ก็ทรงคล้อยตามแผนการของเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ไปด้วย และทรงเห็นว่าเจ้าพระยาบดินทร์ฯ คิดถูกต้องแล้ว ดังในพระแสพระราชดำริว่า "เจ้าพญาบดินเดชาฯ คิดราชการถูก อุตส่าห์พากเพียรจนสำเร็จได้ตามความปรารถนา ด้วยเดชะพระบารมีพระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ที่จะได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้ตั้งอยู่ในเมืองเขมร"[1]

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 19 <u>หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา</u> เมื่อ 16 มิถุนายน 2390

พระองค์ทรงเห็นว่าปัญหาเรื่องเขมรอาจจะต้องมีการแข่งขันกันระหว่างไทยกับญวนอีก ทรงเปรียบเทียบว่า "พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวกับเจ้าเวียดนามก็จะต้องประมูลอากรกันไป"[1] ซึ่งน่าจะหมายถึงว่าไทยกับญวนจะต้องมีการแข่งขันกันเพื่อเอาชนะจิตใจของชาวเขมรต่อไปอีก

เพื่อมิให้เป็นการประมาทต่อสถานการณ์ในเมืองเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ โปรดให้เมืองพระตะบอง และเสียมราฐ ฐานทัพไทยสำหรับคุมเขมรได้เตรียมพร้อมไว้ ให้เตรียมกำลังทัพไว้พร้อมที่จะยกเข้าสู่เขมรถ้าหากมีเหตุการณ์ไม่ดีเกิดขึ้น และให้เจ้าเมืองคอยติดตามข่าวจากอุดงลือไชยทุกระยะ กระแสพระราชดำริตอนหนึ่งกล่าวว่า

> .....ถ้ามีราชการทัพศึกมาทางเมืองเขมรก็ให้เจ้าเมือง กรมการ เมืองบัตบอง เมืองณคอรเสียมราบ ยกออกไปช่วยพระหริรักฯให้ทันท่วงที ให้พระพิทักษ์บุรทิศ กรมการจัดแจงเกณฑ์ผู้คน กองทัพเตรียมเครื่องศาสตราวุธให้พร้อมสรรพไว้กับบ้านเมือง ถ้าสืบได้ความว่ามีข่าวทัพศึกญวนจะมากระทำกับเขมรก็ดี แลเขมรกับเขมรวิวาทรบพุ่งกันขึ้นก็ดี สืบได้ความเป็นแน่วันใดก็ให้พระพิทักษ์บุรทิศกรมการบอกกล่าวไปถึงเมืองที่ไกล ๆ ให้รู้ราชการจงทั่ว เร่งรีบคุมไพร่พลกองทัพยกไปให้ถึงเมืองอุดงมีไชยโดยเร็ว อย่าให้รั้งรอช้าอยู่ แต่วันหนึ่งคืนหนึ่งได้ จะได้ช่วยพระหริรักรามาอิศราธิบดี พญาพระเขมรแลกองทัพเมืองบัตบอง เมืองณคอรเสียมราบ เมืองพนมศกรบพุ่งรักษาเขตแดนบ้านเมืองไว้กว่ากองทัพใหญ่ ณ กรุงเทพฯ จะยกออก ไปถึงจะได้ช่วยกันรบพุ่งเอาชัยชนะให้จงได้[2]

ข้อความที่ยกมาให้เห็นนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเอาพระทัยใส่ต่อเหตุการณ์เมืองเขมรเป็นอย่างดี ทรงมีความรอบคอบและรอบรู้ต่อสถานการณ์ข้างหน้า จึงได้โปรดให้เตรียมการป้องกันเหตุร้ายไว้ นอกจากนั้นยังได้แสดงให้เห็นว่าพระองค์มีนโยบายที่จะรักษาเมืองเขมรไว้อยู่ใต้อำนาจของไทยด้วยนโยบายที่เข้มแข็ง และจะไม่ออนข้อให้แก่ญวนเหมือนดังแต่ก่อน

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 19 หนังสือเจ้าพระยาจักรีมาถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210 เลขที่ 8 หนังสือจากเจ้าพระยาจักรีถึงพระพิทักษ์บุรทิศเจ้าเมืองศรีโสภณ เมื่อ 17 มกราคม 2392

ส่วนนโยบายญวนนั้นก็มิได้เลิกความคิดที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร แต่เนื่องจากญวนกำลังทำสงครามกับฝรั่งเศสอยู่ จึงไม่มีเวลาที่จะเข้าไปก้าวก่ายในเหตุการณ์เมืองเขมรมากนัก แต่ญวนก็มักจะมีหนังสือมาถึงเขมร เตือนให้ปฏิบัติต่อญวนตามประเพณีแต่ก่อนให้ถูกต้อง เช่น ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2390 ได้ญวนได้แจ้งข่าวไปให้พระหริรักษ์รามาธิบดี ให้ทราบถึงเรื่องพระเจ้าเทียวตรีสิ้นพระชนม์ และสั่งให้พระหริรักษ์ฯ นึกถึงบุญคุณพระเจ้าเทียวตรีให้มาก ในฐานะที่ประทานความสุขแก่ชาวเขมร ถ้าคิดถึงพระเจ้าเทียวตรีเมื่อใดก็ให้เอาเครื่องยศของพระเจ้าเทียวตรีวางบนโต๊ะ แล้วจุดธูปเทียนบูชาคำนับระลึกถึงพระคุณ[1]

นอกจากนั้นญวนยังถือว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นของญวน จะต้องถือแบบอย่างธรรมเนียมญวน[2] แสดงว่าความคิดของญวนในเรื่องเขมรก็คงเป็นแบบเหมือนเดิม ถ้าหากว่าญวนไม่ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสเสียก่อน ก็อาจเป็นไปได้ว่าไทยกับญวนคงจะต้องขัดแย้งด้วยเรื่องเขมรกันอีกแน่

ส่วนทางฝ่ายเขมรนั้นก็ไม่ใช่ว่าเหตุการณ์บ้านเมืองจะเรียบร้อยเสียทีเดียว เขมรยังมีการแตกแยกเหมือนเดิมแต่ไม่มากนัก ญวนได้มีส่วนทำให้เขมรแตกแยกด้วย นั่นก็คือการที่ญวนตั้งนักองมีเป็นกษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง จึงเหมือนกับเป็นการแบ่งแยกเขมรออกเป็นสองฝ่าย นับว่าได้สร้างความลำบากพระทัย แก่พระหริรักษ์ฯ มาก จดหมายเหตุได้กล่าวถึงทัศนะของขุนนางชั้นผู้ใหญ่เขมรในเรื่องที่เขมรมีพระเจ้าแผ่นดินสองพระองค์ว่า

> ....ข้าพเจ้ากับพญาเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อย ปรึกษาพร้อมกันเห็นว่าถ้าไม่ยอมเป็นไมตรีกับอ้ายญวน แผ่นดินเมืองเขมรก็จะแตกแยกเป็น 2 แผ่นดิน ราษฎรทั้งปวงก็จะเป็น 2 ใจว่าข้างจ้าวผู้หญิงก็เป็นจ้าว ข้างพระองค์ด้วงก็เป็นจ้าว พญาพระเขมรทั้งปวง จะทำการฉลองพระเดชพระคุณก็ยาก ข้าพเจ้าทั้งปวงคิดเห็นพร้อมกันดังนี้

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 169 <u>สำเนาจดหมายกรุงเวียดนาม เรื่องตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมานกวักเวือง</u>

[2] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 169 ล.ค.

จึงรับเป็นทางไมตรีกับล้วยญวนด่วนให้ได้.....[1]

แสดงว่าขุนนางเขมรได้มองเห็นแล้วว่า เขมรจะอยู่อย่างสงบได้ก็ต้องยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน ผู้เขียนได้เคยกล่าวย้ำอยู่บ่อย ๆ ว่า ไม่ว่าจะเป็นเชื้อพระวงศ์หรือขุนนางเขมรก็ตาม จะต้องมีการแบ่งแยกออกเป็น 2 ฝ่ายเสมอ คือฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน การที่ผู้เขียนกล่าวเช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า ขุนนางหรือเชื้อพระวงศ์เขมรที่นิยมไทยหรือนิยมญวน จะเป็นผู้นิยมไทยหรือญวนอย่างชื่นชม ด้วยความซาบซึ้งในไมตรีจิตจากไทย หรือญวน แต่ผู้เขียนหมายถึงว่า ขุนนางหรือเชื้อพระวงศ์เขมรที่หันไปนิยมไทยบ้าง หรือนิยมญวนบ้างนั้น ก็เป็นการนิยมเพื่อขอให้ไทยหรือญวนช่วยเหลือขุนนาง หรือเชื้อพระวงศ์เขมรฝ่ายนั้นในการแสวงหาอำนาจ และปราบปรามศัตรูทางการเมืองซึ่งกันและกัน หรือไม่ก็เป็นความต้องการของเขมร ที่จะถ่วงดุลย์อำนาจของไทยและญวนเพื่อมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งจะมีอันตรายต่อเขมร การที่ชาวเขมรหันไปนิยมไทยบ้าง นิยมญวนบ้างนั้น แท้ที่จริงชาวเขมรก็หวังที่จะได้ประโยชน์ทางการเมืองเท่านั้น แต่เขมรไม่ต้องการอยู่ใต้อำนาจของไทยหรือญวน

เขมรจะอยู่อย่างสงบได้ พระเจ้าแผ่นดินเขมรจะต้องยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน ถ้าไม่ทำเช่นนี้แล้ว เขมรก็คงจะต้องวุ่นวายอีกต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด ปัญหาเรื่องเขมรจะแก้ไขด้วยวิธีทางทหารจะไม่มีทางชนะได้โดยเด็ดขาด ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายไทยหรือฝ่ายญวน จะแก้ได้ก็ด้วยอาศัยทางการทูตและการเมืองเท่านั้น นั่นก็คือทั้งไทยและญวนจะต้องหันหน้ามาเจรจาปรองดองกัน แก้ไขหรือตกลงในปัญหาที่ขัดแย้งกันอย่างยุติธรรม เรื่องวุ่นวายในเขมรก็อาจจะสงบลงไปได้บ้าง ถึงอย่างไรก็ตาม ไทยกับญวนได้ทำสงครามกันมานานจนบ้านเมืองเขมรได้รับความเสียหายมากมาย แต่ผู้ที่มีหน้าที่ช่วยเขมรปรับปรุงบูรณะบ้านเมืองเขมรให้พ้นจากสภาพอันทรุดโทรมนั่นก็คือไทย ส่วนญวนนั้นไม่ปรากฏว่าได้ช่วยเหลือหรือบูรณะบ้านเมืองเขมรเท่าใดนัก

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1208 สำเนาจดหมายพระยายมราช (ฟ้าทะละหะ) ถึงเจ้าพระยาบดินทรเดชา ไม่ปรากฏวันเดือนปี

๑. สาเหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด

เหตุที่ไทยไม่สามารถเอาชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาดนั้น อาจสรุปได้ดังนี้ คือ

1. กองทัพฝ่ายไทยที่ส่งเข้าไปรบกับญวนในเขมรนั้น ส่วนใหญ่แล้วประกอบไปด้วยทหารเขมรและลาว ทหารไทยมีน้อยกว่าทหารเขมรและลาวรวมกัน แต่ทหารไทยทำหน้าที่บังคับบัญชาทหารเขมรและลาว ทหารเขมรและลาวนั้นไม่ค่อยจะมีสมรรถภาพในการรบ เนื่องจากไทยใช้วิธีเกณฑ์บ้าง กวาดต้อนเข้ามาเป็นทหารบ้างโดยมิได้มีการให้ทหารฝึกซ้อมกันอย่างจริงจัง บางครั้งจะเห็นได้ว่ากองทหารเขมรและลาวซึ่งมีจำนวนมากกว่าทหารญวนมากมาย ยกเข้าโจมตีกองทหารญวนจำนวนน้อย แต่กองทหารเขมรและลาวกับเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ทิ้งอาวุธหนี บางทีได้ยินเสียงกลองที่ฝ่ายญวนตีหรือโห่ร้อง ขับไล่เท่านั้น ทหารเขมรและลาวต่างก็พากันทิ้งอาวุธหนีไปสิ้น เรื่องที่ทหารเขมรและทหารลาวรบไม่ได้ผลนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่าหนังสือรายงานเหตุการณ์สงครามที่เจ้าพระยาบดินทร์ส่งไปกรุงเทพฯ นั้นปรากฏอยู่บ่อย ๆ ว่าเจ้าพระยาบดินทร์ไม่พอใจทหารเขมรและลาวที่รบแพ้ญวนบ่อย ๆ

พิจารณาทางด้านทหารญวนบ้าง ทหารญวนเป็นทหารที่มีระเบียบวินัยเข้มแข็ง มีสมรรถภาพในการรบดีกว่าทหารเขมรหรือทหารลาวมาก แม้ว่าทหารญวนที่เข้ามารบในเขมรจะมีจำนวนน้อยกว่าก็ตาม คือมีกำลังทั้งหมดประมาณ 20,000 คน เทียบกับฝ่ายไทยมีกำลังทหารเข้าทำสงครามประมาณ 50,000 คน แต่ฝ่ายไทยก็ไม่สามารถเอาชนะฝ่ายญวนได้โดยเด็ดขาด จอห์น ครอเฟิด ได้กล่าวถึงสมรรถภาพของทหารญวนไว้ว่า

ญวนมีทหารประจำการอยู่ประมาณ 50,000 คน ได้รับสวัสดิการดีพอสมควร คือ ได้รับเงินเดือนประจำ และยังได้รับเครื่องใช้ไม้สอย ประจำครอบครัวอีกด้วยรัฐบาลได้จ่ายเงินเดือนและเครื่องใช้แก่ทหารมากน้อยแล้วแต่ยศของทหาร ผู้ที่ตายในสงครามรัฐบาลจะจ่ายเงินเพิ่มให้เป็นพิเศษ

ทหารราบถือปืนคาบศิลา ติดดาบปลายปืนหรือหอก ทหารญวนมีระเบียบดี มีการสอนยุทธวิธีการรบให้แก่ทหารตามแบบยุโรป มีวินัยเข้มงวดมาก ถ้าทำผิดจะถูกทำโทษอย่างรุนแรง กองทหารบกจะทำการรบประสานงานกับกองทัพช้างศึก ซึ่งมีกำลังทั้งหมดประมาณ 800 เชือก และราว 130 เชือก ประจำอยู่ที่เมืองหลวง นอกนั้นประจำอยู่ตามหน่วยทหารต่าง ๆ[1]

[1] John Crawfurd, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China, pp. 492 - 495

กองทัพเรือมีฐานทัพตามเมืองท่าใหญ่ ๆ และที่เมืองหลวง เรือรบประกอบด้วยเรือปืน ซึ่งแต่ละลำติดตั้งปืนใหญ่ราว 16 – 22 กระบอก เรือรบประเภทแจวหรือพายมีกำลังพลลำละ 50 – 70 คน ติดตั้งปืนใหญ่ขนาดเล็ก ที่หัวเรือติดปืนขนาดใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเรือแจวขนาดเล็กมีคนประจำราว 40 – 45 คน เรือปืนมีอยู่ประมาณ 200 ลำ เรือแจวขนาดใหญ่ราว 100 ลำ และเรือแจวขนาดเล็กอีก 500 ลำ ประมาณว่าต้องใช้กำลังทหารยุโรปราว 5,000 คน และเรือรบจำนวนหนึ่งเข้ารบกับญวนจึงจะมีชัยต่อทหารญวนได้ หรือจะปกครองญวนทั้งประเทศได้[1]

จากบันทึกของครอเฟิดเกี่ยวกับกองทัพญวนในสมัยนั้น จะช่วยให้เข้าใจว่าทหารญวนมีสมรรถภาพในการรบเหนือกว่าฝ่ายไทย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยทหารเขมรและลาว

2. ยุทธวิธีในการรบ ทัพฝ่ายไทยที่ยกเข้าโจมตีญวนในเขมรนั้นใช้เส้นทางการรุกเข้าโจมตีญวนตามเส้นทางที่ไทยเคยใช้ตั้งแต่ครั้งสมัยอยุธยา ญวนจึงสามารถรู้จักยุทธวิธีของไทยได้ดี สามารถเตรียมการป้องกันการโจมตีของไทยไว้ได้

ทัพไทยมักจะเปิดแนวรบกว้างขวางเกินไป ทำให้ขาดกำลังทัพที่จะเข้าโจมตีจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ๆ ของญวน ดังเช่นไทยได้ส่งกำลังทัพเข้าโจมตีดินแดนลาวที่ขึ้นกับญวนพร้อม ๆ กัน กับส่งกำลังทัพเข้าโจมตีญวนในเขมร

การประสานงานระหว่างทัพบกกับทัพเรือนั้น นับว่ายังมีสมรรถภาพต่ำมากทั้ง ๆ ที่เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการเอาชนะต่อทัพญวน แผนการปฏิบัติการโจมตีญวนของทัพบกทัพเรือที่วางไว้นั้น นับว่าถูกต้อง เพราะทัพบกมุ่งที่จะยึดพนมเปน ซึ่งเป็นเมืองหลวงของเขมร และมีแผนที่จะจัดตั้งรัฐบาลของนักองด้วงที่พนมเปน หรือเมืองที่อยู่ใกล้ ๆ กับพนมเปน แต่พนมเปนจะปลอดภัยจากญวนได้ก็ต่อเมื่อฝ่ายไทยได้ทำลายฐานทัพของญวนที่โจฎกและพุทไธมาศ รวมทั้งจะต้องทำลายเส้นทางลำเลียงจากพุทไธมาศ, โจฎก ไปยังพนมเปนอีกด้วย ซึ่งตามแผนของเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็คือจะฌคลองขุดใหม่ซึ่งเป็นเส้นทางลำเลียงดังกล่าว

---

1 John Crawfurd, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Coehin China, pp. 492 - 495

แผนการของไทยก็คือให้ทัพบกและทัพเรือร่วมกันโจมตีพุทไธมาศกับโจฎกพร้อม ๆ กัน และเป็นการโจมตีญวน 2 ด้านด้วย ถ้าหากทัพไทยสามารถยึดพุทไธมาศและโจฎกได้ ก็เท่ากับว่าได้ตัดเส้นทางลำเลียงจากไซ่ง่อนไปยังพุทไธมาศและโจฎกด้วย ทหารญวนทั้งหมดในเขมรจะถูกตัดขาดจากฐานทัพใหญ่ที่ไซ่ง่อน ไทยก็มีหวังชนะญวนได้แต่ปรากฏว่าแผนการดังกล่าวล้มเหลวเนื่องจากทัพเรืออ่อนแอในการรบทำให้ขาดการประสานงานกันระหว่างทัพบกกับทัพเรือจึงต้องเป็นฝ่ายแพ้ญวน

3. การขาดแคลนกำลังอาวุธที่จะใช้รบญวน ยิ่งทหารเขมรที่รบกับญวนด้วยแล้วมีอาวุธที่ใช้ไม่ได้เอาเสียเลยทีเดียว กองทัพเขมรส่วนใหญ่ยังใช้หน้าไม้ ดาบ พลอง ฯลฯ ส่วนอาวุธปืนคาบศิลาและปืนใหญ่นั้นมีน้อยมาก เทียบกับญวนไม่ได้ ส่วนทัพไทยนั้นแม้ว่าจะมีอาวุธดีกว่าทัพเขมรแต่ก็ขาดแคลนกระสุนดินดำ ซึ่งจะต้องลำเลียงมาจากกรุงเทพฯ กว่าจะถึงแนวหน้าได้ก็ช้าไม่ทันการเสียแล้ว

4. การขาดแคลนเสบียงอาหารและยุทธปัจจัยอื่น ๆ ทัพไทยยิ่งมีจำนวนมากเท่าใดก็ยิ่งขาดแคลนเสบียงอาหารมากเท่านั้น การขาดแคลนเสบียงอาหารเนื่องจากเส้นทางลำเลียงมีระยะไกลมาก กว่าจะลำเลียงจากกรุงเทพฯ ไปถึงพระตะบอง และจากพระตะบองไปยังหน่วยทหารต่าง ๆ ในเขมร ต้องใช้เวลาเกือบปี ความตอนหนึ่งในจดหมายเหตุ ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

> ....เจ้าพญาบดินทรเดชาก็เคยใช้สรอย จะกะเกณฑ์เอาไปรักษาบ้านเมืองเขมรสักเท่าไรก็เอาไปได้ แต่ที่ชัยภูมิเสียเปรียบอ้ายญวนด้วย ทางส่งเสบียงอาหารข้างเราต้องหาบคอนลากเข็นเอาไปทางบก จะเอาเสบียงอาหารไปให้มากเป็นกำลังทำศึกสงครามก็หามิได้ ครั้งนี้เจ้าพระยาบดินเดชาฯ ขอข้าวสารเข้ามาหนึ่งพันเกวียน ขนอยู่เกือบปีก็ยังไม่แล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตั้งพระทัยจะใคร่โปรดเกล้าฯ พระราชทานข้าวเกลือออกไปเลี้ยงไพร่พลกองทัพ และไพร่บ้านพลเมือง เมืองเขมรให้รับประทานอิ่มทั่วไปทั้งแผ่นดิน ถึงจะสิ้นข้าวสักสามพัน–สี่พัน – ห้าพันเกวียนก็หาทรงเสียดายไม่ นำพระทัยทรงปรารถนาแต่จะให้ไพร่พลกองทัพ และไพร่บ้านพลเมืองเมืองเขมรบริบูรณ์ทั้งสิ้นด้วยกัน จะรักษาบ้านเมืองครั้งนี้ ครั้นจะเกณฑ์กองทัพเพิ่มเติมมาให้มาก ช่วยป้องกันบ้านเมืองสู้รบอ้ายญวน

เสบียงจะเลี้ยงกองทัพก็ขัดสน การก็แจ้งอยู่กับใจเจ้าพญาบดินเดชาทุกประการแล้ว.....[1]

ยิ่งในฤดูฝนด้วยแล้วทัพไทยที่อยู่ในแนวหน้า แทบจะถูกตัดขาดจากแนวหลัง เพราะเส้นทางลำเลียงเกือบใช้ไม่ได้เลย เจ้าพระยาบดินทร์ฯ แก้ปัญหาการขาดเสบียงอาหารในฤดูฝนโดยการพักรบก่อนแล้วระดมไพร่พลและชาวบ้านช่วยกันทำนา แต่ก็มักจะถูกญวนคอยโจมตีผู้ที่กำลังทำนาบ่อย ๆ ซึ่งเป็นวิธีการตัดเสบียงทัพไทยอย่างหนึ่ง

ส่วนเส้นทางลำเลียงทางเรือนั้นก็อาจทำได้บ้างคือ ขนเสบียงลงเรือจากกรุงเทพฯ ไปส่งที่จันทบุรีและตราด และจากนั้นก็ลำเลียงตามเส้นทางทางบกเข้าสู่เขมรอีกทีหนึ่ง แต่ถ้าทัพไทยสามารถยึดพุทไธมาศและโจฎกได้แล้ว ทัพไทยจะได้เปรียบมากคือ สามารถลำเลียงไปยัง 2 เมืองดังกล่าว และลำเลียงทางน้ำต่อไปยังพนมเปนได้อย่างสะดวก

พิจารณาทางด้านการขนส่งเสบียงของญวนจะเห็นว่า ญวนสามารถลำเลียงเสบียงอาหารไปยังแนวหน้าได้สะดวกกว่าฝ่ายไทย เพราะบริเวณที่มีการสู้รบนั้น ส่วนใหญ่อยู่ทางใต้ของเขมรซึ่งมีอาณาเขตอยู่ใกล้กับเขตญวน ญวนสามารถลำเลียงยุทธปัจจัยจากไซ่ง่อนล่องเรือไปตามลำแม่น้ำโขงไปสู่ฐานทัพญวนในแนวหน้าได้อย่างสะดวกและลำเลียงได้ทุกฤดูกาล

5. ความลำบากในการทำสงครามอีกอย่างหนึ่งก็คือ เรื่องความเจ็บป่วยและเกิดโรคระบาดทั้งกองทัพไทย กองทัพญวน ตลอดจนประชาชนเขมรล้มตายด้วยโรคระบาดมากมาย ทหารไทย เขมร และญวนนั้นตายด้วยโรคภัยไข้เจ็บและโรคระบาดมากกว่าที่จะตายในการรบเสียอีก

6. ขวัญของประชาชนเสื่อมโทรม ยิ่งรบยืดเยื้อออกไปเท่าไรขวัญของประชาชนและทหารยิ่งเสื่อมโทรมมากขึ้นเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะความอดอยากยากจนแร้นแค้น ไม่มีอาหารจะกินกัน การทำนาไม่ได้ผล เพราะต้องคอยหลบหนีสงครามเข้าไปในป่า เมื่อขวัญของทหารในกองทัพเสื่อมโทรม ทหารก็พากันหนีทัพเป็นจำนวนมาก ทำให้การสู้รบไม่ได้ผล บางครั้งจะเห็นได้ว่า

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 5 <u>ชื่อสารตราเจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาบดินทร์ กระแสพระราชดำริว่าด้วยราชการทัพญวน</u>

กองทหารเขมรทั้งกองทิ้งหน้าที่หลบหนีเข้าป่าหมด ทหารญวนก็เข้ายึดเมืองได้โดยปราศจากการต่อต้าน บางทีทหารเขมรทั้งกองพันผละจากไทย หันไปหาญวนและช่วยญวนรบกับไทยก็มี บางทีอาจจะเป็นเพราะทหารเขมรที่ไปเข้ากับฝ่ายญวนได้รับอาหารการกินสมบูรณ์ดียิ่งกว่าอยู่กับฝ่ายไทยก็เป็นได้ ทหารเขมรจึงไม่อยากช่วยไทยรบกับญวน[1]

7. เขมรขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการร่วมมือกันเพื่อสู้รบกับญวน ขุนนางเขมรมีการแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทยอีกฝ่ายนิยมญวน ฝ่ายที่นิยมญวนก็ไปช่วยญวนสู้รบกับไทย และยังมีชาวเขมรเป็นจำนวนไม่ใช่น้อยที่ช่วยญวนรบกับไทย ขุนนางเขมรที่เป็นบุคคลชั้นสำคัญคือ ฟ้าทะละหะ ได้ไปเข้ากับญวนและช่วยญวนรบกับไทยอีกด้วย

8. ญวนสามารถทำสงครามจิตวิทยากับไทยอย่างได้ผล ญวนสามารถดึงเอาเชื้อพระวงศ์เขมรไปเข้ากับฝ่ายญวนได้มาก ทำให้ประชาชนหันไปเข้ากับฝ่ายญวนมากขึ้นตามไปด้วย ในระยะหลัง ๆ ของการทำสงคราม ญวนใช้วิธีการเกลี้ยกล่อมและเอาใจชาวเขมร ทำให้ได้รับผลดี ชาวเขมรมาสมัครเข้ากับฝ่ายญวนเพิ่มขึ้น ญวนรู้ว่าเขมรทำนาไม่ค่อยได้ผล เพราะขาดแคลนวัวควายที่จะไถนา ญวนก็ให้วัวควายแก่ชาวเขมร คือกำหนดให้ครอบครัวเขมร 5 ครอบครัวต่อควาย 2 ตัว ทำให้ชาวเขมรดีใจและหันไปขอความช่วยเหลือจากญวนมากขึ้น[2] ส่วนไทยนั้นก็ไม่มีอะไรจะให้เขมรมากนัก เพราะไทยเองก็ได้รับความอดอยากไม่ใช่น้อย เนื่องจากการขนส่งเสบียงอาหารไปเลี้ยงกองทัพไทยไม่สะดวก

เมื่อกลไกที่จะใช้ในการทำสงครามทรุดโทรมไปหมดเช่นนั้น เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็รู้ว่าหมดหนทางที่จะเอาชนะญวนได้แล้ว ประกอบกับญวนไม่อยากที่จะทำสงครามต่อไป จึงได้หาบทามไทยให้มีการเจรจายุติสงคราม เจ้าพระยาบดินทร์ฯ ก็ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นไปทางกรุงเทพฯ ว่า "ถ้ายังขืนรบต่อไปเขมรก็จะหันไปพึ่งพิงญวนหมด" ด้วยเหตุนี้เจ้าพระยาบดินทร์ฯ จึงตัดสินใจยุติสงครามและตกลงสงบศึก ทั้งที่จุดมุ่งหมายของไทยยังไม่บรรลุผลสำเร็จอย่างสมบูรณ์

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204 เลขที่ 1/จ. คำให้การปลัดโภคเขมร

[2] ค.

8. สรุปผลของสงคราม

สงครามระหว่างไทยกับญวนในดินแดนเขมรครั้งรัชกาลที่ 3 นั้น ไทยมีจุดมุ่งหมายใหญ่ ๆ อยู่ 2 ประการคือ

1. ขับไล่ญวนออกไปจากเขมร เพื่อที่ไทยจะได้มีอำนาจในเขมรแต่ผู้เดียว

2. สถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร

ในข้อที่ 1 นั้นไทยสามารถประสบความสำเร็จได้เพียงครั้งเดียว คือสามารถขับไล่ญวนออกไปจากการเข้าปกครองเขมรได้ โดยญวนไม่สามารถที่จะควบคุมเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนดังแต่ก่อน แสดงว่าไทยสามารถทำลายอิทธิพลของญวนในเขมรลงได้ แต่ไม่ใช่เด็ดขาด เพราะญวนยังถือว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นของญวน ญวนยังสงวนสิทธิที่จะเข้ามาก้าวก่ายเรื่องภายในของเขมรได้ทุกเมื่อ

ในข้อ 2 ไทยได้รับผลสำเร็จ แต่ไม่ใช่สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็น เพราะญวนได้ตั้งกษัตรีคือนักองมี เป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง แข่งอำนาจกับพระหริรักษ์ฯ และแน่นอนทีเดียวถ้าหากญวนมีโอกาสญวนจะต้องสนับสนุนนักองมี ไว้สำหรับเปิดทางให้ญวนได้เข้าไปแทรกแซงในเขมรได้อีกต่อไป แม้ว่าชาวเขมรจะได้นักองมีเป็นพระเจ้าแผ่นดินอีกองค์หนึ่ง นอกเหนือไปจากนักองด้วงแล้ว แต่ชาวเขมรก็มิได้ยกย่องนักองมีให้มีความสำคัญเทียบเท่านักองด้วง บางทีอาจจะเป็นเพราะนักองมีเป็นผู้หญิงนั่นเอง

ไทยได้ลงทุนไปในการทำสงครามมากมาย ทั้งผู้คนและทุนทรัพย์ ประโยชน์ที่ได้จากการทำสงครามมิได้คุ้มค่าเท่าใดนัก แต่ความภาคภูมิใจที่ไทยได้รับจากการทำสงครามนั้นก็คือ "เกียรติยศ" ซึ่งไทยสามารถกู้กลับคืนมาได้ รวมทั้งการปกป้องพุทธศาสนาในเขมรมิให้เสื่อมสูญอีกด้วย และที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือไทยได้เขมรไว้สำหรับเป็นกันชน เพื่อป้องกันมิให้ญวนรุกรานดินแดนไทยโดยตรง

ผู้ที่ได้รับความเสียหายมากที่สุดคือ เขมร เพราะเขมรเป็นสนามรบ ที่ฝ่ายไทยและญวนเข้าสู้รบกัน ฉะนั้นจึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าตลอดเวลาที่ไทย เขมร และญวนทำสงครามกันถึง 14 ปี บ้านเมืองเขมรจะได้รับความเสียหายหนักเพียงใด การกสิกรรมต้องหยุดชงักหมด ประชาชน

ไร่ที่อยู่อาศัยต้องหลบซ่อน ๆ ตามป่าตามเขาได้รับความลำบากอย่างมากมาย ดังในจดหมายเหตุตอนหนึ่งกล่าวว่า

> ...ที่ครัวเมืองบาที เมืองกรัง เมืองไพรกระมาด เมืองสำโรงทอง เมืองระแวก เมืองกำปอด เมืองกะปงโสม เมืองพุทไทมาด นี้ก็อดอยาก ลูกเด็กผู้ใหญ่ตายด้วยความอดหยากก็มีบ้าง ตายด้วยเกิดความไข้ก็ชุกชุมอยู่ ครั้นจะเกณฑ์กองทัพบกไปทางไกลก็ให้ระอิดระอา หาใครจะได้ตัวไปไม่ พะว้าพะวงด้วยความอดหยาก ไม่มีที่จะหาซื้อได้ ไปขุดกลอยมันตามป่าดง ก็ตายในป่าเป็นอันมาก ทุกวันนี้เกณฑ์ให้ไปได้แต่เพียงทาง 2 คืน 3 คืน ครั้นไปหลายคืนมันก็จะพากันหนีกลับคืนมาหากลอยมันเลี้ยงบุตรภรรยา.....[1]

ความตอนนี้ได้อธิบายอย่างแจ้งชัดว่าเศรษฐกิจของเขมร ได้รับความเสียหายหนักเพียงใด ซึ่งเขมรกว่าจะฟื้นตัวจากสงครามได้อีกก็เป็นเวลาหลายปีทีเดียว เขมรได้ลงทุนในการทำสงครามมากกว่าใครหมด ผลประโยชน์ที่เขมรได้รับมานั้นก็คือเจ้าองค์หนึ่งซึ่งไทยเป็นผู้หยิบยื่นให้ แต่เขมรก็พอใจที่จะรับเจ้าพระองค์นั้นขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินตามความต้องการของเขมร สิ่งที่เขมรพอใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ สามารถขับไล่ญวนออกไปได้สำเร็จ แม้ว่าญวนจะไม่ได้ถอนตัวออกไปจากเขมรอย่างเด็ดขาดก็ตาม แต่อย่างน้อยที่สุดเขมรก็รอดพ้นจากถูกญวนกลืนชาติ เขมรได้กลับเป็นตัวของตัวเองอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่ตกอยู่ภายใต้การบีบบังคับของญวนนับเป็นเวลาเกือบ 30 ปี แต่เหตุการณ์ภายในเขมรก็มีความสงบก็อชุนนางเขมรไม่ได้ทำสงครามเพื่อแย่งอำนาจกัน แม้ว่าสงครามไทยกับญวนในดินแดนเขมรจะได้ยุติลงแล้ว แต่สัญญลักษณ์ของความแตกแยกในเขมรก็ยังมีอยู่ต่อไป การสงครามไม่ได้เป็นเครื่องมือที่จะประสานรอยร้าวของการแตกแยกในหมู่ชุนนางเขมร และเชื้อพระวงศ์เขมรให้สนิทแน่นแฟ้นแต่ประการใด

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1 <u>ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร</u>

สำหรับทางฝ่ายญวนนั้น ผลแห่งการทำสงคราม ญวนไม่สามารถที่จะเข้าไปมีอิทธิพลและปกครองเขมรอย่างใกล้ชิดเหมือนดังแต่ก่อน เพราะคู่แข่งของญวนคือไทย ได้เข้ามาทำหน้าที่คุ้มครองเขมรแทนญวน การที่ญวนไม่สามารถเอาชนะไทยได้อย่างเด็ดขาดนั้น เป็นเพราะญวนเกิดความยุ่งยากภายในประเทศ เนื่องจากการแตกแยกระหว่างตังเกี๋ยกับเว้ จนเป็นมูลเหตุให้เกิดสงครามระหว่าง 2 ฝ่าย นอกจากนั้นในระยะหลัง ๆ ญวนต้องทำสงครามกับฝรั่งเศสอีกด้วย ญวนเห็นความสำคัญที่จะต้องรีบแก้ไขปัญหาภายในประเทศของตนก่อน ญวนจึงพยายามถอนทหารที่ส่งมารบในเขมรกลับประเทศ เพื่อส่งไประงับเหตุร้ายในญวนเองแทนที่จะส่งเพิ่มเติมมายังแนวหน้า แม้ว่าญวนจะมีอำนาจในเขมรน้อยลงก็ตามแต่ก็อาจคาดคะเนได้ว่าญวนยังหวังว่าสักวันหนึ่ง ญวนคงจะเข้าไปมีอำนาจในเขมรเหมือนในสมัยที่ญวนเข้าไปควบคุมพระอุทัยราชาปกครองเขมรอีก

ผลของสงครามครั้งนี้ได้ทำลายชีวิตมนุษย์เป็นจำนวนมาก ดังจะขอยกสถิติที่มีประชาชนเสียชีวิตเพราะสงครามตามเมืองต่าง ๆ บางเมืองดังนี้

เมืองสะแดกมีผู้คนล้มตายประมาณ 20,000 คน เมืองล่องโห้ 10,000 เศษ เมืองสมิถ่อ 20,000 เศษ ไซ่ง่อนและเมืองดงนาย 30,000 เศษ เมืองเปียม 900 เศษ เมืองเสียมราฐ (ในเขตไทย) 987 คน[1]

จำนวนผู้เสียชีวิตเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้สถิติมาจากเมืองในเขตแดนญวน ยังไม่นับจำนวนผู้เสียชีวิตอีกมากมายใต้เขตเขมรและเขตไทย ถ้ารวมกันเข้าทั้งหมดแล้วคงจะต้องมีผู้เสียชีวิตเพราะสงครามนับจำนวนแสน ๆ คน และส่วนมากตายด้วยโรคระบาดและความอดอยาก มากกว่าที่จะตายเพราะถูกอาวุธในสงคราม จะเห็นได้ว่าความเสียหายที่ได้รับจากการทำสงครามระหว่างฝ่ายไทย, เขมร กับฝ่ายญวน ในครั้งรัชกาลที่ 3 กับผลประโยชน์ที่ได้รับมานั้นไม่คุ้มค่าเท่าใดนักเมื่อคำนึงถึงชีวิตมนุษย์จำนวนมากที่ต้องสูญเสียไปในสงคราม.

<u>หมายเหตุ</u> การเทียบจุลศักราชเป็นพุทธศักราชอ้างอิงจากหนังสือ ปฏิทิน 220 ปี ของ ร.อ.ทองคำ ยิ้มกำภู

---

[1] จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1211 เลขที่ 3 <u>คำให้การของชาวจีนชื่อไชเหีย</u>

บทที่ 7

สรุป

ประเทศไทย เขมรและญวน เป็นประเทศที่อยู่ในภูมิภาคเดียวกัน และมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่อดีตนับเป็นเวลาหลายร้อยปีก่อนหน้าปัจจุบันนี้แล้ว ในสมัยโบราณอาณาจักรเขมรเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ แต่ถูกไทยและญวนขยายอำนาจเข้าไปในอาณาจักรเขมร ทำให้อาณาจักรเขมรหดเล็กลงทุกที ในที่สุดเขมรจึงกลายเป็นประเทศเล็ก ๆ ที่อยู่ตรงกลางระหว่างไทยกับญวน

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี ไทยได้ยกกองทัพไปรุกรานเขมรหลายครั้งและกวาดต้อนผู้คนจำนวนมากเอาเข้ามาไว้ในเขตไทย แต่ถ้าครั้งใดที่ไทยเกิดเพลี่ยงพล้ำพม่า เขมรก็จะเป็นฝ่ายรุกรานไทยบ้าง คือเข้ามากวาดต้อนเอาผู้คนในเขตไทยใกล้ ๆ กับชายแดนเขมรเอาไปไว้ในเขตเขมรบ้าง เหตุผลที่ไทยมักจะอ้างบ่อย ๆ ในการส่งทัพเข้าโจมตีเขมรก็คือ เขมรก่อการกระด้างกระเดื่องต่อไทยบ้าง, เขมรฝักใฝ่ญวนบ้าง ฯลฯ ดูเหมือนว่าจุดประสงค์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของไทยในการส่งทัพเข้ารุกรานเขมรก็คือ เพื่อรักษาเกียรติยศและอำนาจของไทยในฐานะเป็นประเทศที่ใหญ่ประเทศหนึ่งในคาบสมุทรอินโดจีนนั่นเอง โดยไทยมิได้หวังผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการเข้าไปปกครองเขมรมากนัก แต่สิ่งสำคัญที่ไทยต้องการก็คือเครื่องราชบรรณาการซึ่งเป็นสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ มีมูลค่าไม่มากนักที่เขมรจะต้องส่งให้ไทยเป็นประจำทุกปี ไทยถือว่าการส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าเขมรยังมีความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อไทย ตราบใดที่เขมรยังส่งบรรณาการไปให้ไทยอยู่ ตราบนั้นเขมรก็จะปลอดภัยจากไทย

เมื่อไทยรุกรานเขมรบ่อย ๆ เขมรก็จำเป็นที่จะต้องหาผู้คุ้มครอง นั่นคือเขมรจะต้องหันไปขอความช่วยเหลือจากญวน ญวนมีนโยบายขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร เช่นเดียวกับไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว เมื่อเขมรขอความช่วยเหลือจากญวน ญวนก็ไม่รีรอที่จะส่งทัพเข้าไปคุ้มครองเขมร แต่ญวนเป็นชาตินักปกครอง เมื่อเข้าไปอยู่ในเขมรนาน ๆ เข้า

ญวนก็เลยคิดจะปกครองเขมรเสียเอง ลักษณะการปกครองของญวนนั้นต้องการที่จะปกครองเขมรให้รวมกับดินแดนของญวน ไม่ใช่เป็นการปกครองแบบแยกเขมรออกเป็นประเทศหนึ่งและถือว่าเป็นประเทศราชของญวน ซึ่งวิธีนี้เป็นวิธีที่ไทยปกครองเขมร เพราะไทยได้ยินยอมให้เขมรปกครองตนเอง และถึงปีก็ส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย จึงเห็นได้ว่าไทยไม่มีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับไทย แต่ญวนมีนโยบายที่จะกลืนเขมรให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับญวน เมื่อถึงขั้นนี้แล้วเขมรก็จะเริ่มไม่พอใจญวน และพยายามปลีกตัวออกจากญวน เมื่อเขมรเป็นประเทศเล็กไม่สามารถสู้รบกับญวนได้ จึงต้องหันมาขอความช่วยเหลือจากไทย และขอยอมอ่อนน้อมต่อไทยเหมือนเช่นเดิม ไทยก็จะส่งกองทัพเข้าสู่เขมรเพื่อขับไล่ญวน ด้วยเหตุนี้ไทยกับญวนจึงต้องปะทะกันในดินแดนเขมร ตั้งแต่กลางสมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ดึงเอาไทยและญวนเข้าไปปะทะกันในเขมรก็คือการที่เขมรเกิดการแตกแยกกันเองในหมู่ขุนนางหรือไม่ก็ในหมู่เชื้อพระวงศ์เขมร ทำให้เขมรเกิดแตกแยกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน และแต่ละฝ่ายก็พยายามที่จะดึงเอาไทยหรือญวนเข้าไปให้ความคุ้มครองทางการเมืองแก่ตน ทั้งไทยและญวนต่างก็มีความต้องการจะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมตนขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้เองที่ทำให้ไทยและญวนต้องทำสงครามกันด้วยเรื่องเขมร เพราะทั้งสองฝ่ายต่างมีผลประโยชน์ในเขมรจึงขัดแย้งกันนั่นเอง

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยเขมรและญวนก็มีลักษณะเช่นเดียวกับความสัมพันธ์ในสมัยอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยมีอิทธิพลในเขมรอย่างเต็มที่ เพราะไทยสามารถที่จะสถาปนาเจ้าเขมรที่นิยมไทยปกครองเขมรได้ และญวนก็มิได้เข้าไปก้าวก่ายในเขมรเหมือนดังแต่ก่อน เพราะในญวนได้เกิดกบฏไกเซินจนต้องรบพุ่งกันเองเป็นเวลาหลายปี นอกจากนั้นเชื้อพระวงศ์แห่งราชวงศ์เหงวียนของญวนองค์หนึ่งพระนามว่าองเชียงสือได้หลบหนีญวนไกเซินมาขอลี้ภัยทางการเมืองในกรุงเทพฯ และขอให้ไทยช่วยเหลือในการกู้อำนาจกลับคืนมาจากพวกไกเซิน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงเห็นว่า ถ้าหากไทยได้ช่วยเหลือญวน เพื่อให้ญวนเห็น

ว่าไทยต้องการเป็นมิตรอย่างจริงใจกับญวนแล้ว ในวันข้างหน้าญวนคงไม่กล้าทำร้ายไทย เนื่องจากยังเกรงใจไทยและสำนึกในบุญคุณไทยที่ได้ให้ความช่วยเหลือมาก่อน อีกประการหนึ่งซึ่งอาจจะเป็นลักษณะนิสัยของชาวไทยก็ได้ที่คนไทยมักจะช่วยผู้ที่ตกทุกข์ได้ยากเข้ามาขอพึ่งพาอาศัยไทยอยู่เสมอ โดยที่ไทยไม่ได้หวังผลประโยชน์ตอบแทนมากนัก แต่ที่ช่วยนั้นก็ช่วยในฐานะเป็นผู้มีใจเมตตากรุณาต่อผู้เดือดร้อน

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงโปรดให้ส่งทัพไทยและเขมรเข้าช่วยองเชียงสือปราบกบฏไกเซิน รวมทั้งยินยอมให้องเชียงสือจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่กรุงเทพฯ เพื่อดำเนินการกู้อำนาจในญวนกลับคืนมา

ครั้นองเชียงสือสามารถปราบกบฏไกเซินได้ราบคาบและรวมญวนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้แล้ว องเชียงสือได้สถาปนาตัวเองเป็นพระเจ้าเวียดนามยาลอง ในสมัยนั้นไทยกับญวนจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่าสมัยใดในประวัติศาสตร์ พระเจ้ายาลองทรงสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในรัชกาลที่ 1 มาก ทรงส่งทูตพร้อมด้วยสิ่งของมาถวายบังคมรัชกาลที่ 1 บ่อย ๆ และไทยก็ส่งทูตพร้อมด้วยสิ่งของไปถวายพระเจ้ายาลองตอบแทนเช่นเดียวกัน แม้ว่าญวนจะรวมกันเป็นปึกแผ่นแล้วก็ตาม แต่ญวนก็ไม่กล้าที่จะขยายอำนาจเข้าไปในเขมรให้ปรากฏชัดแจ้ง เพราะพระเจ้ายาลองยังเกรงพระทัยรัชกาลที่ 1 ดังนั้น การกระทบกระทั่งระหว่างไทยกับญวนจึงแทบจะไม่มีเลย

ทอถึงสมัยรัชกาลที่ 2 ญวนเริ่มคลายความเกรงใจไทยลงบ้างแล้ว ญวนจึงเริ่มคิดหาโอกาสที่จะขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมร พอดีมีเหตุการณ์ที่ญวนรีบฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงในเขมรก็คือเรื่องที่พระอุทัยราชาได้แสดงท่าทีไม่พอใจไทยด้วยด้วยเรื่องต่าง ๆ หลายเรื่อง พระอุทัยราชาได้หันไปนิยมญวนและขอให้ญวนช่วยคุ้มครองให้ได้รับความปลอดภัย เขมรเริ่มแยกตัวออกจากไทยในสมัยรัชกาลที่ 2 ก็เนื่องมาจากเกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่พี่น้อง เจ้านายเขมร คือระหว่างพระอุทัยราชาฝ่ายหนึ่งกับนักองสงวน, นักองอิ่ม นักองด้วงอีกฝ่ายหนึ่ง ครั้นทะเลาะกันหนักเข้าฝ่ายนักองสงวน นักองอิ่ม จึงหนีไปพึ่งพิงไทย พระอุทัยราชาก็กล่าวหาว่าไทยสนับสนุนฝ่ายนักองสงวน ซึ่งเป็นการเข้าข้างคนผิด ไทยได้ยกทัพเข้าสู่เขมรเพื่อหวังที่จะไกล่เกลี่ยให้คืนดีกันระหว่างพี่น้อง แต่พระอุทัยราชากลัวว่าไทยจะปราบปรามพระองค์ จึงได้หนีไปขอพึ่งพาอาศัยญวน

ญวนเริ่มแสดงบทบาทในการขยายอิทธิพลเข้าสู่เขมรทันที โดยแสดงที่ท่าว่าสนับสนุนพระอุทัยราชา ไทยได้ฟ้องร้องไปยังญวนเรื่องที่พระอุทัยราชากระด้างกระเดื่องต่อไทย และขอร้องให้ญวนช่วยว่ากล่าวตักเตือนพระอุทัยราชาให้สำนึกผิดและให้มาขอโทษไทย แต่ญวนไม่ยอมปฏิบัติตามคำขอร้องของไทย กลับหาว่าฝ่ายของสงวนเป็นผู้ผิด ระยะนั้นไทยกับญวนได้ส่งทูตติดต่อเจรจากันด้วยเรื่องเขมรหลายครั้ง แต่ก็ไม่ได้ผลเท่าไรนัก ญวนเริ่มอ้างว่าเขมรก็เป็นของญวนด้วย แต่ญวนก็ยังรับรองว่าเขมรเป็นประเทศราชทั้งของไทยและของญวน

ในที่สุดไทยก็ต้องยอมรับรองว่าพระอุทัยราชาเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรเหมือนอย่างเดิม ญวนจึงส่งพระอุทัยราชากลับมายังเขมรพร้อมกับกองทหารญวน ซึ่งยกเข้ามาตั้งมั่นในเขมร โดยญวนอ้างว่าเพื่อทำหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยในเขมร

หลังจากนี้เป็นต้นไปเขมรก็เริ่มหันเหไปจากไทยและไปสนิทสนมกับญวนมากยิ่งขึ้น พระอุทัยราชาไม่ยอมไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่กรุงเทพฯ เหมือนดังแต่ก่อน

ตอนแรกไทยหวังที่จะให้ญวนช่วยเหลือไทยแก้ไขปัญหาเขมร เพราะคิดว่าญวนจะเข้าข้างไทยบ้าง แต่ญวนได้ใช้กลวิธีทางการทูตแสดงความเห็นอกเห็นใจไทย แต่ที่จริงนั้นญวนพอใจที่จะเห็นไทยหมดอำนาจในเขมร แต่ญวนไม่ต้องการที่จะลงมือขับไล่ไทยออกจากเขมรโดยตรง เพราะญวนไม่ต้องการที่จะทำสงครามกับไทยด้วยเรื่องเขมร ญวนจึงดำเนินนโยบายการทูตยืมมือเขมรขับไล่ไทยอีกทีหนึ่ง ซึ่งนับว่าได้ผลทีเดียว เพราะไทยเริ่มหมดอิทธิพลในเขมรตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 2 เป็นต้นไป

การที่ญวนส่งทหารมาไว้ในเขมร ทำให้ไทยเริ่มรู้ว่าญวนมีเจตนาที่จะยึดครองเขมรแล้ว แต่ไทยก็ไม่สามารถทำอะไรญวนได้ เพราะถ้าไทยจะส่งทัพเข้าปราบเขมรก็จะต้องรบกับญวน ซึ่งไทยยังไม่พร้อมที่จะทำสงครามกับญวนได้เพราะยังเป็นห่วงพม่าจะรุกรานไทยทางด้านตะวันตก ไทยจึงเริ่มเปลี่ยนนโยบายใหม่คือสนับสนุนองสงวนกับองอิ่มแทนพระอุทัยราชา และเริ่มมีการเตรียมกำลังทหารที่พระตะบอง เพื่อรอโอกาสอันเหมาะสมสำหรับที่จะส่งทัพเข้าโจมตีเขมรขับไล่ญวนออกไป และตั้งองสงวนหรือองอิ่มเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร

ครั้นมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าญวนเป็นผู้ที่ไม่ซื่อสัตย์ คอยเอารัดเอาเปรียบไทยอยู่ตลอดเวลาและได้แย่งเอาเขมรไปจากไทย ด้วยเหตุนี้พระองค์ทรงเริ่มนโยบายแข็งกร้าวกับญวนมากยิ่งขึ้น ประจวบกับเจ้าอนุเวียงจันทร์ได้ก่อการกบฏต่อไทย ไทยจึงลงมือปราบกบฏทันที ญวนได้เข้าไปก้าวก่ายปัญหาเรื่องเวียงจันทร์ตามเคย โดยทักท้วงไม่ยอมให้ไทยใช้วิธีการรุนแรงกับเจ้าอนุเวียงจันทร์ ทำนองเดียวกับที่ญวนเคยใช้ได้ผลมาแล้วในการเข้าแทรกแซงเขมร พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่ทรงฟังเสียงญวนต่อไป เพราะทรงทราบดีว่าเป็นกลวิธีของญวนที่พยายามจะขยายอำนาจเข้าไปในเวียงจันทร์

ในที่สุดไทยก็สามารถปราบกบฏอนุเวียงจันทร์เสียราบคาบ นับตั้งแต่นั้นมาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญวนก็เริ่มตึงเครียดและไม่ได้ติดต่อเกี่ยวข้องกันเหมือนแต่ก่อนอีก

ในปี พ.ศ. 2376 ขณะที่ญวนกำลังวุ่นวายด้วยเรื่องกบฏไซ่ง่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยจะต้องโจมตีญวนเพื่อยึดเขมรกลับมาเป็นของไทยตามเดิม และโอกาสที่เหมาะสมก็มาถึงแล้ว เพราะญวนกำลังเกิดการวุ่นวายไม่มีเวลาสนใจเขมร ไทยจึงส่งทัพเข้าโจมตีเขมรโดยมีเจ้าพระยาบดินทรเดชาเป็นแม่ทัพในปี 2376 นั่นเอง ซึ่งเป็นสงครามครั้งแรกระหว่างไทยกับญวนในสมัยรัตนโกสินทร์

สงครามครั้งนี้ไทยเป็นฝ่ายล้มเหลว ซ้ำร้ายเขมรยังไม่ยอมร่วมมือกับไทย แต่กลับเป็นฝ่ายโจมตีไทยซ้ำเติมตอนที่ไทยถอยทัพกลับเพราะถูกญวนตีโต้จนแตกพ่าย แม้ว่าไทยไม่ได้รับความสำเร็จในการสงครามแต่ไทยก็พยายามหาโอกาสที่จะโจมตีญวนในเขมรอีกต่อไป

ญวนได้ถือโอกาสเข้าแทรกแซงในเขมรมากขึ้นทุกที พยายามที่จะเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมของชาวเขมรให้เป็นแบบญวน หลังจากที่พระอุทัยราชาสิ้นพระชนม์แล้ว ญวนก็แต่งตั้งเจ้าหญิงเขมรองค์หนึ่งอุปโลกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมรโดยญวนเป็นผู้ควบคุมอยู่เบื้องหลังและพยายามที่จะเข้าไปปกครองเขมรโดยตรง เขมรเริ่มมีปฏิกิริยาต่อต้านญวนอย่างรุนแรงมากขึ้นทุกที ญวนจึงใช้วิธีปราบปรามอย่างรุนแรงบ้าง ในที่สุดเขมรก็ลุกขึ้นจับอาวุธฆ่าญวนตายมากมาย และขอให้ไทยส่งกองทัพไปช่วย

เขมรปลดแอกจากญวน รวมทั้งขอให้ไทยส่งองค์ดวงไปปกครองเขมรด้วย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัยญวนอย่างยิ่งในการที่ญวนได้เบียดเบียนพุทธศาสนาในเขมร พยายามบีบบังคับให้ชาวเขมรให้ยอมรับนับถือลัทธิศาสนาของญวน ทรงเกรงว่าถ้าหากขืนปล่อยให้ญวนปกครองเขมรต่อไป อีกไม่ช้าพุทธศาสนาในเขมรก็จะเสื่อมสูญ ทรงถือเป็นนโยบายสำคัญในการปกป้องพุทธศาสนาในเขมรมิให้สูญสิ้นและทรงตั้งพระทัยที่จะจรรโลงพุทธศาสนาในเขมรให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวรต่อไป ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยส่งกองทัพเข้าโจมตีญวนในเขมรอีกเป็นครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2383 สงครามในระยะแรกทัพไทยและเขมรได้รุกโจมตีขับไล่ญวนจนสามารถยึดพนมเปญได้ แต่เนื่องจากฝ่ายไทยมีกองทัพซึ่งประกอบด้วยทหารเขมร ทหารลาว เป็นส่วนใหญ่อ่อนแอ ประกอบกับไทยขาดแคลนเสบียงอาหาร จึงถูกฝ่ายญวนตีโต้ในปี พ.ศ.2487 และไทยเริ่มเป็นฝ่ายถอย อย่างไรก็ตามทั้งสองฝ่ายก็ไม่สามารถเอาชนะกันได้อย่างเด็ดขาด กงผลัดกันรุกผลัดกันถอย สงครามได้ยืดเยื้อกินเวลาอีกหลายปี ในที่สุดทั้งไทย เขมรและญวนต่างก็ชากันเบื่อหน่ายสงคราม ประกอบกับทางฝ่ายญวนยังมีเรื่องยุ่งยากภายในประเทศและกลัวฝรั่งเศสรุกราน จึงเสนอให้มีการเจรจาสงบศึก ทางฝ่ายไทยเจ้าพระยาบดินทร์เดชาแม่ทัพไทยเห็นว่าไม่มีทางเอาชนะญวนได้แล้ว และเขมรก็ไม่เต็มใจที่จะทำสงครามต่อไป ในที่สุดไทยกับญวนก็ตกลงยุติสงครามกันได้ในปี พ.ศ. 2390 โดยฝ่ายญวนยินยอมให้องค์ดวงเจ้าเขมรที่ไทยเป็นผู้สนับสนุนเป็นพระเจ้าแผ่นดินเขมร และให้องค์ดวงยอมรับอำนาจทั้งไทยและญวน โดยองค์ดวงต้องส่งบรรณาการไปให้ญวนทุก ๆ 3 ปี จะเห็นได้ว่าแม้ว่าไทยกับญวนจะมีความขัดแย้งกันด้วยเรื่องเขมรเรื่อยมาตั้งแต่สมัยอยุธยามาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่ไทยกับญวนก็เพิ่งจะทำสงครามครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 3 ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะไทยกับญวนต่างก็มีความพร้อมที่จะทำสงครามกันคือไทยปลอดภัยจากพม่าและมีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนญวนก็มีความเข้มแข็งยิ่งกว่าแต่ก่อน เนื่องจากญวนได้รวมประเทศเป็นปึกแผ่นมีฐานะมั่นคง ทั้งไทยและญวนต่างก็เข้มแข็งพอ ๆ กัน

สงครามระหว่างไทยกับญวนในเขมรนั้นได้สงบลงก็จริง แต่ว่าผลของสงครามนั้นยังไม่บรรลุผลสำเร็จตรงกับความต้องการของแต่ละฝ่าย ฝ่ายไทยเห็นว่ายังไม่สามารถขับไล่ญวนออกจากเขมรได้อย่างเด็ดขาด กลัวว่าต่อไปภายหน้าญวนก็จะรุกรานเขมรอีก ส่วนฝ่ายญวนนั้นยินยอมสงบศึกกับไทยก็เพราะความจำเป็นบังคับ เนื่องจากสถานการณ์ในญวนเกิดความวุ่นวายไม่มีทหารพอเพียงที่จะทำสงครามกับไทยได้ แต่ญวนก็ได้เตรียมการที่จะหาวิธีกลับเข้าไปมีอำนาจในเขมรใหม่อีก ส่วนทางฝ่ายเขมรนั้นพอใจที่สงครามยุติลงได้ เพราะถ้าญวนกับไทยยังรบกันต่อไป บ้านเมืองเขมรก็จะแหลกราน ผู้คนชาวเขมรก็จะล้มตายมากขึ้น แต่เขมรก็ยังมีลักษณะเหมือนเขมรสมัยอยุธยาอยู่นั่นเองกล่าวคือ เจ้านายเชื้อพระวงศ์บ้าง ขุนนางเขมรบ้าง ก็ยังมีการแตกแยกกันต่อไป และมีการแบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งนิยมไทย อีกฝ่ายหนึ่งนิยมญวน เขมรจะมีความสงบเรียบร้อยได้ก็ต่อเมื่อมีฝ่ายเดียวที่จะเข้าควบคุมเขมรโดยเด็ดขาด และฝ่ายนี้จะต้องมีอำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าไทยและญวน ด้วยเหตุนี้กระบังที่ทำให้เขมรต้องหันไปหาฝรั่งเศส เพื่อขอให้ฝรั่งเศสช่วยคุ้มครองให้เขมรปลอดภัยจากไทยและญวน และเพื่อขจัดอิทธิพลของชาติทั้งสองออกไปจากเขมร เพราะทั้งสองชาติต่างได้สร้างความเดือดร้อนและความวุ่นวายให้แก่เขมรอย่างมากมาย นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

การที่เขมรอยู่ใต้การปกครองของฝรั่งเศสนั้นไม่ได้เป็นสิ่งใหม่สำหรับเขมร เพราะในประวัติศาสตร์เขมรก็อยู่ใต้การปกครองของไทยบ้าง ของญวนบ้างอยู่ตลอดเวลา การที่ฝรั่งเศสเข้าปกครองเขมรนั้นกลับเป็นผลดีแก่เขมรอย่างหนึ่งคือ เขมรได้รับความสงบและไม่มีเรื่องวุ่นวายมากมายเหมือนอยู่ใต้การปกครองของไทยหรือญวน และสิ่งนี้แหละที่อาจจะเป็นความพอใจของชาวเขมรก็ได้ เพราะชาวเขมรไม่เคยได้รับสิ่งนี้มาก่อนนั่นเอง

ในทัศนะของผู้เขียนนั้นมีความเห็นว่าเขมรเป็นประเทศที่ไม่สามารถวางนโยบายเกี่ยวกับไทยและญวนได้อย่างแน่นอน เพราะเขมรเป็นประเทศเล็กจำเป็นต้องวางนโยบายโอนเอนอ่อนไปตามสถานการณ์ระหว่างไทยกับญวน ถ้าเขมรหันไปยึดมั่นพึ่งพิงไทยอย่างแน่นแฟ้นโดยไม่ยอมหันไปหาญวนบ้างแล้ว ถ้าหากไทยเกิดอ่อนแอลงไปญวนก็จะยกทัพมาตีเขมร และในทำนองเดียวกันถ้าเขมรหันไปยึดมั่นอยู่กับญวนฝ่ายเดียว ถ้าหากญวนอ่อนแอ

ลงเมื่อใดไทยก็จะยกกองทัพไปโจมตีเขมรเมื่อนั้น ด้วยเหตุนี้เขมรจึงต้องหันไปหาไทยบ้างหันไปหาญวนบ้างสลับกันไปตามแต่สถานการณ์จะเป็นไป ซึ่งถ้าเราพิจารณาในแง่ของความเป็นธรรมแล้วจะเห็นได้ว่านโยบายของเขมรที่เกี่ยวกับไทยและญวนตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนับว่าเป็นนโยบายที่มีส่วนถูกต้องอยู่มากทีเดียว เพราะถ้าเขมรไม่ดำเนินนโยบายเช่นนี้ก็อาจที่จะถูกญวนกลืนเขมรให้เป็นของญวนไปหมด และเขมรก็อาจจะสูญชาติเหมือนอย่างชาวจาม สำหรับไทยนั้นแม้ว่าจะไม่มีนโยบายกลืนเขมรให้รวมกับไทย แต่เขมรก็ไม่ไว้ใจไทยเท่าใดนักเพราะไทยมีนโยบายที่จะขยายอิทธิพลเหนือเขมรอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะถ้าเมื่อใดที่ไทยเข้มแข็งไทยก็จะต้องยกกองทัพไปตีเขมรเอาเขมรมาเป็นเมืองขึ้นของไทย สิ่งที่เขมรกลัวมากที่สุดก็คือการถูกกลืนชาติ เขมรต้องยอมรับอำนาจของไทยบ้างของญวนบ้าง แต่เมื่อใดที่เขมรรู้ว่าตนเองจะถูกกลืนชาติแล้ว ชาวเขมรก็จะพร้อมใจกันลุกขึ้นต่อต้านชาติที่จะเข้ามากลืนเขมรอย่างรุนแรงทันที เพราะชาวเขมรก็มีความรู้สึกนึกคิดของความเป็นชาตินิยมเหมือนดังชาติอื่น ๆ ในเอเชีย ในฐานะที่เขมรเคยเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ในอดีต ชาวเขมรก็ย่อมที่จะมีความรู้สึกนึกคิดอย่างแรงกล้าในการปกป้องชาติของตนมิให้สูญสิ้น เขมรมิได้มีนโยบายที่จะรุกรานไทยหรือญวน แต่เขมรมีนโยบายที่จะรักษาอาณาเขตประเทศของตนมิให้ชาติใดมาแย่งเอาไป ประการสุดท้ายก็คือเขมรมีนโยบายที่จะรักษาความเป็นเอกราชและอิสรภาพของชาวเขมรให้ดำรงอยู่ตลอดไป แต่เขมรไม่อยู่บรรลุถึงความสำเร็จดังกล่าวนั้นได้ เพราะเขมรเกิดการแตกแยกภายในกันเอง นี่คือจุดบกพร่องของเขมร ถ้าเขมรสามารถรวมเป็นเอกภาพหนึ่งอันเดียวกันได้ แน่นอนที่สุดเขมรก็จะเป็นชาติที่เข้มแข็งสามารถต่อต้านญวนและไทยได้

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทย เขมรและญวนยังมีเรื่องราวอีกมากมายที่มีค่าแก่การศึกษาค้นคว้า การที่เราจะเข้าใจสถานการณ์ระหว่างไทยเขมรและญวนในปัจจุบันนี้ให้เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องมองย้อนหลังไปศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสามชาติดังกล่าว ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาด้วย และถ้าเราไม่

ยอมศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่ของความเป็นธรรมแล้ว แท้จริงเราจะไม่รู้อะไรเลย การที่จะเข้าใจเหตุการณ์ในปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง ก็จำเป็นที่จะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์อย่างถูกต้องด้วย เพราะผลสะท้อนจากอดีตนั้นย่อมจะต้องเกี่ยวโยงมาจนถึงปัจจุบันอย่างไม่ต้องสงสัย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

1. ประเภทเอกสารชั้นต้น (Primary Source)

ก. เอกสารที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1156

เลขที่ 2 พระราชสาส์นมาถึงญวนว่าด้วยเมืองเวียงจันทร์และองเชียงสือหนีมากรุงเทพฯ (พ.ศ.2337)

" 7 คำสาบานของพระยาเขมร

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1158

เลขที่ 3 พระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียตนามถึงไทยว่าด้วยการเมืองเวียงจันทร์

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1164

เลขที่ 3 พระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียตนามเรื่องถวายเครื่องบรรณาการ

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1167

เลขที่ 2 สำเนาคำแปลพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียตนามเรื่องทูตตอบไมตรีระหว่างไทยกับเวียตนาม

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1168

เลขที่ 2 สำเนาพระราชสาส์นถึงญวนว่าด้วยหลวงพระบางเกิดจลาจล

" 4 สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียตนามแจ้งเรื่องพระยาจักราราชทูตตายที่เมืองญวน

จดหมายเหตุ ร.1 จ.ศ.1171

เลขที่ 1/1 สำเนาแปลพระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทย

เลขที่ 1/2 สำเนาคำแปลพระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทยเรื่องญวนเป็นโจรชายทะเล

" 1/3 สำเนาคำแปลพระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทยเรื่องมเหสีมาเยี่ยมเวียงพิง

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1171

เลขที่ 1/4 สำเนาคำแปลพระราชสาส์นรัชกาลที่ 2 ถึงพระเจ้ากรุงเวียตนามเรื่อง ร.1 สวรรคต

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1172

เลขที่ 8/2 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพญานครราชสีมา เรื่องญวน อยู่ที่พุทไธเพชร

" 10/1 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพญาพิไชยรณฤท พญารองเมือง พญาอภัยภูเบศร เรื่องพระอุทัยราชาขอให้ญวนมาช่วยรักษาเขมร

" 10/2 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงพญาโกษาธิบดี ให้พระยาจักรีไปช่วยรักษาเมืองพระตะบอง

" 11/1 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงกรมการเมืองเรื่องให้เตรียมทัพรบพม่า

" 11/2 หนังสือเจ้าพญาจักรีถึงพญาปราจีน เรื่องพระอุทัยราชาขอให้ญวนตีเมืองพระตะบอง ให้เตรียมรับศึก

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ. 1173

เลขที่ 17 พระราชสาส์นถึงพระเจ้ากรุงเวียดนามอธิบายเรื่องความวุ่นวายในเขมรและขอบคุณเวียดนามที่ส่งของไปช่วยงานศพ

" 18/1 พระราชสาส์นถึงพระเจ้ายาลอง เรื่องพระอุทัยราชวิวาทกับนักองสงวน

" 19 พระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทยต่อว่าไทยเกณฑ์ทัพเขมรไปทางไซ่ง่อนและอธิบายเรื่องเจ้าเมืองไซ่งอเยกทัพไปรักษาเมืองเขมร

" 22/1 หนังสือเจ้าพระยาพระคลังถึงนักองไลโบเสนาบดีผู้ใหญ่เวียดนามเรื่องไทยส่งบรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงเวียดนาม

" 22/2 พระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียดนามถึงไทยแต่งทูตมางานพระบรมศพ ร.1 กับเรื่องเขมรวุ่นวาย

" 22/3 พระราชสาส์นไทยถึงพระเจ้ากรุงเวียดนามเรื่องขอบใจที่ไต้ป้องกันเขมรให้เรียบร้อย

" 23 คำให้การพระยาสังฆโลก เล่ม เกี่ยวกับเขมรและญวนเริ่มตอนพระยายมราชพานักองอิ่ม, นักองด้วง มากรุงเทพฯ จนถึงให้เครื่องนักองจันอยู่พนมเปน

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1174

เลขที่ 9/1 พระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินไทยถึงพระเจ้ากรุงเวียดนามเรื่องพระอุทัยราชาวิวาทกับนักองสงวน

" 9/2 พระราชสาส์นพระเจ้าเวียดนามยาลองถึงไทย อธิบายเรื่องพระอุทัยหนีไปญวนจะให้นำกลับเขมร

" 9/3 พระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินไทยถึงพระเจ้าเวียดนามยาลองเรื่องโทษของนักองสงวน, นักองจัน ยินดีจะให้ทั้งสองกลับเมืองเขมร

" 9/4 พระราชสาส์นพระเจ้าเวียดนามยาลองถึงพระเจ้าแผ่นดินไทย เรื่องให้ขุนนางญวนคุมไพร่พลอยู่เป็นเพื่อนนักองจันที่เขมร

" 25 พระราชสาส์นไทยถึงพระเจ้ากรุงเวียดนามเรื่องเจ้าเขมรวิวาทกัน

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1175

เลขที่ 9/6 พระราชสาส์นพระมเหสีพระเจ้ายาลองถึงพระมเหสีรัชกาลที่ 2 เรื่องส่งเงินมาถวาย 20 ลิ่ม

" 19/1 พระราชสาส์นพระเจ้าเวียดนามยาลองถึงไทย เล่าถึงนักองจันหนีไปไซ่ง่อน ได้มีการจัดให้อยู่เมืองเขมรแล้ว

" 19/2 พระราชสาส์นพระมเหสีพระเจ้ายาลอง เรื่องส่งเงินมาถวายพระมเหสีไทย

" 23/1 พระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทย เรื่องยินดีจัดการ เรื่องเขมรวิวาทกัน

" 23/2 พระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินไทยถึงพระเจ้ากรุงเวียดนาม เรื่องนักองจัน

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1176

เลขที่ 9/1 พระราชสาส์นไทยถึงพระเจ้ายาลวง เรื่องนักองจัน นักองสงวน

" 9/2,3 เรื่องไทยส่งของไปช่วยพระบรมศพพระมเหสีพระเจ้ากรุงเวียดนาม พระเจ้ากรุงเวียดนามตอบขอบใจ

" 9/4 พระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทย เรื่องเขมรและพม่า

" 18 ใบบอกพระยายกกบัตร เรื่องเขมรจะตีพระตะบอง

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1177

เลขที่ 9/4 พระราชสาส์นพระเจ้ายาลองถึงไทย เรื่องให้แต่งทูตคุมบรรณาการมา

" 9/5 พระราชสาส์น ร.2 ถึงพระเจ้ายาลอง เล่าเรื่องเขมรยกไปตีพระตะบอง

" 11 ใบบอกพระยารามคำแหง แจ้งเรื่องเขมรพุทไธเพชรยกทัพมาตีพระตะบอง และราชการเกี่ยวกับเขมรรวม 11 ฉบับ

" 12/2 หนังสือขุนนางญวนถึงพระยารามภักดี เรื่องญวนขึ้นมาที่เมืองลาว เมืองอุบล

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1178

เลขที่ 9 พระราชสาส์น ร.2 ถึงพระเจ้ายาลอง ขอทราบเรื่องญวนชำระความพวกเขมรไปตีพระตะบอง บอกเรื่องพม่ามีหนังสือมาถึงญวน แต่ถูกจีนจับได้กลางทาง

" 13/1,2,3,4 พระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียดนามถึงไทยเรื่องพนมเปนกับพระตะบอง

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1179

เลขที่ 21 พระราชสาส์น ร.2 ถึงพระเจ้ากรุงเวียดนามตอบขอบพระทัยเรื่องส่งของมางานศพกรมพระราชวังบวร

" 18 ร่างหนังสือเจ้าพระยาพระคลังถึงนักองเลโบ เรื่องทูตเวียดนามตายเมืองไทย

" 10/1 ร่างศุภอักษรถึงเจ้าเมืองเวียงจันทร์ เรื่องสืบราชการเมืองพุทไธเพชร

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1182

เลขที่ 15/1 พระราชสาส์นมินมางถึงไทย บอกเรื่องพระเจ้ายาลองสวรรคต

" 15/2 พระราชสาส์นมินมางถึงไทย เรื่องพระเจ้ามินมางขึ้นครองราชย์

เลขที่ 15/3,4 พระราชสาส์น ร.2 ถึงพระเจ้ามินมาง เรื่องส่งของไปช่วยงานพระบรมศพ

" 16/2 พระราชสาส์นพระเจ้ามินมางถึงไทย เรื่องขอเป็นไมตรีกับไทย

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1183

เลขที่ 4 หนังสือหลวงภักดีวานิช เรื่องสืบเหตุการณ์ในญวน

จดหมายเหตุ ร.3

เลขที่ 23/4 พระราชสาส์นพระเจ้ามินมางส่งของมาถวายพระบรมศพ ร. 2

" 23/5 พระราชสาส์ส ร. 3 เรื่องตอบขอบใจที่ส่งของมาช่วยงานพระบรมศพ ร. 2

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1188

เลขที่ 23/6 พระราชสาส์น ร. 3 ถึงพระเจ้ามินมาง เรื่องสร้างหอบรรจุอัฐิ ร.2

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1189

เลขที่ 1 ร่างหนังสือเจ้าพระยาพระกลังถึงนักองเลโบ เรื่องเมืองเวียงจันทร์ และจำปาศักดิ์

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1190

เลขที่ 6/1 สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้ากรุงเวียดนามถึง ร.3 เรื่องเจ้าอนุหนีไปเมืองญวน

" 6/2 สำเนาพระราชสาส์น ร.3 ตอบพระเจ้ากรุงเวียดนาม เรื่องอนุเป็นกบฏ

" 6/3 สำเนาพระราชสาส์น ร.3 ตอบพระเจ้ากรุงเวียดนาม เรื่องถวายสิ่งของทำบุญและบอกงานพระเมรุ

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1191

เลขที่ 5 คำให้การว่าด้วยราชการทัพญวน

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1192
เลขที่ 2 คัดสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการให้เกณฑ์ทัพไปตีญวน

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1193
เลขที่ 25 สำเนาแปลหนังสือนักองเลโบ เรื่องข้อราชการเมืองเวียดนาม เมืองญวน เรื่องมหาวัง

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1194
เลขที่ 49 สำเนาพระราชสาส์นถึงพระเจ้ากรุงเวียดนาม แจ้งเรื่องมหาอุปราชสิ้นพระชนม์

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1195
เลขที่ 7 เรื่องราชการทัพญวน ส่งข้าวสาร 50 เกวียนไปพระราชทานทัพเจ้าพระยาบดินทร์

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1196
เลขที่ 11 ร่างใบบอกพระยาราชนิกูล พระยาอนุรักษ์ภูเบศร์ เรื่องราชการทัพญวน
" 14 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยายมราช เรื่องสร้างป้อมเมืองฉะเชิงเทรา

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1197
เลขที่ 3 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยานครชัยศรี เรื่องทัพเมืองญวน

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1199
เลขที่ 1 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองหนองคาย หนองหาร เรื่องสืบราชการที่ญวนส่งทหารมาเมืองพวน

จดหมายเหตุ ร.3 ไม่ปรากฏจ.ศ.

เลขที่ 25 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ เรื่องพระราชทานเสื้อแก่นายทัพนายกองที่จะไปรบญวน

" 55 สำเนาพระราชสาส์นพระเจ้าแผ่นดินไทย ต้อนรับญวนที่นำศิลาใบเสมามาถวาย

" 56 ต้นร่างคำสาบานนักองด้วงสาบานว่าจะไม่ทรยศต่อไทย

" 57 ร่างจดหมายเจ้าพระยาพระคลังถึงนักองทวาย เรื่องญวนยกทัพเข้าพระตะบอง

" 58 ร่างจดหมายเจ้าพระยาพระคลังถึงเหลโบ เสนาบดีญวน เรื่องญวนตีพระตะบอง และมีสาส์นถึงพระเจ้ากรุงเวียดนาม

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1200

เลขที่ 94 คัดบอกพระยาราชสุภาวดีถึงมหาอำมาตย์ว่าด้วยราชการทัพญวนทางเขมร

" 94/ก คัดบอกคำให้การเขมรว่าด้วยทัพญวน

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1201

เลขที่ 3/2 คัดบอกเล่ม 2 ว่าด้วยราชการทัพญวนทางเมืองเขมร

" 3 บันทึกใบบอกราชการทัพญวน

" 4 คำให้การข้อราชการทัพญวน

" 1 บัญชีเจ้าพระยาบดินทร์ เรื่องยกทัพไปพระตะบอง

" 2 หนังสือเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าเมืองชัยบุรี กาฬสินธุ์ สกลนคร ให้ไปกวาดต้อนครัวญวนที่ค่ายนาขนองม้า

" 6 บัญชีเกณฑ์ทัพเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ยกไปตีเมืองบุ เมืองลาด

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202

เลขที่ 35/1 สำเนาแปลเสนไตเตียงกุนแม่ทัพญวน ถึงเจ้าพระยาบดินทร์ ขอเลิกทำสงคราม

" 35/2 ร่างหนังสือเจ้าพญาบดินทร์ ถึงแม่ทัพญวน ตอบเรื่องยินดีเลิกศึก

" 35/3 ร่างใบบอกเจ้าพญาบดินทร์ เรื่องกราบทูลเลิกทัพเข้าพระตะบอง

" 36 คัดคำให้การนายนวงเขมร เรื่องขบถเมืองญวน

" 38/2 คัดใบบอกพระยาอุทัยถึงพระยาณรงค์วิชัย ตอบหนังสือแม่ทัพใหญ่

" 38/3 ใบบอกพระยาเสนานุชิตถึงพระองค์แก้ว บอกเรื่องญวนส่งฝ่าทะละหะกับสมเด็จเจ้าพระยากลาโหมไปเมืองเว้

" 38/4 ใบบอกพระยาวงศาอันชิตถึงพระยาณรงค์วิชัย แจ้งเรื่องญวนคิดจะรบเมืองเขมร

" 40/1 คัดใบบอกทูลเกล้าถวายเล่ม 14 พระยาวงศาฯถึงพระยาณรงค์ เรื่องจัดกองทัพบก เรือ ไปรบญวน

" 40/2 คัดบอกทูลเกล้า เล่ม 14 พระยาพิบุลโลกเจ้าเมืองตรังถึงพระยาณรงค์วิไชย เรื่องเกณฑ์กองทัพสู้ญวน

" 40/3 คัดบอกพระยาพิบุลวงศาถึงพระยาณรงค์วิชัย เรื่องพระยาวงศากับพวกคิดพร้อมใจสู้กับญวน

" 40/4 คัดบอกพระยาวงศาถึงพระยาณรงค์วิชัย บอกเรื่องพระยาเอกราชพรมยกทัพไปเกลี้ยกล่อมพระตะบอง

" 40/7 คัดบอกพระยาวงศา เจ้าเมืองบาตี ถึงพระยาณรงค์วิชัย เรื่องทัพญวน

" 40/8 คัดบอกพระยาเอกราช บอกชื่อพระยาที่ญวนจับไปลงโทษ และบอกราชการทัพของฝ่ายญวน

" 40/9 ใบบอกพระยาอุทัยเจ้าเมืองสำโรงทอง เรื่องจัดกองทัพไปประจำตำบลต่าง ๆ

" 40/10 คัดบอกเจ้าพระยาบดินทร์ ถึงพระยามหาอำมาตย์ เรื่องนำทัพมาตั้งที่พระตะบาง

" 40/11 สำเนาแปลหนังสือสัญญานักองทายตีกุน ขอเลิกทำสงคราม

เลขที่	42/1	คัดบอกทูลเกล้า เล่ม 21 เจ้าพญาบดินทร์ฯถึงพระยามหาอำมาตย์ เรื่อง พระองค์ด้วงไปอยู่ที่ โพธิสัตว์ต่อสู้กับทัพญวน
"	42/3	คัดบอกพระยานุภาพไตรภพ เจ้าเมืองเสียมราฐถึงพระพิเรนทรเทพ เรื่อง จัดกองทัพสู้รบกับญวน
"	42/4	คัดบอกพระยาสังขโลก ถึงพระยานรินทร์ฯ บอกราชการทัพญวน
"	42/5	คัดบอกพระยาภิมุขวงษา ถึงพระยาสังขโลก ตอบเรื่องที่ขอกองทัพ
"	42/6	คัดบอกทูลเกล้าฯ เล่ม 21 พระยาวังถึงญวนที่เมืองโพธิสัตว์ ญวนถอยทัพ
"	44	คำให้การ เรื่องญวนเกณฑ์ให้ราษฎรเขมรทำทางส่งเจ้าหญิง 3 องค์ ไปไซ่ง่อน
"	47	คัดคำให้การทูตเขมรนำสาส์นไปถวายพระเจ้ากรุงเวียดนาม
"	48	ศุภอักษรถึงเจ้าเมืองหลวงพระบาง เรื่องเกณฑ์ทัพไปตีเมืองแถงเพื่อตัดทัพญวน
"	43/ก	สำเนาคัดบอก เล่ม 4 ว่าด้วยทัพญวนทางเมืองเขมร (รวม 19 เล่ม)
"	25	เรื่องพระยาพิบูลกับพญาพระเขมรทูลขอพระองค์ด้วงไปครองเขมร
"	27/1	เรื่องนักองด้วงออกจากกรุงเทพฯ พระยาพระเขมรเข้ากรุงเทพฯ
"	27/2	คัดหนังสือเจ้าพญาบดินทร์ เรื่องตีญวนแตก
"	27/3	คัดหนังสือให้นักองด้วงเป็นเจ้ากรุงกัมพูชา
"	27/4	คัดหนังสือ เรื่องเจ้าพญาบดินทร์กลับกรุงเทพฯ
"	27/5	คัดหนังสือเจ้าเมืองโจดก ขอให้พระหริรักษ์ส่งเครื่องบรรณาการไปญวน
"	28/1	คัดหนังสือพระยาเขมรพร้อมใจกันจะตีเมืองเขมรทูลเกล้าถวายคืน
"	28/2	คัดหนังสือข่าวสารการเมืองพนมเปญว่าขุนนางญวนส่งเจ้าสามองค์ไปเมืองไซ่ง่อน
"	28/3	คัดบอกนักองอานญวนได้ลาดตะเวนทางน้ำ ทางบก คิดจะจับพระยาพระเขมร
"	28/4	คัดบอกพระยาพระเขมร เกณฑ์กองทัพรบญวนที่ค่ายเปียม แพรกน้อย

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203

เลขที่ 1	คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเมืองเขมร (3 เล่ม)
" 1/ก	คัดบอกว่าด้วยทัพญวน เล่มที่ 42
" 1/ข	คัดบอกว่าด้วยทัพญวน เล่มที่ 27,31,32,33,35,3,8,10,11,13,14,24 25,26,37,41,1/ข
" 3/1	สำเนาศุภอักษรเจ้านครจำปาศักดิ์ ตอบรับญวน 5 คน และเกณฑ์คนเข้ากองหลวงอาสารงค์
" 8/1	บันทึก ร.3 ถึงเจ้าพญาบดินทร์ฯ ให้ขับไล่ญวนออกจากพนมเปง
" 8/2	ร่างจดหมาย เจ้าพระยาพระคลังถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ ให้ทำตามรับสั่ง ร.3
" 9	ร่างจดหมาย พญาสุภาวดีถึงพญาราชโยธา เร่งส่งญวนและจีนเข้ากรุงเทพฯ
" 104/1	ความทรงจำ กรมหลวงนรินทร์เทวี จ.ศ.1186 - 1198
" 105	หนังสือว่าด้วยราชการทัพญวน
" 12	สำเนากระแสพระราชดำรัสญวน เรื่องพระยาพระเขมรจีน แขกแขวงเมืองป่าศักดิ์เข้ามาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองตามเดิม
" 14/1	สำเนาจดหมายนักมารดา ถึงนักองด้วงว่าด้วยความทุกข์ สุข
" 14/2	บัญชีจำนวนคนหัวเมืองเขมร
" 89	สำเนาโอวาท สั่งสอนแม่ทัพนายกอง ทัพพุทไธมาศ
" 11,11/ก	บัญชีรายวันรับส่งจดหมายใบบอกในราชการทัพญวน
" 6/3	ร่างสารตราบันทึกถึงเจ้าพญาบดินทร์ฯ ตอบเรื่องขอกระสุนดินดำ
" 10	ร่างสารตราเจ้าพญาจักรี เกณฑ์กองทัพสำหรับราชการทัพญวน
" 13	ร่างสารตราเจ้าพญาจักรีถึงกรมการเมืองเกณฑ์กองทัพยกไปตีเขมร

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204

เลขที่ 1/ก คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1/ข คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1/ค คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1/ง คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1/จ คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1/ฉ คัดบอกราชการทัพญวนทางเมืองเขมร เล่มที่ 43,47

" 1 ใบบอกพระมหาสงคราม ถึงเมืองยโสธร เรื่องเกลี้ยกล่อมครอบครัวหัวเมืองในราชการทัพญวน

" 8/2 ร่างหนังสือพระมหาอำมาตย์ถึงพระมหาสงครามคิดจะตีเมืองตะโปน เมืองวัง เมืองเชียงรม เมืองพบาง เมืองระนอง ที่พึ่งญวน

" 11/1 หนังสือพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ เรื่องทัพญวน

" 12/1 ร่างสารตราพระยาจักรีถึงเจ้าพระยาบดินทร์ฯ คุมปืนและกระสุนส่งออกไปเมืองกระบิล

" 12/2 ร่างสารตราพระยาจักรีถึงพระราชโยธา ขุนอินทภักดี เรื่องราชการทัพญวนและส่งปืน

" 77/3 ร่างสารตราพระยาจักรีถึงพระนครนายกว่า เจ้าพระยาบดินทร์ฯขัดสนเสบียงอาหาร

" 78/2 ร่างสารตราพระยาจักรีถึงพระสวรรคโลก เรื่องสืบสวนความเผาบ้านเมือง

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205

เลขที่ 1 จดหมายมารดานักองด้วงจากเมืองญวนมาเยี่ยมนักองด้วง

" 2 ศุภอักษรสมเด็จพระภคินีถึงนักองด้วง เรื่องญวนกับเขมร

เลขที่ 3 จดหมายขุนนางญวนมาตั้งค่าย และจัดตลาดในแดนเขมร

" 15 คำให้การท้าวเฝี้ย เมืองตะโปน วัง ระนอง พาครอบครัวหนีไปญวน

" 16/1 จดหมายพญาพิพัฒน์โกษา ถึงพญาพิชัยรณฤทธิ์ เรื่องตระเวณบรรทุกข้าวเกลือไปแจกทัพเขมร

" 16/3 คำให้การญวนจัดตั้งค่าย

" 16/6 ใบบอกราชการพนมเปิ ญวน เกณฑ์คนขุดคลอง

" 16/7 ใบบอกพญาพิชัย รายงานราชการทัพญวน

" 4 คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเขมร

" 4/ก คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเขมร

" 4/ข คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเขมร

" 4/ค คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเขมร

" 32/4 พระราชทานให้เงินบำเหน็จแก่ผู้ไปจับญวน

" 32/5 เรื่องส่งญวนไปไว้เมืองกาญจน์

" 128/4 หนังสือพญามหาอำมาตย์ ถึงพญาพิษณุโลกให้ไปคุมญวนขึ้นมาทางเหนือ

" 5/1 สารตราเจ้าพญาจักรีถึงเจ้าพญาบดินทร์ฯ กระแสพระราชดำริว่าด้วยทัพญวนให้คิดจัดการเมืองเขมร

" 6 สารตราพญาจักรีถึงพญายมราช พญาราชโยธา บอกข่าวเรื่องญวนจะตีไทย

" 7/1 สารตราตอบรับใบบอกญวนเกลี้ยกล่อมให้เขมรไปค้าขายทางเมืองญวน และเกณฑ์คนขุดคลอง

" 10/1 สารตราพญาจักรีถึงกรุงเก่า สระบุรี อ่างทอง ให้เร่งส่งกองทัพให้เกณฑ์ข้าว เสบียงคนละ 3 ถัง

" 11/2 ร่างตราตอบพญายมราช พญาราชโยธา เรื่องทางเมืองพนมเปิ ตั้งป้อมโสยตะบองสายโซ่ขึงลำน้ำ

" 12 สารตราเจ้าพญาจักรีถึงพญาบดินทร์ เรื่องราชการทัพญวน

เลขที่ 13/2 ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาบรราช เรื่องให้จัดส่งสายโซ่ไปให้เจ้าพระยาบดินทร์

" 48/1 สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระมหาสงครามให้กวาดครัวญวนที่เขากะไม

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206

เลขที่ 3 คัดบอกเมืองนครพนม เรื่องราชการทัพญวน

" 4 คัดคำให้การอ้ายญวนที่จับได้

" 6 คัดคำให้การอ้ายญวนที่จับได้

" 7 คัดคำให้การอ้ายญวนที่จับได้

" 13/2 เรื่องข่าวพม่ารบกับญวน

" 138 คำปรึกษาเมืองหลมศักดิ์เป็นกบฏ

" 1/1 เรื่องคุมญวน 21 คน ซึ่งแตกทัพ

" 2/1 ร่างสารตราพระยาจักรีถึงพระยาบดินทร์ฯ ให้เงิน 100 ชั่ง ซื้อเสบียงอาหาร

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207

เลขที่ 2 บันทึกจดหมายเขมร เรื่องญวนรบเขมร

" 7 คำให้การเขมร 10 คน คิดกำจัดทัพไทย

" 9 คัดบอกญวนยกทัพรบเขมร

" 13/1 หนังสือพระสุภาวดีถึงพระราชนิกุลส่งคนไปสืบข่าวที่อุดรมีชัย

" 13/2 หนังสือพระสุภาวดีถึงกรมการเมืองกบิล เรื่องส่งคนไปสืบข่าวที่อุดรมีชัย

" 16/2 หนังสือเรื่องเจ้าพระยาบดินทร์ถูกกินปืนลวก

" 81 คัดบัวกราชการทัพขนทางเขมร

" 234/1 คัดคำให้การเรื่องญวนพิษณุโลกหนีลงมากรุงเทพฯ

" 10/2 ใบบอกเรื่องนักองค์วงจัดตั้งค่าย

" 10/3 ใบบอกเรื่องสร้างเรือรบ

เลขที่ 10/5 ใบบอกเรื่องส่งญวน 5 คน เข้ากรุงเทพฯ

" 11/1 ใบบอกเจ้าพญาบดินทร์ถึงพญามหาอำมาตย์ แจ้งแก่ ร.3 ว่า ญวนขอเป็นไมตรี และจะตัดเสบียงญวน

" 11/5 ใบบอกเรื่องให้เร่งส่งเสบียงอาหาร กระสุนปืน ไปให้เจ้าพญาบดินทร์ฯ ณ. เมืองอุดรมีชัย

" 37/1 ใบบอกเรื่องรบกับญวน และเรื่องนักองตนผู้ญวนและเจ้าหญิงเขมร เกลี้ยกล่อมเขมรไปเข้ากับญวน

" 31/3 ใบบอกแปลหนังสือเขมรตอบหนังสือญวน

" 33/1 ใบบอกของนักองด้วง เรื่องญวนยกทัพตีพนมเปง

" 33/2 ใบบอกเรื่องจัดทัพต่าง ๆ ออกสู้รบ

" 33/3 ใบบอกเรื่องของกองทัพกรุงเทพฯไปช่วย

" 33/4 คัดบอกเรื่องดินปืนลุกไหม้ถูกเจ้าพญาบดินทร์ฯ บาดเจ็บ

" 33/5 คัดบอกเจ้าพญาบดินทร์ฯ เรื่องยกทัพออกจากกบิลถึงพนมเปน

" 33/6 ใบบอกเรื่องจัดทัพต่าง ๆ ออกรบญวน

" 34/1 ใบบอกพระยาพิชัยรณฤทธิ์ เรื่องสืบราชการ เมืองเขมร

" 22 บัญชีกองทัพ พญา สมุหนายกที่ยกไปพนมเปง

" 23 บัญชีกระสุนดินดำ ส่งออกไปยังเมืองอุดรมีชัย

" 24 บัญชีเชลยญวนส่งเข้ามากรุงเทพฯ

" 25 บัญชีเกณฑ์ทัพไปราชการ เมืองญวน

" 7 ร่างหนังสือพญากลาโหมถึงพระนรินทรโยธา เรื่องราชการทัพญวน

" 38 ร่างหนังสือพญาจักรีตอบสมุหนายก เรื่องราชการทัพญวน

" 39/1 ร่างหนังสือพญาจักรีถึงเจ้าเมืองกรมการให้เกณฑ์ทัพบณฑลกรุงเก่า นครสวรรค์ เพชรบูรณ์ ไปราชการทัพญวน

" 39/2 ร่างหนังสือพญาจักรีถึงพระยาสุริยวงศา เจ้าเมืองหล่มศักดิ์ เกณฑ์คน ช้าง

เลขที่ 54/1 ร่างหนังสือพาจักรีให้พระรัยบูรณ์คุมอ้ายญวน 4 คน กลับขึ้นไปที่พิษณุโลก

" 54/2 ร่างหนังสือนายเวนมหาดไทย ถึงข้าหลวงว่าจับอ้ายญวนได้ 4 คน

" 241/1 ร่างหนังสือพญาจักรี ถึงจมื่นสรรเพชรภักดี เรื่องส่งเสบียงและอาวุธไปเมืองอุดรมีชัย

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1208

เลขที่ 1 คัดบอกว่าด้วยราชการทัพญวนทางเมืองเขมร

" 2 คำให้การว่าด้วยราชการทัพญวนทางเมืองเขมร

" 3 สำเนาคำให้การพระยาราชเดชะ พระยาวรนายก พระยาธรรมาธิบดี เรื่องคุมเครื่องบรรณาการนักองด้วงไปญวน

" 6/1 สำเนาจดหมายพระยาบุรราช ถึงสมุหนายกชี้แจงราชการเมืองเขมร

" 9 บัญชีจำนวนคน จำนวนค่ายญวน

" 5/2 ร่างตราถวายสมุหนายก เรื่องอ้ายญวนให้พระองค์ด้วง แต่งพระยาพระเขมรไปรับนักมารดาและบุตรภรรยา

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209

เลขที่ 4/1 สำเนาหนังสือพระเจ้ากรุงเวียดนามตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารดอกเอื้อง

" 4/2 สำเนาหนังสือนักองเลโบ รับทูตเขมรถวายพระเจ้ากรุงเวียดนาม

" 5 สำเนาหนังสือพระเจ้ากรุงเวียดนามตั้งนักองด้วง เป็นเจ้าประเทศราช

" 6 สำเนาคำให้การพาพระเขมร เรื่องคุมสิ่งของนักองด้วงไปญวน

" 8 สำเนาคำแปลหนังสือพระเจ้ากรุงเวียดนาม เรื่องตั้งนักองด้วงเป็นเจ้าประเทศราช

" 9 คำให้การพระยาราชเดช กลับจากญวน

" 11 คำให้การเรื่องเจ้าเวียดนามตาย

" 12 คำให้การพาพระเขมรคุมบรรณาการของนักองด้วงไปญวนกลับมา

เลขที่	15	ประกาศตั้งนักองเองเป็นสมเด็จพระวุทัยราชา
"	16/1	คัดบอกญวนกับฝรั่งเศสรบกัน
"	21	หนังสือเรื่องพระเจ้ากรุงเวียดนามตั้งนักองด้วง
"	22	คัดบอกเจ้าพญาบดินทร์ฯ เรื่องพระเจ้าแผ่นดินญวนให้คุมสิ่งของ และหนังสือมาตอบแทนนักองด้วง และให้พระยาพระเขมรไปรับตัวเจ้าหญิงญวนส่งมา
"	24	คัดบอกเจ้าพญาบดินทร์ เรื่องขอความเห็นจัดราชการเขมร
"	26	ร่างหนังสือเรื่องแต่งตั้งพระหริรักษ์รามาเป็นเจ้าประเทศราชกับพูชา
"	31	ร่างพระสุพรรณบัฏ ตั้งนักองด้วงเป็นพระหริรักษ์ราชาธิบดีกับพูชา
""	32	สำเนาหนังสือเรื่องฝรั่งเศสรบกับญวน
"	123	สำเนาคำแปลจดหมายญวนเรื่องเรียกส่วยแก่เมืองลาว
"	169	สำเนาจดหมายพระเจ้ากรุงเวียดนาม เรื่องตั้งนักองด้วงเป็นกาวมารกวักเวืองครองเขมร
"	170/1	สำเนาหมายกำหนดการพระเจ้าแผ่นดินไทยตั้งนักองด้วงเป็นเจ้ากัมพูชา
"	170/2	สำเนาหนังสือพระเจ้ากรุงเวียดนามเรื่องตั้งนักองด้วงเป็นกาวมารกวักเวือง
"	170/3	สำเนาหนังสือเรื่องพระเจ้ากรุงเวียดนามตาย
"	7/5	คำให้การว่าด้วยข้อราชการทัพเมืองญวน
"	2/2.	บัญชีรายชื่อเจ้าเมืองที่เป็นเมืองขึ้นกับเมืองอุดรมีชัย
"	19/1	ร่างสารตราเจ้าพระยาจักรีถึงเจ้าพญาบดินทร์ฯ ตอบได้รับบอกเรื่องพระองด้วงให้พระยาพระเขมรไปรับเจ้าหญิง และตั้งนักองด้วงเป็นเจ้าประเทศราช
"	19/2	คำแปลหนังสือญวนเรื่องตั้งนักองด้วงเป็นเจ้าประเทศราช
"	19/3	หนังสือตอบรับจดหมายเข้าไปแจ้งราชการกรุงเทพฯ
"	19/4	เรื่องส่งหนังสือบาดหลวงฝรั่งเศส ถึงบาดหลวงกรุงเทพฯ
"	20/1	ร่างสารตราตอบรับบอกส่งญวนเข้าไปกรุงเทพฯ

เลขที่ 23/2 ร่างจดหมายโปรดเกล้าฯ เอาเงินพระราชทานออกแจกผู้จับญวน 4 คน

" 25/1 ร่างสารตราตอบได้รับบอกเรื่องเจ้าฟ้าบดินทร์ฯ จัดราชการเมืองอุดรมีชัย

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1210

เลขที่ 1 คำให้การหลวงอุดมสมบัติไปสืบราชการทางญวน

" 4/1 สำเนาจดหมายญวนโจดก ถึงพระหริรักษ์ฯ เรื่องส่งครัวแขกที่โจดกคืนพนมเปญ

" 4/2 สำเนาจดหมายเรื่องกำหนดให้พระหริรักษ์ฯ ส่งบรรณาการไปเว้

" 5 สำเนาจดหมายเรื่องกำหนดให้พระหริรักษ์ฯ ส่งบรรณาการไปเว้

" 204/2 เรื่องให้ส่งพรรคพวกพี่น้องฟ้าทะละหะที่อยู่พระตะบอง ฯลฯ เข้าไปอยู่เมืองอุดรมีชัย

" 2 ใบบอกเรื่องสืบราชการทางเมืองญวน

" 10 ใบบอกเรื่องสืบราชการทางเมืองอุดรมีชัย

" 24 ใบบอกเรื่องน้ำใจนายทัพนายกองที่ไปในราชการทัพเมืองพุทไธมาศ

" 6 บัญชีเบิกปืนใหญ่ที่ใช้ในราชการทัพญวน – เขมร

" 11 บัญชีจำนวนคน เมืองอุดรมีชัยที่เข้ากับนักองราชาวดี

" 38 บัญชีพระยาเขมรเข้าเฝ้า ณ.กรุงเทพฯ

" 8/1 ร่างสารตราเรื่องให้เตรียมกองทัพกอยฝังราชการทางเมืองอุดรมีชัย

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ. 1211

เลขที่ 3 แปลใบบอกเรื่อง แต่งพระอนุรักษ์ไปสืบราชการกับคำให้การจีนเขมรว่าด้วยทัพญวน

" 4 แปลจดหมายเหตุ เรื่องสืบราชการทางญวน

" 7 แปลหนังสือฟ้าทะละหะ ว่าด้วยราชการทัพญวน

เลขที่ 109/1 ศุภอักษรพระหริรักษ์ฯ เรื่องส่งบุตรถวายเป็นข้าแก่กรุงเทพฯ

" 109/4 ศุภอักษรพระหริรักษ์ฯ ถึงหลวงอักษรสุนทร ขอให้ปล่อยเขมรที่จับไว้

" 1 สำเนาถึงพระหริรักษ์รามา เจ้าเมืองกัมพูชาให้สืบราชการทางเมืองญวน และตอบเรื่องพระหริรักษ์รามาขอครัวหลวงภักดีบดร

" 2/1 ร่างตราพระยาราชนิกุลภักดี ถึงพระหริรักษ์รามา เจ้าเมืองกัมพูชา 3 ฉบับ เรื่องส่งข้าทะละหะสมเด็จเจ้าพระยากลับอากไปเมืองอุดรมีชัย

ข. เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเรียบ ประชานาถธนากร เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม 2508 โรงพิมพ์สหกรณ์ขายส่งแห่งประเทศไทย, 143 หน้า.

เฉิม ยงบุญเกิด บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเจินละ (แปลจากบันทึกของโจวต้ากวาน) 2510, โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 37 หน้า.

ทำเนียบนายกรัฐมนตรี ไทยสถาปนากษัตริย์เขมร โรงพิมพ์บริษัทธนการพิมพ์จำกัด 2505, 139 หน้า.

วิวิตรวาทการ, หลวง เอกสารเรื่องความสัมพันธ์กับต่างประเทศสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์พระจันทร์ 2480, หน้า 23 – 44.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.1171 – 1173 โรงพิมพ์คุรุสภา 2513, 137 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรัชกาลที่ 2 จ.ศ.1173 โรงพิมพ์คุรุสภา 2514, 137 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุรายวันทัพสมัยกรุงธนบุรี เล่าเรื่องไปชวาครั้งที่ 3 โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 286 หน้า.

ศิลปากร, กรม จดหมายเหตุเกี่ยวกับเขมรและญวนในรัชกาลที่ 3 (ตอนที่ 1 และตอนที่ 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2512, 265 หน้า

ศิลปากร, กรม ประชุมจดหมายเหตุเรื่องปราบกบฏเวียงจันทร์ โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร 2473, 151 หน้า.

นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ ชุมนุมพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวรรณวุฒิวิจารณ์ เมื่อ 4 ธันวาคม พ.ศ.2511, โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, หน้า 140 – 157.

สันต์ ท. โกมลบุตร ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม (เรื่องแปล) สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2506, หน้า 240 – 261.

Crawfurd, John, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin China, Oxford University Press, London, 1967, pp. 145-495.

2. หนังสือประเภทพงศาวดาร

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ <u>พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา</u> พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายไต้ลั้ง พรประภา, โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร 2511, 811 หน้า.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 2</u> (เล่ม 1 และเล่ม 2) โรงพิมพ์คุรุสภา 2505, 248 หน้า และ 209 หน้า.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา <u>พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 3 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์</u> พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงวงศานุประพันธ์ เมื่อ 17 มีนาคม พ.ศ.2481, โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 374 หน้า.

ศิลปากร, กรม <u>พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์</u> (จาด) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลโทพระยากลาโหมราชเสนา, โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย 2502, หน้า 1 - 100.

ศิลปากร, กรม <u>พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม</u> สำนักพิมพ์ก้าวหน้า 2507, หน้า 1 - 200.

ศิลปากร, กรม <u>คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์</u> ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ 2507, หน้า 420 - 470.

ศิลปากร, กรม <u>ราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ</u> โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา 2513, 368 หน้า

ศิลปากร, กรม <u>รวมเรื่องเกี่ยวกับญวนและเขมร ในสมัยรัตนโกสินทร์</u> (รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4) พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายโฆสิต เวชชาชีวะ เมื่อ 27 เมษายน 2507, โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์, 264 หน้า.

ศิลปากร, กรม <u>พงษาวดารเขมร</u> โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ ร.ศ.121, 104 หน้า.

นายหยอง <u>พงศาวดารญวน</u> ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ 2509, 865 หน้า.

3. หนังสือประเภทหลักฐานชั้นสอง (Secondary Sources)

จินดาสหกิจ, หลวง ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 20 จดหมายเหตุเรื่องทางไมตรีระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงญี่ปุ่น (แปลจากภาษาอังกฤษของ เซอร์เอเนสต์ซาเตา) พิมพ์ในงานพระ ราชทานเพลิงศพ พันเอกพระยาภักดาภิเดชวรฤทธิ์ เมื่อ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2506, โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 76 หน้า.

ทองคำ ยิ้มกำภู, ร.อ. ปฏิทิน 220 ปี โรงพิมพ์เฟื่องอักษร 2508, หน้า 13 - 155.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เวียตนาม โรงพิมพ์ห้างหุ้นส่วนจำกัดอักษรเจริญทัศน์ 2504, 583 หน้า.

ศิลปากร, กรม เมืองไทยในรัชกาลที่ 3 (เรียบเรียงจากหนังสือ Siam Under King Rama III by Walter F. Vella) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระชาติตระการ เมื่อ 21 ธันวาคม 2511, ไม่ปรากฏโรงพิมพ์ และไม่ปรากฏหน้า.

Buttinger, Joseph, The Smaller Dragon, Frederick A.Prager, New York, 1958, pp.17 - 324.

Coèdes, G, The Indianized States of Southeast Asia, The University of Malaya Press, 1968, pp.100 - 229.

Hall, D.G.E., A History of South East Asia, St. Martin's Press, New York, 1968, pp 50 - 500.

Harris, Richard, "Indochina and the French" History Today, 84 - 88, Febrary, 1955.

Manich Jumsai, M.L. History of Thailand & Cambodia, Chalermnit, Bangkok, 1970,

Nguyen Van Thai and Nguyen-Van-Mung, A Short History of Viet-Nam, The Times Publishing Company, Saigon, 1958, 349 pp.

Smith, Roger M., Cambodia's Foreign Policy, Cornell University Press, New York, 1966, pp. 1 - 52.

Wood, W.A.R., A History of Siam, T. Fisher Unwin LTD, 1926, pp. 1 - 228.

Wenk, Klaus, The Restoration of Thailand Under Rama I (1782 - 1809), The University of Arizona Press, Tucson, 1968, pp.106 - 119

Woodside, Alexander Barton, Vietnam and the Chinese Model, Harvard University Press, 1971, pp 1 - 265.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ส่วนหนึ่งของเอกสารจดหมายเหตุ รัชกาลที่ 1 - 3 ที่ใช้ในการประกอบการค้นคว้า

จดหมายเหตุ ร.1 <u>ชื่อพระราชาส่นถึงพระเจ้าเวียตนาม เรื่องขอกองทัพเรือไปรบพม่า</u>
จ.ศ.1166 เลขที่ 2

พระราชสารสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาผู้ใหญ่ มาถึงพระเจ้ากรุงเวียตนาม ด้วยแผ่นดินเมืองญวนซึ่งเป็นเสี้ยนหนามหลักตออยู่นั้น พระเจ้ากรุงเวียตนามอุตสาหะทำความเพียรสำเร็จราชการแผ่ขอบขัณฑเสมากว้างขวางเป็นสุขอยู่แล้ว แต่กรุงพระมหานครศรีอยุธยา กับกรุงอังวะยังเป็นปัจจามิตรข้าศึกกันอยู่ แล ณ เดือน 6 ปีชวด ฉ.ศก ให้ทัพเมืองเชียงใหม่ เมืองนคร เมืองน่าน ยกไปตีเมืองเชียงแสน ฝ่ายพม่า ลาว เมืองเชียงแสนต่อสู้รบพุ่งเป็นสามารถ กองทัพเราตั้งล้อมประชิดเมืองเชียงแสนอยู่เดือนเศษ จึงเข้าหักเอาเมืองเชียงแสนได้ มยุ่งวน แม่ทัพพม่าซึ่งมารักษาเมืองถูกปืนตายในที่รบ แต่อ้ายนาขวา เจ้าเมืองพาพรรคพวกอพยพหนีข้ามแม่น้ำของไป กองทัพตามจับได้สิ้น แล้วทำลายกำแพง เผาบ้านเมืองเสีย กวาดเอาครัวอพยพชายหญิงใหญ่น้อย เป็นคนสองหมื่นสามพันเศษ เห็นพม่าจะมีความเจ็บแค้น ณ เดือนอ้าย เดือนยี่ จะยกกองทัพมากระทำตอบแทนบ้างฤาประการใดยังไม่ได้เนื้อความ ถ้ากองทัพพม่าไม่ยกมาในปีชวด ฉ.ศกนี้ พระมหานครศรีอยุธยาคิดจะยกไปกระทำแก่กรุงอังวะ แต่ทว่าเมืองมฤท เมืองทะวาย เมืองเมาะตะมะ เมืองย่างกุ้ง 4 เมืองนี้เป็นเมืองชายทะเล ถ้าแต่กำลังทัพบกเราจะไปตีมันรวนเรอุดหนุนช่วยกันไว้ จำจะคิดทัพเรือไปกันทัพเรือพม่า ทั้งจะได้ตัดสะเบียงอาหารจึ่งจะเอาไชชำนะได้โดยสะดวก คิดไว้คนเมืองไชยา เมืองนคร เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองถลาง บางคลี เมืองตะกั่วทุ่ง เมืองตะกั่วป่า แปดเมือง กับแขกเมืองไทรย เมืองตานี จะเป็นกองทัพเรือ แต่ทว่าไม่สู้สันทัดนัก จะขอกองทัพเรือพระเจ้ากรุงเวียตนาม 200 - 300 ลำ ให้สรรพไปด้วยปืนใหญ่น้อย เครื่องสาตราวุธพร้อม

<u>หมายเหตุ</u> ในต้นฉบับเดิมของเอกสารนั้น ตัวเลขเขียนเป็นเลขไทยทั้งสิ้น แต่เพื่อความสะดวกในการพิมพ์จึงพิมพ์เป็นเลขอารบิก.

คิดดูมรสุมลมเดือนอ้ายมาจากเมืองญวน เดือนยี่ถึงมลากา เดือนยี่ปลายเดือน เดือนสาม ข้างขึ้นเป็นลมสำเภา เลี้ยวขึ้นไปทางเกาะหมากไปถึงเมืองไทรย เมืองถลางเห็นได้สะดวกอยู่ ถึงว่าอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ ณ เกาะหมากนั้น ถ้าทัพเรือจะได้มาเมื่อใด ก็จะมีหนังสือแต่งคนออกไป บอกราชการเสียแล้วก็จะไม่มีวิวาทสิ่งใดหามิได้ กำหนดจะได้ยกไปกระทำแต่เมืองพม่า ปีใด เดือนใด จึ่งจะมีพระราชสารบอกมาให้แจ้งพระราชสารมา ณ วันพฤหัส เดือน 9 ขึ้น 10 ค่ำ จ.ศ.1166 ปีชวด ฉ.ศก

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1173 เลขที่ 17 <u>ชื่อพระราชสาส์นตอบญวนว่าด้วยถวายพระเพลิงศพ</u>

พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา ขอบพระทัยมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนาม ด้วยมีอาลัยคิดถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงซึ่งสวรรคต จึงแต่งให้ทูตานุทูต ทูลราชสาส์นคุมสิ่งของเข้าไปคำนับช่วยทำบุญในการพระบรมศพ หวังจะให้ทันถวายพระเพลิงโดยไกลกันดารยากที่จะไปมาถึง 2 ครั้ง ยินดีในราชไมตรียิ่งนัก ก็ได้งดงานพระบรมศพไว้ทำตามในพระราชสาส์นจนถึงเดือนหก แล้วเห็นทูตหายไป ฝนตกหนักมา การที่ทำเป็นการใหญ่จะรอไว้อีกไม่ได้ จึงกำหนดให้เจ้าพนักงานเชิญพระบรมโกฏเข้าสู่เมรุมาศ แต่ ณ วัน 7 $\overset{5}{+}$ 6 ได้มีงานเฉลิมพระเกียรติตามราชประเพณี พร้อมด้วยญาติวงศ์ ทำบุญแจกอุทิศกุศลถวายครบเจ็ดวันจึงถวายพระเพลิง แล้วมีงานสมโพชพระบรมอัฐิ ทำบุญอีก 3 วัน จึงเสร็จการฉลอง พระเดชพระคุณ เป็นครบสิบวันสิบคืน ต่อ ณ วัน 7 $\overset{6}{+}$ 10 ค่ำ ทูตานุทูตจึงถึงกรุงหาทันไม่ ก็ให้พาทูตขึ้นไป บนพระที่นั่งมหาประสาทที่สถิตย์ไว้ ซึ่งพระบรมอัฐิ ทูตได้ถวายบังคมกระทำสักการะบูชาก่อนแล้ว จึงเจ้าพนักงาน แลล่ามนำทูตานุทูตเข้ามา ครั้นแจ้งในราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามว่าเจ้าเมืองเขมร บอกไปถึงเมืองไซ่งอน ด้วยกรุงพระมหานครศรีอยุธยา เกณฑ์ทัพเมืองเขมรเป็นทัพเรือมาทางไซ่งอน เจ้าเมืองไซ่งอนไม่ไว้ใจ จึงบอกขึ้นมายังกรุงเวียตนาม ขอจัดทัพไปรักษาเกณฑ์แดนแล้ว เจ้าเมืองเขมรมีหนังสือซ้ำมาอีกว่าในเมืองเขมรวุ่นวาย เห็นจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้ สมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามคิดโดยซื่อ ว่าเมืองเขมรเป็นข้าทั้งสองฝ่ายกรุงใหญ่ทั้งสอง เป็นทองแผ่นเดียวกัน

แต่กรุงศรีอยุธยาติดด้วยการศึก แลการพระบรมศพ ระยะทางก็ไกล กรุงเวียตนามอยู่ใกล้ว่างเปล่าไม่มีการ รู้เหตุแล้วจะนิ่งดูอยู่มิได้ จึงให้เจ้าเมืองไซ่ง่อน ยกกองทัพซึ่งตั้งรักษาเขตแดนขึ้นไป เมืองเขมรหวังจะระงับดับความไว้ มิให้เขมรวุ่นวาย คิดทั้งนี้เหมือนช่วยบำรุงกรุงพระนครศรีอยุธยา แต่หากว่าอยู่ไกล เกลือกไม่เห็นน้ำพระทัยกรุงเวียตนามจึงมีพระราชสาส์นตอบเข้าไปให้สิ้นสงไสนั้น สมที่เป็นกรุงใหญ่ รักใคร่สนิทกันชอบนักหนา แต่ความจริงจะได้มีใจแหนงสงสัยกรุงเวียตนามว่าให้ไปกระทำอันตราย กรุงพระมหานครศรีอยุธยานั้นหาไม่ด้วย มั่นวางใจในราชสาส์นไปมาเป็นคำปฏิญาณ โดยสุจริตต่อกันทั้งสองฝ่าย กรุงใหญ่ทั้งสองใช่บ้านเล็กเมืองน้อย ควรที่จะเชื่อฟังได้ไปชั่วฟ้าดิน แลซึ่งกรุงพระมหานครศรีอยุธยาแจ้งความมาในราชสาส์นครั้งก่อนนั้น ด้วยเห็นความว่าองค์จันทร์เจ้าเมืองเขมรฆ่าพญาจักรีกระลาโหม โดยอิจฉา ขอให้ตั้งน้องแลเกณฑ์ทัพ ทำด้วยกำลังโกรธ แล้วก็กลัวผิด จึงให้พญาพระเขมรมาแจ้งยังกรุงเวียตนาม ครั้นสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามให้กองทัพไปช่วยรักษาเมืองไว้ ฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยาจะให้ผู้ใดออกมาว่ากล่าวกับเมืองเขมรโดยดีตามประเพณีเมืองขึ้น เกลือกจะขัดแข็งไม่ปรกติ แม้นจะขืนข่มขี่ให้ราบคาบเล่า ทัพกรุงเวียตนามก็มาตั้งอยู่ทำรู้ว่าจะไปช่วยข้างผู้ใดไม่ เกลือกจะขัดข้องในทางพระราชไมตรีอันสุจริตต่อกัน ความเป็นดังนี้ จึงให้มีพระราชสาส์นออกมาแจ้งโดยซื่อตรงไม่อำพราง ตามเรื่องความเมืองเขมรกระทำผิดล่วงเกินต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยา บัดนี้สมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาติดการงานอยู่จึงให้มาช่วย ระงับความไว้นั้น ควรจะยินดีนับถือยิ่งนัก แต่ท่าวองจันทร์ผู้เป็นเด็กเห็นจะเข้าใจถือว่ากรุงเวียตนามให้กองทัพไปช่วยโดยเมตตาเห็นกับตัว ยิ่งกว่ากรุงพระนครศรีอยุธยา จึงนิ่งเฉยอยู่ แต่เกิดความมาจนบัดนี้ ก็ได้มีศุภอักษรยกโทษอภัยให้ออกมาถึง 2 - 3 ครั้งแล้ว ก็ยังหาไปมาคำนับตามเคย เหมือนแต่ก่อนไม่ เกลือกไปเบื้องหน้า จะเอาความอันมิควรออกมาแจ้งดุจดั่งหนหลัง ให้กรุงใหญ่ทั้งสองอันมีความสุจริต ราวฉาน ขัดเคืองแก่กันทั้งสองฝ่าย เหมือนดังมีหนังสือมา เมืองไซ่ง่อน ด้วยกรุงพระมหานครศรีอยุธยา เกณฑ์ทัพเมืองเขมร เป็นทัพเรือเข้าไปรบพม่า ถ้าว่ากล่าวตรงไปตรงมาตามศุภอักษร ซึ่งมีมาแต่กรุงไทยแล้ว เจ้าเมืองไซ่ง่อนก็หามีความสงสัยไม่ ด้วยบอกข้อราชการศึกพม่ามาอยู่เนือง ๆ

ซึ่งการเป็นดังนี้ หากถ้อยที่ไม่เบาความจึงให้เห็นจริงกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แต่ทว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามก็แจ้งความเห็นเหตุว่า องค์จันทร์เจ้าเมืองเขมรไม่สุจริต จึงกระทำต่อไปฉันใดอีก กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ก็สิ้นวิตกแลซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนาม จัดสิ่งของให้ทูตานุทูตคุมเข้ามาช่วยทำบุญนั้น ก็ขออนุโมทนาบุญด้วยให้

จดหมายเหตุ ร.2 จ.ศ.1183 เลขที่ 4 <u>ชื่อเรื่องสืบเหตุการณ์ในเมืองญวน</u>

ข้าพเจ้าหลวงภักดีวานิช นายบุญมีมหาดเล็ก ไปสืบราชการในเมืองญวน องตากุญว่ากับข้าไทยนี้มีบุญคุณกับญวนนักหนา ใจของข้าคิดจะฉลองพระเดชพระคุณอยู่จะได้คิดรบนั้นหามิได้ดอก อย่าให้เชื่อคำอ้ายกะเขมร ทำไมกะเขมรมันคอยจะเอาการของมันอยู่ ถ้าสิ้นกะเขมรเหล่านี้เมื่อใด ไทยกับญวนก็จะเป็นผาสุกดอก องตากุญว่าครั้งก่อนพม่าจ้างไทยหลำมาส่งเมืองญวนที่จริงญวนหารู้ไม่ ทางพม่าหากจะเอาการของเขาเองเขาจ้างวานกันมาส่งเจ้ารู้หรือไม่ ข้าฯ ว่ารู้อยู่ องตากุญถามว่าเมื่อปีกลายนี้ได้ยินว่า กองทัพไทยยกมาเมืองพระตะบองจริงหรือ ข้าฯ ว่าหาได้ยกมาไม่แต่ขาวอ้ายพม่ายกมาทางปากแพรก พระเจ้าลูกเธอเป็นแม่ทัพยกไปจริง แต่ทางเมืองนครราชสีมานั้นได้ยินว่าพวกข้าศึกยกมาตีชิงข้าว เกลือ บ้านเล็กบ้านน้อยรับสั่งให้พระยาปลัดยกไปตีแล้ว องตากุญว่าเขาบอกว่าจะยกมาตีเมืองญวน ครั้นสืบดูก็หาจริงไม่ เจ้าสองคนกลับเข้าไปทูลพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบ ถ้าผู้ใดจะว่าญวนยกไปตีเมืองไทยอย่าให้เชื่อ ถึงจะได้เมืองไทยจะตั้งอยู่ได้หรือ ไทยจะตีได้เมืองญวนเล่าก็หาตั้งอยู่ได้ไม่ แผ่นดินเมืองญวนกว้างขวาง เงินทองผู้คนก็พอใช้ แล้วไทยมีคุณกับญวนเป็นอันมากจะเนรคุณเช่นนั้นเขาจะมินินทาหรือ เดี๋ยวนี้ถึงไทยจะยกมาตีเมืองญวนข้าก็จะอดเสียครั้งหนึ่งก่อนหาให้สู้ไม่ ถ้ามาตีถึงสองครั้งจึงจะสู้ แลอ้ายตะวันพอนั้นเพราะมันยุไปมาจึงฆ่ามันเสีย ถึงมาดทว่าญวนจะไม่รู้จักคุณไปกบกับพม่าจะช่วยกันกระหนาบตีเมืองไทย ถึงได้เมืองไทย พม่าจะมาตั้งอยู่เมืองไทย แดนต่อแดนจะติดกับเมืองญวน ไทยผู้มีคุณจะอยู่ต่อแดนกันจะมิดีกว่าพม่าหรือ ญวนก็เรียนหนังสือจีนใช้กฎหมายของจีน หามีเนรคุณไม่ ถ้าเนรคุณเช่นนั้น เมืองทั้งปวงจะมิถมน้ำลายรดหรือ การที่

ต่อเรือรบนั้นเป็นอย่างธรรมเนียมไว้รักษาบ้านเมืองจึงต่อไว้ แต่นั้นลือเข้าไปว่าญวนต่อเรือรบจะไปตีเมืองไทย องตากุญสั่งข้าให้กราบทูลให้ได้ องตากุญจึงว่าเกิดเป็นลูกผู้ชายถ้าคิดอ่านพูดอย่าให้สองพระนครวิวาทแกล้งกันได้จึงจะเป็นชายแท้แล้วจะเป็นความดีของเจ้าด้วย องตากุญถามข้าฯ ว่า องสงวนเข้าไปอยู่กรุงฯ จนนักหรือ ข้าว่าเงินทองที่กรุง ก็หาขัดสนไม่ ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดอยู่ทุกปี องตากุญว่าทำไมท่านจึงยึดตัวไว้ไม่ปล่อยให้ออกมา ข้าฯ ว่าสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวจะปล่อยให้มาอยู่ แต่องสงวนกลัวองจันก็หามาไม่ องตากุญว่าโปรดอย่างนั้นจะทูลเจ้าเวียตนามให้มีหนังสือแต่งขุนนางผู้ใหญ่เหมือนองทวายคนนี้ให้เข้าไปรับองสงวนออกมาที่ไหนองจันจะฆ่าฟันองสงวนได้ ถ้าโปรดให้องสงวนออกมาแล้วไทยก็มีความชอบญวนก็จะได้หน้าตา ถ้าไม่ให้องสงวนออกมา องจันตายจะเอาองสงวนตั้งอย่าว่าญวนเลยถึงกะเขมรก็ไม่ยอม ถ้าข้าอยู่แล้วก็ไม่ยอมให้ตั้งจะสู้จนเสียชีวิต ด้วยเมืองกะเขมรเป็นเมืองน้อยถ้าจะตั้งสองพระนครตั้งด้วยกันจึงจะชอบ ซึ่งจะตั้งแต่ข้างเดียวนั้นไม่ชอบ ข้อหนึ่งองตากุญว่าเมืองตรังกานูก็ขึ้นแก่เมืองไทย ทำไมจึงปล่อยให้เที่ยวตีเรือลูกค้า แล้วจับเอาลูกสาวลูกเขยเจ้าเมืองพัทลุงมาเที่ยวขายที่เมืองพุทไธมาต ข้าให้เจ้าเมืองพุทไธมาตช่วยไว้ได้ให้เข้ามา ณ กรุงฯ แล้วยังลามเข้ามาตีเรือลูกค้าแลพวกหาปลิงชาวเมืองกำปอด เมืองกพงโสม นี่คิดเกรงอยู่ว่าเป็นเมืองขึ้นกับกรุงฯ ถ้าหาไม่จะแต่งเรือสัก 20 ลำ ไปตีเอาก็จะได้ทำไมกับอ้ายแขกเช่นนี้ ข้าฯ ตอบว่าเจ้าเมืองตรังกานูก็แต่งให้ขุนนางคุมดอกไม้เงินดอกไม้ทองเข้ามาถวายทุกปี สมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งให้ถาม พวกแขกไม่รับว่าชาวเมืองตรังกานูได้เป็นสลัดไม่ แต่พวกเมืองลางเป็นผู้ร้ายเที่ยวตีเรือ แต่ความซึ่งว่าแจกตรังกานูเป็นผู้ร้ายนั้นพวกจีนลูกค้าว่าหามีผู้ใดจับแขกผู้ร้ายได้ไม่จึงไม่มีผู้ใดยืนยัน

แลเมื่อข้าฯ อยู่ ณ เมืองโจดกนั้น ตีโปเตรียนกุญน้องเขยองทวายซึ่งไปกำชับเมืองเขมรบอกว่าองจันมีความรังเกียจตีโปเตรียนกุญ ตีโปเตียนกุญจะบังคับการงานทั้งปวง องจันตีราคาไว้ตามที่ใหญ่น้อย ถ้าผู้ใดมีเงินมาซื้อที่ขุนนางองจันจึงให้เป็น ถ้าไม่มีเงินมาซื้อที่แล้วองจันไม่ให้เป็น ข้าฯ ถามว่าองจันอยู่ดีหรือ ตีโปเตรียนกุญว่าป่วยบวมเห็นอายุจะสั้นถ้ามีการจะหามาออกมาก็ไม่ได้ว่าป่วย ถ้าเข้าไปอยู่กับเมียแล้วหาป่วยไม่ แข็งแรงขึ้น

แล้วองทวายก็พูดกับข้าฯ ว่า ซึ่งองผู้ใหญ่ว่าความที่องสงวนนั้นว่าจึงมิใช่เป็นมารยาดอก ด้วยองจันเป็นคนโยกเยกไม่เอาการเอางาน ท่านติดจะไม่ชอบใจจะใคร่ได้องสงวนออกมา แล้วว่าซึ่งองผู้ใหญ่ให้โกมวรคำทรายกายโดย คุมเอาคนมาส่งนั้นจะทำไมตรีกรุงพระนครศรีอยุธยาดอก แต่ให้ขาวออกมาว่าเข้าไปถึงแล้วให้กักไว้ปากน้ำถึง 15 วัน จึงให้ขึ้นไปกรุง แล้วพวกญวนหาได้เข้าเฝ้าพระพุทธิเจ้าอยู่หัวไม่ แล้วได้ยินว่าที่กรุงฯ ลือกันว่าพวกเจ้าซึ่งออกมานี้องผู้ใหญ่จับเอาตัวไว้เห็นข้างในจะแคลงจึงกักพวกญวนไว้ ตอเจ้ากลับเข้าไปจึงจะให้ออกมากระมังข้าฯ จึงว่าพวกลูกค้ามาบอกข่าวว่าพวกญวนเข้าไปถึงปากน้ำพอพระยาสมุทรปราการตายแล้วที่กรุงฯ ก็ให้จับพวกหัวไม้อยู่ด้วยจึงช้าอยู่ องทวายว่าข้าได้ยินว่าจับได้พวกหัวไม้ได้ 200 เศษ

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1190 เลขที่ 6/1 - 3 <u>ชื่อพระราชสาส์นพระเจ้าอยู่หัว ร.3 ทรงตอบพระเจ้ากรุงเวียตนาม เรื่องเจ้าอนุเวียงจันทร์เป็นกบฏ</u>

พระราชสาส์นสมเด็จพระเจ้ากรุงพระมหานครศรีอยุธยา จำเริญพระราชไมตรีมาแจ้งแก่สมเด็จพระเจ้ากรุงเวียตนามให้ทราบ ด้วย ณ เดือนสิบปีชวดสำฤทธิศก พระเจ้ากรุงเวียตนามมีพระราชสาส์น แต่งให้ทูตานุทูตคุมของทรงยินดีเข้าไปจำเริญทางพระราชไมตรี ในพระราชสาส์นว่าด้วยความอนุเมืองเวียงจัน พระเจ้ากรุงเวียตนามมีน้ำพระทัยโอบอ้อมเมตตาแก่เมืองน้อย อนุได้เข้าไปอาศัยอยู่ในเขตแดนกรุงเวียตนาม พระเจ้ากรุงเวียตนามเมตตาจึงช่วยสั่งสอนให้อนุกลับมาอ่อนน้อม ต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยาโดยสุจริต แล้วจึงมีให้มีเข้ามาขอโทษ จะให้อนุได้ครองบ้านเมืองสืบไปเหมือนแต่ก่อน พระเจ้ากรุงเวียตนามทรงคิดดังนี้ โดยทางพระราชไมตรีจะมิให้รบทุ่งฆ่าฟันล้มตาย บ้านเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุขนั้นดีหนักหนา กรุงพระนครศรีอยุธยา แจ้งความในพระราชสาส์นทุกประการ ก็ชอบพระทัยพระเจ้ากรุงเวียตนามนัก แลกรุงพระมหานครศรีอยุธยากับกรุงเวียตนาม ได้เป็นทางพระราชไมตรีต่อมาช้านาน ทางพระราชไมตรีสนิทกันเสมอต้นเสมอปลายจนทุกวันนี้ ทั้งสองพระนครรักษาสัจจสุจริตทำตามเยี่ยงอย่างพระมหากษัตริย์แต่ก่อน เปรียบเหมือนแผ่นฟ้าแลแผ่นดินอันเป็นที่พึ่งกัน

เมืองน้อยทั้งปวงตามราชประเพณีทั้งสองพระนครเสมอกัน แต่บรรดาเมืองขึ้นแก่กรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยา ๆ ก็ตั้งแต่งทำนุบำรุงบ้านเมืองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินก็ได้อยู่เย็นเป็นสุขทั้งสองพระนคร ร่วมพระทัยรักใคร่กัน มิได้คิดที่จะเบียดเบียนเขตแดนบ้านเมืองแห่งกัน การสิ่งไรเป็นทางพระราชไมตรีจะมัวหมองร้าวฉาน แลจะทำให้ไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่าย ได้รับความเดือดร้อนนั้นหาได้คิดไม่ คิดแต่จะทำนุบำรุงทางพระราชไมตรีให้จำเริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปให้ไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่ายได้ความเดือดร้อนนั้นหาได้คิดไม่ คิดแต่จะทำนุบำรุงทางพระราชไมตรีให้จำเริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ให้ไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่ายอยู่เย็นเป็นสุขไปชั่วฟ้าชั่วดิน แลครั้งนี้ในแว่นแคว้นกรุงพระมหานครศรีอยุธยาเกิดศึก สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎรได้ความเดือดร้อนทั่วไปทุกบ้านทุกเมือง ด้วยอนุเจ้าเมืองเวียงจันทร์ก่อเหตุคิดการไม่ชอบ เป็นศัตรูราชสมบัติยกไพร่พลกองทัพลงมาทำร้ายกับหัวเมืองทั้งปวง อนุคิดทำการใหญ่เกินวาสนา ครั้นทำไปไม่สมความคิด จึงต้องหนีไปพึ่งกรุงเวียตนาม บอกความว่ากรุงพระมหานครศรีอยุธยาไล่ขับต้อนหารู้ตัวว่าผิดสิ่งใดไม่ อันเมืองเวียงจันนี้เป็นเมืองน้อย ขึ้นแก่กรุงพระมหานครศรีอยุธยาเป็นที่พึ่งพิงแก่เมืองเวียงจัน ได้ตั้งแต่งทำนุบำรุง เมืองเวียงจันอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านานเจ้าเมืองเวียงจันหาควรจะมาคิดร้ายเป็นข้าศึกต่อกรุงพระมหานครศรีอยุธยาดังนี้ไม่ ถ้าเมืองเวียงจันสุจริตดีอยู่หาความผิดมิได้ กรุงพระมหานครศรีอยุธยาไปทำร้ายกับเมืองเวียงจันก็ไม่สมควรกับที่เป็นกรุงใหญ่ ได้มีบุญมีคุณแก่เมืองเวียงจัน ถึงมาตว่าอนุจะทำความผิด เป็นแต่ผิดด้วยการสิ่งอื่น กรุงพระมหานครศรีอยุธยาก็ยังจะมีเมตตาแก่อนุอยู่ด้วย อนุได้ทำราชการมาแต่หนหลัง มีความชอบอยู่มาก กรุงพระมหานครศรีอยุธยา ก็จะต้องงดโทษไว้สั่งสอนไปก่อนให้หลายครั้ง มีอนุคิดการกบฏประพฤติร้ายเป็นเสี้ยนหนามขึ้นในแผ่นดิน จะมิปราบปรามเสียก็ไม่ได้ ซึ่งพระเจ้ากรุงเวียตนามมีพระราชสาส์นมาขอโทษอนุให้กรุงพระมหานครฯ ร่วมพระทัยเมตตาแก่เจ้าเมืองน้อยนั้น กรุงพระมหานครฯ ก็คิดถึงทางพระราชไมตรียิ่งนัก ถ้าแม้นอนุกลับมาถึงบ้านเมืองได้มาอ่อนน้อมต่อกรุงพระมหานครฯ โดยสุจริต กรุงพระมหานครฯ ก็คงจะต้องอดออมโดยเห็นแก่ทางพระราชไมตรี ผ่อนปรนตามพระราชสาส์น ซึ่งเข้าไปให้เป็นเกียรติยศแก่พระเจ้ากรุงเวียตนามให้มาก อนุหามาอ่อนน้อมตามคำสั่งสอนพระเจ้ากรุงเวียตนามไม่กลับมาทำร้ายล่อลวงฆ่าฟันพวกไทยล้มตายลงอีก แล้วอนุก็ยิ่งมีน้ำใจกำเริบ เกณฑ์ไพร่พลออก

เที่ยวรบกวนหัวบ้านหัวเมือง คิดการศึกจะสู้รบกับกรุงพระมหานครฯ หาได้คิดที่จะมาอ่อนน้อมไม่ อนุเป็นเสี้ยนหนามอยู่ในแผ่นดินจะละไว้ให้ข้าหัวบ้านหัวเมืองทั้งปวงก็จะไม่มีความสุข จึงให้พระยาราชสุภาวดีกับเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองลาวทั้งปวง ยกกองทัพขึ้นไป เมืองเวียงจันปราบปราพวกศัตรูราชสมบัติเสีย บัดนี้เจ้าพระยาราชสุภาวดี แม่ทัพจับตัวอนุเจ้าเมืองเวียงจันได้ ส่งลงมาถึงกรุงพระมหานครฯ แล้ว เรื่องความอนุเมืองเวียงจัน คิดทำร้ายกับกรุงพระมหานคร แต่เดิมมาพระเจ้ากรุงเวียตนาม ก็ยังหาทรงทราบจะแจ้งไม่ ภายน่าเกลือกจะสงไสพระทัย จึงให้เจ้าพระยาคลังมีหนังสือมาถึงเลโบฉบับหนึ่ง ความทั้งปวงมีแจ้งในหนังสือเจ้าพระยาพระคลังทุกประการ กรุงพระมหานครฯ ได้ตัวเจ้าอนุเจ้าเมืองเวียงจัน ซึ่งเป็นสัตรูราชสมบัติเสียครั้งนี้ บ้านเมืองก็จะค่อยอยู่เย็นเป็นศุขสืบไปเหมือนแต่หลัง กรุงพระมหานครฯ คิดถึงทางพระราชไมตรียิ่งนัก จึงแต่งให้พระอนุรักษ์ภูธรราชทูต ขุนพิทักษ์นัพที่อุปทูต จำทูลพระราชสาส์นคุมของออกมาทรงยินดี ยังกรุงเวียตนาม โดยทางพระราชไมตรี ซึ่งอนึ่งลาวข้าแผ่นดิน กรุงพระมหานครฯ ภากันพลัดไปในแดนเมืองเขมร อดอาหารล้มตายกันเป็นอันมากนั้น ก็เพราะอนุเจ้าเมืองเวียงจันให้กองทัพไปเที่ยวไล่รบกวน กวาดต้อนครอบครัวไพร่บ้านพลเมือง ภากันแตกต่างระส่ำระสายไปได้ความเวทนา พระเจ้ากรุงเวียตนามมีพระไทยเมตตาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ของกรุงพระมหานครฯ แลกรุงเวียตนามก็เหมือนผลไม้ร่วมต้นเดียวกัน จึงสั่งให้เจ้าเมืองไซ่งอนจัดแจงเอาเข้าสาร เกลือ มาแจกพวกลาว แล้วก็หาหวงแหนกักขังไว้ไม่ กรุงพระมหานครฯ ก็ชอบพระไทยพระเจ้ากรุงเวียตนามยิ่งนัก สมควรที่จะเป็นทางพระราชไมตรีอยู่แล้ว ขอให้พระเจ้ากรุงเวียตนามทรงพระจำเริญศุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้เขียนสำเนาพระราชสาส์นเป็นอักษาญวนฉบับหนึ่ง เรื่องความต้องกัน พระราชสาส์นมา ณ วัน 6 ฯ 3 ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิศก.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 25 <u>ชื่อเรื่องพระยาพิบูลย์กับพระยาพระเขมรเข้ามาขอพระองค์ด้วงออกไปครองเมืองเขมร</u>

ด้วยพระบาทสมเด็จบรมนาถบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการสั่งให้จดหมายพระราชโอวาทให้พระองค์ด้วงว่า เมืองเขมรเป็นจลาจลขึ้นครั้งนี้ทรงทราบใต้ฝ่าละอองฯ ว่าอ้ายญวนทำลายพระบวรพุทธศาสนาเมืองเขมรเสีย ให้สัมมาทิษฐิเป็นมิจฉาทิษฐิจะแปลงเขมรให้ละเพศเป็นญวน ให้สึกพระสงฆ์จะให้มีอยู่แต่วัดละองค์ รื้อพระอุโบสถวัดวาอารามที่เมืองพนมเปนเสียหลายวัด พญาพระเขมรที่มีชาติมีสกุลก็พาลฆ่าเสียช้านานมาแล้ว จนพญาพระเขมรที่มีชาติสกุลตายเสียเป็นอันมาก องอิ่มคิดกบฏประทุษร้ายโดยโลภเจตนากล้าหวังใจจะได้เป็นเจ้านายเมืองเขมร ไม่เห็นภัยในเบื้องหน้า กวาดครอบครัวไพร่พลเมืองปัตบองไปให้เป็นบำเหน็จความชอบ กับอ้ายญวน ๆ ก็ไม่เลี้ยงองอิ่มเป็นเจ้านายเมืองเขมรเหมือนตามความปรารถนา ส่งองอิ่มไปเสียเมืองเว้ อ้ายญวนคิดจะไม่ให้พญาพระเขมรผู้ใหญ่มีสืบต่อไป จึงอุบายให้สมเด็จเจ้าพญาฟ้าทะละหะ พญากลาโหม ขึ้นไปช่วยเจ้าเวียตนามทำวันออกไปแล้วก็ไม่ได้กลับออกมา พญาพระเขมรทั้งปวงก็ยังไม่รู้เท่าทันอ้ายญวน จนอ้ายญวนจับองมี องเภา องสงวน ส่งไปเมืองเว้อีก จับองแป้นจำไว้ที่คายอ้ายองเตียนกุญ พญาพระเขมรจึงได้พร้อมกันกลับใจคิดสู้รบ อ้ายญวนมีหนังสือมาขอพระองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้านาย ขอพึ่งพระเดชเดชานุภาพพระบรมโพธิสมภารสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวสืบต่อไปเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่ ทรงสังเวชพระทัยเสียดายพระบวรพุทธศาสนา สงสารพญาพระเขมรอาณาประชาราษฎร์เมืองเขมรนัก ดำรัสว่าการเป็นไปดังนี้ก็เพราะองจัน จนพระศาสนาที่เมืองเขมรจะเสื่อมสูญสิ้น ทรงพระราชดำริจะรักษาบวรพุทธศาสนาเมืองเขมรไว้ให้ถาวรมั่นคงไม่ให้อ้ายญวนมิจฉาทิษฐิทำลายล้างเสีย ไม่ให้แปลงเขมรซึ่งเป็นสัมมาทิษฐิให้กลับเป็นมิจฉาทิษฐิ เขมรจะพากันไปสู่อบายเสียทั้งสิ้น จะให้เขมรคงชาติคงสกุลอยู่ตามเดิม จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์ด้วงออกไปเป็นเจ้านายเมืองเขมรตามซึ่งพญาพระเขมรขอมา ถ้าพระองค์ด้วงออกไปถึงเจ้าพญาบดินทรเดชาฯ แล้ว ก็ให้บังคับบัญชาเจ้าพญาบดินเดชาฯ ให้ช่วยด้วยราชการจงทุกประการจะอยู่ใกล้ไกลประการใดก็อย่าทำใจสูงล่วงบังคับบัญชากลัวเกรงเจ้าพญาบดินเดชาฯ ให้เสมอเป็นอารมณ์

ตั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวโดยสัจสุจริต จงมีจิตกตัญญู พระเดชพระคุณว่าองอิ่มคิดกบฏประทุษร้ายแล้วพระองค์ด้วงเป็นน้ององอิ่มไม่ทำลายล้างเสีย เหมือนดังอ้ายญวนกระทำกับองอิ่ม ยังทรงพระกรุณาเมตตาชุบเลี้ยงพระองค์ด้วงให้เป็นจ้าวนาย สืบเชื้อวงศ์กษัตริย์เมืองเขมรต่อไป สิ่งไรที่ชั่วผิด อย่าประกอบไว้ในสันดานอย่ากำเริบ อย่าโลภกล้าให้เกินประมาณ สุกแล้วจึงหอมงอมแล้วจึงหวาน เจ้าพญาบดินเดชาฯ จะจัดแจงเมืองโพธิสัจให้เป็นเมืองใหญ่ ให้เมืองเขมนทั้งปวงขึ้นกับเมืองโพธิสัจ ให้พระองค์ด้วงเป็นเจ้านายครอบครัวเขมรอยู่ที่เมืองโพธิสัจนั้น เจ้าพญาบดินเดชาฯ จะปรึกษาหารือด้วย จะตั้งแต่งพญาพระเขมรผู้ใหญ่น้อยตามตำแหน่งประการใดก็ให้พระองค์ด้วยไถ่ถามไล่เลียงพญาพระเขมรให้เห็นพร้อมกันว่าผู้ใดมีชาติสกุล มีสติปัญญา การศึกสงครามเข้มแข็ง จัดเอามาให้เจ้าพญาบดินเดชาฯ ตั้งแต่งเป็นที่พญาพระเขมรผู้ใหญ่ ผู้น้อย ตามลำดับกัน แลเขมรถือชาติสกุลตามสกุลผู้ใหญ่ผู้น้อย ถ้าจะตั้งแต่งพญาพระเขมรสืบต่อไป ก็อย่าให้ลุอำนาจแต่โดยใจว่าคนผู้นี้เป็นพวกมาแต่ก่อน ผู้นี้มิได้เป็นพวกมาแต่ก่อน ให้พิเคราะห์ดูชาติ สกุล แลคนมีความชอบควรจะใช้ได้อย่างไรก็ให้ตั้งแต่งตามควร ให้ผู้น้อยกลัวผู้ใหญ่เป็นลำดับคน อย่าถือผู้น้อยให้ ให้ตามเดินผู้ใหญ่ อย่าเห็นแก่หน้าเกรงใจบุคคล อย่าหูเบา พญาพระเขมรจะมีความโทรมนัส พญาพระเขมรนับถือยกย่องพระองค์ด้วงเป็นเจ้านาย แล้วพระองค์ด้วงก็ต้องนับถือคารวะพญาพระเขมรผู้ใหญ่ผู้น้อยตามสมควร เอาเนื้อเอาใจพญาพระเขมร ให้คิดวาจาให้อ่อนหวานให้เป็นที่นิยมนับถือกับพญาพระเขมร ไพร่บ้านพลเมืองทั้งปวง ซึ่งอยู่ใกล้ไกลให้จงรักภักดีพรักพร้อมกัน พระองค์ด้วงสติปัญญาอายุอานามก็เป็นผู้ใหญ่แล้ว จะติการสิ่งใดก็ให้รอบคอบ ทำใจให้เสมออย่ากอบไปด้วยฉันทาโทษ โมหะ พญาคติ ตั้งตัวให้เที่ยงธรรมทำให้คมคาย ให้พญาพระเขมรกลัว - อำนาจอย่าให้หมิ่นประมาทได้ กลัวนั้นมีอยู่ 3 ประการ กลัวอาญาประการหนึ่ง กลัวบุญวาสนาประการหนึ่ง กลัวสติปัญญารู้เท่าทันประการหนึ่ง กลัวสติปัญญานั้นทั้งรักทั้งกลัว เขมรผู้ใดผิดกระทำโทษตามผิดนั้นก็ให้หยิบยกโทษผิดออกมาให้เห็น อย่าให้ผู้อื่นติเตียนว่ากระทำโทษคนหาผิดมิได้ จะพิพากษาตัดสินคิดสุขทุกข์อาณาประชาราษฎรประการใด ก็ให้เป็นยศเป็นธรรม ให้สอดส่องจงรอบคอบ อย่าให้พญาพระเขมรทำข่มเหงเบียดเบียนซึ่งอาณาประชาราษฎรให้ได้ความเดือดร้อน นายก็อย่าให้เบียดเบียนบ่าว บ่าวก็จะได้มีใจรักนาย นายไพร่จะได้พร้อมมูล

ช่วยกันรักษาเจ้านายบ้านเมืองเต็มใจสู้รบอ้ายญวน กับให้ระวังพญาพระเขมร อย่าให้อิจฉาริษยาชิงบ่าวไพร่ ให้แตกสามัคคีรักกัน ถ้าแตกสามัคคีกันแล้วสารพัดที่จะเสียการทุกอย่าง ถ้าตั้งอยู่ในสามัคคีพร้อมมูลกัน ถึงคนน้อยก็สู้ข้าศึกสัตรูมากได้ ฝ่ายเราตั้งบ้านเมืองขึ้นครั้งนี้ อ้ายญวนรู้ไปกำลังโทโสก็คงจะมากระทำตอบแทนอีก ปัญญาอ้ายญวนคงจะคิดไม่ให้มีเจ้านายเขมร ให้เขมรสิ้นที่นับถือแล้ว อ้ายญวนจึงจะอยู่ในเขตแดนเมืองเขมนได้ อ้ายญวนทำศึกถนัดทางเรือ เขมรทำศึกถนัดทางบก ก็ต้องคิดตัดทางเรือเสีย อย่าให้เรืออ้ายญวนเข้ามาถึงบ้านเมือง อ้ายญวนจะขึ้นบกมา ก็ให้สู้รบอ้ายญวนจงสามารถป้องกันรักษาบ้านเมืองไว้กว่า กองทัพช่วยจะออกไปถึง ถ้ากองทัพออกไปถึงแล้ว ถึงอ้ายญวนจะมามากสักเท่าใด ก็จะทำไมกับบ้านเมืองฝ่ายเราได้ อ้ายญวนจะมากระทำภายนอกไม่ได้แล้ว จะคิดอุบายแต่งเขมรที่ยังเข้าอยู่กับอ้ายญวนเป็นที่ไว้ใจอ้ายญวน ให้แปลกปลอมเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองสืบสวนถ้อยความคอยเหตุผลคิดกระทำเป็นไส้ศึกขึ้นภายใน อย่างหนึ่งจะตัดเสบียงอาหารให้เขมรอดอยากขัดสน ให้พระองค์ด้วงคิดให้รอบคอบ ป้องกันรักษาตัวทั้งภายในภายนอก อย่ามีความประมาท ให้หูไวใจเร็วสืบผังข่าวราชการให้รู้ปัญญาแลความคิดอ้ายญวน อ้ายญวนจะคิดประการใด ให้รู้ความแต่เนิ่นจะได้จัดแจงการสู้รบอ้ายญวนให้พร้อมสรรพ อย่าให้เสียทีพลั้งพลาด แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ ถ้าขัดสนข้าวเกลือของกินสิ่งไร ก็ให้ใช้ผู้คนถือหนังสือบอกเข้ามายังกรุงเทพฯ จงเนือง ๆ จะโปรดพระราชทานออกไปทางเมืองตราด เมืองตราดกับเมืองโพธิสัตใกล้กันให้จัดช้างเกวียนลงมารับบันทุก ขนขึ้นไปแจกจ่ายกันกินทั่วบ้านเมือง จะได้เป็นปกติเข้า พระบาทสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัวไม่ต้องพระประสงค์ผลประโยชน์สิ่งไรที่ในเมืองเขมร จะเอาแต่พระเกียรติยศสืบไปภายหน้าว่าทรงกู้เมืองเขมรขึ้นไว้ไม่ให้พระพุทธศาสนาเสื่อมสูญ ให้พระองค์ด้วง พญาพระเขมรทั้งปวง จงมีใจศรัทธาอุตสาหะถวายไชยทานแก่พระภิกษุสงฆ์ อย่าให้อดอยากขัดสน ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้วัฒนา ถาวรสืบไป เมื่อบ้านเมืองเป็นปกติแล้วก็ให้สถาปนาวัดวาอารามขึ้นให้บริบูรณ์ดังเก่า

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1202 เลขที่ 43/ก คัดบอกเล่ม 12 <u>ต้นคำให้การอ้ายจุเลญวน นายเรือจับส่งมาแต่เมืองเพชรบุรี</u>

ข้าพเจ้าอ้ายจุเล นายเรือให้การว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตรญวน บิดาข้าพเจ้าชื่อหอไว มารดาข้าพเจ้าชื่องาย บ้านเรือนบิดามารดาข้าพเจ้าอยู่เมืองไส้งอน ข้าพเจ้าเกิดที่เมืองไส้งอน อายุข้าพเจ้าได้ 39 ปี น้องท้องเดียวกับข้าพเจ้าชาย 2 หญิง 7 สามคนจะเป็นปีใดข้าพเจ้าจำบิได้ เจ้าเวียตนามมินมาง ได้เป็นเจ้าเวียตนามขึ้น 2 ปี แล้วตั้งบิดาข้าพเจ้าให้เป็นที่องค์จันเว เป็นตำแหน่งไดกำกับ แหลมเบี้ยอีแปะที่เมืองไว้ แต่บุตรภรรยาอยู่ที่เมืองไส้งอน องค์จันเวบิดาข้าพเจ้าทำราชการอยู่ที่เมืองเว้ได้ 4 ปี เจ้าเวียตนามจึงตั้งองค์จันเวบิดาข้าพเจ้าให้เลื่อนที่ขึ้นเป็นองค์ทงเจ เป็นขุนนางฝ่ายทหาร ตำแหน่งรักษาเรือรบที่เมืองไส้งอน องค์ทงเจเป็นบิดาข้าพเจ้าลงมาเป็นขุนนางที่ไส้งอนได้ปีหนึ่ง องค์ทงเจตายแล้ว 5 ปี องค์ตากุญจึงตาย เจ้าเวียตนามจึงตั้งให้ตาเตืองกุญเป็นที่จงตก เมืองไส้งอน ตั้งแต่องค์ทงเจบิดาข้าพเจ้าตายมาจนเดี๋ยวนี้ ได้ประมาณ 15 ปี แล้ว เมื่อข้าพเจ้ามีอายุได้ 25 ปี เจ้าเวียตนามรับสั่งให้เก็บเอาบุตรแต่บันดาขุนนางที่ตายไปเป็นเยี่ยมคือตำแหน่งที่มหาดเล็ก ข้าพเจ้าต้องเก็บขึ้นไปเป็นมหาดเล็กอยู่ที่เมืองเว้ได้ 3 เดือน แล้วเจ้าเวียตนามตั้งข้าพเจ้าเป็นองค์โดยเทิงตือ เป็นม้าเร็วสำหรับเดินหนังสือบอก ข้าพเจ้าเป็นองค์โดยเทิงตือ ทำราชการได้ประมาณ 7 เดือน มารดาข้าพเจ้าฝากหนังสือขึ้นไปว่าป่วยหนัก ข้าพเจ้าจึงไปร้องทุกข์จะขอลงมารักษามารดาอยู่เลี้ยงมารดาก่อน เจ้าเวียตนามยอมให้ข้าพเจ้ากลับมารักษามารดาข้าพเจ้า ณ เมืองไส้งอน ข้าพเจ้าจึงได้อิติน บุตรสาวองค์โดยเทย เป็นภรรยาข้าพเจ้า มีบุตรชายอายุ 7 ขวบคนหนึ่ง 5 ขวบคนหนึ่ง รวมเป็น 2 คน ณ วันเดือนยี่จะขึ้นแรมกี่ค่ำจำมิได้ ปีกุน เอกศก องค์เตียนกุญพาองอิ่มกับมารดาบุตรภรรยากับบ่างประมาณ 20 คน ไปส่งให้กับเจ้าเมืองไส้งอน จะพูดจากันอย่างไรข้าพเจ้าไม่ทราบ ข้าพเจ้าถามญวนไพร่ซึ่งพาตัวองค์อิ่มมาที่เมืองไส้งอน ว่าองค์อิ่มมาสู้รบกับญวนจับได้หรือ องค์อิ่มมาเองพวกญวนบอกว่า ข้าพเจ้า หาได้รบสู้กันไม่ องค์อิ่มหนีมาแต่เมืองปัตบอง กับพวกพระยาพระเขมร ครอบครัวประมาณ 2000 เศษ จะมาเป็นข้าเจ้าเวียตนาม องค์อิ่มอยู่ที่เมืองไส้งอน เจ้าเมืองไส้งอนให้องค์ภอเกอ คุมตัวองค์อิ่มกับบุตร

ภรรยาบ่าวสิบห้าคนไปเมืองเว้ แต่มารดาองค์อิ่มกับบ่าวห้าคน เอาไว้ที่วัดญวนเมืองไส้งอน หาได้จำไม่ แต่เจ้าเมืองไส้งอน จะมีหนังสือขึ้นไปเมืองเว้ประการใด ข้าพเจ้ามิได้ถาม แล้วข้าพเจ้าหาได้ยินว่าให้ฆ่าเขมรที่เมืองไส้งอนไม่ ครั้น ณ วัน $\frac{+}{5}$ 6 ค่ำ ข้าพเจ้าจะไปค้าขายเมืองเว้แล้ว ข้าพเจ้าจะเอาตราตั้งบิดาข้าพเจ้าไปให้องบินโบ ให้ช่วยนำไปเฝ้าเจ้าเวียตนาม ให้ทันทำวันออกใช้ใบเรือไปแต่เมืองไส้งอน 7 วันถึงเมืองเว้ ณ วัน $\frac{+}{12}$ 6 ค่ำ ปีชวดโทศก รุ่งขึ้น ณ วัน $\frac{+}{13}$ 6 ค่ำ เป็นวันทำวันออกเจ้าเวียตนาม ข้าพเจ้าจึงไปหาองค์บินโบ ให้ช่วยพาข้าพเจ้าเฝ้าเจ้าเวียตนาม องค์บินโบก็พาข้าพเจ้าเอาตราตั้งบิดาข้าพเจ้าไปถวายเจ้าเวียตนาม ให้เจ้าเวียตนามรู้ว่า ข้าพเจ้าเป็นบุตรขุนนาง เจ้าเวียตนามดูตราตั้งชื่อบิดาข้าพเจ้า แล้วจะเอาข้าพเจ้าไว้เป็นขุนนางอยู่ที่เมืองเว้ เจ้าเวียตนามว่าข้าพเจ้าอยู่ถึงเมืองไส้งอนอุตส่าห์มาเฝ้าเจ้าเวียตนามทันวันออก เจ้าเวียตนามให้เงินข้าพเจ้าสี่แท่ง ๆ หนึ่งหนัก $\frac{2}{2}$ เจ้าเวียตนามก็ให้ข้าพเจ้ากลับมาเลี้ยงมารดาข้าพเจ้า เจ้าเวียตนามให้ส่วนมารดาข้าพเจ้า เงิน 6 แท่ง ๆ ละ $\frac{20}{20}$, เสื้อแพร 2 ตัว แดง, ขาว ดังนี้เสมอทุกปี มีงานทำวันออกเจ้าเวียตนามสี่วัน มี งิ้ว หุ่น แล้วพวก เขมน ลาว จาม มีเครื่องเล่นอย่างไรก็มาเล่นทุกภาษา แล้วให้ยิงปืนใหญ่กระสุน $\frac{3}{4}$ นิ้ว รอบเมืองยิงปืนตั้งแต่เพลาเช้าจนค่ำ ปืนจะมีมากน้อยเท่าใดข้าพเจ้าไม่ทราบ เพลากลางคืนจุดดอกไม้ตามโคมทุกคืน ที่เจ้าเวียตนามทำวันออกนั้น เป็นเก๋งสูงพื้น 5 ชั้น 7 ชั้น เก๋งหลังคามุงกระเบื้อง เสาเก๋งหุ้มแพรต่วนแดง ผ้ากั้นม่านแขวนฉากรูปต่าง ๆ มีคนถือ ทวน ง้าว ล้อมวง 2 ชั้น มีทหารช้างยืนล้อมวงด้านละ 50 ช้าง 2 ด้าน แล้วมีทหารขี่ม้าควบไปมาอยู่รอบนอกประมาณ 300 - 400 ตัวอีกชั้นหนึ่ง เข้ากัน 4 ชั้น เจ้าเวียตนามออกมาดูงานกลางวันเพลาเช้า ลางวันเพลาบ่าย เจ้าเวียตนามใส่เสื้อปักรูปมังกรทองพื้นแดง ใส่หมวกทองคำจำหลัก รูปมังกรติดหมวก 9 ตัว บุตรเจ้าเวียตนามตามออกมาด้วยประมาณ 50 - 60 คน ทุกเพลา ข้าพเจ้าไปเฝ้าเจ้าเวียตนามทุกวัน ณ วัน $\frac{+}{14}$ 6 ค่ำ ข้าพเจ้าเห็นองค์อิ่มเข้าไปคำนับวันออกเจ้าเวียตนามที่เก๋งข้างนอก หาได้พบเฝ้าเจ้าเวียตนามไม่แล้วองค์อิ่มก็ไม่อยู่ ที่วัดญวนชื่อเทียนโบ นอกกำแพงเมืองทางไกลประมาณชั่วโมงหนึ่ง เพลาเช้าเพลาเย็น พวกโรงครัวเอาเข้าไปส่งให้องค์อิ่มกินทั้งเพลาเช้าเพลาเย็นทุกวัน ครั้นทำวันออกแล้ว ณ วันเดือน 7 ข้าขึ้นจะเป็นกี่ค่ำข้าพเจ้าจำไม่ได้

เจ้าเวียตนามมีหนังสือให้บินโทเทืองเธอ ขุนนางกับไพร่ 300 คน ถือหนังสือไปถึงองค์เตี้ยงกุญ ณ เมืองพนมเปญ ว่าไอ้เตี้ยงกุญ จัดแจงแยกเบืองเขมนออกเป็นสี่สัน ให้ตั้งญวนเป็นเจ้าเมือง บรรดาไพร่พลเมือง เมืองเขมนให้ใส่เสื้อกางเกงโพกศีรษะเป็นญวนให้สิ้น แล้วให้ส่งเจ้าผู้หญิงไปเมืองเว้ทั้ง 3 คน จะส่งขึ้นไปด้วยความอะไร และจะเอาเมืองไหนตั้งเป็นสันนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ ข้าพเจ้าอยู่ที่เมืองเว้ 2 เดือนครึ่ง ณ วัน เดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ ปีชวดโทศก ข้าพเจ้ากลับมาเมืองเว้ ใช้ใบเรือมากลางทางขัดลมหลายวันจึงถึงเมืองบินทุน ข้าพเจ้าเข้าไปเมืองบินทุน ข่าวราชการที่เมืองบินทุนสงบอยู่ ข้าพเจ้าจึงจัดซื้อเกลือที่เมืองบินทุน 30 เกียน ราคาเกียนไท เกียนหนึ่ง 30 พวง คิดเป็นเงินราคา 3|3 ข้าพเจ้าซื้อข้าเกลือได้แล้ว ญวน ลูกจ้างที่ไปเรือข้าพเจ้าแต่เดิมนั้นขึ้นเสียสิ้น ข้าพเจ้าจ้างญวน กวางนาม 3, กุยเยิน 1, มินวา 1, บินทุน 3, เป็นแปดคนกับน้องเมียข้าพเจ้าคนหนึ่ง เข้ากันทั้งตัวข้าพเจ้า 10 คน ด้วยกัน ข้าพเจ้าออกจากเมืองบินทุนสองวันถึงปากน้ำเมืองไส้งอน ณ วันเดือนสิบเอ็ด แรมห้าค่ำ ข้าพเจ้าทอดเรือยู่ปากน้ำ ตัวข้าพเจ้าขึ้นไปบ้านข้าพเจ้า คืนหนึ่งพวกที่บ้านข้าพเจ้าเล่าความเมืองเขมนให้ข้าพเจ้าฟังว่า องค์เตี้ยนกุญ แยกเมืองเขมรออกเป็นสี่สัน ตามรับสั่งเจ้าเวียตนาม เขมนก็นิ่งอยู่ไม่ว่ากระไร แต่จะให้ใส่เสื้อกางเกง เขมรหายอมไม่ พวกเขมนพากันหลบหนีซุ่มซ่อนอยู่ในป่า ภายหลังพวกญวนไปเรียกส่วยกับเขมร ไม่เห็นเขมนใส่เสื้อใส่กางเกง พวกญวนจับเอาเขมนมาขู่รู้จะตี พวกเขมนโกรธชวนกันฆ่าญวนเสีย ญวนจะตายมากน้อยเท่าไรไม่ทราบ ได้ยินว่าเขมนฆ่าญวนตั้งแต่เหนือเมืองพนมเปนขึ้นไป ข้างต่อแดนเมืองปัตะบอง ใต้เมืองพนมเปนลงไปต่อแดนญวนนั้นยังสงบอยู่ แต่เจ้าผู้หญิงเขมนนั้น องค์เตี้ยนกุญจะได้ส่งตัวไปจากเมืองเขมนเมื่อใด ข้าพเจ้าหาทราบไม่ ครั้น ณ วัน 7|11 ค่ำ ข้าพเจ้าลงเรือใช้ใบออกปากน้ำเมืองไส้งอน จะมาขายเกลือที่เกาะโดด เมืองพุทไทมาต มาสี่วันสี่คืน ถึงเกาะขวางหน้า เมืองพุทไทมาศ ทอดสมออยู่ เพลาสามยามเศษต้องพายุลมอุตราสายสมอขาดเรือซัดมา 13 คืน ถึงทัมสะแกเข้าสะเบียงในลำเรือสิ้น พวกข้าพเจ้าอดข้าวได้ 6 วัน คิดจะขึ้นบกไปเที่ยวขอทานข้าวชาวบ้านกิน ข้าพเจ้ากับลูกเรือ 4 คน ลงเรือช่วงเข้าฝั่งขึ้นขอข้าวชาวบ้านทับสะแก พบจีนคนหนึ่งพูดภาษาญวนได้ ข้าพเจ้ากราบไหว้จึงบอกว่าอดข้าว ข้าพเจ้าเอาแพรโพกศีรษะข้าพเจ้าให้กับจีนช่วยแลกข้าว จีนรับเอาแพรไปแลกข้าวเปลือกมาให้

ข้าพเจ้า 5 ถังแล้วจีนบอกข้าพเจ้าว่าจะหอดเรืออยู่ที่นี่เป็นท่าลมจอดไม่ได้ ให้เอาเรือจอดในคลอง ข้าพเจ้าจึ่งให้จีนว่าจ้างไท 7 คน กับเข้าใบเรือ ชาวบ้านได้ให้ไท 3 คน นำเอาเรือข้าพเจ้าเข้าไปในคลองครู่หนึ่ง จอดเรืออยู่ในคลอง ไทยลูกจ้าง 7 คนไปจากเรือข้าพเจ้าแล่ที่เรือข้าพเจ้าจอดนั้นพอแลเห็นบ้านข้าพเจ้ากับลูกเรือ 2 คน เอาผ้าแพรเข้าไปในบ้าน จะไปแลกข้าวชาวบ้าน ชาวบ้านจับข้าพเจ้ากับลูกเรือ 2 คนจำตรวนไว้ ข้าพเจ้าจึงอ้อนวอนขอให้ลูกเรือ 2 คน กลับลงไปเรือไปหาเข้ารับราชทาน ชาวบ้านปล่อยลูกเรือ ข้าพเจ้าให้กลับไปเรือ จำแต่ข้าพเจ้าไว้ที่บ้านประมาณ 13 วัน - 14 วัน แล้วส่งตัวข้าพเจ้ากับลูกเรือข้าพเจ้ามาจากบ้านคลองกรูต ณ วัน -|- 1 ค่ำ มาได้ 3 วัน จึงเอาตัวข้าพเจ้ากับลูกเรือ 2 คนส่งเข้ามาก่อน แต่ลูกเรือ 7 คนนั้นมาข้างหลัง และเมื่อข้าพเจ้ายังอยู่ ณ เมืองไส้งอน เมื่อองค์ตากุญยังไม่ตาย องค์ตากุญทำที่ฝังศพไว้ก่อเป็นเก๋ง เอาศิลาเขียวทำผ้าปูพื้นเก๋งปูที่ไว้ศพ ครั้นองค์ตากุญตายเอาศพเข้าไว้ ในที่ทำไว้แต่ก่อน ครั้นเจ้าเวียตนามตั้งโบจันลงมาแต่เมืองเว้มาอยู่เมืองไส้งอน โบจันเห็นที่ฝังศพองค์ตากุญ ทำด้วยศิลาเขียวจึงบอกขึ้นไปเมืองเว้ เจ้าเวียตนามจึงว่าศิลาเขียวเป็นของต้องห้ามทำได้แต่ที่ไว้ศพเจ้า จึงให้รื้อเสีย ให้เอากระดานเขียนหนังสือปักไว้ที่ฝังศพ ในหนังสือไม่ให้เรียกชื่อองค์ตากุญ ให้เรียกชื่อเลเวียนเบียดแซชื่อเดิม ต่อมาองค์โบจันพบบัญชีจำนวนไม้ องค์ตากุญให้ภอเวโบย, ภอเวบท, องค์บงบาง, ภอเวญี่ ไปตัดไม้ในป่าหลวงมาต่อเรือขาย องค์โบจันจึงให้เอาตัวมาคุมไว้ บอกหนังสือขึ้นไปเมืองเว้ องค์ภอเวโบย จึงชักชวนพวกพ้องได้ 16 คนด้วยกัน ครั้นเพลากลางคืนองภอเวโบยกับพวกพ้อง เข้าไปในบ้านองค์โบจัน ๆ ถูกจับมัดไว้แล้วจับจงตกได้แต่องค์อันสาดรู้ตัวหนีออกไปนอกกำแพง ครั้นรุ่งขึ้นก็จับตัวองค์อันสาดได้ เอามาฆ่าพร้อมจงตก และโบยจัน, องค์ภอเวโบย ถอดคนโทษในคุก ออกทั้งสองคุก ได้คนโทษประมาณ 400 - 500 วัน ขุนนางที่ไม่เห็นด้วยหนีรอดออกไปได้บ้าง ที่หนีไม่พ้นก็ถูกองค์ภอเวโบยจับฆ่าเสีย แต่ที่อยู่ในกำแพงเมืองนั้นเข้ากับองค์ภอเวโบยสิ้น บ้านเรือนข้าพเจ้าอยู่นอกกำแพงเมืองไส้งอน ข้าพเจ้าคิดว่าตัวข้าพเจ้า เป็นบุตรขุนนางอยู่ที่เมืองไส้งอนจะเป็นโทษ องค์ภอเวโบยเป็นขบถได้วันหนึ่ง รุ่งขึ้นข้าพเจ้าจัดแจงให้มารดาบุตรภรรยา ลงเรือหนีไปอยู่เมืองสะมิถอ ตัวข้าพเจ้าคนเดียวเดินบกขึ้นไปเมืองเว้ ไปถึงเมืองกวางหนาม ข้าพเจ้า

พบองค์ทำตานเป็นแม่ทัพคุมกองทัพเมืองเว้ 3 พัน ยกมาทางบกจะไปเมืองไส้งอน ข้าพเจ้าถามพวกกองทัพ ๆ บอกองค์ตากุญ องค์บิ้นเค้า เป็นแม่ทัพเรือคุมกองทัพ 2 พัน ยกลงมาเมืองไส้งอน ข้าพเจ้าก็เลยขึ้นไป ข้าพเจ้าเดินทางไปแต่เมืองไส้งอน เดือนหนึ่ง กับ 2 วัน จึงถึงเมืองเว้ ข้าพเจ้าไปหาองค์บินโบ ๆ ถามเรื่องความกระบถเมืองไส้งอน จดหมายเอาถ้อยคำข้าพเจ้าไปทูลเจ้าเวียตนาม ข้าพเจ้าไปอยู่ที่เมืองไว้ ได้ประมาณ 20 วัน ข้าพเจ้าขอหนังสือองค์บินโบ กลับลงมาเมืองไส้งอน ข้าพเจ้ามาตามหัวเมืองรายทาง ข้าพเจ้าเห็นเตรียมผู้คนรักษาบ้านเมืองอยู่ทุกเมือง ครั้นข้าพเจ้ามาถึงเมืองไส้งอน เห็นกองทัพบกทัพเรือล้อมเมืองไส้งอนอยู่ ตั้งค่ายพูนดินเป็นป้อมขึ้น สูงกว่ากำแพงเมืองไส้งอน แต่ก่อนเมื่อข้าพเจ้ายังไม่มาถึงเมืองไส้งอนนั้น พวกชาวบ้านพูดจาเล่าให้ข้าพเจ้าฟัง.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ก คัดบอกเล่ม 42 <u>ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนเมืองเขมร</u>

หนังสือเจ้าพญาบดินเดชาที่สมุหนายก มาถึงพญามหาอำมาตได้นำขึ้นกราบบังคมทูลฯ ด้วยข้าพระพุทธิเจ้าบอกมาแต่ก่อนว่าจะตั้งมั่นอยู่ที่อุดงฤาไชนั้น ไม่ได้ด้วยเมืองพนมเปนทางร่วมทั้งทางบกทางเรือเป็นหลายทาง ที่เมืองโชดก เกาะแตง ซึ่งไอ้ญวนถอยทัพไปตั้งอยู่ระยะทางกับเมืองพนมเปนคืนหนึ่งกับ 2 วันก็ถึงกัน จะไว้ใจกับราชการยังไม่ได้ ข้าพระพุทธิเจ้ากับพระองค์ด้วงนายทัพนายกองได้กราบถวายบังคมลาลงไปตั้งมั่นฟังราชการอยู่ที่เมืองพนมเปน ณ วันเดือนยี่ขึ้น 6 ค่ำ ปีฉลูตรีนิศก ครั้น ณ วันเดือนยี่ ขึ้น 12 ค่ำ ปีฉลูตรีนิศก พญาราชโยธา ให้ขุนหมื่นชาวด่าน เชิญท้องตราพระราชสีห์โปรดเกล้า ส่งต่อไปถึงข้าพระพุทธิเจ้าในท้องตรากระแสพระราชดำริใจความว่า เมืออองบาท ให้ได้กระเวยมาพูดว่าจะสมัครมาอยู่กับพระองค์ด้วง กองทัพไอ้ญวน ก็ยังตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปน ระยะทางใต้เมืองพนมเปนลงไปมีแต่ญวนรักษาด่านทางอยู่เล็กน้อย พวกญวนเข้ารีตนพอจะพากันยกครอบครัวมาได้ เดี๋ยวนี้กองทัพไอ้ญวนเลิกถอนไปจากเมืองพนมเปน ตั้งอยู่ ณ เมือง โจดก ผู้คนกองทัพแน่นหนาอยู่

ช่องทางจะหนีเล็ดลอดมาทางลำน้ำโจดกไม่ได้ จะขึ้นทางแม่น้ำล่องโห้มาออกป่ากลวาเอม หามิใช่จะมาน้อย จะต้องพากรอบครัวมาด้วย ความที่มาพูดจะกลับกลายไปประการใด ถ้าความไม่กลับกลายคงจะคิดอ่านมาก จะมาโดยสุจริตหรือจะมาโดยกลอุบาย ไอ้ญวนให้มาพูดจาเป็นกลล่อลวงชั้นเชิง หรือจะให้มาอยู่เป็นไส้ศึก นกสองศีรษะคอยบอนบอกความ ญวนเข้ารีตนมาพูดเป็นที่ดังนี้ ควรที่ให้พระองค์ด้วงพูดจาเกลี้ยกล่อมชักชวนให้ได้มา ให้มากกว่าจะสิ้นพวกพ้อง ถ้าเห็นไม่สุจริตจะเป็นไส้ศึก ให้ข้าพระพุทธิเจ้า ส่งเข้ามาเสียยังกรุงเทพฯ บ้านเมืองเขมรเดี๋ยวนี้ ไอ้ญวนเสิกกลับไปจากเมืองพนมแล้ว พอจะตั้งบ้านเมืองได้อยู่บ้าง อย่าว่าแต่ไอ้ญวนเข้ารีตน จะสมัคร ถึงญวนไม่เข้ารีตนจับได้ก็ดีสามิภักดิ์มาก็ดี ถ้าได้ทั้งครอบครัวเห็นจะเลี้ยงไว้ที่เมืองเขมรได้ ไม่หนีกลับไป อย่างหนึ่งมาอยู่โดยสุจริตก็อย่าส่งเข้ามากรุงเทพฯ เลี้ยงไว้ที่เมืองเขมร จัดแจงที่ทางตั้งบ้านเรือนหาที่ไร่นาให้เป็นที่ทำมาหากินเลี้ยงให้มีความสุข ให้ดีกว่าอยู่กับไอ้ญวน จะได้นิยมนับถือตามกันมาอีก ญวนเข้ารีตนที่เมืองสะแดก เมืองล่องโห้ เมืองสมีถ่อ ก็มีมาก ถ้าเกลี้ยกล่อมมาไว้ที่เมืองเขมรมาก ๆ ผู้คนจะแน่นหนาขึ้น ไพร่พลไอ้ญวนที่อยู่ต่อแดนเมืองเขมรก็จะเบาบางลง เปลี่ยวเข้า จะเกณฑ์กองทัพมารักษาเมืองโจดกอยู่ได้ที่ไหน ทั้งตาปีการต้องในพิไชสงครามให้ข้าพระพุทธิเจ้าช่วยคิดอ่านประกอบสติปัญญาพระองค์ด้วง เข้าด้วยการข้างหน้า จึงจะตลอดสำเร็จได้ คำที่สมีทู ให้การนั้นผิดกับทรงทราบพงศาวดารญวนมาแต่ก่อน จึงโปรดเกล้าฯ ให้หาบรรดาญวนนายไพร่เก่าใหม่ที่รู้ชื่อองเชียงสือมาสืบถามสอบสวนได้ความว่า ดงกุยเป็นบุตรมเหสี ออกพี่ตายเสียก่อน องเชียงสือยังไม่ได้สมบัติ หมูบัว หมูกาม หมูกาย มารดาเดียวกัน หมูบัวต้องปืนใหญ่ตาย หมูกามได้เป็นเจ้ามินมาง หมูกายคือองเกียนอาน ๆ หาได้เป็นโทษต้องจำไม่ บุตองเกียนอานองตากุญก็ไม่ได้ขอไปเลี้ยงไว้ คำให้การสมีทูกับคำญวนให้การที่กรุงเทพฯ ไม่ต้องกัน โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธิเจ้าพิเคราะห์ใคร่ครวญดูเขมรที่หูเบา ใจเบา จะนิยมนับถือ เป็นผู้มีบุญของเขมรบ้างฤาไม่ ถ้าเห็นว่าจะนิยมนับถืออยู่บ้าง ไม่ควรที่จะเอาไว้ ก็ให้ส่งเข้าไปเสียยังกรุงเทพฯ พระมหานคร ถ้าเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับเขมร จะเอาไว้แต่งกลยกย่องสมีทูให้เป็นผู้มีบุญของญวนขึ้นเกลี้ยกล่อมยั่วเย้าไอ้ญวนประการใด ให้เป็นแต่เพียงปัญญาความคิดพระองค์ด้วงกับพญาพระเขมรทั้งปวง พระองค์ด้วยทำเป็นหนังสือสมีทูจะไปเกลี้ยกล่อมไอ้ญวนนั้น คิดอ่านแต่ไอ้ญวน ยังตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปน เดี๋ยวนี้ไอ้ญวนเสิกไปอยู่เมืองโจดกแล้ว จะเอาหนังสือ

ไปปักที่เมืองโจดกหรือจะเอาไปปักที่แห่งใดจะว่ากล่าวความไปในหนังสืออีก ให้คิดอ่านว่ากล่าวแอบเท็จ แอบจริงไปพอให้เชื่อฟังได้ มีข้อความในท้องตรากระแสพระราชดำริหลายประการกับว่าจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ซึ่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้คุมเงินตราร้อยชั่ง สืออัตลัดหกสิบตัว เสือริยา สี่สิบตัว ผ้าแดงเทศ 40 พับ ผ้าลายกุศราช 10 กูลิย์ กับสิ่งของออกไป พระราชทานข้าพระพุทธิเจ้าจมื่นมณเฑียรพิทักษ์ ออกไปถึงเมืองพนมเปน แต่ ณ วัน เดือนยี่ แรม 3 ค่ำ ปี ฉลูตรีนิศก ข้าพระพุทธิเจ้านายทัพนายกองพระองค์ด้วง ได้กราบถวายบังคมต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททราบในท้องตราทุกประการแล้ว

ครั้น ณ วัน เดือนยี่ ขึ้น 12 ค่ำ หลวงไชเดช หลวงดารารณรงค์ พญาสังฆโลก พญาเอกราช พญาธิเบศสงคราม พญาเสนานุชิต บอกข้อราชการทางเมืองกะปอด มา ณ เมืองพนมเปน 2 ฉบับ ใจความว่า จะส่งขุนรักษาอนาเขตไปเมืองกะพงโสม จะไปทางเรือไม่ได้ ด้วยกองทัพเรือไอ้ญวนมาทอดประจำรักษาทางอยู่ ณ เกาะชุม เกาะราม 6 ลำ กับว่า ณ วันเดือนยี่ ขึ้น 2 ค่ำ ปลัดแทนหลวงกัน นายไพร มาแต่เมืองเกาะกง จะสืบราชการ ณ เมืองเชิงกะชุม แจ้งความว่าเรือกระเวร ซึ่งบันทุกสิ่งของหลวงออกไปจากกรุงเทพฯ ยังอยู่ที่เกาะกงกับพระอนุรักโยธา ใจความในหนังสือพญารักษาสมบัติ พญาอันสาสอตรง นั้น ว่า ณ วันเดือนยี่ ขึ้น 5 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก เห็นเรือกองทัพไอ้ญวนใช้ใบมาแต่ชาตะวันออกทางในเกาะสน แล่นเลยไปข้างตะวันตก เรือมีเสาใบ เสาหนึ่งบ้าง สองเสาบ้าง ประมาณ 27 ลำ พญารักษาสมบัติ พญาอันสาสอตรง ใช้ให้ออกญาเมา กับไพร่ลงเรือตามไปดู เห็นเรือไอ้ญวนไปทอดอยู่ที่แหลมทะมอโรงช้าง 27 ลำ.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1203 เลขที่ 1/ข คัดบอกเล่ม 14 <u>ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมร</u>

หนังสือพระองค์ด้วง พระพรมบริรักษ์ ถึงท่านสมุหนายก เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ ด้วย ณ วันเดือน 7 แรม 11 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พญาจักรี พญาสังฆโลก มีหนังสือบอกสองฉบับ แต่งให้พญาศรีทิพราชา พระราชา ถือมาถึงข้าพเจ้า ใจความในหนังสือบอกว่า ไอ้ญวนยกกองทัพขึ้นมา เรือแงโอ, แงทราย กับเรือครัวใหญ่น้อยเข้ากันเป็นเรือ 102 ลำ ก็หาได้ยิงมันไม่ ด้วยพึ่งออกไปถึงวันนั้น

ครั้น ณ วันเดือน 7 แรม 8 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พญาสังฆโลก พญาจักรี บอกเข้ามาอีกว่า ยิงเรือไอ้ญวนขึ้นมาแต่เช้า จนตะวันเพล ยิงไอ้ญวนป่วยเข็บตายประมาณ 30 คนเศษ

ครั้น ณ วันเดือน 7 แรม 10 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พญาโยธาสงคราม พญาราชเดชะ บอกหนังสือถึงพญาจักรีว่าเพลาน้องเพล เห็นอำแดงแก่ เมียพระมลตรีเสนหาเพช ข้ามมาแต่ฝากตะวันตก อำแดงแก่ออกมาแจ้งว่านักมารดา เจ้าองค์มี ใช้ให้มาบอกกับพญาโยธาสงคราม นายทัพนายกอง ให้ระวังตัวว่าได้ยินขุนนางญวน มันฆ่ากระบือเผือก แล้วมันจัดแจงเซ่นผีครบ 3 วันแล้ว มันจะยกกองทัพมาตีกองทัพเขมร ทางโพพระบาท ทางแพรุกตะโนด ทางกระสือแก้ว กำหนดมันจะยกออกมา ณ วันเดือนเจ็ด แรม 11 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก เพลาเช้า

ครั้น ณ วันเดือน 7 แรม 12 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พญาจักรี พญาธารมาธิราชแต่งสือให้มาถึงข้าพเจ้าว่า ให้ขอกองทัพใหญ่ออกไปรวบรวมล้อมประชิดค่ายไอ้ญวน ณ เมืองพนมเปน ข้าพเจ้าก็ได้มีหนังสือสั่งให้พระณรินโยธา คุมไพร่เขมรทุกด้าน ไปประชิดค่ายไอ้ญวน ณ เมืองพนมเปน ครั้น ณ วันพุธ เดือน 7 แรม 12 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก คุมสิ่งของทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานขึ้นมาแต่กรุงเทพฯ ให้ข้าพเจ้ารับไว้แจกจ่ายพญาพระเขมรนายทัพนายกอง จึงมีบำเหน็จความชอบ ตามสมควรนั้น ข้าพเจ้าได้ตรวจนับรับไว้ครบแล้ว

ครั้น ณ วันเดือน 7 แรม 14 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก สนองเมืองละแวก เชิญท้องตรากับกระแสพระราชดำริ จึงโปรดออกไปนั้น จึงไอ้ญวนภู องค์มี องค์เภา องค์สงวน มาไว้ที่เมืองพนมเปน คิดจะให้พญาพระเขมรกลับใจเข้าหาจ้าวนายตายปัญญาไอ้ญวนโดยสิ้นคิด แล

พญาพระเขมรได้รบสู้กับไอ้ญวนครั้งนี้ถึงสาหัส ถ้าพญาพระเขมรผู้ใดใจเบาหลงเชื่อ กลับเข้าหาไอ้ญวนเมื่อใด ก็เหมือนยื่นคอไปรอที่คมดาบ ไอ้ญวนก็เหมือนกัน จะเชื่อ ฟังคำไอ้ญวนที่ไหน แต่เขมรรบกับทัพไอ้ญวน เปรียบเหมือนเสือ จะมีสิงหนาทอยู่ ก็แต่ในฤดูแล้ง เดือน 7 เดือน 8 นี้ ถ้าลองเข้าเดือน 9 เดือน 10 เป็นฤดูฝนชุกชุมน้ำมากขึ้น ไอ้ญวนเหมือนตะเข้ด้วยชำนาญในทางน้ำ ก็จะลงเรือเที่ยวกระทำกับกองทัพครอบครัวเขมรต่าง ๆ แล้วมีข้อความในท้องตรา พระราชสีห์ เป็นหลายประการ ให้ข้าพเจ้าว่ากล่าวชี้แจงกดขี่พญาพระเขมรให้เร่งคิดกำจัดไอ้ญวนให้เลิกถอนไปแต่ในเดือน 8 ถ้าไอ้ญวนยังตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปนจนถึงเดือน 9 เดือน 10 เขมรจะตั้งทำนาที่ไหน ไอ้ญวนก็จะลงเรือไปเที่ยวรบกวนไม่ได้ เขมรจึงจะได้ทำนาเป็นปรกติ หาเสบียงอาหารไว้เป็นกำลังสือต่อไป เขมรจะเสียทีแก่ไอ้ญวน ให้คิดการล่วงหน้ารักษาบ้านเมืองครอบครัวไว้ให้มั่นคงรอบคอบ อย่าให้ไอ้ญวนยกมาปล้นตีครอบครัวไปในฤดูน้ำนี้ได้ถึงฤดูแล้ง ก็จะยกทัพใหญ่มากระทำกับไอ้ญวนให้ยับเยิน คืนเอาเมืองเขมรให้จงได้นั้น

ณ วันเดือน 7 แรม 10 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก พระนายพระเพชภักดี พญานุภาพไตรภพ มีหนังสือบอกกำหนดทัพ มาถึงข้าพเจ้าว่าจะยกเข้าตีค่ายไอ้ญวน ณ จะโรยจังวา ณ วันเดือน 7 แรม 12 ค่ำ ให้ข้าพเจ้านัดหมาย นายทัพนายกอง ฝ่ายด้านข้างตะวันตกแลข้างฟากโพพระบาท เข้าระดมตีแหกค่ายไอ้ญวน ให้พร้อมวันเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าก็ได้มีหนังสือ บอกกำหนดไปทุกนายทัพนายกองว่า ถ้าได้ยินเสียงปืนรบที่จะโรยจังวา ก็ให้ระดมเข้าตีค่ายไอ้ญวนให้ทันทวงทีทุกด้าน

ครั้นถึง ณ วันเดือน 8 ขึ้น 1 ค่ำ ปีฉลู ตรีนิศก ได้รบกับไอ้ญวนพร้อมกันกับกองทัพพญาเสนาราชกุเชน ที่ฟากข้างจะโรยจังวา แต่เช้าชั่วบ่ายจึงเลิกกัน ได้ยินเสียงปืนทางโพพระบาทจนเพลาเย็น แต่นายทัพนายกองนอกนั้นยังหาบอกมาถึงไม่ ถ้ามีบอกมาอีกประการใดข้าพเจ้าจึงจะบอกมาครั้งหลังตามระยะ อนึ่งถ้าโปรดพระราชทานปืนหามแล่น ปืนคาบศรีลาลูกกระสุนสองนิ้ว ลูกกระสุนหามแล่น กระสุนคาบศรีลาดินดำ ขอโปรดส่งไปตามระยะ จะได้แจกจ่ายให้พญาพระเขมรต่อไป.

หนังสือมา ณ วัน 3 ฯ 4 9 ค่ำ ปีฉลูตรีนิศก

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1204 คัดบอกเล่ม 6 <u>ว่าด้วยข้อราชการทัพญวนทางเมืองเขมน คำให้การไอ้ยาว</u>

ข้าพเจ้าอ้ายยาวให้การว่าอายุข้าพเจ้าได้ 15 ปี บิดามารดาเป็นที่พญาวงษาอันชิดมัน มารดาข้าพเจ้าชื่อแก บิดาข้าพเจ้าตายได้ประมาณ 9 - 10 ปีแล้ว ข้าพเจ้าอาศัยอยู่กับพญาโสภาธิบดีอาข้าพเจ้า พญาโสภาธิบดีจึงพาตัวมาเป็นมหาดเล็กองจัน องจันจึงตั้งพี่ชายข้าพเจ้าเป็นที่พญามนตรีเสนหาเจ้าเมืองกะพงเสียม ข้าพเจ้าเป็นที่พญาราชนายก ครั้นองจันตาย ข้าพเจ้าทำราชการอยู่ในเมือง เมื่อ ณ วัน $\frac{+}{5}$ 12 ค่ำ ปีฉลูตรีนิศก อ้วยญวนพาองอิ่ม เจ้าผู้หญิง 3 คน กวาดเอาครอบครัวลงไปเมืองโจดก ข้าพเจ้าก็ติดลงไปอยู่กับองมี ณ เมืองโจดกด้วย

ครั้น ณ วันเดือนปีฉลูตรีนิศก อ้ายองทงเจ อ้ายองดกโบ กับองอิ่ม คุมทัพญวนเขมรยกไปตีเมืองป่าศัก พระตะพัง เมืองตังเกี๋ย เสร็จแล้วก็กลับมารวบรวมทัพอยู่ ณ เมืองโจดก

ครั้น ณ วัน ฯ 3 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก อ้ายองตากุญ องตาลี พระญวน 2 พัน เรือใหญ่น้อย 70 ลำ ฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพระยา พญากลาโหม มาส่งถึงเมืองโจดก ข้าพเจ้ากับพญาพระเขมรที่เมืองโจดกก็พากันไปหาฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม ฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญาบอกข้าพเจ้าแลพญาพระเขมรทั้งปวงว่าอ้ายองญวนส่งฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาพญากลาโหมไปถึงเมืองเว้ เจ้าเวียตนามมินมางจึ่งให้ญวนคุมตัวฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญาพญากลาโหมลงเรือไปส่งไว้ที่เมืองปัก แต่เมืองเว้ไปถึงเมืองปักทางเรือ 22 คืน แต่บาวฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม 3 คนนั้น อ้ายญวนให้ส่งกลับมาเมืองโจดก แล้วอ้ายองญวนที่เมืองโจดกให้เอาลงเรือส่งไปคุมไว้ที่เกาะตรงหน้าเมืองกำปอด ครั้น ณ วัน ฯ 2 ข้างขึ้น ปีขาลจัตวาศก เจ้าเวียตนามเทียวตรีใหญ่วนนายไพร่คุมเรือไปรับฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม ว่าเจ้าเวียตนามเทียวตรีสั่งให้ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม กลับคืนขึ้นไปปรึกษาราชการกับองตกโบ องอานสาต ณ เมืองโจดกแล้ว เจ้าเวียตนามให้องเตียนกุญ องตาลี ไพร่ญวน 2 พัน เรือใหญ่น้อย 70 ลำ ขึ้นมาส่งฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม ถึงเมืองโจดก มอบฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม

ไว้กับองตงดก องโบจัน องเวียนภู องอานสาด ซึ่งอยู่รักษาเมืองโจดก ให้หาตัวฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม เข้าไปพูดเป็นที่ลับ 4 โมงเศษแล้ว ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญาวังตูม ก็กลับออกไปนั่งพร้อมกันที่เรือฟ้าทะละหะ ฟ้าทะละหะจึ่งเรียกข้าพเจ้ากับพญาพระเขมร เข้ากัน 7 คนไปพร้อมกันว่าอ้ายองตงดก อ้ายองโบจัน อ้ายองอานสาด อ้ายองอานภู ให้หา เข้าไปปรึกษา ว่าอ้ายองตากุญ อ้ายองตาลี คุมไพร่ญวน 2000 คน มาแต่เมืองเว้จะคิดยกทัพ ไปตีเมืองพนมเปน แลเมืองขึ้นกับเมืองพนมเปนในเดือน 3 นี้ให้จงได้ อ้ายองตงดก องโบจัน องอานภู องันสาด จึ่งว่าเดือนนี้ก็เป็นฤดูน้ำแห้งเรือเดินไม่ได้สะดวก อ้ายองตงดกว่า พณฯ สมุหนายกออกมาตั้งทัพรักษาอยู่ที่เมืองพนมเปน ไพร่พบก็มากถึงจะยกไปการเห็นจะไม่สำเร็จ แล้วเจ้าเวียตนามก็ยังไม่มีหนังสือบังคับมาให้ไปตีเมืองเขมร เจ้าเวียตนามได้เป็นจ้าวขึ้นใหม่ เมืองตังเกี๋ย เมืองกายปักซึ่งเป็นเมืองขึ้นมาแต่ก่อนก็ยังไม่ราบคาบเป็นปกติ จะให้ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา คิดอ่านเกลี้ยกล่อมพญาพระเขมรในเมืองพนมเปน แลเมืองขึ้นกับเมืองพนมเปน ให้เสียก่อนจึ่งจะคิดการต่อไปนั้น จะให้ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาคิดเกลี้ยกล่อมพญาพระเขมร แลราษฎรเมืองพนมเปนให้กลับใจมาเข้ากับญวนตามเดิมจะได้ฤามิได้ ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา ก็รับจะเกลี้ยกล่อมให้จงได้ แล้วฟ้าทะละหะจึ่งว่าอ้ายองญวนยะให้ไปเกลี้ยกล่อมเขมรที่เมือง พนมเปนทุกวันนี้ก็มีจ้าวนายได้พึ่งพระเดชพระคุณเป็นสุขอยู่แล้ว ถึงจะเกลี้ยกล่อมก็เห็นจะไม่ได้ แต่ว่าองญวนใช้ให้ไปเกลี้ยกล่อมก็ต้องรับไปเกลี้ยกล่อมตามองญวนบังคับ แต่พอได้คิดเอาตัวรอด พาเจ้านายกลับไปบ้านเมืองของเรา พญาพระเขมรทั้งปวงก็เห็นพร้อมด้วยฟ้าทะละหะ

ครั้นเพลารุ่งเช้าอ้ายองญวนจึ่งให้หาฟ้าทะละหะเข้าไปในค่าย แล้วไอ้องญวนจึ่งถาม อาการที่จะไปเกลี้ยกล่อมนั้นปรึกษาคิดอ่านกันอย่างไรจะไปได้ฤามิได้ ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้า พญาบอกองญวนว่าปรึกษาพร้อมกันจะไปเกลี้ยกล่อมให้จงได้ อ้ายองญวนจึ่งว่าเขมรเมืองพนมเปน ก็พากันว่าฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาตายเสียแล้วจะต้องพาฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาไปให้ พญาพระเขมนแลราษฎรที่เมืองพนมเปนเห็น จะได้นิยมกลับใจมาโดยเร็ว แล้วอ้ายองญวนสั่ง ว่าไปพูดจาเกลี้ยกล่อมถ้าได้ท่วงทีก็ให้จับเอาตัวนายไปให้สักคนหนึ่งสองคน แล้วอ้ายองญวนจึ่ง ให้อ้ายโดยติเสากับไพร่ญวน 30 คน เรือแงโอ 2 ลำ ไพร่เขมรแขกจาม 75 คน เรือแงทราย เล็ก เรือโกลน 7 ลำ เข้ากันนายไพร่ญวนเขมรแขกจาม 105 คน เรือ 9 ลำ ณ วัน ไ 14 3 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก มาจากเมืองโจดกถึงค่ายเกาะเลา อ้ายโกยติ โกยเสา แวะเข้าปรึกษากับ

อ้ายกอโดนซึ่งอยู่ค่ายเกาะเลาว่าจะคิดจับตัวนายด่านให้ได้ จึ่งใช้ให้พญาภักดีนายกโสมกับไพร่ญวน 5 คน ลงเรือโกลนเล็กลำหนึ่งพายเข้ามาใกล้เรือกองตะเวน แล้วร้องบอกพวกลาดตระเวนว่าฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม ยังไม่ตายขึ้นมาจากเมืองเว้แล้วมาจอดเรืออยู่ที่นี่ให้พวกตระเวนเข้ามาพูดจากันเถิด แต่เรืออ้ายโดยติ อ้ายโดยเสา อ้ายถอโดน 6 ลำนั้น จอดเรียงกันอยู่เหนือน้ำ ถัดเรือฟ้าทะละหะขึ้นมาข้างละ 3 ลำ จะคอยกุมจับเอาเรือนายด่านให้จงได้ อยู่ประมาณโมงเศษเห็นเรือ 9 ลำ นายไพร่ 100 เศษ แล้วลงไปใกล้เรืออ้ายญวนประมาณ 5 เส้นเศษ พญาโกษาแก่ พญาภักดีนายก ซึ่งอยู่ในเรือฟ้าทะละหะ จึ่งร้องบอกมาว่าฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหมยังไม่ตาย ได้กลับมาแล้วจะคิดอ่านมิให้ญวนกับเขมรรบพุ่งกันต่อไป ทั้ง 2 พระนครจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ราษฎรลูกค้าจะไปมาค้าขายถึงกันให้เลื่อนเรือเข้ามาพูดจากันเถิด กองตระเวนร้องตอบไปว่า ญวนมาด้วยมากนักกลัวจะจับเอาเข้าไปพูดไม่ได้ พญาโกษาแก่ พญาภักดีนายก จึ่งร้องตอบมาว่าให้เข้ามาพูดจากันเถิดญวนไม่จับดอก เรือกองตระเวนพวกพญาอินทิวิไชยก็กลับมา

อ้ายติ อ้ายเสา อ้ายภอโดน กับฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา พญากลาโหม แลพญาพระเขมนกับข้าพเจ้าก็ให้แจวเรือกลับไปหยุดพักคอยฟังราชการอยู่ที่ค่ายเกาะเลาได้ 2 คืน พอมีหนังสืออ้ายองตงดก อ้ายองโบจันให้หากลับไป อ้ายโดย อ้ายเสา กับฟ้าทะละหะแลพญาพระเขมนก็พากลับไปเมืองโจดก ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาจึ่งเอาความไปแจ้งกับองตงดก อ้ายองโบจัน ว่าไปเกลี้ยกล่อมพญาพระเขมนเมืองพนมเป็นพบพญาอินทะวิไชยที่ด่าน จึ่งเรียกให้เข้ามาพูดจากันแต่พระอินทะวิไชยไม่ไว้ใจเชื่อถือหามาพูดจาด้วยไม่ เกลี้ยกล่อมทางนี้เห็นจะไม่ได้ อ้ายองตงดก อ้ายองโบจัน จึ่งว่าพญาพระเขมนทางเกาะเลาไม่เข้าเกลี้ยกล่อมแล้วให้ไปเกลี้ยกล่อมทางเมืองพนมอีกครั้งหนึ่ง

อยู่อีก 5 วัน อ้ายองตงดก องโบจัน จึ่งทำหนังสือญวนฉบับหนึ่งให้ฟ้าทะละหะแปลเขียนเป็นอักษรเขมนไปเกลี้ยกล่อม พญาพระเขมนแลราษฎรทางเมืองบาพนม ใจความในหนังสือว่า " เป็นหนังสือฟ้าทะละหะมาถึงพญาธรมาเดโชเจ้าเมืองพนม ด้วยแต่ก่อนฟ้าทะละหะกับพญาธอระมาเดโช ก็เคยเป็นข้าพึ่งพระเดชพระคุณเจ้ามาด้วยกันแต่ก่อน ให้พญาธรมาเดโชคิดถึงพระเดชพระคุณให้จงมากให้คิดได้ความสุขทั้งสองพระนครอย่าให้ร้าวฉานกันได้ เพราะเขมนเราทั้งสองฝ่าย ให้ได้เจ้านายคงบ้านเมือง"

ครั้น ณ วัน 5 ๆ 4 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาจักรี พญาราษวิสุนแก้ว พญามนตรีเสนหาสม กับนายไพร่ 50 คน กับอ้ายโดยติ อ้ายโดยตำ เรือ 10 ลำ ไปจากเมืองโจดก ไปนอนทาง 2 คืน ถึงค่ายเปี่ยมปะเตีย อ้ายโดยติ อ้ายโดยตา กับฟ้าทะละหะจึ่งใช้ให้ข้าพเจ้ากับพญาสุภาธิราชแก้วกับญวนไพร่ 2 คน ขึ้นบกร้องเรียกเขมรกองตระเวนพบแสนไชยกะลาภาษกับนายไพร่ประมาณ 40 คน ชี่กระบือเข้าไปหาข้าพเจ้ากับพญาสุภาธิราชแก้ว แลญวน 2 คน ก็กลับลงเรือสนองไชยกะลาภาษอำเขมรกองตระเวนชี่กระบือเข้ามายืนอยู่ใกล้เรือประมาณ 10 วา ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญา จึงร้องบอกไปว่าเจ้าเวียตนามให้เรามาคิดราชการกับองญวนผู้ใหญ่ เจ้าองอิ่ม เจ้าผู้หญิงที่เมืองโจดกอย่าให้เขมนกับญวนรบพุ่งวิวาทกัน แสนไชยกะลาภาษอำจึงร้องบอกไปว่าเราเป็นผู้น้อยจะเอาความอันนี้ไปบอกกับสนองไชยนายด่านผู้ใหญ่เสียก่อน แล้วพากันกลับไป อยู่อีก 2 วัน สนองไชยกลาภาษอำกลับมาพบข้าพเจ้ากับฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาบอกสนองไชแสนไชว่า เจ้าเวียตนามใช้ให้เรามาราชการอย่าให้เขมรกับญวนวิวาทกันเลย สนองไชจึงบอกฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาว่าที่เมืองพนมเปนทุกวันนี้พระองค์ด้วงก็ออกมาเป็นเจ้าเมืองพนมเปน ฝ่ายสมุหนายกก็ยังอยู่รักษาเมืองพนมเปน ราชการหาสิทธิ์ขาดแก่เราไม่ จะไปเรียนกับพญาธอระมาเดโชให้บอกไปเมืองพนมเปนเสียก่อน ฟ้าทะละหะ สมเด็จเจ้าพญาฝากหนังสือมาให้พญาธรมาเดโชด้วยฉบับหนึ่ง แล้วฟ้าทะละหะให้ข้าพเจ้ากับพญาสุภาธิราชแก้ว นายไพร่ 6 คน คอยฟังพญาธรมาเดโชจะคิดอ่านประการใด ถ้าได้ความแล้วให้ข้าพเจ้ารีบลงไปบอกที่เมืองโจดก

ฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญามาได้ 6 คืน ฟ้าทะละหะจึ่งใช้ให้เรียกญวนเอาหนังสือ 11 ฉบับ มาให้ข้าพเจ้าที่ค่ายเปี่ยมปะเตีย เข้าผนึกปิดตรามา แต่สลักหลังว่าให้ข้าพเจ้ามอบให้กับสนองไชย ครั้นอยู่มา 2 วัน เห็นกลาภาษอำชี่กระบือไป นายไพร่ 16 คน ไปลาดตระเวนพบข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจึ่งเอาหนังสือฝากนายอำมาให้สนองไชย ข้าพเจ้าคอยอยู่ 2 วัน สนองไชยเอาหนังสือพญาธรมาเดโชฉบับหนึ่ง หนังสือพญาวงษาธิราชฉบับหนึ่งเข้ากัน 2 ฉบับไปให้ ข้าพเจ้าก็รับหนังสือเอาไปให้ฟ้าทะละหะที่เมืองโจดก สมเด็จเจ้าพระยาฟ้าทะละหะบอกข้าพเจ้าว่าองตงดกจะใช้ข้าพเจ้าให้ถือหนังสือตอบมาให้พญาธอระมาเดโช

ณ วันเดือน 5 ขึ้น 1 ค่ำ ฟ้าทะละหะใช้ข้าพเจ้ากับพญาศรีเบตราชากับไพร่ 6 คน ถือหนังสือมาถึงค่ายเปียมปะเตียอยู่ 5 วัน พบสนองไชว่าฟ้าทะละหะมีหนังสือตอบมาถึงพญาธรมาเดโชฉบับหนึ่ง สนองไชก็รับเอาหนังสือแล้ว สนองไชจึ่งว่ากับข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าไปพบกับพญาธรมาเดโช พูดจากันเสียสักครั้งหนึ่งจะได้ฤามิได้ ข้าพเจ้าจึ่งว่าแก่ฟ้าทะละหะใช้มาแต่เพียงนี้กำลังพูดจากัน นายหวา นายวัน นายศาก มาถึงค่ายเปียมปะเตีย บอกข้าพเจ้ากับสนองไชว่าฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญา เจ้าผู้หญิง กับองญวนผู้ใหญ่ ซึ่งรักษาค่ายเมืองโจดกใช้ให้เราถือหนังสือนักมารดาฉบับหนึ่งเจ้าฉบับหนึ่งเข้ากันหนังสือหลายฉบับ กับสิ่งของฝากไปถวายพระองค์ด้วง นายหว้า นายจันว่ากับสนองไชว่าเราจะเข้าไปเฝ้าพระองค์ด้วงด้วย สนองไชว่าเราจะพาไป กลัวผิดแลชอบอยู่ จะกลับไปเข้าเรียนพญาธรมาเดโชเสียก่อน ถ้าพญาธรมาเดโชให้มารับเข้าไปเมืองพนม อ้ายถอโดนจึ่งว่ากับสนองไชว่าข้าพเจ้ากับพญาศรีภูเบศร์ราชาเพชให้ไปไม่ได้ ด้วยองผู้ใหญ่หามีหนังสือมาไม่ มีหนังสือมาแต่นายหวา นายจัน นายศุก ให้พาตัวนายหวา นายจัน นายศุก ไปเมืองพนมเปน สนองไชก็พานายวัน นายหว้า นายศุกมาแล้ว ข้าพเจ้าทำหนังสือฝากอ้ายญวนที่ไปส่งนายหวากลับมาเมืองโจดกถึงฟ้าทะละหะฉบับหนึ่งเป็นใจความว่า อ้ายถอโดนญวนซึ่งอยู่ค่ายเปียมปะเตียหาให้ข้าพเจ้าไปหาพญาธรมาเดโชไม่ ให้ฟ้าทะละหะขอหนังสือองญวนซึ่งเป็นผู้ใหญ่มาถึงอ้ายถอโดน ข้าพเจ้าจะได้ไปมาโดยสะดวก อยู่ได้ 5 วัน อ้ายองมีหนังสือมาถึงถอโดนฉบับหนึ่ง ข้าพเจ้าฉบับหนึ่ง อ้ายถอโดนก็ให้ข้าพเจ้าไป

ข้าพเจ้าจึ่งเอาหนังสือของฟ้าทะละหะให้กับกลาภาษอำให้เอาไปให้กับสะนองรอด ข้าพเจ้าก็นอนอยู่ที่เปียมปะเตียคืนหนึ่ง รุ่งขึ้นเพลาเช้า ข้าพเจ้าลงเรือไปมา ถึงด่านแสนไชย พญาธรมาเดโชก็พาตัวข้าพเจ้ามาหาพญากลาโหมพร้อมด้วยเจ้าเมืองกรมการก็ซักถามเอาข้อราชการ แล้วพาข้าพเจ้ามา ณ เมืองพนมเปน

เมื่อ ณ วัน ฯ 12 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก องอิ่มป่วยเป็นไข้มาเรื้อรังมาช้านาน อาการให้ไอให้บวมไปทั้งตัว ครั้น ณ วัน ฯ 12 ค่ำ ปีขาลจัตวาศก เพลากลางคืน องอิ่มตาย เมื่อ ณ วัน ๆ 7 4 ค่ำ แลเมื่อพญากลาโหมและองอิ่มตายนั้น ข้าพเจ้าหาได้อยู่เมืองโจดกไม่ ข้าพเจ้าต้องไปคิดราชการอยู่ค่ายเปียมปะเตีย ที่เมืองโชดกทุกวันนี้ข้าพเจ้าทราบว่ามีฉางข้าวอยู่ 2 ฉาง มีข้าวสารอยู่เต็มทุกฉาง แต่หารู้จำนวนว่ามากน้อยเท่าใดไม่ มีปืนใหญ่สำหรับ

ค่ายประมาณ 20 กระบอก ปืนคาบศิลา กระสุนดินดำ พลุ มีมากน้อยเท่าใดหาทราบไม่ หุกวันนี้เกิดความไข้แต้งแต่เดือน 12 ปีขาลจัตวาศก กองทัพราษฎร จีน แขก เขมร ตายวันละ 6 - 7 คน เสมอมา จนเดือน 5 ปีเถาะเบญจศก เมื่อข้าพเจ้ามาความก็ยังหาได้สงบไม่ ที่เมืองโจดกมีญวนนายไพร่อยู่รักษาค่ายประมาณ 1000 เศษ มีเรือจอดอยู่หน้าค่ายประมาณ 30 ลำ เรือชำรุดลากไว้บนบก 9 - 10 ลำ

แต่ที่ข้ออ้ายแก้วให้การว่า อ้ายแก้วได้ยินฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญา เจ้าพญาจักรี พญาพิบูล พญาราชนายก ปรึกษาพร้อมกันว่าพญาพระเขมรแลราษฎรในเมืองพนมเปน สมัครพรรคพวกคุ้นเคยกับฟ้าทะละหะมาแต่ก่อนมากอยู่ ถ้าเกลี้ยกล่อมได้เมืองพนมแล้วเห็นจะสำเร็จราชการจะได้ให้พวกเมืองบาพนมกำเริบมาไล่ฟันกองทัพไทยลาวเสียให้ได้แผ่นดินเมืองเขมรขึ้นกับเมืองญวนดังเก่า ความข้อนี้อ้ายพญาราชนายกมารับแต่ว่าฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญา อ้ายพญาราชนายก มากับพญาพระเขมร คิดพร้อมใจกันจะเกลี้ยกล่อมเอาเมืองพนมเปนไปขึ้นกับเมืองญวนจริง แต่ที่จะคิดให้เขมนเมืองบาพนมกำเริบฆ่าฟันไล่กองทัพไทยลาวเสียนั้น อ้ายพญาราชนายกความจริงข้าพเจ้าแต่เท่านี้.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1205 เลขที่ 4 <u>หนังสือตอบนักองด้วงถึงนักมารดา</u>

พระบันทูลสมเด็จพระอิศรามหากษัตราธิราชฯ เยี่ยมเยียนมายังสมเด็จพระราชมารดา ซึ่งมีพระเดชพระคุณ ซึ่งนักมารดาว่าใช้คนไปแต่ก่อนจนถึงเดี๋ยวนี้ได้ความสุขสิ่งใดสักอย่างหนึ่งไม่ มีแต่ถือทิฐิมานะยืนอยู่นั้น นักมารดาว่าดังนี้หาชอบไม่ วิสัยรักษาพระนครพึ่งพูดแต่ครั้งเดียวไปแต่เที่ยวเดียวการที่ไหนจะสำเร็จมิใช่สัพพัญญูรู้สัตว์ทั้งปวง ราชการพูดจาเป็นไมตรีแต่พระนครหนึ่งเป็นไมตรีถึง 3 พระนครร่วมด้วยกัน จะพูดแต่ครั้งหนึ่งสองครั้งความจะสำเร็จฤๅ แต่ราษฎรไปเที่ยวหาสินค้าผลประโยชน์ยังไปหา 2 - 3 เที่ยวกว่าจะได้ นี่การบ้านเมืองจะให้เชื่อง่าย ๆ อย่างไรได้ ต้องค่อยคิดตรึกตรองดูจริตกริยาพูดจาให้แน่นอนจึ่งจะเชื่อได้ ซึ่งนักมารดา

ว่าได้ให้ขุนนางไปพูดจาอ้อนวอนให้เมตตาแก่ขุนนางราษฎรอย่าให้พลัดพรากพ่อแม่ลูกหลาน ว่าองผู้ใหญ่ก็ยอมตามนักองมารดา อย่าให้เกิดกังวลมัวหมองพระนครทั้งสอง นักมารดาคิดอย่างนั้นก็ชอบด้วยราชการอยู่แล้ว ข้าพเจ้าผู้บุตรก็ทรงดีใจด้วย ความนักมารดาจะใคร่ให้ขุนนางแลราษฎรซึ่งติดมาได้ความสุข

แต่ทุกวันนี้ข้าพเจ้าผู้บุตรจะได้คิดเป็นศึกใหญ่ให้พระนครทั้งสองเป็นโทษด้วยกันนั้นหามิได้ เพราะแต่องเตียงกุญคิดผิดทำให้เขมรเดือดร้อน จึ่งพากันกำเริบฆ่าฟันญวน ไม่มีผู้เป็นจ้าวรักษาเมืองเขมนจึ่งพากันทำหนังสือ บอกเข้าไปกราบบังคมทูลสมเด็จพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ จึงโปรดฯ ให้ข้าพเจ้าออกมารักษาราษฎร ณ เมืองเขมร แต่วิสัยรักษาบ้านเมืองก็ต้องระมัดระวังจึ่งจะได้ ทุกวันนี้ข้าพเจ้าผู้บุตรใจก็อยากเป็นพระราชไมตรีให้พระนครทั้ง 3 เป็นสุขด้วยกัน แต่เกลือกพระทัยเจ้าเวียตนามกับใจผู้ใหญ่ข้างนี้ไม่ยอมด้วยความซื่อจริง ๆ ยอมแต่ปาก ด้วยเห็นว่านักมารดาไม่สบายใจไปคิดอ่านกับข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ยอมให้คิดอ่านแต่พอสบายใจสักคราวหนึ่ง ถ้าเขายอมเป็นทางพระราชไมตรีจริงเห็นเขาจะเปิดทางให้ขุนนางแลราษฎรข้างนี้ไปหาข้างโน้น ข้างโน้นก็มาหาข้างนี้ไม่มีกักขัง ทุกวันนี้ญวนก็ยังให้ตั้งด่านทางระมัดระวังเขมรต่อเขมรไปมาหากันญวนต้องกวดขันใหญวนกำกับมาด้วย หาปล่อยให้เขมรต่อเขมรไม่ ข้อความดังนี้ให้นักมารดาคิดอ่านให้แน่นอน นักมารดาอยู่ข้างนี้จะได้ความสุข ข้าพเจ้าผู้บุตรอยากแต่ให้พระนครทั้ง 3 เป็นสุขด้วยกันตามประเพณีแต่โบราณมา บันดาราษฎรจะทำมาหากินไปมาซื้อขายโดยสะดวก ท่านจะได้คิดให้พระนครใหญ่ทั้งสองราวฉานแก่กันหามิได้เหมือนครั้งท่านออกมา ฯพณฯ เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ถึงโพธิสัต ท่านล้อมได้ญวนนายไพร่ 2000 เศษ กับเครื่องสาสตราวุธ ท่านก็ปล่อยหาจับฆ่าฟันแต่สักคนไม่ ด้วยท่านเชิญออกมาทุกวันนี้ท่านมีแต่ช่วยทำนุบำรุงขุนนางแลราษฎรเมืองเขมรให้ได้ความสุขเป็นบ้านเมืองต่อไป หนังสือเยี่ยมเยียนมา ณ วันพฤหัสบดี เดือน 5 แรม 13 ค่ำ ปีเถาะเบญศก.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1206 เลขที่ 6 <u>ใบบอก พณฯ เรื่องทัพญวนอ้ายญวนคิดตั้งตลาดเกลี้ยกล่อมเขมร</u>

ใบบอก พณฯ สมุหนายก ว่าด้วยบ้านตุงลันแขวงเมืองไส้งอนต่อแดนกปงขมุม เขมรไปมาค้าขายห้ามไม่ฟัง ได้ให้พญารามคำแหงจัดกองทัพไปตีบ้านตุงลัพ แล้วบอกมาว่าอ้ายญวนไล่ครัวบ้านตุงลัพไปสิ้น กับว่านายกุยไปสืบราชการเมืองไส้งอน นายกุยมาแจ้งว่าจีนญวนที่เมืองไส้งอนพูดว่า เจ้าเวียตนามมีหนังสือมาถึงเจ้าเมืองไส้งอนให้ส่งเจ้าผู้หญิงกับสมเด็จเจ้าพญาฟ้าหะละหะ ราษฎรเขมรขึ้นมาเมืองพนมเปน กับว่านายทัพนายกองทางคายปากไดยเมืองกรังส่งต้นหนังสือเจ้าผู้หญิง อ้ายญวนให้เอามาส่งให้เขมรกองตระเวนฉบับหนึ่ง เอามาปักไว้ที่เข้าพนมดินฉบับหนึ่ง ใจความว่า อ้ายญวนจัดแจงให้มาตั้งตลาด จะให้ลูกค้าญวน เขมร ไปมาค้าขายแก่กัน กำหนดนัดวันให้ซื้อขายเดือนละ 6 ครั้ง เจ้าพญาบดินทรเดชาฯ ให้พระรัตนโพคาพญาเสนหาธิราช ลงไปบันจบกองทัพซึ่งตั้งอยู่แพรกต้นเลยทางเกาะเลา ให้แต่งเป็นลูกค้าลงไปซื้อขายดูแยบคายอ้ายญวน พระรัตนโภคาบอกมาว่าได้ไปพูดจากับองญวน เมื่อเดือน 8 8 2 ครั้ง ฝ่ายเราพูดกับอ้ายญวนว่า ให้ส่งเจ้านายเขมรกลับขึ้นไปบ้านเมือง แล้วให้ปล่อยลูกค้าญวนขึ้นไปซื้อขายให้ถึงเมืองพนมเปน ญวนกับเขมรจะไม่ได้ทำศึกกัน ถ้าจะรบก็จะต้องรบกัน อ้ายญวนตอบว่าพูดจาเป็นความดี อ้ายญวนผู้ใหญ่ชอบใจอยู่แล้ว แต่องผู้ใหญ่ให้มาพูดว่าเจ้าผู้หญิงมีหนังสือไปถึงเจ้าพระองค์ด้วง ขอให้ญวนเขมรซื้อขายด้วยกัน ถ้าพระองค์ด้วงยอมให้ลูกค้าซื้อขายก็ให้มีหนังสือตอบไปถึงเจ้าผู้หญิง จะได้มีหนังสือบอกไปเมืองเว้ พระรัตนโพคาตอบว่าอ้ายญวนให้คืนเจ้านายเขมรมาให้พบกันให้อ้ายญวนทำคุณไว้ ภายหลังจะได้เห็นคุณต่อไป ถ้าญวนไม่เชื่อจะปล่อยลูกค้าเขมรลงไปเมืองโจดก อ้ายญวนว่าพูดจานั้นเชื่อแล้ว แต่ยังไม่ได้บอกไปเมืองเว้หาอาจให้เขมรลงไปเมืองโจดก พญารัตนโพคาสืบได้ความว่าอ้ายญวนจะส่งเจ้าผู้หญิงมาเมืองพนมเปนแน่ แต่อ้ายญวนยังคอยฟังหนังสือพระองค์ด้วงจะตอบไปกับฟังน้ำใจเขมรก่อน

ครั้น ณ วัน 8 ฯ 8 8 ค่ำ พระรัตนโพคานายทัพนายกองลงไปเกาะตาสวย พบกับอ้ายองญวนได้พูดจากันอีก ความพูดจากันคล้ายคลึงกับพูดกันแต่ก่อน อ้ายญวนจึงส่งหนังสือเจ้าผู้หญิง

นักมารดามีมาถึงพระองค์ด้วง พระรัตนโภคารับเอาหนังสือมา เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่า อ้ายญวนให้มาตั้งตลาดกับให้พระองค์ด้วงมีหนังสือไป ด้วยญวนจะเกลี้ยกล่อมพระองค์ด้วง พญาพระเขมรราษฎรทั้งปวง ซึ่งอ้ายญวนจะส่งเจ้าผู้หญิง นักมารดาคืนมาเห็นจะหาจริงไม่ได้ ให้ไปตรวจค่ายด่านทางทุกตำบล พระณรินโยธาคุมเอาตัวอ้ายหลวงมนตรีเสน่หาเมียตนายด่านเมืองลำดวร อ้ายเกาแงญวน ขึ้นมาถามให้การซัดถึงพญาฤาจักรีเจ้าเมืองลำดวนคนใหม่ ออกญาเสาเจ้าเมืองลำดวนคนเก่าว่าอ้ายหลวงมนตรีเสน่หาได้พาลูกค้าเกวียนไปค้าขาย ณ กะพงจีน ที่อ้ายญวนตั้งตลาดหลายครั้ง ได้รับเอาตัวอ้ายเกาแงญวนมาไว้ที่ด่าน อ้ายหลวงมนตรีเสน่หาไปหาอ้ายญวนกับฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญาในค่ายอ้ายญวน 2 ครั้ง อ้ายพญาฤาจักรีออกญาเสา คิดอ่านให้หลวงมนตรีเสน่หาไปขอหนังสืออ้ายญวนมาถึงเมืองบาพนม เมืองสวายทาบ กับหนังสือฟ้าทะละหะสมเด็จเจ้าพญามีมาถึงพระพุทโกษาเมืองพนมเปน อ้ายพญาฤาจักรีอ้ายออกญาเสาจะคิดเกลี้ยกล่อมเขมรให้เข้ากับญวน จะเอากองทัพญวนขึ้นมาตีเมืองบาพนม เมืองลำดวน เมืองสวายทาบ ได้ตัวอ้ายพญาฤาจักรี ออกญาเสาถามรับเป็นสัจสมคำอ้ายหลวงมนตรีเสน่หาเมียต

ณ วัน ฯ 9 ค่ำ พระรัตนโภคา นายไพร่กำกับลูกค้าลงไปสืบข้อราชการฝ่ายอ้ายญวน ได้ความว่า ซึ่งอ้ายญวนมาพูดกับพระรัตนโภคานายทัพนายกองครั้งก่อนนั้น อ้ายองผู้ใหญ่ได้บอกไปเมืองเว้ แต่ ณ วัน ฯ 8/8 ค่ำแล้ว แล้วว่าอ้ายญวนสืบรู้ความว่าเขมรกลับเดือดร้อนไม่สมัครกับกองทัพกรุง อ้ายญวนคิดให้ตั้งตลาดให้ราษฎรเขมรไปมาซื้อขายจะได้เกลี้ยกล่อมเขมรให้นับถือเจ้าผู้หญิง แล้วอ้ายญวนจะยกกองทัพพาเจ้าผู้หญิงขึ้นมาเมืองพนมเปน ถ้าพระองค์ด้วงยอมขึ้นทั้ง 2 ฝ่าย อ้ายญวนก็จะให้องด้วงเป็นเจ้าเมืองเขมร ถ้าไม่ยอมจะไล่เสีย อ้ายญวนจะตั้งให้บุตรองอิ่มเป็นเจ้าเมืองเขมร กำหนดอ้ายญวนจะพาเจ้าผู้หญิงมาเมืองพนมเปน ณ เดือน 10 - 11 ปีมะโรง จ.ศก แล้วจีนซึ่งหนีมาแต่เมืองโจดกให้การต้องคำกันว่าอ้ายองญวนซึ่งรักษาเมืองโจดกเป็นโทษเจ้าเวียตนามให้เอาตัวจำส่งไปเมืองไส่งอน ให้ไอ้องญวนเมืองล่องโหมารักษาเมืองโจดกให้คิดตั้งตลาดให้ราษฎรเขมรไปมาซื้อขายด้วยกัน แล้วให้ส่งเจ้านายเมืองเขมรขึ้นมาบ้านเมืองตามเดิม เจ้าเวียตนามให้ขุนนางเมืองเว้มากำกับคอยฟังเหตุการณ์ ให้ญวนคิดอ่านให้เขมรเชื่อถือญวนให้จงได้ หนังสือมา ณ วัน ฯ 9 ค่ำ.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 12 <u>ชื่อคำแปลหนังสือญวน</u>

หนังสือบินโบเทิงเธ่อเกียมโดคายเวียนจงดก เมืองโจดก, บิ่นโบทามตะเกียมโดลาย เวียนตนฎู เมืองพุทไทมาต, เจืองเวโหลิเดดก เมืองโจดก ประกาศมาบรรดาหัวเมืองเขมร กับขุนนางเขมร พญาพระเขมร แขก จาม จีน กับญวน ที่เขมรจับไว้ให้รู้ทั่วกัน เมื่อปีก่อนพนมเปนเขมนกำเริบยังไม่ส่งบรรณาการ พญาจักรีแม่ทัพยกมาเงียบ ๆ ตั้งอยู่เขตแดนเมืองโพธิสัจว่าจะคิดหนีแล้วญวนจึงถอยทัพไป แล้วไทยกลับความเสีย ยกไปตั้งอยู่เมืองพนมเปนไปรบกวนตามเขตแดนทำให้ยับเยินตายเป็นอันอันมาก แล้วคิดเอานักองด้วงมาตั้งไว้เป็นที่พอได้เอาผลประโยชน์แผ่นดินเขมรทั้ง 4 ทิศ เกิดโจรผู้ร้ายเที่ยวชิง แย่งทรัพย์สิ่งของ แล้วข่มเหงจับเอาลูกเมียไพร่เมืองเขมรได้ความยากมาช้านาน เมื่อปีกลายนี้ใช้คนไปพูดจาทำที่อ่อนน้อมขอให้คิดกัน บรรดาขุนนางญวนผ่อนตามเชื่อจึงไม่ได้รบพุ่งกัน ไม่มีการสิ่งใดถึงกำหนดก็ไปดูแลจัดแจงตามเขตแดน ไม่รู้ว่ามาตั้งใจล่อลวงจับญวนที่ค่ายสวายปีมาจับขังไว้ แล้วคิดอ่านกลับกลอกหลายอย่างเพราะคิดคดก่อนดังนี้ ญวนจะยกกองทัพไปตี บันดาขุนนางพญาพระเขมรไพร่บ้านพลเมืองได้รับความยากแค้นเดือดร้อนนัก แล้วออกญาพระเขมนก็มีหนังสือมาถึงขอให้ญวนยกกองทัพไปช่วยด้วย ทุกวันนี้ออกญาพญาพระเขมนไพร่บ้านพลเมืองไกลและใกล้ พร้อมกันตั้งใจคอยกองทัพญวนร้อยพันปากก็ว่าเป็นปากเดียวกัน ถ้ากองทัพเรายกไปเมื่อใด ก็จะพร้อมกันไล่ไทยไปเสียจากบ้านเมืองพ้นเขตแดน บันดาขุนนางญวนรู้ความดังนี้แล้วจะนิ่งเสียก็ไม่ได้ จึงพร้อมกันมีหนังสือไปกราบทูลเจ้าเวียตนาม เจ้าเวียตนามมีความเมตตากับไพร่เขมน จึงมีรับสั่งให้ยกกองทัพมากำจัดผู้กระทำผิดช่วยสมเคราะห์เขมรให้ได้ความสุขต่อไป บัดนี้เรายกกองทัพมาหลายหมื่นแยกมาทั้งทางบกทางเรือ ตามรับสั่งเจ้าเวียตนาม กองทัพยกมาครั้งนี้จะมาขับไล่ปราบปรามแต่ทัพไทยจะให้ไพร่เขมนเป็นสุข จึงได้มีหนังสือประกาศมาให้นักองด้วง พญาพระเขมร จีน แขก จาม ซึ่งทำความผิดสู้รบกับญวนแต่ก่อนนั้นก็เป็นความจำใจ ถ้ารู้สึกตัวกลับใจมาเข้ากับญวนแล้ว เจ้าเวียตนามจะยกโทษให้ทั้งจะมีความชอบด้วยเป็นความจริง อย่าให้พญาพระเขมร จีน แขก จาม มีความสงสัยเลย ถ้าผู้ใดเข้าหากองทัพ เราช่วยสกัดไทยไว้สู้รบฆ่าฟันไทยตายก็ดีจับตัวได้ก็ดี ชิงเอาเครื่องสาตราวุธไว้ได้ก็ดี เอามาส่งให้กับเรา เราจะให้

บำเหน็จรางวัล แล้วจะมีหนังสือไปกราบทูลเจ้าเวียตนามนามผู้มีความชอบ เจ้าเวียตนามจะตั้งให้เป็นขุนนางมียศถาบรรดาศักดิ์ตามผู้ใหญ่ผู้น้อยชื่อเสียงก็จะปรากฏสืบไปในแผ่นดินให้พวกเขมร จีน แขก จาม อดใจอยู่สัก 2 - 3 เดือน แต่พอไล่ไทยไปเสียให้พ้นเขตแดนแล้วญวนกับเขมรก็จะได้ไปมาซื้อขายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเหมือนแต่ก่อน กองทัพยกมาเมืองพนมเปนครั้งนี้เราได้ประกาศกำชับกำชานายทัพนายกองไพร่ทหารทั้งปวงรู้ข่าวทั้งสิ้น อย่าให้ผู้ใดกระทำคุมเหงเก็บริบเอาทรัพย์สิ่งของของเขมรตั้งแต่สิ่งหนึ่งขึ้นไป จับตัวได้จะเอาโทษจงหนัก ถ้าผู้ใดยังเข้าอยู่กับไทยมาสู้รบกับญวนก็ดี กับคบหาปิดบังไทยไว้ก็ดี ถ้าญวนจับได้จะทำโทษให้สาหัส ครั้งนี้เราพานักองภีนกับพญาพระเขมรซึ่งอยู่กับเจ้าผู้หญิงนั้นมาด้วยให้รู้ทั่วกัน ถ้าไล่กองทัพไทยไปแล้ววันใด นักองด้วงกับนักมารดา เจ้าผู้หญิง บุตร หลาน จะได้พร้อมมูลกันอยู่ที่เมืองพนมเปนคอยที่นักองด้วงกับพญาพระเขมนทั้งปวงจะรู้คุณเจ้าเวียตนามเป็นเมืองขึ้นถวายเครื่องบรรณาการเหมือนแต่ก่อน บ้านเมืองเขมนจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ทั้งพญาพระเขมนไพร่บ้านพลเมืองก็จะได้มีชื่อเสียงเกียรติยศด้วย หนังสือประกาศมาถึงวันใดให้เร่งทำตาม ถ้ายังสงสัยรั้งรออยู่กองทัพใหญ่ยกมาถึงเมื่อใดก็คงจะเสียใจเมื่อนั้น หนังสือประกาศมาวัน ๆ 7 ค่ำ 7 เทียวตรี 5 ปีมะเส็งสรรพศก.

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1207 เลขที่ 31 <u>ชื่อใบบอกภาษาเขมน</u>

ออกญาพระเขมนกับราษฎรเขมน ถึงองผู้ใหญ่ทั้งสองให้ทราบ ณ วัน ๆ 8 ค่ำ 5 เห็นคนใช้ถือหนังสือองไปถึงพญาพระเขมนกับราษฎรได้ประชุมกันดูเนื้อความว่าองผู้ใหญ่รักเอ็นดูพญาพระเขมนแลราษฎรไม่ให้หนีทิ้งบ้านเรือน จะได้ความอดอยาก แลว่ากองทัพไทยมาจับเอาบุตรภรรยาเก็บเอาทรัพย์สิ่งของเขมน องยกกองทัพขึ้นมาเห็นพระวิหารเขมนงามดี องได้จุดธูปเทียนถวายพระแล้วให้กองทัพอยู่ประจำรักษานั้น พญาพระเขมนก็มีจิตยินดีเห็นว่าองเอ็นดูรักเขมนจริง แลกองทัพไทยซึ่งพาเจ้ามาอยู่เมืองเขมนนั้น เจ้าคุณแม่ทัพใหญ่ได้มีหนังสือประกาศไปถึงเมืองเขมนทุกหัวเมืองว่า ถ้าเห็นไทยคนหนึ่งคนใดมาเก็บผักแลจับเป็ดไก่ เก็บเอา

ทรัพย์สิ่งของ ๆ เขมร ให้เขมรจับตัวไทยส่งไปให้ท่านเจ้าคุณแม่ทัพใหญ่จะให้ตัดข้อมือไทยที่ทำคุมเหงเขมรนั้นเสีย ไทยหาได้ไปเก็บเอาทรัพย์สิ่งของ กระทำคุมเหงเขมนที่เมืองบาพนม เมืองไพรแวงไม่ พญาพระเขมนกับราษฎรเห็นว่าเจ้าคุณแม่ทัพใหญ่เอ็นดูรักใคร่เขมนเหมือนกับองรักเขมน แลแต่ก่อนองญวนก็มีคุณกับเขมน ครั้นองเตียงกุญเอาจ้าวของเราไป องทำดังนี้ก็สิ้นบุญคุณกัน เราจึงหาได้ไปทำราชการกับองญวนอีกไม่ ภายหลังองยกกองทัพมาไล่เรา ให้เสียข้าวปลาทรัพย์สิ่งของหลายครั้ง องทำดังนี้เหมือนไม่เอ็นดูกับเรา ถ้าองเอ็นดูกับเราแลราษฎรเขมรจริงดังนั้นแล้ว องจะยกกองทัพมาทำไม จะให้แต่ขุนนางกับราษฎรแขมน แขก จามพาเจ้ามาถึงเรา เราจะได้ปลูกตำหนักรับเจ้าของเรารักษาไว้ เจ้าก็จะคิดถึงคุณองญวนราษฎรเขมน ญวน ก็จะไปมาหากินได้ความสุขสบายเหมือนอย่างแต่ก่อน ถ้าไทยกับเขมนคนใดไปจับราษฎรญวนคนหนึ่งสองคนเราจะรับผิด ถ้าท่านนายทัพนายกองไทยจะเอาจ้าวของเราไปเราจะอ้อนวอนขอไว้ ก็เห็นท่านจะไม่เอาจ้าของเราไป แลพระคลังสุขสนองไช แสนไชมันจะได้พูดจาคิดอ่านกับเราว่าจะไปเข้าอยู่กับองญวน ขอกองทัพองยกมาก็หามิได้ แต่บุตรกับน้องสนองกลาภาษที่รู้จักกับพระคลังสุข สนองไช แสนไชมันนั้นเราได้เอาตัวมาไถ่ถามก็ว่าหาด้วยร่วมคิดไม่ พระคลังสุข สนองไช แสนไชมัน เอาความโกหกไม่จริงไปบอกกับอง องเชื่อถ้อยคำจึงยกกองทัพขึ้นมาเราเห็นกองทัพองยกมา เราพากันระวังรักษาตัว ญวนยิงเราๆ ก็ยิงไปถูกญวนตายมากน้อยเท่าใดให้พระคลังสุข สนองไช แสนไชมันใช้ทั้งสิ้นเถิด ด้วยมันไปล่อลวงให้องยกกองทัพขึ้นมา ถ้าองเอ็นดูเมตตาราษฎรเขมนจริงให้ปล่อยพระคลังสุข สนองไช แสนไชมัน กลับคืนไปให้ได้พบปะกับญาติพี่น้องสนองกระลาภาษให้พร้อมมูลกัน จะได้คิดอ่านต่อไป ถ้าผู้ใดเห็นหนังสือนี้แล้วไม่เอาไปบอกกับองผู้ใหญ่ ปกปิดแลฉีกทิ้งเสีย ให้ถูกเครื่องอาวุธ แลกระสุนปืน

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 4/1 - 2 <u>ชื่อหนังสือเจ้าเวียตนาม</u>

เจ้ากรุงเวียตนามมีกระแสพระราชดำริห์ว่า เราคิดเห็นความกว้างขวางใกล้ไกล ความเพียร บุญคุณ แก่นานาประเทศใกล้ไกลโดยความสุจริต เป็นเจ้าครอบครองรักษาบุญคุณอันประเสริฐ เห็นครั้งนี้ความสุจริตยอมควรเลื่อมใส ครั้งนี้พระองค์ด้วงเป็นชาติสกุลเมืองเขมรอยู่ใกล้ แล้วตกอยู่เป็นเขตแดนสกุลต่ำ เมื่อครั้งปู่ย่าตายาย 12 ชั่ว ความซื่อตรงจึ่งได้รุ่งเรืองแผนดิน ราษฎร์นั้นรุ่งเรืองดีมาช้านาน 200 ปี แผ่นดินนั้นมีทางบก ทางเรือ จะเดินเรือเกวียนออกไปก็ง่าย และทางชายทะเลหนทางป่าหญ้าแผ่นดินแถบข้างญวนก็เป็นความสุขงาม ครั้งก่อนพี่ชายพระองค์ด้วงหามีบุตรชายต่อวงศ์ไม่ จึ่งเอาบุตรหญิงต่อวงศ์ แผ่นดินเมืองเขมรเปลี่ยนเคลื่อนคลาดอุปมาเหมือนแยงรังผึ้งอื้ออึงขึ้น เราจึงมีความเวทนาแห่งหนึ่งเกลือกยับเยิน จึงตรองคิดกระทำตามตำราเรื่อง แชโจ ถ้าจะถือมา ณ โดยอำนาจอาญาสิทธิ์ ตี รบก็ได้ แต่ต้องเอาตามเรื่องกษัตริย์องทางไว้ ตั้งแต่อุดงยอมสารภาพปรับโทษนำความดีถึงประตูเมือง ได้แจ้งในหัวใจต้องเก็บไว้ในควบเขตแดนไว้ แล้วก็เห็นในอกในใจสุจริตจริง ๆ นั้น ความโตใหญ่ก็สำเร็จได้ต้องเอาความซื่อเสียงเป็นต้น จึ่งได้ต้องจัดแจงเอาตามทำเนียมตั้งให้ ครั้งนี้จึ่งตั้งพระองค์ด้วงเป็นกาวมารกวักเวือง เจ้าเมืองเขมร จึงให้ชื่อไว้กับหนังสือตราตั้งฉบับหนึ่งดวงตราดวงหนึ่งพร้อมมูลด้วยกาวมารกุญจัวองมี ดูแลรักษาราษฎรเมืองเขมร ให้จ้าวคิดอ่านกระทำให้ดีให้ถูกต้องตามทำเนียม จะได้พึ่งพระเดชพระคุณชุบเลี้ยงบ้านเมืองจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ดูแลชอบเขตแดนของเราไว้ให้มีน่ำใจซื่อตรง บ่ายหน้าไปตะวันออก ให้รักษาเขตแดนให้ยืดยาวพึ่งความชอบ จะได้สงบข้างตะวันตกจะให้เชื่อฟังถ้อยคำของเราไว้อย่าละห้องเลย เทียวตรี 7 ปี เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1209 เลขที่ 5 <u>ชื่อหนังสือเจ้าเวียตนามเรื่องตั้งพระองด้วงเป็นกาวมารดอกเอื้องเจ้าประเทศราช</u>

หนังสือเจ้าเวียตนามมาถึงพระองด้วงว่า เดชะฟ้าให้จำเริญวงศ์หวังเด่สืบมา ด้วยเราอยู่ประเทศไกลได้รับเครื่องบรรณาการหัวเมืองทั้งปวงหำมาคำนับโดยประเพณีเป็นนิจมิได้ขาด เรามีเมตตาแก่บรรดาหัวเมือง เหมือนอย่างบิดามารดารักบุตรที่ยังอ่อนเสมอไป บัดนี้มานอบนบก็ต้องเมตตาโดยที่มาคำนับแลซึ่งองด้วง เป็นวงศ์เจ้าเมืองเขมรอยู่เมืองไกลนอกเขตแดนเป็นประเทศน้อย ตั้งแต่ปู่และบิดาสืบมา 12 ชั่ว ก็ขึ้นแต่เมืองญวนทั้งสิ้น ราษฎรแผ่นดินเมืองเขมรได้พึ่งบุญญวนอยู่เย็นเป็นสุขมาช้านานถึง 200 ปี เมืองเขมรจะไปก้องเมืองญวนจะไปทางน้ำไปเรือก็ได้ ทางบกไปเกวียนก็ได้ ทะเลแผ่นดินเมืองเขมรอยู่ฝ่ายทิศสลาตันต้นไม้ใบหญ้าบรรดามีอยู่ในแผ่นดินเขมรก็เป็นของเมืองญวนทั้งสิ้น แต่ก่อนพี่ชายองด้วงไม่มีบุตรชาย จึ่งตั้งให้บุตรหญิงเป็นเจ้าครองเมือง แผ่นดินเมืองเขมรเกิดวุ่นวายพลัดพรากกันเป็นเหมือนหนึ่งฝูงผึ้งที่แตกรัง เรามีความสงสาร พวกคนราษฎรทั้งประเทศที่ควบคุมกันเป็นหมู่เป็นเหล่า เราจะปราบปรามด้วยฝีมือให้ชื่อเสียงกึกก้องเหมือนเมื่อครั้งเกียวอุยคิดตีเมืองขอต่อก็จะได้ เราคิดทำครั้งนี้เหมือนเมื่อครั้งเจ้าเซ่งถองเสี่ยงทายเบิดกรงนกปล่อยทั้ง 4 ทิศ โดยจิตเมตตานกก็มีไปบ้างอยู่บ้าง แลซึ่งเมืองอุดงมีไชยอมขึ้นแก่เมืองญวนนั้น ถึงอยู่ไกลสักเท่าใดก็เหมือนอยู่ใกล้สักคืบหนึ่ง พอสมควรแก่เราที่มีวาสนาได้เป็นเจ้าใจคนที่จะมาคำนับก็บริสุทธิ์ผ่องใส เหมือนอย่างกระจก ซึ่งผู้น้อยมาคำนับผู้ใหญ่ก็จะต้องตั้งแต่งห้องให้เป็นเจ้าให้มีชื่อเสียงอุปมาเหมือนฟ้าดินบังเกิดมนุษย์และสัตว์ เกิดต้นไม้ และหญ้า สิ่งของทั้งปวงโดยธรรมดาประเพณีเป็นกษัตริย์อันใหญ่จะชุบเลี้ยง สั่งสอนหัวเมืองทั้งปวง จะประพฤติสิ่งใดก็ต้องทำโดยสุจริตแจ่มแจ้งมิให้มัวหมองตามประเพณี จึ่งตั้งให้องด้วงเป็นกาวมารกวักเวือง โดยมอบตราตำแหน่งที่ให้ครองเมืองเขมรกับกาวมารกุญจูยอกเวียนองมี รักษาแผ่นดินอาณาประชาราษฎร์ให้จ้าวทำตามอย่างทำเนียมเจ้าเมืองเขมรเป็นเมืองประเทศราชเหมือนแต่ก่อนสืบมา จัดแจงบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นเมืองขึ้นกับญวนให้ยืดยาวอยู่ช้านาน ขอบเขตแว่นแคว้น แลราษฎรเมืองเขมรจะได้อยู่เย็นเป็นสุขให้มีเจ้ามีใจยินดี ทำตามกำสั่งจงทุกประการ หนังสือมา ณ เดือน 5 ขึ้น 6 ค่ำ เทียวตรี 7

จดหมายเหตุ ร.3 จ.ศ.1211 เลขที่ 3 <u>แปลใบบอกพระหริรักษ์รามา</u>

พระหริรักรามาอิศรมธิบดี ขอปรนนิบัติมายังลูกขุน ณ ศาลาได้ทราบ ด้วยอยู่ ณ วัน[1] ฯ 10 ค่ำ ปีระกาเอกศก ได้จัดให้พระณุรักผู้ช่วยราชการในฟ้าทะละหะลงไปสืบราชการ ณ เมืองอุบลแขวงเมืองญวน ครั้น ณ วัน[5] ฯ 11 ค่ำ พระณุรักกลับมาให้การว่า เมื่อ ณ วัน[6] ฯ 10 ค่ำ พระณุรักลงไปถึงเกาะทิพราชาใต้ค่ายเมืองโจดกพบกองทัพองดกโบเรือใหญ่น้อย 20 ลำ ไพร่ญวนประมาณ 600 คน ขึ้นมาที่ค่ายเมืองโจดก พรณุรักผู้ช่วยก็เลยลงไปถึงเมืองอุบลพบเจ้าเมืองอุบล พระณุรักได้ถามข้อราชการว่า เรื่องกองทัพองดกโบ ขึ้นมาเมืองโจดกมาด้วยราชการสิ่งใด เจ้าเมืองอุบลบอกว่ากองทัพองดกโบจะยกไปแห่งใดตำบลยังหารู้ไม่ แต่ราษฎรญวนเขมรชาวเมืองอุบลพูดว่า ณ กรุงเทพฯ เกิดความไข้ เจ้าพญาบดินเดชาถึงแก่อสัญกรรมแล้ว เกลือกเมืองเขมรจะเกิดได้วุ่นวายจะได้ยกขึ้นมาโดยเร็วให้ทันราชการ ครั้น ณ วัน ฯ 10 ค่ำ พระณุรักกลับมาจากเมืองอุบล มาตามทางพบเรือกองทัพญวนกลับไปจากเมืองโจดก[3] ร้องถามญวนในเรือ ญวนบอกว่าเกิดความไข้คนป่วยตายเป็นอันมากอยู่ไม่ได้จึงกลับไป

แลราชการทางเมืองญวนกับเมืองเขมรจะไว้ใจว่าเป็นดีต่อไปไม่ได้ เกลือกมันจะหมิ่นประมาทว่า พณฯ หาบุญไม่แล้ว มันจะยกกองทัพขึ้นมา ข้าได้คิดทำค่ายปีกกาปักรอต่อค่ายปีกกาเก่าขึ้นมาอีกให้มั่นคง แล้วข้าได้ปรึกษาขุนนางพร้อมกัน เห็นว่าญวนมันกลัวทัพช้างอยู่ แลช้างพลายใหญ่ ๆ ที่เมืองเขมรมีน้อย ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง จะขอแต่งให้ช้างขึ้นไปจะดีชั่ว ช้าง ณ แขวงเมืองลาวสัก 20 - 30 ช้าง จะได้เอาเป็นช้างศึกสำหรับราชการต่อไป หนังสือมา ณ วัน 4 ฯ 2 ค่ำ ปีระกา.
11

<u>หมายเหตุ</u> เอกสารที่เป็นต้นฉบับเดิมนั้นมีลักษณะการเขียนเป็นแบบโบราณ จึงยากแก่การอ่าน แต่ที่พิมพ์มาให้อ่านนี้ได้ถอดเป็นภาษาปัจจุบันแล้ว.